

A társadalmi innovációk a felzárkóztatás szolgálatában

Dél-Cserehát: nyitás a jövőre

Miskolc 2015.

A kiadvány elkészítését és megjelentetését az Új Széchenyi Terv a TÁMOP 4.1.1./C-12/1/KONV-2012-0001 „KEZEK” projekt keretében támogatta.

Szerkesztő:

Prof. Dr. G.Fekete Éva

Szerzők

A Miskolci Egyetem oktatói és hallgatói:

Babják Boglárka, G.Fekete Éva, Hanák Franciska, Kispataki Csaba, Kiss Júlia, Kocsis Andrea Alexandra, Kovács András Péter, Kovács Evelin, Lipták Katalin, Sallai Borbála, Varga Mariann, Vizkeleti Anna

A MARGÓ Esettanulmány-készítő verseny keretében készült pályamunkák szerzői más felsőoktatási intézményekből

Bakó Kármén, Béres Lajos Bálint, Fazekas Anett, Fodor Edina, Horváth Ádám, Kápolnai Zsombor, Kelemen Dávid, Kovács Bernadett Katalin, Mihály Melinda, Nagy-Göde Gergő, Reiner Tamara, Salya Nóra, Supka Bálint, Tornay Dávid, Tóth Luca Zsófia

(a szerzők részletes adatai a kötet végén olvashatók)

Felelős kiadó:

Veresné Dr. Somosi Mariann dékán
Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc

Nyomdai munkák:

MAXIMA CS-A Nyomdai es Kereskedelmi Szolgáltató Kft., Miskolc

ISBN 978-963-358-084-4

Rendhagyó – személyes – előszó

Nem hiszek a fátumban, az eleve elrendeltségben. A történelem körforgása a dolgok megváltozhatóságára és megváltoztathatóságára mutat rá. Az, amit korábban jónak tartottunk, kedvezőtlené vált és fordítva, az eddigi káros, vagy haszontalan, hasznossá válhat. Korunkban különösen igaznak látszik ez az állítás. Elolvasott tanulmányok tucatjai erősítenek meg abban a meggyőződésben, hogy valami jelentős változásnak vagyunk tanúi és a környezeti tudatosság, valamint az egyéni életvilág iránti igények erősödésével a Csereháthoz hasonló, a korábbi modernizációs folyamatokból kimaradt vidéki térségek új, történelmi lehetőséghez juthatnak.

Meglátásom szerint nincs értékmentes, a megfigyelő személyiségétől és értékvállalásától mentes társadalomtudomány. A Cserehátot – nem vitatom – nem tudom teljesen kívülállóként vizsgálni. Pedig nem itt születtem, nem a szülőhely iránti elfogultság határozza meg szemléletemet. Talán az első látásra megszeretni élménye, az immár 30 évnyi mindennapok és közben kialakult barátságok, az egész térséget átölelő ismeretségek kötnek ehhez a tájhoz. Eleinte a szelíd lankák, ligetes erdők és otthonos aprófalvak hatottak rám és csábítottak az alaposabb megismerésre. Egyetemi doktori dolgozatom írása közben azonban bővem volt alkalmam az árnyoldalakkal is megismerkedni. A statisztikák, az adatok, a munkájukat elvesztő, egészségükben megrokkant bányászokkal, az egyedül maradt idősökkel készített interjúk, a térség irodalmi alkotásai alapján kirajzolódott a Cserehát sötét és egyre csak komoruló oldala is. Egészséges, fiatal kutatóként feltámadt bennem a tenni akarás. Nem akartam a sorsba belenyugodni. Változtatni szerettem volna és ezzel a szándékkal nem voltam egyedül. Vagy kéttucatnyian egymásra találtunk, elképzeltünk a térség számára egy boldogabb jövőt és próbáltuk a kőlapokat lerakni, vagy legalábbis a nagy köveket elgörgetni az oda vezető úton. Találtunk szövetségeseket a térségen belül és kívül is. Ez az időszak egybeesett a rendszerváltással, az Európai Unió csatlakozásra való felkészüléssel, áthatotta a korszak bizakodása, optimista megközelítése.

Mára ez az optimizmus teljesen tovaszállt, a lelkesedés a tenni akarással együtt a múlté. Az úttörők egy része, látván, hogy a kisebb sikerek ellenére is a céltól egyre távolabb kerülnek, eszközeik a széllel szembeni hathatós változáshoz elégtelenek, elfásult. Mások, követve a társadalmi változásokat, hittek (vagy hinni akartak) az állam által intézményesített, az erőforrás-elosztás hivatalos rendszerébe becsatornázott (vagy annak hitt) szereplők sikerében. Ezzel visszatértek a rendszerváltás előtti paternalisztikus, bár kétségkívül kényelmes megoldáshoz. A mindennapi gondok szaporodása, a szegénység növekedésével és a fiatalok elvesztésével növekvő reménytelenség, az önkormányzati források folyamatos megnyirbálása a civil tenni akarás után az önkormányzati tetterőt is leamortizálta. Miközben a nyomorúság soha nem látott méreteket ölt, teljessé lett a letargia, néhány üdítő kivételtől eltekintve, nyoma sincs tenni akarásnak. Legalábbis erről árulkodnak a helyi vezetőikkel, pedagógusokkal, kisvállalkozókkal újabban készített interjúk, a nemrégiben befejezett, jövő-orientált projektek (pl. História-völgy, helyi termékvédelem) fenntartása iránti közömbösség, a polgármesterek távolmaradása a tervezési műhelymunkákból, az eljövők visszafogott, a „tűzoltástól” nehezen elszakadó ötletei.

Márpedig a helyi szereplők aktivitása nélkül fejlesztés és fejlődés sem lehetséges. A jelenlegi, a teljes elmúlást, vagy inkább szociális katasztrófát előrevetítő trendek átütő változások nélkül nem lesznek kitérítethetők. Hiába a térséghez hasonló vidékek számára is előnyt jelentő kereslet, a „posztmodern fordulat”, ha nem épülnek ki az ezek észlelésére, megértésére képes radarok és az alkalmazkodáshoz szükséges képességek.

Tudományos és oktatási munkám során nagy energiát fektettem a Csereháthoz hasonló periférikus térségek fejlesztési lehetőségeinek és technikáinak megismerésére és az adaptáció feltételeinek vizsgálatába. Ebben persze a Csereháton megtapasztaltak, a gyakorlati térségfejlesztés során a saját kénjainkból kisarjadó „felfedezések” is hozzájárultak. A megszerzett tudást igyekeztem továbbadni. (Az is jelzésértékű, hogy a Csereháton kívül mintha értőbb fülekre és fogékonyabb tanítványokra találtam volna.) A tudás – mint azt rendszerint tanítom is – azonban csak egyik feltétele a sikeres helyi fejlesztésnek. A folyamat azzal kezdődik, hogy a helyieknek akarni kell a változásokat és tudniuk kell, hogy hova akarnak eljutni. Csak a harmadik pont, hogy tudják, hogyan érhetik el céljaikat. A klasszikus szakértő leginkább ebben, és esetleg még a külső támogatások megszerzésében segíthet. A tervező, az elemző és stratégiaformáló elme mellett az érdekeket érvényesítő, a szereplőket mozgósító politikusokra és pontos, hatékony munkát végző szervezőkre is szükség van. Az ütőképes csapat(ok) létrejötte és olajozott működése a változás elsődleges feltétele.

Ha sikerül a változások iránt elkötelezett, alapvető tudással és kreativitással, valamint belső és külső hálózatokba kötő kapcsolatokkal is rendelkező embereknek újból egymásra találniuk és csapatot formálniuk, a hathatós működéshez szükségük lesz a problémákat, lehetőségeket és tapasztalatokat áttekintő helyzetértékelésre. Ehhez kívánunk segítséget adni a Miskolci Egyetem oktatói és hallgatók által készített összeállítással. Kiadványunk a Cserehát átfogó helyzetbemutatóját, az egész térségre jellemző legsúlyosabb diagnózisok felállítását követően a Dél-Cserehát fejlesztésének öt stratégiai területére, az ahhoz kapcsolódó problémára és eddigi fejlesztési kezdeményezésekre fókuszál. Ezek:

1. Demográfiai krízis – Fiatalok letelepedésének ösztönzése
2. Iskolázatlanság – Alapkompetenciák fejlesztése
3. Szegénység – Küzdelem a szegénység ellen
4. Gazdasági kiürülés és kiszolgáltatottság – Helyi termékek
5. Negatív imázs, alacsony önértékelés – Média szerepe.

A problémák megoldásának egy sajátos forгатókönyvét vázolja fel az aprófalvak innovatív fejlesztésének a térségi önellátó képesség erősítésére, a külső hálózatokba való integrálódásra és az egyedi sajátosságok megtalálására és hangsúlyozására fókuszáló koncepciója. A koncepcióból következő emberi erőforrás fejlesztési, közösségépítési, erőforrás-gazdálkodási, kommunikációs, intézményfejlesztési feladatok részletezését, megvalósításuk módját a közeljövőben kidolgozandó, a jövőre kaput nyitó „Cserehát Programnak” kell majd tartalmaznia. A lehetséges megoldások megtalálásában segíthet a más térségekben elindult jó kezdeményezéseknek a MARGÓ esettanulmány készítő verseny keretében hallgatók által készített esettanulmányok összefoglalása.

A közölt tanulmányok nem „egyenszilárdságúak”. Pusztán adatközlés és oknyomozó, a háttérret fürkésző írások egyaránt megtalálhatók, mint ahogyan a szerzők között a térségben először járt, alapszakos és regionális gazdaságtan mesterszakos hallgatók, doktoranduszok és érett kutatók is megjelennek.

Remélem, hogy a 2012-14 közötti időszakban a TÁMOP 4.1.1./C-12/1/KONV-2012-0001 „KEZEK” projekt keretében létrejött és az e kötetben bemutatott területeken tevékenykedő Gunnar Myrdal munkacsoport is hozzá tudott és még hozzá tud járulni a Cserehátról alkotott kép élesítéséhez, az említett program kidolgozásának, majd megvalósításának sikeréhez.

*Prof. Dr. G. Fekete Éva
szerkesztő*

Tartalom

I. Csereháti diagnózisok - átfogó térségi helyzetbemutató (G.Fekete Éva)	4
II. Dél-csereháti kihívások és válaszok	51
Demográfiai krízis – Fiatalok letelepedésének ösztönzése.....	51
Térszerkezeti változások a települési humán potenciál értékek alapján a Dél-Csereháton (Lipták Katalin).....	51
A Cserehát migrációs helyzete (Kiss Júlia)	61
Edelényi és Szikszói kistérség bevándorlásának / elvándorlásának helyzetelemzése (Sallai Borbála)	66
Iskolázatlanság – Alapkompetenciák fejlesztése.....	77
A dél - csereháti népesség iskolai végzettségének elemzése (Kovács Evelin)	77
Szegénység – Küzdelem a szegénység ellen.....	87
Jövedelemszerzési lehetőségek és túlélési sikerek a Dél-Csereháton (Kocsis Andrea Alexandra)	87
Komplex humán fejlesztések a Dél-Csereháton (Babják Boglárka).....	101
Helyi termékek a Cserehát aprófalvas térségében (Vizkeleti Anna)	121
Negatív imázs, alacsony önértékelés – Média szerepe	136
A média szerepe a Dél-Csereháton (Hanák Franciska).....	136
III. Innovatív fejlesztési koncepció	146
A csereháti fejlesztési program alapjai (G.Fekete Éva).....	146
IV. Ötletadó megoldások.....	159
Hernádszentandrás a biofalva (Kispataki Csaba - Vizkeleti Anna).....	159
Kömloska - az önfenntartó ökofalu (Kovács András – Kispataki Csaba – Vizkeleti Anna) .	164
Foglalkoztatási kezdeményezések a szilva hazájában (Horváth Ádám - Mihály Melinda - Supka Bálint)	171
Helyi foglalkoztatási törekvések Alsómocsoládon (Kispataki Csaba - Kovács András Péter - Varga Mariann)	177
Helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések – Nagybörzsöny (Kápolnai Zsombor - Nagy-Göde Gergő - Tornay Dávid)	180
Hogyan tovább közmunkaprogram? Avagy a példaértékű nagyrédei közmunkaprogrammodell bemutatása (Fodor Edina - Kovács Bernadett Katalin - Tóth Luca Zsófia)....	188
Oszkói Hegypásztor Kör: „Zsúp a Hegyhát aránya” (Bakó Kármén – Béres Lajos Bálint – Reiner Tamara)	198
„Az álomból valóság lesz” – Told község egyedi foglalkoztatás fejlesztési kezdeményezései (Fazekas Anett - Kelemen Dávid - Salya Nóra).....	204

I. Csereháti diagnózisok - átfogó térségi helyzetbemutató ***(G.Fekete Éva)***

1. A TÉRSÉG LEHATÁROLÁSA – „Cserehát-variációk”

A Cserehát, mint fejlesztési terület lehatárolásakor négy szempont optimális találkozását kell vizsgálnunk. Így a fejlesztési térségtől elvárható, hogy:

- a főbb problémákat tekintve homogén legyen, hogy a kiválasztott stratégiát hatásosan lehessen alkalmazni,
- funkcionálisan egészet formáljon és legyen elég nagy a gazdasági értelmezhetőséghez,
- kapcsolódjon hozzá a helyiek bevonásában fontos térségi identitás,
- teljes adminisztratív egységek alkossák a könnyebb kormányzati kommunikáció érdekében.

A földrajzi értelemben vett Cserehát a Sajó, a Hernád, a Bódva folyók és a Rakaca patak által határolt, Pannon üledékekkel borított dombvidék, amibe nyugatról betüremkedik a geológiaiailag eltérő Szendrői hegység. Az eltérés a felszínformákban, a talajban, az ásványkincsekben és a vízrajzban is kimutatható. A Cserehát magterület kétségkívül földrajzilag homogén és a jellegzetes, elsősorban a gettósodásban testet öltő társadalmi és gazdasági problémákat is mutatja, fejlesztési területként való kezelése azonban nem szerencsés, mivel nem alkot funkcionális egészet, az itt található 44 db település központjai a területen kívül találhatók, valamint hasonló problémák jellemzik a geológiai értelemben szigetnek tekinthető Szendrői rög és a Rakaca pataktól északra fekvő területek falvait is.

A Cserehát magterületétől sem földrajzi képében, sem társadalmi-gazdasági adottságaiban nem tér el lényegesen a Rakaca völgy és az országhatár közötti Torna dombság 18 települése. A Cserehát magterülete és ezek együttesen alkotják a *Belső-Cserehátot*, aminek 62 településében a problémák közel azonosak és megfogható a csereháti identitás, ám az integrált fejlesztés erre a településkörre leszűkítve sem értelmezhető, mivel ezen települések központjai a folyóvölgyekben fekszenek.

A Bódva és a Hernád folyók völgyében fekvő Edelény, Szendrő, Encs és Szikszó kisvárosok, valamint Bódvaszilas, Szalonna, Perkupa, Boldva, Halmaj, Novajdrány, Hidasnémeti, mint nagyobb lélekszámú völgyi települések fogadják magukba az ingázásra esélyt adó munkahelyeket, a köz- és kereskedelmi szolgáltató intézményeket, valamint ezek jelentik az elsődleges piacot is a belső-csereháti termékekhez. A határoló folyóvölgyek Külső-Cserehátot alkotó településeivel együtt kapjuk meg a *Nagy-Cserehát* területét. Ehhez a viszonylag homogén területhez funkcionálisan összetartozó, de közös identitással nem rendelkező, teljes adminisztratív egységeket nem képező 89 település tartozik.

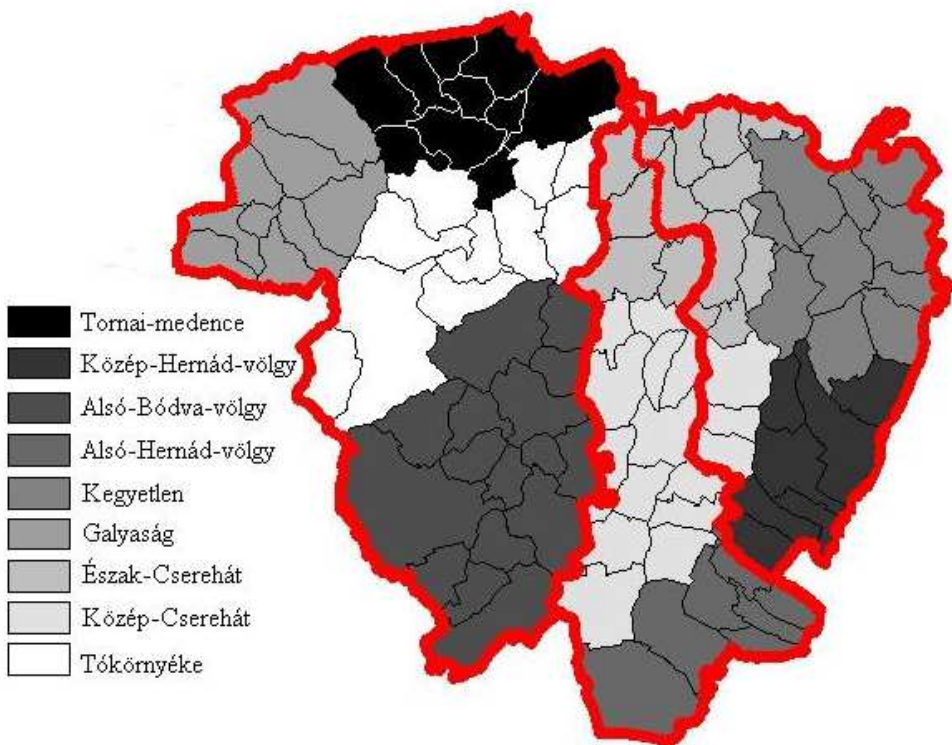
A Csereháti Térség folyóvölgyben található központjainak vonzásköre azonban nem korlátozódik a folyók egyik oldalára. Úgy a Bódva, mint a Hernád másik oldalán is található olyan kistelepülések, melyek földrajzilag ugyan már másik kistájhoz tartoznak, de hasonló gazdasági és társadalmi sajátosságokat hordoznak, az új szegénység krónikus tünetei ugyanúgy megtalálhatók és ugyanazon központok szolgáltatásait veszik igénybe. A Csereháti Térség központjainak vonzáskörzete rajzolja ki a *Cserehát-Hernád-Bódva vidéket*, melyen önálló térségi identitással bíró kistájak (Galyaság, Bódva-völgy, Cserehát,

Hernád-völgy, Abaúji-hegylajka) osztoznak, adminisztratív szempontból pedig hagyományosan két, most négy járásteljes egészét lefedi.

Pusztán adminisztratív szempontok indokolhatják, hogy a *Csereháti Térséghez* úgy közelítsünk, hogy a Cserehát-Hernád-Bódva vidéket alkotó négy statisztikai körzetből / járásból elhagyjuk a Cserehát Földrajzi Kistérségtől legtávolabbi, már egyetlen csereháti települést sem tartalmazó Gönci járást. Ily módon összesen 98 település tartozik ehhez a térséghez.

A programtérséghez elvárt legtöbb kritériumot ez a Csereháti Térség elégíti ki. Ebben a léptékben még érvényesülnek a koncentráció és a térségi identitás követelményei, de már elég nagy ahhoz, hogy a funkcionalitás is teljesüljön. Az adminisztratív körzetek való egyértelmű megfelelés is biztosított, mivel teljesen lefedi az edelényi, a szikszói és az encsi járásokat.

Az eddigi elemzések és fejlesztési programok más-más területi beosztás alapján készültek. Kirajzolódott azonban közben a térséget felépítő, a mindennapi feladatok ellátásában együttműködni képes mikro-körzetek. Ezekből a nyugati négy és a keleti három mikro-térség viszonylag egyértelműen meghatározható és az elmúlt húsz évben stabilnak mondható. A Cserehát közepén belüli mikro-körzeti lehatárolás azonban az észak-dél futású természetes tagoltság és a három völgy településeinek nagyon kicsiny népességszáma miatt bizonyul nehéznek. Végül a belső rész Észak- és Közép-Cserehátra való felosztását javasoljuk, ez azonban a járáshatárokat átszeli.

1. ábra: A Csereháti Térség és mikroközetei
Forrás: Saját szerkesztés

1. táblázat: A cserehádi térség mikro-körzetekre épülő területi beosztásai
(terület, településszám és lakónépesség 2011-ben)

	Edelényi járás			Encsi járás			Szikszói járás			Összesen		
	terület	település	lakó- népesség	terület	település	lakó- népesség	terület	település	lakó- népesség	terület	település	lakó- népesség
Galyaság	12620	9	2685							12620	9	2685
Tornai medence	12803	10	3321							12803	10	3321
Tókörnycéke	19005	10	8271							19005	10	8271
Alsó-Bódva-völgy	27359	16	19037							27359	16	19037
Kegyetlen				15427	10	5477				15427	10	5477
Közép-Hernád-völgy				10486	7	13179				10486	7	13179
Észak-Cserehát				8927	9	1428	5562	4	587	14489	13	2015
Közép-Cserehát				3525	3	1306	15171	13	6382	18696	16	7688
Alsó-Hernád-völgy							10188	7	10538	10188	7	10538
Összesen	71787	45	33314	38365	29	21390	30921	24	17507	141073	98	72211

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, 2011

2. KÓR és KORTÜNETEK

A térség fejlődésének keretfeltételeit a területi elmaradottságot megtestesítő és egyben az abból való kitörést akadályozó hét nagy probléma, valamint a jórészt szintén a területi elmaradottságból adódó potenciális erőforrások határozzák meg.

A hét problémaköteg és azok egyes elemei egymással szoros kölcsönhatásban állnak és több ponton ördögi körként gátolják az előbbre lépést. A természet, a társadalom, a gazdaság és az épített környezet rendszerében olyan egyensúlytalanságokat jeleznek, melyek önerőből már helyre nem állíthatók, valamint az egymásba ágyazott kapcsolatok miatt csakis integrált módon kezelhetők. A térség fenntartható fejlődési pályára állításához az ezen problémakörökből való kitörés leghatásosabb, a potenciális erőforrásokat mozgósító területeit és módjait kell megkeresnünk.

A fenntartható fejlődést akadályozó hét alapprobléma a következő:

- P1. Kirekesztő makro-politika, leépülő intézmények
- P2. A demográfiai egyensúly megbomlása
- P3. A saját erőből való megélhetés ellehetetlenülése, függőség
- P4. A szükségletek kielégítésének korlátozottsága, depriváció, szegénység
- P5. Közlekedési és információs elszigeteltség
- P6. Környezeti erőforrások alulhasznosítottága, a környezeti egyensúly megbomlásának veszélye
- P7. Hálózati kapcsolatok hiánya vagy gyengesége

A helyzetelemzés során a területi elmaradottságot okozó és egyben a fenntartható fejlődés elindulását akadályozó hét fő probléma szerint haladunk, megvilágítva közben ezen problémák megjelenésének mélységét, gyökereit és egymásra hatását és a belőlük fakadó, a hathatós beavatkozásra lehetőséget adó és egyben kényszert is jelentő fejlesztési szükségleteket.

2.1. Problémák

P1. Kirekesztő makro-politika és következményei

A Magyarországon az 1870-es évek után elindult kései modernizációs időszakban a gyáripár befogadására és az iparosodott mezőgazdasági művelésre alkalmatlan aprófalvas térségek egyre inkább elmaradtak a fejlődés fő sodorvonalától. Azzal, hogy nem épült meg a K-Ny irányú csereháti vasút, hogy a térség birtokosai végletekig ragaszkodtak a természeti adottságoknak nem megfelelő gabonatermesztési profil megtartásához és kiirtották a csereháti erdők jelentős részét, a modern korra megpecsételődött a térség sorsa. Ezt a helyzetet a trianoni országhatár meghúzása, annak következtében a hagyományos piacok és a munkahelyként is szóba jöhető legközelebbi ipari – szolgáltató – kulturális centrumokhoz való kapcsolódás lehetőségének elvesztése csak tovább súlyosbította. Az egyre inkább lemaradó határ menti terület fejlesztése immár nem csak gazdaságilag, de politikailag sem volt kívánatos. Az 50-es években az ipari fejlesztésnek alárendelt agrárium és vele együtt az azt befogadó vidéki térségek általános mellőzése, majd – különösen a 70-es évektől – a kistelepülésekkel való nyílt és határozott szembe fordulás a Csereháton és a hozzá hasonló aprófalvas határ menti perifériákon élöket megfosztotta a fejlődés lehetőségétől és az ebbe bele nem nyugvókat elvándorlásra kényszerítette.

Az 1972-ben elfogadott Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció, majd az annak nyomán kidolgozott megyei intézkedési terv a 3000 lakosúnál kisebb településeket nyíltan felszámolandónak minősítette. A tervek a Cserehátra a népesség néhány nagyobb központba való koncentrálódásával, a belső részek újraerdősítésével és a Bódva folyóra,

mint Miskolc ivóvízbázisára építendő nagy víztározóval számoltak. Ez elég is volt ahhoz, hogy a kistelepüléseken építési engedélyeket ne adjanak ki és ezzel is elvándorlásra készítsék a fiatalokat.

A tsz-ek, az iskolák, a közigazgatás körzetesítése után a kistelepülések funkcionálisan teljesen kiürültek és alkalmatlanná váltak bármilyen önerős fejlődésre. Támogatásokhoz pedig a fejlesztési források hierarchizált rendszerében nem juthattak.

A fenti képlet alól kivételt képezett a térség két kisvárosának kezelése. Edelény a határában fekvő bányáknak köszönhető felértékelődését, majd térségi központi szerepre való jelölését. Encs esetében a központi fekvés alapozta meg ezt a felülről jött döntést. Az újonnan kreált kistérségi centrumok (a patinásabb, de a fenti előnyökkel nem rendelkező Szendrővel, Szikszóval, Abaujszántóval és bizonyos szempontból még Göncsel szemben is) a településhálózat-fejlesztési beavatkozásoknak köszönhetően dinamikusan fejlődtek. A körzetek nagysága, a közlekedési feltételek miatt nem csökkenő távolságok és saját korlátaik miatt azonban ezek a kisvárosok sem váltak képessé a centrum funkció teljes mértékű betöltésére, a lakossági szükségletek kielégítésére. A fejlesztési források koncentrációja azonban érezhető térségi ellentéteket szült.

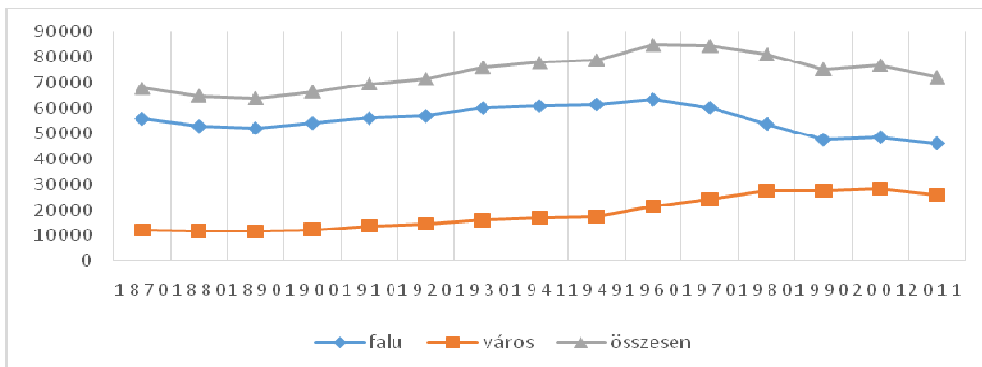
Azt gondolhatnánk, hogy 1990-től minden megváltozott. Az aprófalvak kirekesztettsége azonban az önállóság látványos, ám talmi megszerzésével nem szűnt meg. Más típusú függőségek alakultak ki és itt maradt a korábbi politika minden, a továbbiakban tárgyalásra kerülő problémakötegekre hatással lévő következménye.

Az új politikai rendszerben a térség kirekesztését – bármennyire is paradox – a liberalizáció tovább erősítette. A korábbi időszakokban kialakult hátrányok lehetetlenné teszik a látszólag esélyegyenlőséget biztosító, ugyanazon szabályok közötti játékban való előbbre jutást, mert csak a szabályok ugyanazok, de a feltételek nem.

P.2. A demográfiai egyensúly megbomlása (térségi demográfiai trendek, a népesség összetétele)

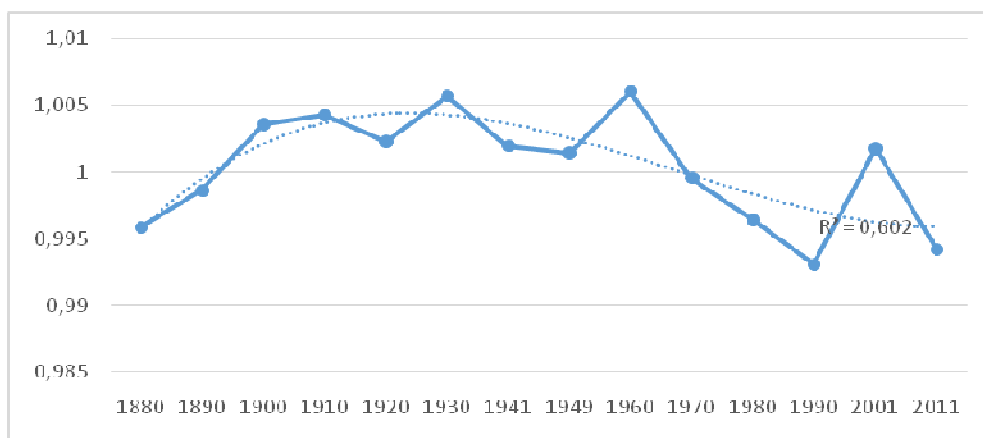
a. Megváltozott népesedési trendek – intenzív népességcsere

A térség népessége 1870 óta 70-80 ezer fő között ingadozik. Jelentősebb népességcsökkenés 1870 és 1890, valamint 1960 és 1990 között következett be. 1890 és 1960 között a térség egészére mérsékelt növekedés volt a jellemző.

2. ábra: A népességszám változása (1870-2011)
Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

A növekedés dinamikája azonban közel sem volt egyenletes. A leggyorsabb növekedés a 20-as, az 50-es és a 90-es éveket jellemezte. A rendszerváltást követő népességnövekedési dinamika 2001 után ismét intenzív csökkenésbe váltott át.

3. ábra: A népességnövekedés dinamikája két népszámlálási időpont között
Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

A térség egészére jellemző képet jelentős részben a mai népesség 36%-át kitevő négy város népessége, ezen belül is Edelény és Encs népességszámának alakulása határozza meg.

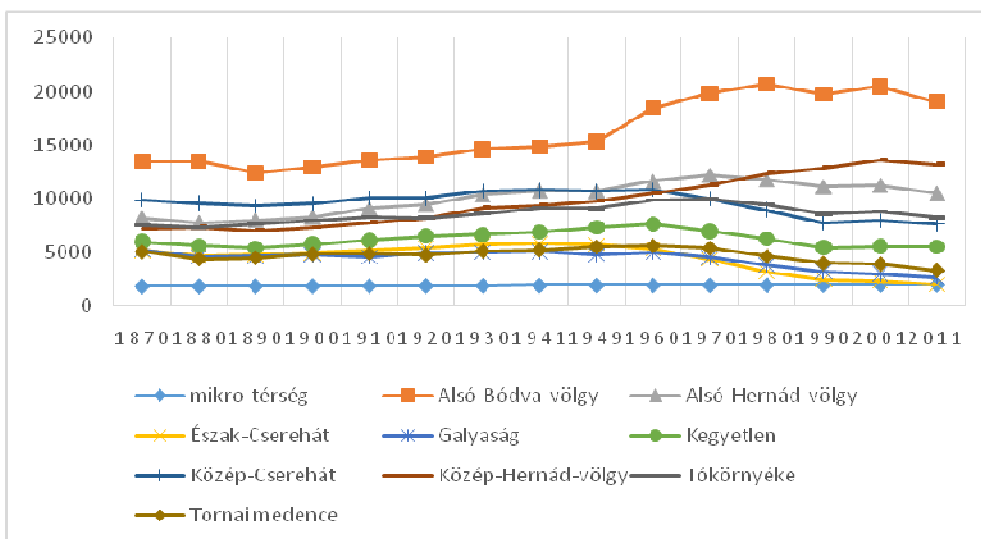
A városok népességnövekedése 1870-től töretlen, 1950 és 1980 között a növekedés felgyorsult, az edelényi bányák fejlesztése következtében a térségen kívülről is táplálkozott.

A falvak népességét ezzel szemben 1870 és 1890 között átmeneti, majd 1960-tól előbb mérsékelte, majd 1970 és 1990 között felgyorsuló csökkenés jellemezte. 1970 és 1990 között a térség falvai népességük közel ¼-ét veszítették el.

1990 és 2001 között úgy a falvakban, mint a városokban népességnövekedés tapasztalható. Az előbbi településkategóriában közel 900 fővel, míg az utóbbi kategóriában 600 fővel nőtt a lakosságszám. A városok népességgyarapodásának üteme valamivel magasabb volt, mint a falvaké.

A 2001 utáni népességcsökkenés viszont a városokban, különösen Edelényben volt a legnagyobb mértékű. Míg a falvak 5%-os népességvesztést mutattak, a városok átlaga 8% feletti, Edelény vesztesége pedig több mint 10%. A városok közül egyedül Szendrő népességvesztése nem érte el a falvak mértékét.

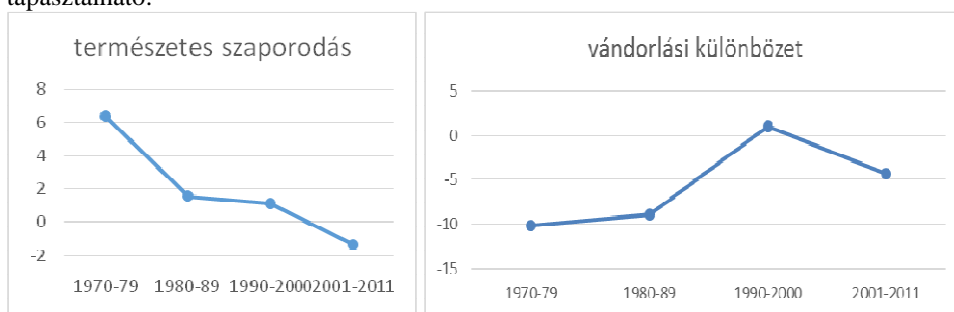
A térség mikro-körzetei közül a Közép-Cserehát és a Galyaság szenvedte el a legnagyobb mértékű (40 és 35%-os) népességcsökkenést 1970 óta. A városok közvetlen közelében fekvő falvakból álló mikro-körzetekben a népesség-csökkenés 10% körüli volt. Az 1990-es évekre jellemző népességnövekedés a térség keleti felének mikro-körzeteit jellemezte. A nyugati rész 5 mikro-térségében, ezen belül különösen a Galyaságban és a Közép-Cserehátban a népességcsökkenés folytatódott, bár a korábnál lassabb ütemben. A 2001 utáni népességcsökkenés a Tornai-medencében a legmagasabb, 15%-nál magasabb arányú, de a szintén kis lélekszámú Galyaságban és Észak-Cserehátban is meghaladja a 10%-ot. A legkisebb (1-3%-os) visszaesés a Kegyetlen, a Közép-Hernád-völgy és a Közép-Cserehát térségét jellemezte.

4. ábra: A népességszám mikro-térségek szerinti változása (1870-2011)
 Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

A népességszám változását az 1970 és 1990 közötti időszakban egyértelműen a negatív vándorlási különbözet és a részint éppen a korábbi vándorlások következtében is csökkenő, majd stagnáló természetes szaporodás alakították. A természetes fogyást a csökkenő születési arányszámok és a növekvő halálozási arányszámok táplálták.

1990 után új trendek jelentek meg. A születések száma a falvakban emelkedni kezdett. Különösen a Száraz-völgyön és a Kegyetlenben élénkült meg a gyermekvállalási kedv. A továbbra is növekvő halálozási arányszámok mellett is a falvakban érzékelhetően javult a természetes szaporodás. A vándorlási negatívum csökkenése is a legnagyobb születési arányszámú mikro-körzetekben, valamint a korábban szintén legerősebb elvándorlással jelzett Közép-Cserehátban bizonyult a legerőteljesebbnek. A halálozási arányszámok szintén ezekben a körzetekben növekednek a legnagyobb mértékben. 2001 után a demográfiai változások visszarendeződtek. Ismét jelentékeny természetes fogyás tapasztalható.

5. ábra: Népmozgalmi mutatók (1970-2011)
 Forrás: KSH Népszámlálási adatok 2001, 2011

A statisztikák tehát a 90-es évekre egyértelműen mutatják a Cserehát belsejében érzékelhető népességcserét. A korábbi nagy vándorlási hullám „túlélői” mellett erősödött a

magas gyermekvállalási kedvvel jellemezhető, részben bevándorolt népesség jelenléte. Úgy látszott, az aprófalvak elnéptelenedési problémái mellett, részben azok helyett az újranepestülés várható konfliktusaira is fel kell készülnünk. Erre a 2000-es évek részben rácafoltak. Az ismét megélénkülő elvándorlások és a növekvő halálozási arányszámok miatt a „fiatalodás” nem folytatódott a 90-es évekre jellemző mértékben.

b. Szélsőségek a népesség összetételében

A népesség korösszetételére az idősek és a gyermekek kiemelkedően magas aránya jellemző. A fentebb vázolt népesedési folyamatok hatására a korábbi lakosokból mára csak az idősek és az egyéb okok miatt immobil családok maradtak. Az **idősek aránya** térségi átlagban 19,4%, de a Galyaságon megközelíti a 24%-ot, sőt a térség 9 településén meghaladja az 50%-ot. 40 olyan település van, ahol a 60 éven felüliek száma magasabb, mint 100 fő. Az idős gondozásban tartósan 8000-8500 fővel (70 éven felüliek) lehet számolni, akiknek 2/3-a nő.

2. táblázat: Korösszetétel

Mikro-körzet	60 éven felüliek		14 éven aluliak		Öregségi hányados		
	száma	aránya	száma	aránya	2011	2001	1990
	2011	2011	2011	2011			
Galyaság	687	23,7	739	25,5	0,930		
Tornai medence	785	22,1	716	20,1	1,096		
Tókörnycéke	1715	19,7	1839	21,1	0,933		
Alsó-Bódva-völgy	3939	20,0	3530	17,9	1,116		
Kegyetlen	868	15,2	1391	24,3	0,624		
Közép-Hernád-völgy	2590	18,7	2647	19,1	0,978		
Észak-Cserehát	406	17,9	216	9,5	1,880		
Közép-Cserehát	1356	17,2	1810	22,9	0,749		
Alsó-Hernád-völgy	2264	21,2	1860	17,4	1,217		
ÖSSZESEN	14610	19,4	14748	19,6	0,991	0,867	0,823

Forrás: KSH Népszámlálási adatok 1990, 2001, 2011

A népesség egy másik jelentős, az idősekét meghaladó hányadát a **14 évnél fiatalabb gyermekek** teszik ki. A mikro-körzetek közül a Galyaság, a Kegyetlen és a Közép-Cserehát bizonyul a legfiatalosabb korszakozatúnak. Ugyanakkor 3 településen (Debréte, Tornabarkony, Teresztenye) már egyetlen gyermek sem lakik és 10 fő alatt marad a gyerekek száma további 16 településen. Csak a települések 38%-ában (33 falu + a 4 város) él 100-nál több 14 éven aluli gyerek. A gyermekszám szerint a városokon túl a térség legnagyobb (300 gyereknél többnek otthont adó) települései: Tomanádaska, Halmaj, Méra, Alsóvadász, Aszaló, Boldva, Forró, Szendrőlád.

A növekvő gyermeklétszámnak köszönhetően az általános iskolai korúak száma is növekszik, de a térségben közel sem egyenlő mértékben. 1990 és 2002 között térségi átlagban 1,5%-kal nőtt a 6-14 éves korosztály. Ezen belül a Cserehát belsejében 20-30%-os volt a növekedés, az Alsó-Bódva völgyben (Edelény mikro-térségében) azonban 15%-os csökkenés tapasztalható.

A fiatalabb, óvodáskorú korosztály esetében már nagyobb mértékű (térségi szinten 8,4%-os) csökkenés ment végbe az utóbbi 12 évben. Dinamikus növekedés már csak a Közép-Csereháton jellemző. Az edelényi körzetben pedig az iskolai tanulósám további, drasztikus csökkenését vetíti előre az óvodáskorúak számának közel 1/3-dal való csökkenése.

Az **öregségi hányados** a 9 mikro-körzet közül csak négyben lépi túl az 1-et. Ezen belül azonban jelentős szélsőségeket tapasztalhatunk. Az öregségi hányados 39 településen meghaladja a természetes reprodukcióra való képtelenséget jelző 1,5-es értéket, míg 22 településen az országos viszonylatban is nagyon fiatalos korszerkezetet mutató 0,6 érték alatt marad.

Térségi átlagban egyértelműen előregedésre utaló (1990-ben 0,82, 2001-ben 0,86, 2011-ben 0,99) öregségi hányadost **a sokgyermekes családok fiatalos korösszetétele** enyhíti, sőt országosan is kiemelkedően fiatalos korszerkezetet hoz létre. A mikro-körzetek közül a Galyaság, a Tornai medence főként előregedő, míg a Kegyetlen és a Közép-Cserehát jellemzően sokgyermekes képet mutat. Viszonylag kiegyensúlyozott, **a munkaképes korúak** nagyobb arányával járó korösszetétel csak a Hernád-völgy településeit jellemzi.

A nemek szerinti megoszlás a fiatalabb korcsoportokban az ország vidéki térségeinek megfelelő. A nőtöbbit az 50 éven felüliek körében azonban egyre nagyobb, míg a 80 év felettieknek már több mint 70%-a nő. A térségi átlagoktól a Tornai medence huszonévesei körében, valamint a Kegyetlen és Közép-Cserehát 40-es korosztályában megfigyelhető jelentősebb nőhiány tér el.

Az etnikai összetételben a roma népesség többségi szerepbe kerülése jelzi az egyensúly felbomlását.

A roma népesség száma becslések szerint 16 ezer fő, 1994 és 2004 között mintegy 2700 fővel, közel 20%-kal nőtt. (A 2001-es és a 2011-es népszámlálási adatok szerint is a tíz év alatt 7,1%-os növekedés regisztrálható.) A hagyományosan magas, a népesedéspolitika által tovább erősített természetes szaporodás mellett a korábbiaknál erőteljesebb bevándorlásból táplálkozik ez a növekedés.

A roma lakosok népességen belüli aránya így ma a népszámlálási adatok szerint is meghaladja térségi szinten a 20%-ot. Ezen belül 10 olyan település van, ahol az arány 50%, 23 olyan település, ahol az arány 30% felé emelkedett és 28 olyan település, ahol egyáltalán nem élnek romák. 100 főnél nagyobb roma közösség 41 települést jellemez. Mivel a térségben született gyerekek mintegy 60-70%-a roma családba születik, az etnikai arányok további gyors növekedése várható.

Más nemzetiség nem jellemző. A népszámlálási adatok szerint lengyel, szlovák, német és román nemzetiségűek élnek a térségben. Magukat szlovák nemzetiségűnek vallók 20 fő körüli létszámban Edelényben és Encsen jelennek meg. A Derenkről kitelepített lengyel nemzetiségű lakosok pedig 4-5 faluba, de leginkább a Ládbesenyőhöz tartozó András-tanyára költöztek be.

A vallási aktivitás más térségeknél erősebb, jelentős közösségformáló erőt képez. A lakosok 90,7%-a vallja magát valamely fő egyházhoz tartozónak. Ennél kisebb arány csak a városokban jellemző. A felekezetek közül a római katolikus a domináns. Emellett kulturális értéket képvisel az ország más területein kevésbé jellemző görög katolikus vallás elterjedtsége. Különösen a Cserehát belsejére jellemző ez a ruszin ősökre utaló felekezet.

3. táblázat: Roma népesség adatai (2001, 2011)

Mikro-körzet	Roma lakosok becsült aránya			Települések száma, ahol a roma lakosok	
	2001	2011	településenkénti átlag 2011	aránya >30%	száma >100fő
Galyaság	17,0	18,6	7,84	1	2
Tornai medence	16,7	20,5	14,02	2	3
Tókönyéke	22,4	25,5	21,97	3	6
Alsó-Bódva-völgy	17,6	14,5	19,45	4	7
Kegyetlen	25,7	24,4	21,23	3	5
Közép-Hernád-völgy	14,6	19,7	14,90	1	4
Észak-Cserehát	31,7	33,6	18,68	2	2
Közép-Cserehát	22,6	34,8	31,76	7	9
Alsó-Hernád-völgy	7,0	10,6	12,57	0	3
ÖSSZESEN	17,5	20,0	19,56	23	41

Forrás: KSH Népszámlálás 2001, 2011

c. Emberi erőforrások értékromlása

A vándorlások szelektivitása miatt az egyébként is csak kis létszámban és arányban jelenlévő aktív korosztály által képzett **emberi erőforrások értékvesztése** mára a térségi felzárkózás egyik legfőbb akadályává vált.

Leromlott egészségi állapotra utal a halálozások magasabb és egyre növekvő aránya, valamint az 1 lakosra jutó háziorvos által látott betegek magas száma. Az edelényi és a szikszói statisztikai kistérségekben a megyei átlagnál magasabb halálozási arányszámok nem csak az idősek nagyobb arányából adódnak. Évente 1200-1300 ember hal meg. A férfiak halandósága itt is magasabb, mint a nőké, de a különbség nem jelentősebb, mint a megyei vagy regionális átlag. A leggyakoribb halálokok közül azonban a régiós átlagnál magasabb a daganatos és a fertőző betegségek aránya. A legmagasabb itt is, mint az országban máshol is a keringésszervi megbetegedésekben elhunytak aránya.

Az **egyoldalú táplálkozásra** a zsíros ételek és a tésztafélék dominanciája jellemző. Nagyon kevés gyümölcsöt és zöldséget fogyasztanak az itt élők. Ez az alkoholfogyasztással és a dohányzással együtt szív és érrendszeri megbetegedésekhez, magas vérnyomáshoz vezet. A szociálisan hátrányos helyzetű családokban – jellemzően romáknál - előfordul a **gyermek éhezése**. Ezek a gyerekek naponta egyszer, az iskolában étkeznek, ha van rá lehetőség, és az iskola biztosítani tudja az étkeztetést. (A térség körzeti orvosai a rossz egészségi állapot okai közül egyhangúlag kiemelték az egyoldalúan tésztafélékre, burgonyára, zsíros ételekre alapozott egészségtelen táplálkozást, az iskolákban is megtapasztalt gyermekkori éhezést, az esélytelenség érzékeléséből táplálkozó alkoholizmus elterjedtségét és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés nehézségeit.)

A mostoha körülmények között élőkre jellemzőek a **higiéniai hiányosságokból eredő megbetegedések** (asztma, tetű, rüh, hepatitisz, TBC). Sok esetben a diagnózist sértésnek veszik, ezért kezelésük speciális szakértelmet igényel, amely nem minden esetben adott. Korábban a bánya és más veszélyes munkahelyek miatti testi fogyatékosok mellett mára a cukorbetegséggel összefüggő csonkolások és az **értelmi fogyatékosok** számának növekedését figyelhetjük meg.

A **mentális állapot** a rendszerváltozás éveiben érzékelhetően és rohamosan romlott. A munkahelyek elvesztése, az egzisztenciális biztonság veszélybe kerülése, majd megszűnése következtében a munkaképes korú korosztály szinte visszafordíthatatlanként letargiába süllyedt. A munkanélküliség, a munka és az ebből adódó sikerélmény hiánya súlyosan károsította az emberek önbecsülését. A lakosok egy részénél ez a folyamat visszafordíthatatlan. Ennek hatása a térségben súlyos problémákat okozó alkoholizmus.

Az **alkoholizmus** a térség egyik legégetőbb mentálhigiénés és egészségügyi problémája. Önpusztító jellegét mutatja, hogy a legrosszabb helyzetben lévők között dúl igazán, csak még jobban megterhelve ezzel a háztartások mentális és anyagi helyzetét. Többen nem csak lelki, hanem fizikai fájdalomcsillapítóként használják az alkoholt. Településenként változó az alkoholbetegek és a napi szintű italozók aránya. A napi szintű szórakozást a kocsma jelenti, és sok család készít otthon szeszes italt.

A **képzetségi színvonal** messze elmarad az országos átlagtól. Az **alapképzetés hiányosságát** jelzi, hogy a 10 éven felüliek 2%-a nem tudta elvégezni az általános iskola 1.osztályát és majd 20%-nak nem sikerült 15 éves koráig befejezni az általános iskolát. Becslések szerint 1500-2000 fő 18-35 év közötti olyan fiatal lehet, aki nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel sem.

Az **általános iskolából való lemorzsolódás** egy újabb, talán minden korábbinál veszélyesebb módja bontakozott ki. Az integrált oktatás jegyében az iskolák nem tudják a túlkoros, fegyelmezetlen tanulókat külön osztályokba sorolni, így egyre többször javasolják a szülőknek, hogy legyen a gyerek magántanuló. Ez a korábban inkább a tehetséggondozásban alkalmazott módszer így a diszkrimináció eszközévé válik és növeli az esélyt az alacsony képzetségi szint további romlására. Az iskolából kimaradók egy része idővel belátja, hogy tanulnia kellene, de nem szívesen mennek vissza régi iskolájukba, mert kellemetlen emlékeik fűződnek ahhoz.

Az alapképzés eredményességét, a versenyképes, továbbfejleszhető és gyakorlati életre felkészítő tudás megszerzését a többség szintjéhez kalibrált oktatás akadályozza. Mivel a pedagógusok megfigyelése szerint a gyermekek átlagos értelmi színvonala folyamatosan csökken, mára az integrált oktatás az alacsony színvonal konzerválásával valósul meg.

A kicsit is tehetségesebbek vagy belesüppednek ebben a színvonalba, vagy a szülők más iskolába íratják gyermekeiket. A korábbi körzeti beiskolázási körzeteket felrúgva, a térségben az oktatási kapcsolatok szövevényes rendszere alakult ki. A tehetséges diákok helyben oktatása azonban nincs megoldva. A tanulmányi eredmények gyengeségének másik okát a helyi pedagógusok a családi támogató háttér hiányában jelölték meg. Ennek ellenére a napközis ellátás – különösen a térség nyugati felében – szinte teljesen visszafejlődött a 80-as évekhez képest. Ezt a hiányosságot orvosolják részben az utóbbi években elindított tanodák.

4. táblázat: Iskolai végzettség (2001, 2011)

	középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők a 18-x éves népességben			felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők a 25-x éves népességben			elvégzett osztályok átlagos száma a 7-x éves népességben			1 középiskolai végzettségűre jutó lakosok száma		1 diplomásra jutó lakosok száma	
	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Galyaság	23,4	33,7	40,3	3,2	3,5	6,6	7,0	7,6	8,4	3,8	3,2	42	22
Tornai medence	22,9	33,9	40,2	3,4	4,4	5,9	6,8	7,4	8,1	3,9	3,3	34	26
Tókörménye	25,6	37,0	40,9	4,1	4,7	6,8	7,1	7,7	8,3	3,7	3,3	33	23
Alsó-Bódva-völgy	29,1	42,5	47,7	4,9	6,2	9,8	7,4	8,0	8,8	3,2	2,7	25	15
Kegyetlen	22,2	33,2	38,4	3,5	4,2	5,9	6,9	7,4	7,9	4,3	3,8	39	29
Közép-Hernád-völgy	33,7	47,4	50,4	6,6	7,4	12,2	7,7	8,4	9,1	2,9	2,6	21	12
Észak-Cserehát	16,7	27,3	35,3	2,9	3,2	5,1	6,5	6,9	7,7	5,1	3,9	48	31
Közép-Cserehát	22,4	34,6	38,3	3,0	3,1	5,4	6,8	7,3	7,9	4,0	3,7	51	31
Alsó-Hernád-völgy	31,6	46,9	52,9	5,8	7,2	11,5	7,7	8,4	9,3	2,9	2,4	21	13
Összesen	27,6	40,7	45,6	4,7	5,6	9,0	7,3	7,9	8,6	3,4	2,9	27	17
<i>Magyarország</i>	<i>33,9</i>	<i>48,7</i>	<i>53,5</i>	<i>10,7</i>	<i>13,3</i>	<i>19,8</i>	<i>8,2</i>	<i>9,3</i>	<i>10,2</i>	<i>2,6</i>	<i>2,2</i>	<i>11</i>	<i>7</i>

Forrás: KSH Népszámlálási Adatok 2001, 2011

Az, hogy a 98 településből csak 40-ben működik iskola (2000-ben még 50-ben működött), nem csak a gyermekek szükségszerű ingázása, a közben történő atrocitások, a délutáni és hétvégi gyermekprogramok hiánya miatt jelent problémát, de a szülőkkel való kapcsolattartást és a felnőtt oktatás / élethosszig tartó tanuláshoz szükséges „kovász” is hiányzik emiatt 58 településről.

5. táblázat: Általános iskolával rendelkező települések száma

<i>Mikro-közet</i>	2002	2005	2008	2011
Galyaság	2	1	3	2
Tornai medence	3	3	3	3
Tókönyéke	5	5	4	4
Alsó-Bódva-völgy	9	9	6	6
Kegyetlen	7	7	7	7
Közép-Hernád-völgy	4	3	3	3
Észak-Cserehát	6	6	4	4
Közép-Cserehát	8	6	6	6
Alsó-Hernád-völgy	5	5	5	5
összesen	49	45	41	40

Forrás: KSH-TSTAR, 2011

Bár úgy a közép-, mint a felsőfokú iskolai végzettségük korcsoportonkénti aránya 1990 és 2011 között megduplázódott, az országos átlagtól való lemaradást alig sikerült csökkenteni, sőt az átlagosan elvégzett osztályok számában a különbség tovább növekedett. Az iskolai végzettséget tekintve a Belső-Cserehát mikro-körzetei vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben. A továbbtanulást az anyagi feltételek hiánya mellett a családtól való elszakadás nehézsége, az önállóságra való felkészületlenség és az alapfokú oktatásból hozott tudás elégtelensége is akadályozza. Ezek miatt jellemző, a romák körében különösen magas a középiskolából való kimaradás.

A *szakképzettség* elavult, az aktív népesség szakképzettségével rendelkező kisebb részén belül is magas a fémipari, villamossági és építőipari szakmával rendelkezők aránya.

A *szakképzettség* megszerzését nehezíti, hogy a térségben csak 4 közép- és 6 szakiskola működik. Ezek együttesen kb. a végzősök felét lennének képesek befogadni, beiskolázási körzetük túlterjed a térség határain, így csak kisebb térségi szükségletet kielégítő kapacitással számolhatunk. Másrészt a helyi középiskolákban indított szakok is egyoldalúak, csak részben illeszkednek a térségi gazdaságfejlesztési irányokhoz. Jó kezdeményezésnek bizonyult Edelényben a természetvédelmi, Szikszón a vincellér szakképzés bevezetése.

A *felnőttoktatásba* a térség középiskolái is bekapcsolódnak, az általános iskolákra azonban ez nem jellemző. Évente 20-30 fő szerez esti vagy levelező tagozaton érettségit. Szakmai képzések, átképzések azonban csak esetszerűen, az ÉRÁK kihelyezett tanfolyamain történnek. Akkreditált felnőttképzési intézmény nincs a térségben. Az élethosszig tartó tanulást a könyvtári szolgáltatások nehéz elérhetősége is gátolja.

A korszerű tudáskészlet elemeit képező idegennyelvtudás és a számítógépes ismeretek terén bár az utóbbi években történt előrelépés, a más térségektől való elmaradás számottevő. A felmérésünk alapján a lakosság 3-4%-a beszél valamilyen idegen nyelvet.

A fiatalok egy részének továbbtanulása ellenére is a végzést követő elvándorlás miatt az előregedő és a fiatalos korszerkezetű településeken egyaránt kedvezőtlen a képzettségi struktúra, ami a térség egészére **az alacsony képzettségi szint konzerválódását** jelzi.

Az alacsony képzettségi szint állandósulását a térség fiataljait adó roma családokban a tudás alacsony értéke, valamint az iskolai oktatás infrastruktúrájában elmaradott, tartalmában nem a térségben hasznosítható tudást nyújtó és módszereiben a speciális igényekhez igazodni nem képes rendszere és az élethosszig tartó tanulás struktúráinak teljes kiépületlensége tovább erősíti.

A **szocializációs problémák** szintén a munkaerő leértékelődését erősítik. Ennek a tendenciának több forrása létezik. Elsősorban a deprivált térségre jellemző elszigeteltségből adódnak a szocializációs hátrányok. Az elmaradás leginkább meghatározó tényezője az interakciók hiánya a térség és a térségen kívüli személyek, illetve a térségen belüli területek között. A televízió kívül nincsenek érték és norma közvetítő csatornák. Az audiovizuális média hatékonysága nem kérdőjelezhető meg, de az átadott tartalom minősége, példaértékűsége, hitelessége, stb. sajnos a legtöbb esetben kívánnivalót hagy maga után. Ez először az iskolában jelentkezik (agresszió, felelőtlenség). Az írott sajtó szerepe csökken. A helyi társadalom nem rendelkezik személyes, vagy tapasztalati úton szerzett más információval. Ezáltal kialakul a térségre jellemző fals életkép, hamis életszemlélet, és az ezzel járó érték és normarendszer. Több esetben tapasztalhatóak irracionális igények, melyek fontosabb szükségleteket előznek meg. A lakosság túlnyomó része elfogadja ezt az állapotot, hiszen nem találkozik más követendő mintával.

A szocializációs zavarok legjellemzőbben a roma lakosság körében jelentkeznek. Leginkább a szegregált cigánytelepeken és az erősen elromásodó településeken (pl.: Csenyéte, Bódvalenke, Rakaca) jelentkeznek ezek a problémák. A higiéniai hiányosságokból eredő megbetegedések (tetű, rüh, hepatitis) és a tisztálkodás hiányából eredő kellemetlenségek (szagok) a többségi társadalom diszkriminációját erősítik. Az ilyen területek megbélyegzetté válnak és az onnan érkezők munkavállalási esélye a térségi vállalkozóknál közel nagyrészt a semmivel egyenlő.

Szocializációs probléma a gyermekek nem megfelelő oktatása, amely azoknál a családoknál – túlnyomórészt romák – jelentkezik, ahol a szülők sem jártak rendszeresen iskolába. A koncentráltabb jelenlét a probléma súlyosságát növeli. Generációs problémaként tovább gyűrűzik, ugyanis ezekre a családokra jellemző a több gyermek, részben a tradícióból, részben anyagi megfontolásból kifolyólag.

e. Aggasztó, a problémák elmélyülését okozó tendenciák felerősödése

A képzett fiatalok elvándorlása már a kisvárosokból is jelentős, más fiatal szakemberek nem érkeznek a térségbe, mert nincsenek számukra munkahelyek. Diplomát igénylő állás a térségben többnyire a pedagógust kereső iskolákban van. Elvértve egy-egy mezőgazdasági üzem is keres agrárvégzettséggel rendelkező diplomást, de ez kevésbé jellemző. A szakképzett munkaerőt a vállalkozók a legtöbb esetben nem hajlandók vagy nem képesek megfizetni.

Nem látnak versenyképes megoldást az otthonteremtésre, alacsony színvonalúnak látják a szolgáltatásokat, legfőképp a családalapításnál felértékelődő egészségügyi ellátást és általános iskolai oktatást. A betelepülni szándékozó fiataloknak – részint a szocio-kulturális különbségek miatt – gondjaik vannak a helyi közösségek befogadó készségével is. Az elszigeteltségből adódóan létrejött zárt közösségekben jellemző a kialakult hierarchia és a különböző érdekcsoportok kialakulása.

A *hátrányos helyzetűek bővített „újratermelése”* jelenti a legnagyobb problémát. Mint láttuk, a *magas születésszámoknak* köszönhetően a térség egészének népességszökkenése mérséklődött, sőt országosan is kiemelkedő módon természetes szaporulat adódott 1990 és 2000 között. A népességszám növekedése és a hátrányos helyzetű, döntően roma lakosok aránya között erős korreláció mutatható ki. A korábban is a térségben élő és el nem vándorolt, valamint az üres házakba, rokonokhoz betelepülő roma családok gyors reprodukciója következtében 26 településen szaporodott a népesség 3%-nál nagyobb mértékben. Ezen belül 8 településen volt a természetes szaporodás 10%-nál magasabb. A térségben minden 3 megszületett gyermekből 2 hátrányos helyzetű családba születik.

P.3. A saját erőből való megélhetés ellehetetlenülése, függőség kialakulása *(munkaerőpiac, foglalkoztatottság, segélyezés, térségi jövedelmek)*

P.3.1. Munkahelyek hiánya

A térségben közel 40 ezer fő munkaképes korú lakos él. A helyi munkahelyek száma 9 ezer. A helyi munkahelyek száma a 90-es években a harmadával, majd újabb 25%-kal visszaesett. Emellett a munkavállalási lehetőségek beszűkülését elsősorban a korábbi ingázási lehetőségek minimalizálódása erősítette. A 90-as évek elején közel 18 ezer fő, a foglalkoztatottak majd 60%-a járt el Miskolc, Kazincbarcika, a Borsodi Bányavidék és Budapest munkahelyeire dolgozni. 2001-re az ingázók száma a térségen belüli ingázókkal együtt is 8500-ra, a korábbi felére csökkent. A térség munkaerőpiaca zártabb lett, a helyi munkahelyek a korábbi 65%-kal szemben már 75%-ban fedik le a foglalkoztatotti létszámot. Ezzel együtt is a foglalkoztatottak közel fele ma is ingázik.

A helyi munkahelyek közel 1/3-át más településen élőkkel töltik be. A nők számára több munkahely van helyben, mint a férfiaknak. Az ingázók körében is magas a nők aránya.

A kistelepülések legnagyobb foglalkoztatói az önkormányzatok, az önkormányzat által fenntartott intézmények és a közmunka. A közszolgáltatások természetesen a szolgáltatási ágba tartoznak, ezért a munkahelyek korszerűnek látszó, döntően a terciér szektorra építő szerkezete ezzel magyarázható. A Csereháton a szolgáltatási munkahelyek nagy (pl. a Kegyetlenben 80% feletti) aránya éppen az elmaradottságot mutatja.

A segélyhez, támogatáshoz kötelező átmeneti munkavégzés után a közmunkaprogramban résztvevők rendszerint visszakerülnek a regisztrációba. A szolgáltató szektor piaci részére jellemző, hogy hiányoznak a településekről a kisipari szolgáltatások és a falusi turizmus felfutása sem eredményezett munkahelybővülést.

A legnagyobb munkahelycsökkenés a más térségekhez képest még mindig jelentősebb szerepet játszó mezőgazdaságban következett be. Az ágazat veszteségessége miatt a gazdaságok legnagyobb része a túlélésért küzd, csak néhány kitüntetett helyzetben lévő mezőgazdasági vállalat könyvelhet el nyereséget. Ezek között a körülmények között egyre többen hagynak fel a gazdálkodással, építik le a technikai hátteret és próbálnak más területen elhelyezkedni, vagy a segélyek adta lehetőségeket kihasználni. A mezőgazdasági munkahelyek számának drasztikus visszaesése ellenére az ágazat foglalkoztatási részaránya a 2000-es években helyenként még növekedett is.

A helyi munkahelyek 21%-át lehet szakképzettség nélkül betölteni. A munkaerő összetételének megfelelően ez az arány a Cserehát belsejében magasabb, a városokban kisebb.

A nem közszolgálati munkahelyek jellemzően kisvállalkozások keretében működnek. 10-nél több munkahelyet csak a vállalkozások 4,5%-a tart fenn. A foglalkoztatásban a

mikro-vállalkozások más térségekben erősödő szerepvállalásáról itt nem beszélhetünk. Egyrészt a meglévők sem tudták érdemben növelni munkavállalóik létszámát, másrészt új, életképes kezdeményezések csekély számban jöttek létre.

Az elérhető munkahelyek számát tovább csökkenti az egyre jellemzőbbé vált vállalatvezetői stratégia: a megrendelés hullámzását követi a foglalkoztatotti létszám változása. Következésképpen a korábbinál gyakoribb a ki- és beáramlás egy év viszonylatában. Ez kihatással van a térségben élők munkavállalási stratégiájára. A bizonytalan idejű munka, a rövidtávra kötött munkaszerződések negatívan hatnak a munkavállalási hajlandóságra. A kedvezőtlen helyzetet tovább rontja a térségre jellemző rendkívül alacsony munkabér. Ezért a munkaképes lakosság egy része – számokkal pontosan nem kimutatható mértékben – szívesebben választja a bizonytalan munka helyett a biztosnak tűnő közmunkát. Mindezek mellett nincs kizárva, hogy a fekete- vagy szürkegazdaság keretein belül alkalmi munkát végeznek, bár ezek a lehetőségek is erősen korlátozottak a térségben.

6. táblázat: A vállalkozások az általuk működtetett munkahelyek száma szerint

Mikro-körzet	0 és ismeretlen számú		1-9		10-49		50-249		250-X	
	fő foglalkoztatató működő vállalkozások									
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Galyaság	79	32,1	160	65,0	6	2,4	0	0,0	1	0,4
Tornai medence	80	31,5	167	65,7	7	2,8	0	0,0	0	0,0
Tókönyéke	132	24,3	397	73,1	11	2,0	3	0,6	0	0,0
Alsó-Bódva-völgy	375	24,0	1155	73,8	30	1,9	5	0,3	0	0,0
Kegyetlen	102	25,0	301	73,8	5	1,2	0	0,0	0	0,0
Közép-Hernád-völgy	361	22,8	1202	75,8	19	1,2	3	0,2	1	0,1
Észak-Cserehát	46	25,8	131	73,6	1	0,6	0	0,0	0	0,0
Közép-Cserehát	157	21,2	574	77,7	7	0,9	1	0,1	0	0,0
Alsó-Hernád-völgy	252	22,4	858	76,4	11	1,0	2	0,2	0	0,0
összesen	1584	23,8	4945	74,5	97	1,5	14	0,2	2	0,0

Forrás: KSH T-STAR, 2011

Hátrányos az itt élők számára, hogy a megyeszékhely gazdaságának élénkülése a közlekedési feltételek mellett nem jelent számukra munkát.

P3.2. Az inaktív keresők magas száma

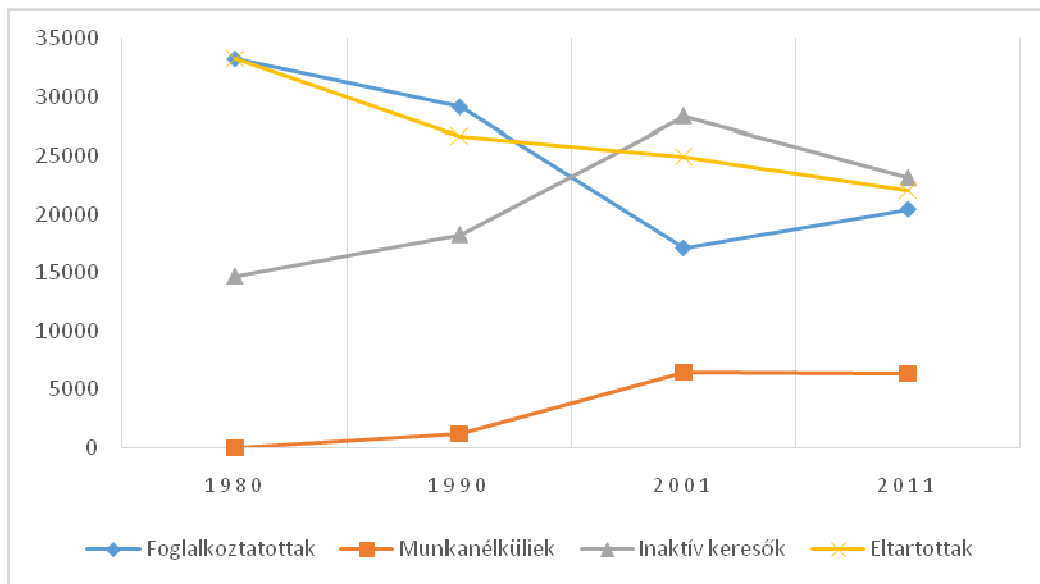
A foglalkoztatottsági ráta a magyarországi viszonyok között is szélsőségesen alacsony. A tömeges leépítések idején a munkanélküliség előli menekülés egyéni stratégiájaként sokan a korkedvezményes és az egészségügyi problémák miatti nyugdíjazást választották. Ennek következtében az inaktívak aránya az 1990-es 18,2%-ról 2000-re több mint kétszeresére, 37%-ra nőtt. Ez az arány 2011-re valamelyest visszaesett, de még mindig a népesség 1/3-át jelenti. A népességen belül közel 30 ezer fővel még mindig az inaktívak képviselik a legnagyobb csoportot. Míg 1980-ban a foglalkoztatottak és az eltartottak száma és aránya

közel azonos volt, 2000-re már több mint háromszor, 2011-ben is 2,5-szer annyi inaktív, eltartott és munkanélküli volt, mint foglalkoztatott.

Az inaktív állomány felduzzadásának indokolatlanságára utal, hogy az összes inaktív státuszú lakosnak csak 53%-a az öregségi nyugdíjas. A többiek főként rokkant nyugdíjasok és kisgyermeküket gondozó szülők. Pontos adatok hiányában csak becsülni tudjuk, hogy az aktív korú lakosság közel 10%-a rokkant nyugdíjas.

A falvakban a foglalkoztatottak aránya gyorsabban csökkent, mint a városokban. Míg 1980-ban közel azonos, 40% körüli foglalkoztatottság jellemezte őket, 2000-re a városok 28%-ával szemben csak 18,9% állt a falvakban. A viszonylag magas természetes szaporodás ellenére is a falvakban az eltartottak aránya csak mérsékeltebben, míg az inaktívak és a munkanélküliek aránya a városokét meghaladó ütemben nőtt.

A nők és a férfiak foglalkoztatottsági viszonyaiban jelentős közeledés következett be. Míg 1980-ban 75%-kal (10 ezer fővel) több férfi dolgozott, mint nő 2000-re a különbség 24%-ra (2000 főre) csökkent, majd 2011-re ismét kisebb mértékben (2800 főre) emelkedett. A nők állásvesztése lassabb ütemű volt, a bányász és ipari ingázó családokban gyakorta a nő lett a családfenntartó. Az eltartottak körében korábban is meglévő, éppen a foglalkoztatottakéval azonos mértékű, de ellentétes irányú nemek szerinti különbség mára gyakorlatilag megszűnt, az eltartottak száma a férfiak és a nők esetében is 12-13 ezer fő. Számottevő különbség egyedük az inaktív státusznál maradt, sőt az inaktív nők száma és aránya sokkal dinamikusabban növekedett, mint a férfiaké. A nők körében legnagyobb számban az inaktívak szerepelnek, míg a férfiaknál az inaktívak és az eltartottak száma megegyezik.

6. ábra: A foglalkoztatottsági viszonyok alakulása (1980-2011)

Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

A mikro-körzetek között jelentős különbségek nincsenek, de a munkanélküliek aránya kisebb mértékben emelkedett a Torna medencében, míg ugyanitt az inaktívak aránya a többi körzethez képest dinamikusabban nőtt.

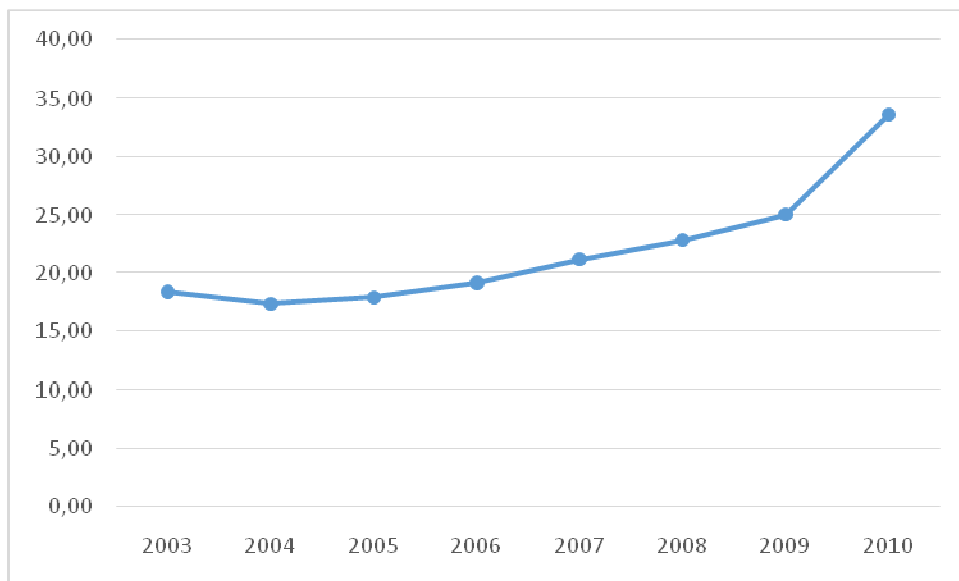
A térség munkaerőpiacát kb. 25 ezer fő alkotja. Az eltartottak és az inaktívak egy része is mobilizálható. A fenntartható fejlődés alapelveit érvényesítve kb. 30-32 ezer főnek

kellene eltartania 75-80 ezer lakost. Ehhez képest – mint láttuk – jelenleg 9 ezer helyi munkahely van.

P.3.3. A munkanélküliség börtöne

Az inaktív státuszba menekülést választó egyéni stratégiák mellett is 6400 fő, a munkaképes lakosság 16%-a tartósan munkanélküli. 1990-től 1993 végéig a munkanélküliség gyakorlatilag nulláról futott fel a csúcst jelentő 10 ezer fős szintre. Az 1993-as csúcs után - az országos tendenciákhoz hasonlóan – itt is csökkent a regisztrált munkanélküliek száma, ám közben folyamatosan újabb leépítések is történtek. A regisztrált munkanélküliek számának csökkenésében és a nők alacsonyabb mértékű munkanélküliségében sokkal inkább a regisztrációból való kikerülés, mintsem a munkába állás játszott szerepet. A 2000-es években ismét felfelé kúszott a munkanélküliség, 2010-ben pedig a korábbi ütemet meghaladó, hirtelen növekedés tapasztalható. A közmunkaprogramok ezt a növekedést valamelyest visszafogták, de valós megoldást a problémára nem jelentenek.

A falvakban a munkanélküliség nagyobb mértékű, mint a városokban. A munkanélkülieken belül a falvakban élők aránya fokozatosan nő, 2011-re meghaladta a 70%-ot.

7. ábra: Munkanélküliségi ráta változása a 15-64 éves korosztályban (2003-2010)

Forrás: KSH Éves Kistérségi Statisztika (www.nfsz.hu)

A problémát tovább súlyosbítja, hogy a térségben nagyon magas a **tartósan munkanélküliek** aránya. A 2002-ben a munkanélküliek 92%-a minősült tartós munkanélkülinek. Ők már több mint hat hónapja szerepeltek a munkaügyi regiszterben. 2011-re ez az arány 48%-ra csökkent. A tartós munkanélküliség országos viszonylatban még így is kiemelkedő és a folyamatosan munkanélküliek nagy száma mellett a munkaügyi rendszerben lévő forgás következtében ma szinte ugyanazokból áll a munkanélküliek csoportja, mint 3-4 évvel ezelőtt. Nem túl jelentős azoknak a száma, akik vissza tudnak jutni a munka világába.

A térség a megye és egyben az ország legsúlyosabb munkaerő-piaci feszültségekkel terhelt része. Aki itt egyszer munkanélkülivé válik, nagy valószínűséggel tartósan kiszorul a munka világából. Azon keveseknek, akiknek mégis sikerült kilépniük a munkanélküliség szoritásából, azok ezt nem a gazdaságban bekövetkezett változásoknak, hanem az aktív munkaerő-piaci eszközök alkalmazásának köszönhetik.

Az *ismét munkába állást nehezíti*, hogy a munkanélküliek többsége kifejezetten alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, a regisztrált munkanélküliek 40%-a csak 8 általánost végzett, 16% pedig 8 általánossal sem rendelkezik. Tehát ha a kettőt összeadjuk, akkor 56% a 8 általános iskolai osztállyal vagy annál kevesebbel munkára várók aránya. Ez gátjává is válik a térség fejlődésének, mert a potenciálisan idetelepülő cégeknek először is a humán erőforrás fejlesztésére kellene óriási pénzt költeni, ezt a feladatot azonban a cégek nem vállalják, inkább máshol keresnek lehetőségeket. A folyamat ma már annyira előrehaladt, hogy – a helyi vállalkozók panasza szerint legalábbis – egy-egy jó szakmunkást szinte alig lehet találni a területen, akinek a munkakultúrája, a munkája a mai igény szintnek megfelelő.

Fontos arra is rámutatni, hogy a nyilvántartott munkanélküliek korösszetételét tekintve a 35 év alattiak adják a létszám kb 55%-át. Ez amiatt nagy gond, mert a külföldi tapasztalatok szerint 45 éves korig még igen aktív életszakasszal kell számolni, amibe az átképzések, új szakmák tanulása, új munkahelyek keresése, sőt költözködés, áttelepülés is beletartozhat. Ez a magas arány azonban azt sugallja, hogy ez a nagyarányú fiatal munkanélküli réteg nem mozdul.

Az újbóli elhelyezkedést nehezíti az is, hogy az emberek jelentős része földhöz van kötve. Az ingatlanok nincs értéke, hiába akar elmenni innen valaki, a háza ide köti. Eladni nem tudja, itt nem hagyhatja, csak tengődik és nem vált. Jól példázza ezt az is, hogy bár elég nagy számban adnak be munkaerőigényt a különböző multinacionális cégek a Dunántúlról és ebben az évben is jelentős számban mentek el emberek dolgozni Székesfehérvárra, Veszprémbe, ezen embereknek kb. a 85-90%-a három hónapon belül vissza is jött. Hiába keresik ott többszörösét az itteni segélynek, akkor is visszajönnek, mert nem tudja oda vinni a családját, nem tud ott lakást venni.

A *nők aránya* a munkanélkülieken belül kisebb mint a férfiaké, de ez a sajátosság a pályakezdő munkanélküliek esetében már megfordulni látszik.

Mára már a *tartós munkanélküliség negatív hatásai* is kifejlődtek. Ezek közül a legjelentősebb az *alkoholizmus* terjedése. Az örökös tétlenség és tehetetlenség nagyon is kedvez az italozás elterjedésének, szinte életformává válik egy idő után. A napi rendszeres élet hiánya miatt magukkal és környezetükkel szemben is igénytelenebbé válnak a munkaerőpiacról kényszerűen kiszorulók. Ez az élethelyzet a körükben felnövő gyerekek számára is mintát jelent, így szinte a társadalom egészétől elszakadó réteggé válnak. Ez a társadalmi csoport önjelétől már nem képes fölemelkedni, sőt sajátos jegyei miatt egy esetleges gazdasági föllendülés munkaerő-tartalékát sem tudja biztosítani.

A tartós munkanélküliség következtében nőttek a *válások*, de szerencsére nem nőttek a bűnözési arányszámok. *Tulajdon elleni bűncselekmények* ugyan előfordulnak, de a bűnüldöző szervek munkájának köszönhetően ezek jelentős százalékban felderítésre is kerülnek. A rendőrség tehetetlennek bizonyul azonban a kisebb értékű, de a táj művelését visszafogó erdei és mezei lopások tekintetében. Több településen azért sem művelik már a falu környékén lévő szőlőket, kerteket, mert nem tudják a termést megvédeni.

A bűnözés szemlencséből megemlítendő az *uzsorakamatok* ügye is. Amikor az emberek nagy része már a boltban is hitelbe vásárol és tartozását a segély megérkezésekor fizeti ki, az állandó pénzzavar, illetve pénzhiány kiváló lehetőséget biztosít az uzsorásoknak.

A munkanélküliséggel járó veszélyek azokon a településeken a legnagyobb, ahol sok a munkaképes korú lakos és magas a regisztrált munkanélküliek aránya is.

Nehezíti a tartós munkanélküliség és az abból adódó problémák megoldását, hogy a regisztrált, és még inkább a már a regisztrációban sem szereplő munkanélküliek nagy része roma származású. Számukra az erős közösségi – nagycsaládi kötődéseik miatt még nehezebb egyéni kiutat találni.

P.3.4. Alacsony jövedelmek

A helyi gazdaság a még dolgozóknak sem biztosít magas jövedelmeket. Az 1 főre jutó SZJA nagysága országos szinten is ebben a térségben a legalacsonyabb. Összesen mintegy 34,4 milliárd Ft személyi jövedelem képződik. Az adófizetők száma átlagosan 36%-kal meghaladja a foglalkoztatottak számát. A jövedelmek alacsonyására utal, hogy az 1 adófizetőre jutó éves SZJA alap egyik mikro-körzetben sem haladja meg a 1,4 millió Ft-ot, sőt a Kegyetlenben és a Közép-Csereháton csak a havi minimálbér körüli átlagos jövedelmek keletkeztek. 2001 és 2011 között a személyi jövedelem egyes mikro-körzetekben megduplázódott és térségi szinten közeledett az országos átlaghoz, de még mindig nem éri el annak 60%-át.

7. táblázat: Személyi jövedelmek változása

mikro-körzet	adófizetők aránya (%)			1 lakosra jutó belföldi jövedelem (Ft)		
	1992	2001	2011	1992	2001	2011
Galyaság	30,6	30,1	35,7	53622	202904	400091
Tornai medence	30,3	32,5	34,6	53895	210595	385947
Tókörménye	29,9	27,6	34,2	54886	200233	379633
Alsó-Bódva-völgy	33,5	32,4	37,4	68755	244313	486320
Kegyetlen	27,5	24,7	33,3	48967	168384	326697
Közép-Hernád-völgy	37,8	35,7	39,9	72466	274776	519712
Észak-Cserehát	27,5	29,2	32,9	40569	159698	321164
Közép-Cserehát	28,8	26,5	32,1	48338	175608	355405
Alsó-Hernád-völgy	36,6	34,6	39,3	73398	272319	544904
Összesen	32,9	31,4	36,5	62583	230317	449262
Magyarország	41,9	42,7	43,4	104688	419 652	767 954
%				59,8	54,9	58,5

Forrás: KSH T-STAR

P4. A szükségletek kielégítésének korlátozottsága, depriváció, szegénység(oktatási intézményrendszer, egészségügyi és szociális ellátórendszer, életminőség)

A térségben élők nem jutnak hozzá az általuk igényelt erőforrásokhoz és szolgáltatásokhoz. Ebben részint a szolgáltatások kiépületlensége, részint az igénybevételhez szükséges anyagi és szellemi erőforrások hiánya, részint valamilyen diszkrimináció általi közvetlen akadályoztatás, vagy éppen az önkormányzás gyengesége gátolja őket.

P4.1. Hátrányos lakáskörülmények, javuló közüzemi infrastruktúra

A lakásállomány elavultságát és egyben a tradicionális építkezés fennmaradását is mutatja, hogy térségi átlagban is a lakások 23%-a 1945 előtt épült, sőt a Közép-Csereháton ez az arány meghaladja az 50%-ot. Ennek látszólag ellentmond, hogy a lakások 12%-a viszont 1990 óta épült. Ez a lakásépítési ütem megyei szinten kedvezőnek mondható, ám az új lakások többsége „szocpolos” támogatással épült és nem a jólét növekedését, hanem sok esetben a szegénység konzerválódását jelenti. 2000 után a lakásépítési ütem lecsökkent, kivéve a Kegyetlen térségét.

8. táblázat: Lakásállomány összetétele

<i>Mikro-körzet</i>	<i>Lakások száma (db)</i>	<i>1945 előtt épült lakások aránya (%)</i>	<i>1990 után épült lakások aránya (%)</i>	<i>2001 után épült lakások aránya (%)</i>
Galyaság	1352	38,61	5,03	4,22
Tornai medence	1479	39,22	4,94	4,06
Tókörnýéke	3119	22,64	8,02	4,42
Alsó-Bódva-völgy	6645	12,88	6,64	3,25
Kegyetlen	1859	29,10	7,96	9,84
Közép-Hernád-völgy	4629	12,70	8,43	8,62
Észak-Cserehát	958	52,09	4,49	1,67
Közép-Cserehát	2645	32,59	7,41	4,42
Alsó-Hernád-völgy	3892	22,02	6,09	5,68
Összesen	26578	22,62	6,95	5,29

Forrás: KSH Népszámlálási adatok 2011.

A közművek kiépülésére jellemző, hogy míg az áramszolgáltatás kiépítése az 1950-es évek végére, 1960-ra tehető, a vezetékes víz lakásokba történő becsatlakoztatása zömében az 1980-as és 90-es években történt meg, de a 2000-es években is történt egyes mikro-körzetekben 30%-ot meghaladó fejlesztés. A Tókörnýéke mikro-körzetet kivéve, a vezetékes vízzel ellátott lakások aránya mindenhol meghaladja a 70%-os kiépítettséget.

A vezetékes gáz még ma is hiányzik a települések közel 40%-ában, bár kiépítése a 90-es évek második felétől nagyobb lendületet vett. Főként a Dél-Hernád- és Alsó-Bódva-völgyben nagyobb a gázellátás kiépültségének mértéke, illetve a legújabb fejlesztéssel a Kegyetlen ellátottsága ugrásszerűen javult. A Cserehát belső területén (Közép-Cserehát, Tornai-medence, Tókörnýéke) hiányos a gázhálózat.

A közcsonakhálózatba bekötött lakások aránya a várossal rendelkező körzetekben magasabb arányú, egyébként a 2000-es évekig csak néhány településen indult meg a szennyvízhálózat kiépítése. 2011-re a Tornai-medencét és a Tókörnýékét kivéve a kiépítettség mindenhol meghaladta a 40%-ot.

Össességében megállapítható, hogy az európai uniós csatlakozást követően a leglátványosabb fejlődés a térségen belül a települési infrastruktúrában mutatkozott meg. Ide sorolható az önkormányzati járdahálózat kiépítése is, ahol 2011-re – a Kegyetlent kivéve – közel 90%-os kiépítettséget sikerült elérni. Ettől elmarad az önkormányzati közutak és közterületek kiépítettsége, ami eddig az időpontig az Alsó-Bódva és az Alsó-Hernád-völgy magasabb értékeit kivéve, nem éri el a 20-25%-ot. A közüzemi infrastruktúra igénybe vétele azonban változó. Itt említendő meg a villamos energia háztartási fogyasztói számának és fogyasztásának csökkenése és a háztartások vezetékes gázfogyasztásának minimális értéke, 2001-2011 közötti 22%-os csökkenése.

9. táblázat: Közműellátottság

mikro-körzet	háztartási villamos energia fogyasztók		közüzemi ívó vízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások		közcsatorna hálózatba bekapcsolt lakások		háztartási gázfogyasztók		önkormányzati	
	számának változása 2001-2011	aránya 2011 %	számának változása 2001-2011	aránya 2011 %	számának változása 2001-2011	aránya 2011 %	számának változása 2001-2011	aránya 2011 %	járdák	utak, közterek
									képzétségi aránya 2011 %	
Galyaság	0,95	105,62	1,35	70,4	1,45	42,2	knv	55,5	94,4	28,8
Tornai medence	0,99	106,69	1,38	73,4	1,19	35,4	knv	19,5	70,0	20,5
Tókörnýéke	1,02	63,61	1,20	47,3	1,43	26,0	knv	20,8	100,0	19,2
Alsó-Bódva-völgy	0,97	98,04	1,07	82,4	1,18	61,1	2,34	65,3	98,5	41,5
Kegyetlen	0,92	196,02	1,27	139,3	1,28	97,9	knv	98,1	47,6	18,9
Közép-Hernád-völgy	1,08	95,94	1,00	66,5	1,28	48,2	2,26	52,2	96,8	26,7
Észak-Cserehát	0,93	164,51	1,34	107,3	1,62	49,4	knv	53,1	91,1	10,4
Közép-Cserehát	0,99	96,11	1,42	70,2	1,35	41,4	knv	26,6	99,4	16,3
Alsó-Hernád-völgy	0,97	106,81	1,23	82,7	1,24	68,7	2,87	70,3	98,8	30,8
ÖSSZESEN	0,98	104,84	1,18	78,1	1,27	53,7	3,66	53,5	88,9	24,7

knv: korábban nem volt

Forrás: KSH Népszámlálási adatok 2011.

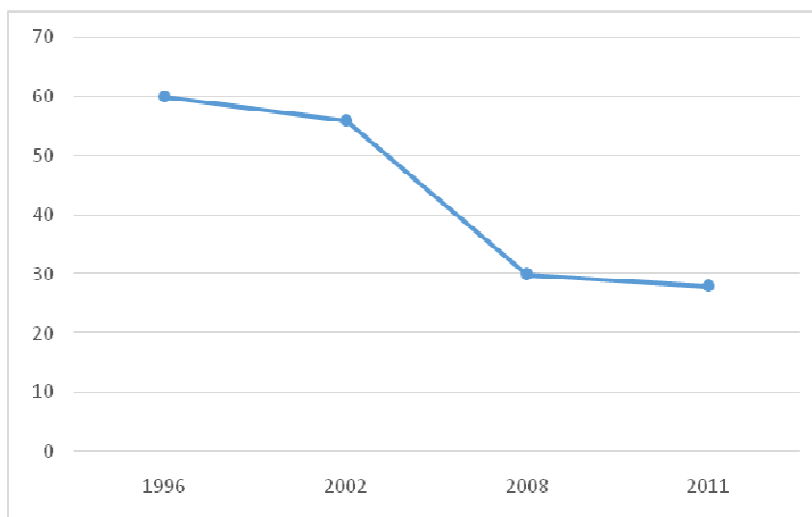
P4.2. Leépült szolgáltatásokat pótlására tett kísérletek

A térség *kiskereskedelmi hálózata* többnyire kiépült, az üzletek még ma is döntően az ÁFÉSZ tulajdonában vannak, de jelentős a helyi vállalkozók által üzemeltetett üzletek száma. A települések nagyobbik részében vegyes boltok üzemelnek, kisebbik részében a vegyes boltok mellett élelmiszer üzletek is. A vegyes boltok kínálata azonban nagyon szegényes (élelmiszeren kívül iparcikket, vasárut alig lehet kapni), ezért kialakult a mozgóárus rendszer, ez viszont jóval drágább. A legkisebb településekben azonban az élelmiszerek árusítása is hiányzik. Ezekben a falugondnoki busz oldja meg a legszükségesebb cikkek nagyobb településekről történő szállítását.

Még a nagyobb településekről is szinte teljesen hiányzanak a különféle karbantartó jellegű, *kisipari szolgáltatások*. A gyógyszerárak körzeteket látnak el, így a gyógyszerek beszerzése is a falugondnoki szolgáltatás keretében történik.

A *postahivatalok* bezárásával ill. körzetesítésével ez a szolgáltatás is csak a nagyobb településeken érhető el, egyébként postautók biztosítják a küldemények továbbítását, bonyolult feladási rendszerrel. A 2000-es évek elején a postahivatalok bezárása jelentette a legújabb traumát. 1996 és 2002 között 4 postahivatal szűnt meg, de az azóta eltelt időszakban a kisebb településekben már teljesen megszűntek a postahivatalok. Helyettük postakocsik hozzák-viszik a küldeményeket. A mikro-körzetek közül Észak-Cserehátton egyáltalán nincs postahivatal.

Takarékszövetkezet 20-nál is kevesebb településen működik a térségben.

8. ábra: A postahivatalok számának változása
Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

Az egészségügyi intézményekkel való ellátottságban némi javulás mutatkozik az 1996 és 2002 évi adatok alapján. Így pl. a fogászati szakrendelések és gyógyszerárak száma, működő háziorvosok és házi gyermekorvosok száma is némileg növekedett, de a területi ellátás színvonala különösen a kisebb településekben nem felel meg a városi ellátás színvonalának. Az igazi gond a háziorvosok kiöregedése és a praxisok értéktelensége.

Gyógyszertár csak a nagyobb településeken található, összesen 20 működik a térségben.

Az *idősgondozás gyengesége* részben az idősek anyagi helyzetének, részben az időseknek a szolgáltatás biztosítását végzőkkel szembeni bizalmatlanságának tudható be, mivel hiányoznak a térségből a szakképzett gondozók. Így sem az idősek napközije, sem a szociális gondozók és szociális otthonok működtetése nem vált be a térségben. A szociális étkeztetést igénybevevők száma is kevés. A házi szociális gondozás tekinthető a leginkább elfogadott és mára ki is épült szolgáltatásnak. Az elmúlt évek szociális fejlesztési programjai sokat javítottak a gyermekellátás feltételein.

A *művelődési és szórakozási lehetőségek* hiányára jellemző, hogy bár művelődési ház, könyvtár a települések többségében van, de a programok szegénysége, ill. a könyvtárak állományának avultsága következtében kevesek veszik ezeket igénybe. A legfőbb rendezvényszervezők az iskolák és az önkormányzatok, alkalmanként az egyházak. A rendezvények a naptári ünnepeken és a falunapokon zajlanak, de ezek színvonala és látogatottsága nem teszi lehetővé a tartalmas szórakozást, nem ad kellő lehetőséget a közösségfejlesztésre sem. A vidékfejlesztésben kiépült integrált szolgáltató terek a térségben eddig hiányzó, a közösségi összefüggéseknek helyt adó közösségi házakat pótolják. Moziterem Baktakéken és Encsen kívül nincs máshol a térségben. Ugyanakkor a térségen kívüli tartalmasabb szórakozás igénybevételének a lakosság anyagi helyzete is gátat szab.

P.4.3. Diszkrimináció

A diszkrimináció is megjelenik a térségben. A megkérdezettek 23%-a tapasztalt már romákkal szembeni diszkriminációt. Egy részük vállalkozó, aki nyíltan megvallja, hogy nem alkalmaz romákat, mert nem megfelelő a szakképzettségük, nem kitartóak, nem megbízhatóak. Ezzel összhangban áll a megkérdezett romák – főleg civil szervezetek, nem kisebbségi önkormányzatok véleménye – miszerint nagyfokú diszkrimináció éri a romákat etnikai hovatartozásuk miatt a munkavállalás terén. Bár a megkérdezettek 77%-a semmilyen diszkriminációt nem tapasztalt.

Nőkkel szembeni diszkriminációval elenyésző esetben találkoztak a megkérdezettek. Legjellemzőbben azt tartják a nők hátrányának, hogy kevés a női munkahely, de vannak területek, ahol kifejezetten a nők vannak előnyösebb helyzetben.

P.4.4. Társadalmi szolidaritás gyengesége

A térségben kevés a szociálisan hátrányos helyzetűekkel és a szemléletformálással foglalkozó szociális munkás. Ezeket a feladatokat leggyakrabban a településen működő, vagy kijáró családsegítő látja el. Több esetben főállású iskolai pedagógus, vagy önkormányzati dolgozó. Az ő feladata gyermekek körül felmerülő problémák (iskolai hiányzás, bántalmazás, stb.) feltárása és orvoslása. Másodállásban ez a munka nehezen végezhető. Változást hoztak a Gyermekesély és a Mélyszegénység projektek, de féltő, hogy ezek zárultával még inkább érezhetővé válik a szociális munkások hiánya és ismét nagyobb feladatok hárulnak a védőnőkre és az orvosokra, akik sokszor a munkakörüket túllépve végzik elengedhetetlen tevékenységüket.

Nagy szükség van szociális munkásokra, akik állandó kapcsolattartás mellett, a célcsoporttal való folyamatos foglalkozással hatékonyan tehetik az eddig nem létező szemléletformáló nevelést. Nagy szükség van ehhez a társadalom befogadására is, akik támogatni tudják munkájukat, és lehetőséget biztosítanak az alulról jövők megkapaszkodására.

A projektek eredményeinek fenntartását nehezíti és a közösségi összefogást gyengíti a tradicionális munkaközösségek felbomlása. Ez a folyamat a XX. sz. második felében már

elindult. Még a tradicionális munkaközösségeket - jellemzően a mező- és erdőgazdálkodásban, illetve építkezésekkor - a kölcsönös segítségnyújtás és az összefogás motiválta, addig ez folyamatosan átalakult piaci elven működik. A munkavégzés ellenértéke nem a kölcsönös segítség, hanem a munkabér, amelyet a legtöbbször feketén alkalmazott munkásoknak fizet ki a munkáltató. Ezáltal a munka költségesebbé válik, és piaci alapokra helyeződik, ami csökkenti a gazdaságok hatékonyságát.

Problémát jelent a munkához való viszony is megváltozása. A bérért alkalmazott munkaerő nem végez megfelelő minőségű munkát.

A több generációs nagycsaládok intézményében megoldott volt az idősök ellátása. A demográfiai csökkenés a fiatalabb generációk eltávozását jelentette, aminek a következménye, hogy a térségben maradt idős lakosság ellátása megoldatlan maradt. Erre a problémára külön intézményhálózatot kell kiépíteni térségi, mikro-körzeti, települési szinten. A gondozóhálózat a tapasztalatok szerint megoldott, de a házigondozás kultúrája, a bizalom hiánya miatt nehézkesen működik. Ahhoz, hogy beengedjenek egy kvázi idegent a lakásukba, még erős ellenérzetet vált ki az idősekből. A rendszer működésének elengedhetetlen feltétele a felkészült szakemberek rendelkezésre állása.

P5. Közlekedési és információs elszigeteltség

P5.1. Nehéz megközelíthetőség

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék lehetséges fejlődésének egyik visszatartó tényezője a *vasúti összeköttetés hiánya Tornával*. A vasúti határátkelőhely Szlovákia és Magyarország közös érdeke. A hidvérgárdói rakodóhely és Turňa nad Bodvou (Torna) állomása között a távolság 3,4 km. A vasúti pálya jelen állapotában használhatatlan, mert a szlovák oldalon használaton kívüli szakasznak minősítették, ezért nem végeztek rajta gyomirtást. A gazosodás oda vezetett, hogy napjainkban karvastagságú fák nőttek be a pályát.

Egészen a közelmúltig a térség egyik meghatározó jellemzője volt a *közutak rossz állapota*. Az útburkolat a folyóvölgyekben lévő 3. és 27. számú főközlekedési utakat leszámítva, minősíthetetlen állapotú volt. Az elmúlt években megtörtént útfelújítási programoknak köszönhetően már a Cserehát belső részén sem kriminális a személyautóval való közlekedés. Kérdés az útminőség állapotának megőrzése.

Az utak települések közötti vonalvezetése számos útvonal esetében irracionálisan hosszúra nyújtja a menetidőt és a menettávolságot. Érthetetlen okokból az utak megépítésekor több rövid szakasz megépítése elmaradt, amely ilyen módon érezteti hatását.

A térség belső területeinek égető problémája a *benzinkút hiánya*. Mind a lakosság, mind a – túlnyomórészt mezőgazdasági – vállalkozó szempontjából szükséges egy közép-cserehádi benzinkút létrehozása. A térségen belül használt személygépjárművek és mezőgazdasági munkagépek működési költségét jelentősen megnöveli a tankolás miatt szükséges plusz utak lebonyolítása. Ez a mezőgazdasági vállalkozók amúgy sem jelentős nyereségét tovább csökkenti, a háztartások költségvetési kiadását pedig növeli.

A közutak vonalvezetéséből, és a megépítetlen összekötő utak hiányából adódóan *jelentős a zsáktelepülések száma*. A *K-Ny-i összekötő utak hiánya* is problémát okoz, mert a túlzott kerülők növelik a települések közötti közúti távolságot, amely kedvezőtlenül hat a közlekedésre.

P5.2. Tömegközlekedés gyengesége

A tömegközlekedés folyóvölgyekben fekvő fő közlekedési csatornán kívüli településeken nem felel meg a térség lakossági elvárásának. A belső területeken, a vasútvonal hiánya

miatt csak autóbusz közlekedés létezik. Az elvándorlások és a megnövekvő munkanélküliség hatására csökken az utaslétszám. A települések közötti nagy távolságok, továbbá a zsáktelepülésekre való betérők gazdaságtalanná teszik a nagybuszok közlekedését. A lecsökkent keresletre a tömegközlekedési vállalat a *buszjáratok csökkenésével* reagált. A ritka járatszám azt eredményezi, hogy a térség kevés számú munkavállalóinak a munkába jutás esélyei jelentősen csökkent. Ez hátrányba hozta a munkaerőpiacon az összes térségben élő munkaképes korú lakost. A menetidők folyamatosan nőnek, több településre csak napi 1 pár buszjárat tér be! Ez negatívan hat az iskoláskorú gyermekek iskolába járására, a „városi” szolgáltatások igénybevételére, a hivatalos ügyintézésre, bevásárlására, egészségügyi ellátásra. A buszok menetrendje nem minden esetben alkalmazkodik a folyóvölgyekben lévő vasút menetrendjeihez. Ez az átszállási idő hosszúra nyúlását eredményezi.

A vasúton való közlekedés a Bódva-völgyében viszonylag hosszú időt vesz igénybe, és a vasúti berendezések is felújításra szorulnak. Jövőbeni működtetése körül kérdések merülnek föl, de az egyértelműen megállapítható, hogy megszüntetése egy fontos „köldökszinórját” szüntetné meg az amúgy is elszigetelt térségnek.

A tömegközlekedés hiányosságaiból eredő problémákat az önkormányzatok megpróbálták sajátos módon orvosolni. Az egyik legerőteljesebb módszer a falugondnoki hálózat funkcióinak személyszállításra történő kiterjesztése. Ez a nagyrészt önkormányzati forrásokból finanszírozott szolgáltatás kedvezően hatott az adott település lakosságára, ám csak a 600 fő alatti lakónépességű falvak jogosultak falugondnoki státuszt fenntartani, ehhez jár a pályázat útján megszerezhető állami dotáció. A falugondnoki buszok ilyen módon való intenzív igénybevétele a *falugondnoki járművek folyamatos előregedéséhez, elhasználódásához* vezet. A cserék az elmúlt időszakban vidékfejlesztési támogatással megoldhatók voltak, de a jövőbe is számítani kell rá.

Szintén a hosszú menettávolságból adódnak a *magas viteldíjak*. A térségen kívüli munkavállalás lehetősége, gazdaságossága ezen a ponton megkérdőjeleződik. A térségen kívül munkával szerzett jövedelem az utazás költségét levonva azonos szinten van a térségen belül munka nélkül megkapott segéllyel. Ez a tényező is hozzájárul a passzív munkaerő-piaci támogatások igénybevételére épülő életstratégiák kialakításához.

P5.3. Informatikai feltételek hiányosságai

Jelenleg, a fejlődés legnagyobb gátja a *nagy sáv szélességű hálózatok hiányában* mutatkozik. Az egész megyében nagyon alacsony a szélessávú Internet-ellátottság, zömében ISDN kapcsolatok találhatók az önkormányzatoknál, közintézményeknél, ami nagyon kicsi kapacitást tesz lehetővé és ráadásul drága.

Ma már több szolgáltató működik, jelentősen javult a lefedettség, sőt több kistelepülésen is megoldották a wifi szolgáltatást.

Általánosan jellemző azonban, hogy *nincs elegendő informatikában jártas szakember* az önkormányzatoknál, nincs informatikai koncepció, többnyire félnek az informatikától, érezhető egy kis ellenállás, illetve nagy az információ-hiány. Kevés településen van informatikus alkalmazott, így külső szereplők, gazdasági társaságok kezelik a kérdést (ez viszont azt is jelenti, hogy más szemlélettel viszonyulnak a kérdésekhez, mint ahogy azt az önkormányzati gazda vagy egy önkormányzati alkalmazott tenné).

A korábbi teleházas megoldásokat felváltották az egyéni megoldások. Létezik olyan teleház, közösségi ház, sőt iskola is, ahol szinte irigylésre méltó infrastrukturális, technikai feltételek vannak, mégis sincsenek szolgáltatásai az intézménynek. Üres közösségi tereket, kihasználatlan számítógépeket lehet látni azért, mert nincsenek meg azok a szakemberek, akik a legalapvetőbb közösségi és online szolgáltatásokkal tisztában lennének.

P5.4. Külső kapcsolatok hiánya

Napjainkban egyre fontosabb, hogy egy település rendelkezzen a térségen, régión, országhatárokon túlmutató formalizált kapcsolatokkal. Ez a gazdasági és kulturális együttműködésen túl új ismeretek szerzését tenné lehetővé. A helyi viszonyokról is térségen kívüli, eddig ismeretlen szempontú észrevételeket lehet megismerni. Ezek aztán beépíthetők a helyi fejlesztési stratégiákba. A térségben *hiányoznak a nemzetközi testvértelepülési kapcsolatok*. A kapcsolatok kialakítása a jellemző beszűkültség, statikus hozzáállás és kiábrándultság miatt belső kezdeményezésre nem indul be. Ezt tetézi a megfelelő szakemberek és az idegen nyelv ismeretének hiánya.

A nemzetközi kapcsolatokon túl előnyös egy térség önkormányzatainak, vállalkozóinak városokkal, cégekkel való intézményes kapcsolatokat kialakítani. Azonban ezek sem léteznek, ugyanazon okokból, amely a nemzetközi kapcsolatok esetében felmerült. Természetesen az idegen nyelv ismeretének hiánya itt nem domináns.

Kevés azoknak a településeknek a száma, ahol tartják a kapcsolatot az elszármazott személyekkel. Az utóbbi évtizedek „agyelszívása” eredményeképpen sok neves, karriert befutott reprezentatív személy került ki a térségből, akik esetenként a térségre pozitív hatást gyakorolhatnak (imázs építés, PR, kapcsolatok, konkrét anyagi vagy szellemi segítség).

Elmondható, hogy a térségen belüli kapcsolatok egyoldalúak. A térség több részében nincs kialakult kommunikációs kapcsolat a szakmai szervezetek között.

P5.5. Tájékoztatás, kommunikáció elégtelensége

A deprivált térségről a *médiában kialakult kép* nagymértékben rontja a térség értékét a befektetők és a turisták körében. Ellenben reklámként jelenik meg az ügyeskedők szemében, akik új területet találnak kétes ügyleteik lebonyolítására, mint például az uzsorakamat intézményének terjedése, vagy korábban a „lakásépítő maffia” néven elhíresült építkezési vállalkozások. Több fórumon a térség gettósodó, slummosodó arca kerül kiemelésre, háttérbe szorítva a pozitív értékeket és lehetőségeket.

A mindennapi megélhetésért folytatott küzdelemben nem jut elegendő összeg a térség imázsának erősítésére. Problémaként jelentkezik a *kiadványokra fordítható pénzek hiánya*. Igény van rá, hiszen a helyiek is tudják, hogy a turizmus jelentheti az egyik fontos bevételi forrást, de ha nincs megfelelően reklámozva a térség, számottevő bevételre nem számíthat.

Az utóbbi évtizedek „agyelszívásának” köszönhetően minimálisra redukálódott a térségben a képzett szakemberek száma. Ezek a személyek általában leterheltek, és a munkájukon kívül minimális energiát tudnak a közösségszervezésre és a kommunikációra fordítani. *Hiányoznak a hírfelelősök, kommunikációs szakemberek*. Ennek eredményeként hiányzik a külső és belső kommunikáció, nincsen átütő, hatásos PR-ja a térségnek, a helyi szereplők pedig felületesen ismerik egymást és érdekeiket. Ehhez tartozik, hogy a kommunikáció XXI. századi feltételeit biztosító térségi stúdiók, kiadók egyáltalán nem léteznek. Ezen próbál segíteni pl. a Bódva-Press kezdeményezés, mely egy projektből alakult ki, de működéséhez egyelőre csak önkéntes munkára tud hagyatkozni.

P6. Környezeti erőforrások alulhasznosíthatósága, a környezeti egyensúly megbomlásának veszélye

P6.1.1. Elrejtett értékek

A Cserehát-Hernád-Bódva vidéket több *turistaútvonal* is átszeli. A legfontosabb közöttük az Országos Kék Túra 25. sz. szakasza, amely a Hernád-völgyben fekvő Gibátrnál lép be a területre Jósvafőtől északra hagyja el a térséget. Ehhez az útvonalhoz több más jelzésű – jellemzően piros – turistaút is kapcsolódik. Az útvonalakból kirajzolódó hálózat segítségével az egész terület bejárható. Ami máshol hátrány, az itt előnyként jelentkezik, ugyanis az útvonalra felfűzött elzárt falvak közkedvelt célpontjai a bakancsos turizmusnak. A meglévő falusi műemlékek és látnivalók alapvető mozgatórugói ennek a rétegnek. Ezek az értékek azonban renoválásra, felújításra szorulnak. A turisták számára kialakított szerény, de mégis komfortos, árban megfizethető turistaszállások a térség belsejében hiányoznak. A szálláshelyek kialakítása mellett fontos a turistaútvonalak karbantartása, járhatóvá tétele, a jelzések felfestése, stb., melyek az időjárás viszontagságainak és az erdőgazdálkodás hatásának köszönhetően több helyen károsodtak.

A közelmúlt fejlesztései ellenére is hiányos még *bemutatópontok, jelzőtáblák hálózata*, ami alapvető információval láthatná el a térségbe érkezőket. Néhány faluban ezek megszülettek, de ezekre minden településen szükség lenne.

P6.2. Környezettudatos szemlélet hiánya

Országos jelenség, hogy nemkerül kellő hangsúly a *környezeti oktatás és ismeretterjesztés* területére. Ez kiemelt problémát jelent egy olyan területen, ahol a jövőbeni fejlesztési szempontok egyik alapja a természeti környezet használata és az ahhoz való viszony. A térség természeti környezetének megismertetése, környezettudatos szemléletmód kialakítása nem kap megfelelő hangsúlyt az iskolai oktatásban és a lakossági fórumokon.

A lakosság ilyen irányú érdektelenségének további oka a *jó példák, a visszajelzés hiánya*. Nincsen pozitív értéket átadó minta, mintaprogram a térségben. A más térségekben elért eredmények híre pedig nem jut el ide. Ennek oka a csatornák hiánya, a nem megfelelő tájékozottság és nem utolsósorban a fásultság, miszerint az emberek nem bíznak abban, hogy ami máshol eredményes, az helyben is megvalósítható.

P6.3. Környezet-szennyezés

Még mindig problémát jelent a térségben a *szennyvízcsatorna-hálózat* hiányossága. Az ivóvízvezeték-hálózattal párhuzamosan nem történt meg a szennyvízvezeték-hálózat kiépítése. A térség településeinek felében máig kiépítetlen. A szándék viszont létezik a probléma megoldására, alternatív, helyi tisztítómű kiépítésére.

A mezőgazdálkodás hatására a talajvizek általában az egész térségben nitrátosak, az egészséges ivóvízellátás már csak a mélyebb fekvésű kutakból vagy karsztforrásokból biztosítható. Meg kell jegyezni, hogy az Edelényi Vízmű kútjai, elsősorban kommunális eredetű szennyezés (szennyvízszikkasztás) hatására szintén nitrátosak. A borsodsziráki I. és I/A. vízmű vízkészleteinek minősége a Bódva vízminőségének függvénye. A Bódva vízminőségét az ipari jellegű szennyeződések mellett a felszíni bemosódások is befolyásolják. Tavaszai hóolvadás és nagyarányú esőzések alkalmával több esetben előfordult (a mezőgazdasági területi bemosódás hatására) az ammónium-ion olyan mértékű növekedése, mely a sajtóecsegi vízmű üzemelésének szüneteltetését vonta maga után.

A karsztvizek minősége természetes tisztaságúnak tekinthető. Nagy esőzések és hóolvadás idején a nagymértékű felszíni bemosódásokból növekszik az ammónium és egyéb szennyező komponensek aránya.

A Rakacai-víztározó vízminőségét a vízgyűjtő területről bemosódó szennyező anyagok és a tó körül kialakult üdülőtelep csatornázatlanságából eredő szennyező hatások határozzák meg. Jellemző a tápanyagok feldúsulása és ennek következtében a nagyarányú eutrofizáció.

További, bár fokozatosan megoldódó probléma a *hulladékkezelés*. A már elindult projektek ellenére is azonban még mindig számos illegális lerakó működik a térségben, melyek nagymértékben hozzájárulnak a környezeti érték csökkenéséhez. Az elsődleges feladat a lakosság szemléletformálás kell, hogy legyen, hiszen ennek hiányában az eltakarított szemét újratermelődik. Több ideiglenes hulladék lerakó is található, amelyek rekultiválása elengedhetetlen. Megtörtént, majd megtorpant a szelektív hulladékgyűjtés bevezetése. A térségben keletkező hulladékot a sajkóczai regionális feldolgozóba szállítják. A közszolgáltató vállalat stabilizálódásával a jelenlegi kisebb zavarok valószínűleg megszűnnek.

Változás történt az *utak, patakok mentének gondozásában is*. Az ár- és belvíz gondokkal összefüggésben a térségen átfolyó két jelentősebb folyó – a Bódva és a Hernád – és 5 nagyobb patak – Sas, Rakaca, Vadász, Vasonca, Bélus – medreinek tisztán tartása a figyelem előterébe került. A patakvölgyek tisztán tartása a legfontosabb árvízvédelmi feladat. A javuló környezet azonban a folyóvizekre épített horgász- és egyéb szabadidő turizmus kialakulását is segítheti.

Az utak mentének tisztítása is megtörtént az utak felújításával párhuzamosan. A különböző közmunka programok is segítettek a környezet vonzóbbá és biztonságosabbá tételében. A fenntartás keretei azonban még nem alakultak ki.

A térség két folyójának - elsősorban *határon túli - szennyezése* is negatívan hat a környezetre. A folyóvizek országos viszonylatban szennyezettségük alapján a legtisztább vizeknek minősülnek. Különösen a Bódva, amely Miskolc ivóvízellátásában fontos szerepet játszik és az elsőrendűen védett folyóvizek sorába tartozik. A Bódva vízminőségét elsősorban ipari eredetű szennyezések veszélyeztetik, a BORSODCHEM Rt (a volt BVK) és a Borsodi Hőerőmű zagytere, valamint az egres tanyai vadlerakó klorid, szulfát és nehézfém- szennyeződései. A szalonnai vízmű legjelentősebb potenciális szennyező forrásai Alsótelekes és Felsőtelekes községek, az Esztramos mészkőbánya és a felhagyott rudabányai bányagödör. A Hernád szennyezettségét a völgyben jellemző intenzív mezőgazdálkodás mellett Kassa város szennyvizei és a Szartos patakon érkező, a vasműből származó szennyező anyagok fokozzák. A hazai vízgyűjtőn jelentősebb koncentrált szennyezés nem éri, így a teljes hazai szakaszon az öntisztulási folyamatok érvényesülnek.

További problémát a *talajerózió* jelent. A természeti adottságokhoz nem alkalmazkodó mezőgazdasági termelési szerkezet és művelési technológia hatására a talajeró kimosása a Vadász, a Rakaca, a Vasonca, a Bélus patak vízgyűjtő területén és a csuszamlások pedig különösen a Mohó patak középső szakaszán Szakácsi környékén, a Csenyéte körüli völgyekben valamint Fulókércs és Fáj határában értek el magas értékeket. Ez utóbbiak esetén a további talajpusztulás megakadályozására egyértelműen az erdősítés látszik kívánatosnak. A Hernád menti enyhén lejtős, kevésbé tagolt félsíkokon kisebb az eróziós veszély. A korábban is kevésbé intenzív művelés hatására a talajok a legkevésbé szennyezettek, igaz a legalacsonyabb termőképességűek is az Aggteleki Karszt területén.

A legjelentősebb környezetszennyező forrásként a mezőgazdálkodás jelent meg. Az *intenzív gyümölcstermesztés során túlzott permetezés* rontja a környezeti állapotot és alááshatja a térség tájtermékének, a bio gyümölcsnek még ki sem alakult hírnevét. A műtrágyázás mértéke 1976 és 1980 között az országos átlag 60%-át érte el és ez az arány

az utóbbi időben radikálisan tovább csökkent, ami további védelmi stratégia mellett a talajok tisztaságának relatív helyreállítását, megújulását eredményezheti.

P6.4. Természetvédelem problémái

A térségben a *tájkazdálkodás kezdeti stádiumban* van. A mezőgazdaság szerkezetátalakítása gazdasági és környezeti érdek egyaránt. A térség gyenge termőképességű területein a hagyományosan termelt termékek jó része gazdaságosan nem állítható elő, ugyanakkor a földek művelésének felhagyása a kultúrtáj pusztulásával fenyeget. Bár az intenzifikálásból adódó környezetszennyezésnek itt eddig más térségekhez képest lényegesen kisebb jelentősége volt, a legutóbbi idők intenzív gyümölcs telepítései e téren is veszéllyel fenyegetnek. A várható környezeti károk mellett ráadásul a telepítések piaci alátámasztottsága is megkérdőjelezhető, a megszerezett gyümölcs eladására csekély az esély.

A térség északi része a nemzeti agrár-környezetvédelmi programban, mint környezetileg érzékeny terület került meghatározásra, ahol az organikus gazdálkodási formákra való áttérés kormányzatilag is támogatható. Emellett a terület meghatározó részén csak az erdősítés jelent gazdaságos művelési módot.

Mindezek alapján az organikus termesztési módokra való áttérés, az erdősítés és a tájfenntartó gazdálkodás kiemelt jelentőséggel bír a térségben. A jelentős európai uniós és kormányzati támogatásokkal elindult átállás azonban csak stabil feltételrendszer és megfelelő informálás mellett valósítható meg.

Ezek hiányában *természetvédelmi területek korlátozásaival való együttélés* inkább terhet jelent a helyi gazdáknak, mintsem az előnyös oldalát éreznék. A megszorító intézkedések a termelés extenzifikálását vonják maguk után, amely az amúgy sem túl kedvező mezőgazdasági adottságokkal rendelkező térségben tovább csökkenti a gazdák piaci lehetőségeit, és nyereségét. Ez folyamatos konfrontációkhoz vezet az Aggteleki Nemzeti Park és az érintett gazdák között.

P6.5. Környezeti erőforrások kihasználatlansága

A térségi *víztározásban, jóléti tavakban rejlő lehetőségek kihasználatlanok*. A Rakacai-víztározót, az ország egyik legnagyobb, 3 km hosszú és átlagosan 3 m mély, 5 millió köbméteres mesterséges víztározóját, a Rakaca-patak vizének duzzasztásával hozták létre 1958-63 között. A mesterséges tó környéke üdülőteleppé épült ki azóta, a horgászok és a vízisportok kedvelőinek igazi "paradicsomává" válhatna a megfelelő infrastruktúra kiépítését követően. A felgyűlt iszap kitermelése, már részben megtörtént.

Az említetteken kívül a Csereháton még több tározó kiépítésére van elvi, részben már műszakilag meg is vizsgált, sőt árvízvédelmi céllal már részben meg is valósított lehetőség.

Az ún. gravitációs tározók összkapacitása meghaladhatná a 10 millió köbmétert. A víztározók létesítése és célszerű üzemeltetése azonban igen költségigényes, ugyanakkor a jelentkező ökológiai problémák kivédése szintén komoly problémákat jelenthet, így a helyi kezdeményezések ellenére ezt a kérdést rendkívül megfontoltan és körültekintően kell megvizsgálni.

További környezeti erőforrások, a *melegvizes források is kihasználatlanok*. A térség belsejében és a Rudabányai hegységhez kapcsolódóan is található néhány langyosvízű, ásványi anyagokban gazdag forrás (Lak, Edelény, Perkupa, Szendrő). Ez utóbbira települt a szendrői strand. A terasztenyei meleg-vizet adó fúrt kútra egy vállalkozó ásványvíz-palackozó telepítését tervezi.

Természeti erőforrásként jelenik meg gyógynövények termesztésére és gyűjtésére alkalmas, ideális környezet. Azonban a *gyógynövénygyűjtés szervezetlensége* miatt ez az erőforrás is gyakorlatilag kihasználatlan. A felvásárlók alacsonyra szorítják az árakat, és a gyűjtőket kijátszva minimális összeg fejében viszik ki a térségből a tetemes értéket képviselő gyógynövénytermést.

Alkalmas lenne a térség a kiterjedt erdőművelésre. Lehetőség kínálkozik a hasznosítatlan területek újraerdősítésére. Az *erdősítés üteme elmarad a lehetőségektől*. Ennek okai a rendezetlen birtokviszonyokban és földtulajdon megszerzéséhez szükséges tőke hiányában keresendők. Lehetséges veszélyforrás, hogy térségen kívüli befektetők vásárolják fel az alapvetően helyiek megélhetését biztosító területeket, akik a megtermelt értéket a térségen kívül realizálják.

Az *alternatív energiaforrások termelési lehetőségének kihasználatlansága* is jellemző. Az energiafű és a gyors növekményű energiaerdők termesztése is biztos bevételi forrása lehet a térségnek, figyelembe véve a kazincbarcikai hőerőmű közelségét, amelynek fűtőanyaga jelenleg fa. Jelen esetben is a rendezetlen földtulajdon viszonyok, továbbá a szakértelem és a technológia és technika hiánya nem teszi lehetővé ennek az erőforrásnak a hasznosítását.

A környezeti értékek közé sorolandó az épített környezet is. Fontos elemei a nagyrészt *kihasználatlan kastélyok, kúriák*. Közel 50 kisebb kúria, kastély őrzi a térség hajdani nemesi családainak emlékét. Ezek közül patinája, szépsége alapján kiemelkedik a tomorei Puky, a hídvégárdói Gedeon, a bódvalenkei Lenkey kúria, a kázmárki és selyebi Péchy ill. Tiszta, a felsővadászi Rákóczi kastély.

A barokk korszak és a klasszicizmus nagyobb méretű, reprezentatívabb épületek sorát hagyta maga után. Legjelentősebb épületek a közelmúltban felújított és múzeumi célokra használt edelényi L'Huillier-Coburg kastély, valamint az egyelőre hasznosítatlan tornanádaskai Hadik kastély. Továbbá Fáj, Krasznokvajda, Szemere, településeken is hasznosítható, ám a helyiek lehetőségeit meghaladó értékűként jelennek meg ezek a múltidéző épületek. A kastélyok turisztikai hasznosítására példa a pusztaradványi és a hernádvécsei kastélyok szállodává alakítása.

A vidékre jellemző népi építészet jellegzetes vonásai a kontyolt tető, szépen faragott faműves munkákkal díszített, fagilláros tornácok, ill. a módosabb házak tűzfalás, habarcsdíszes homlokzatai, kőoszlopos tornácai. Szép emlékei maradtak Szín, Perkupa, Homrogd, Tornaszentjakab, Hídvégárdó, Nyésta, Abaújszolnok, Szászfá, Pamlény településeken. Perkupán nem oly régen még egész utcásor volt látható a nagy hagyományú kőműves dinasztiák tagjai által épített népi barokk és népi klasszicista házakból. A megmaradt házak napjainkban egyre másra üresednek meg, állapotuk romlik.

Egyre több az *üres lakás*. A fiatal generáció elvándorolt a térségből, az öregek pedig fokozatosan kihalnak. A házak vagy hasznosítás nélkül tönkrementek, vagy pedig alacsony piaci értékeik miatt az lecsúszott szociális helyzetben lévők célpontjává válnak. Az állagromlás szinte ebben az esetben is törvényszerű. Az önkormányzatok anyagi lehetősége nem teszi lehetővé, hogy befolyásolják a helyi ingatlanpiacot. Szerencsésebb esetben a régi házakat külföldiek vásárolják meg és újítják fel. A határ közeli területeken felélénkült a szlovák állampolgárok által jelzett kereslet, míg az elzárt kitelepüléseken hollandok vásárolnak szívesen házakat.

A térséget járva egyre-másra szemet szúrnak a *kihasználatlan gazdasági épületek*. Számos major és termelőszövetkezeti telephely áll látszólag gazdátlanul, az enyésznek kitéve. Az egykor virágzó juhtenyésztés tájgazdálkodással egybekötött beindításának egyik alap bázisát képezhetnék. Több épületben kisüzemi vállalkozás is beindulhatna. Vállalkozói szándék és befektető hiányában mindez azonban csak vágyálom.

A térség érdekes színfoltjai a *Pince falvak*, ahol szőlő- és borgazdálkodás már nem feltétlenül van jelen. A festői környezetben álló XIX. századi épületek azonban értéket képviselnek, megőrzésük, hasznosításuk indokolt.

P6.6. Településkép leromlása

Potenciális veszélyforrást jelent a *hagyományos településszerkezet megbontása, a faluképbe nem illő elemek megjelenése*. Ez az épített környezetben rejlő értékek degradálódását jelentené. Sajnos több élő példa van arra, hogy a turisztikai vagy szabadidős jelleggel kialakított hagyományos települést miként csúfították el az újonnan betelepülő lakosok tájidegen épületei. Ennek a lehetősége a térség falvaiban is fennáll. Megelőzése érdekében szükséges a mind makro, mind mikro szinten szabályzó intézkedések létrehozása és betartatása.

Az épületek, közterületek felújításának elmaradása egyrészt a lakosok közérzetén túl a turisztikai hasznosítás lehetőségét is visszaveti. Másrészt a leromlott településkép és az alacsony komfortfokozattal ellátott lakások a fiatal betelepülőknek sem kedveznek.

További természeti és esztétikai negatívum a *zöldterületek gondozatlansága*. Az elhanyagolt közterek, árkok, egyéb objektumok a fentebb leírt következményeket vonják maguk után. A mezőgazdasági művelés alól kivett területek elgyomosodnak, elgazosodnak, megnövekszik a levegő pollen koncentrációja, amely az allergiás megbetegedések elterjedését eredményezi. A kultúrtáj elhanyagolása a tájkép megváltozását is maga után vonja, amely a térség legfőbb erényén, a természeti környezetet ejt csorbát.

A térség társadalmának alacsony anyagi kondíciójából következik az a jelenség, amely elsődlegesen az elégtelen anyagi ráfordítások eredménye. Ez a *magánerős épületfelújítások lassúsága, igénytelensége*. A lehetőségek szűkössége miatt a legtöbb lakossági – de számos vállalkozói – ingatlan-beruházás csak a legszükségesebb munkálatok elvégzésére koncentrálódik. Nem fektetnek elegendő energiát sem a tervezésre, sem a kivitelezésre, sem anyag, sem szakértelem terén, amit jól szemléltetnek az „elkészült épületek”. Ezek funkcióiknak csak korlátozottan felelnek meg, az esztétikai megjelenésük pedig a legtöbb esetben minősíthetetlen. A hosszú évek során jól látható, félig kész épületek tömege nagyban hozzájárul a településkép romlásához, és az ebből az okból bekövetkező folyamatok beindulásához.

P6.7. Energiagazdálkodás problémái

A térség kommunális ellátottságának –a szennyvízhálózat hiányossága mellett –még létező, bár vitatott hiánya a *Közép-Csereháti gázhálózat kiépületlensége*. A vezetékes gázhálózattal nem rendelkező területen a lakások komfortfokozata alacsony. Kérdés, hogy ez mennyiben gond, hiszen, ahol a hálózat kiépült, ott sem használják. Inkább megoldás lehet az *alternatív energiahordozók hasznosítása*.

Az alternatív energiaforrásokat bemutató, és hasznosításukat ismertető fórumok még csak korlátozottan jutottak el a térségbe. A hasznosítási lehetőségek és formák megismerésén túl szükség van a szükséges technológiára, műszaki háttérre. Ezek beszerzése jelenleg súlyos anyagi terhet jelent a térségben élő lakosoknak és a települések önkormányzatainak egyaránt. Az alternatív energiahordozók használatát nem minden esetben gazdaságosabb, a hagyományos energiahordozókkal összehasonlítva. Ez kardinális, döntő szempont lehet a térség lakosainak választását illetően. A szemléletformáló és technológiai ismeretek átadása után nyílhat lehetőség az új, alternatív energiaforrások hasznosítására.

Országos szinten ismert, és a térségben is megjelenik az *energiahatékonysági probléma*. A pazarló életmód nem csak az erőforrások elpocsékolását jelenti, hanem indokolatlanul megnöveli a háztartások kiadását is. Elsősorban itt is a helyes szemlélet hiányából erednek ezek a problémák. Másrészt a XXI. század társadalmának túlzott kényelmessége, és a rurális térségbe beszivárgó, alapvetően urbánus értékek is normák átvételei is túlzott energiafelhasználást eredményez. Ennek feloldása célzott neveléssel, felvilágosítással, esetenként megszorításokkal oldható meg.

P.7. Stabil térségi jövedelem hiánya (vállalkozások, termékszerkezet, önkormányzati kapacitás, fejlesztési célú szervezetek)

A Cserehát jövedelemtermelő, –felhalmozó és tőkevonzó képessége messze elmarad attól a szinttől, amely szükséges lenne ahhoz, hogy a térség gazdasága stabil fejlődési pályára állhasson. A vállalkozások hiánya, a térségben végzett mezőgazdasági és ipari tevékenység aránytalan, a helyi lehetőségektől elszakadó szerkezete, a vállalkozások versenyképességét befolyásoló egyes tényezők fejletlensége, az önkormányzati gazdálkodás problémái és a támogatások megszerzésének nehézsége egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy még nem alakult ki olyan stabil gazdasági struktúra, amely a térség jövőbeni fejlődésének biztos alapja lehetne.

P.7.1. Vállalkozások hiánya

A térségben az ezer lakosra jutó vállalkozások száma a regionális és országos átlagtól még mindig lényegesen elmarad, bár az utóbbi tíz évben a vállalkozások számának megduplázódásával sikerült valamit behozni az elmaradásból. A térségi vállalkozások területi koncentráltasága is oldódott. Míg 2001-ben a vállalkozások több mint fele a 4 kisvárosban koncentrálódott, 2011-re ez az arány 50% alá csökkent. A legtöbb vállalkozás Encsen működik, míg 2001-ben még Edelény vezetett. A vállalkozási sűrűség a Tókönyéken, a Kegyetlenben és a Torna-medencében a legalacsonyabb. Ma már nincs olyan település, ahol egyetlen vállalkozás sincs, de a 21 településen a regisztrált vállalkozások száma nem haladja meg a 10-et. A vállalkozások alacsony száma a helyi erőforrások hasznosításának és a térség piaci folyamatokba való bekapcsolásának akadályát jelentik.

A népességszámhoz viszonyítottan is kevés vállalkozás között feltűnően magas az egyéni vállalkozások aránya. A társas vállalkozások az összes regisztrált vállalkozások 22%-át teszik ki, ám ezek egy része is csak itt van bejegyezve, de nem itt működik. A kedvezőbb adózási viszonyok miatt miskolci vagy távolabbi cégek szívesen választották székhelyükkül a cserehátai kistelepüléseket, csak az interjúzásokor derült ki, hogy ezek jó részéről a helyi polgármesteri hivatalokban mit sem tudnak.

A vállalkozások több mint fele a szolgáltatásokban tevékenykedik. A térség belsejében meghatározó a mezőgazdasági vállalkozások jelenléte, néhány mezőgazdasági vállalkozáson és helyi kereskedőn kívül jóformán más nem is található.

Az egyéni vállalkozások aránya a szolgáltató szektorban a legmagasabb és a mezőgazdaságban a legalacsonyabb.

Az 1990-es évek második felére a mezőgazdasági vállalkozások térhódítása és a feldolgozóipar térvesztése a jellemző. 2002-ben a társas vállalkozások 18%-a, ezen belül a Tornai-medence és a Közép-Cserehát területén több mint 40%-a a mezőgazdaságban tevékenykedett. A mezőgazdaság kimagasló aránya mellett az építőipari vállalkozások nagy száma és aránya jellemző.

10. táblázat: A vállalkozások száma és megoszlása

Mikro-körzet	Regisztrált vállalkozások száma (db)		1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma	
	2001	2011	2001	2011
Galyaság	112	246	37	92
Tornai medence	101	254	26	76
Tókörnýéke	263	543	30	66
Alsó-Bódva-völgy	955	1565	47	82
Kegyetlen	119	408	21	74
Közép-Hernád-völgy	727	1586	53	120
Észak-Cserehát	53	178	23	88
Közép-Cserehát	196	739	25	96
Alsó-Hernád-völgy	598	1123	53	107
Összesen	3124	6642	41	92
Magyarország			113	169

Forrás: KSH TSTAR 2001, 2011.

P.7.2. Vállalkozások eredményességének (versenyképességének) gyengesége

A térség egészére jellemző a meglévő – mint láttuk növekvő számuk ellenére még mindig relatíve kevés – vállalkozások gyengesége.

Az elszigeteltségből, az alacsony színvonalú munkaerőből adódó területi hátrányok a vállalkozások jövedelemtermelő képességét is visszavetik. Esetükben a kirekesztés a beszerzési és az értékesítési piacokról való kiszorulást jelenti.

A **mezőgazdaságban** a vállalkozóknak nem csupán a domborzati viszonyokból, talajminőségből és száraz éghajlatból, valamint az aprófalvas települési szerkezetből adódó nehézségekkel kellett az elmúlt évtizedekben megküzdeniük, de az agrárpolitika által rájuk rótt terhekkel is. Az erőltetett privatizáció a mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi hanyatlását eredményezte. A korábban viszonylag jól prosperáló szövetkezeteket is a lét-nemlét határára kényszerítették. A gyengébbek egyértelműen felszámolásra ítéltettek.

A nagyobb gazdaságokban az állami preferenciák fokozatos, majd szinte teljes megvonása, a keleti kereskedelmi csatornák lezárása, továbbá a piacgazdaság belső viszonyainak az agrártermelés szempontjából kedvezőtlen alakulása oly mértékű finánciális problémákat okoztak, melyeket ésszerű költségcsökkentésekkel sem lehetett már ellensúlyozni. Törvényszerűen bekövetkezett a veszteséget termelő ágazatok felszámolása, illetve ennek vonzataként a létszámleépítés. Fokozta a gondokat néhány elhibázott, kormány szintű gazdaságpolitikai döntés, így pl. az, mely az állatlétszám drasztikus csökkentésére ösztönözte a termelőket.

Ezek által megteremtődött a piac az import-termékek számára, amit visszaszerezni – jelenlegi állapotok ismeretében – egyelőre reménytelennek tűnik.

A mezőgazdaságban a birtokstruktúrára jellemző az 5 ha alatti birtokok, az ún. törpebirtokok magas, 96%-os aránya. Ezeket a területeket a tulajdonosok nagy része bérbé adja. A térségben található mezőgazdasági gazdálkodó 99%-a egyéni gazdálkodó, akik jelentősebb piaci árutermeléssel alig rendelkeznek és a korábbi szövetkezetek felszámolása

után a szövetkezés gondolatától idegenkednek. A gazdálkodók 11,7%-a igényel területalapú támogatást, több mint felük 1-10 ha terület után. 100 ha-nál nagyobb területen 116-an gazdálkodnak.

11. táblázat: A mezőgazdálkodás jellemzői (2010)

	gazdaságok száma	ebből területalapú támogatást igénylők aránya	állategység	szőlőterület	gyümölcsös
			koncentrációja		
Galyaság	659	10,6	4,10	3,90	2,86
Tornai medence	826	13,1	4,18	3,47	0,67
Tókörnycéke	1281	12,3	7,58	4,52	5,52
Alsó-Bódva-völgy	2484	9,1	36,16	36,12	10,26
Kegyetlen	1007	15,0	5,31	5,10	15,17
Közép-Hernád-völgy	2116	10,4	9,53	10,84	50,71
Észak-Cserehát	507	17,0	3,89	1,62	0,54
Közép-Cserehát	1532	12,7	14,20	14,81	8,52
Alsó-Hernád-völgy	2069	11,2	15,07	19,62	5,75
Összesen	12481	11,6	100,00	100,00	100,00

Forrás: KSH Mezőgazdasági összeírás 2010.

A kedvező konstrukciójú állami támogatásoknak köszönhetően az ezredforduló után érezhetően javult a mezőgazdasági gazdálkodók eszközállománya. Amíg néhány évvel ezelőtt „csodájára jártak” egy-egy magángazdaságban az elsősorban Németországból behozott használt, de még jó állapotban lévő mezőgazdasági gépnek, addig ma már megszokott látvány a kisgazdaságok udvarán álló, korszerű, vadonatúj erögép.

A térségben a '80-as években 30 mezőgazdasági szövetkezet és két állami gazdaság szervezte a mezőgazdasági tevékenységet. Árutermelő és foglalkoztatási szerepükön túl, a háztáji gazdálkodás szervezésén keresztül az integrátori funkciókat is betöltötték. Ma 8 szövetkezet, 3 részvénytársaság, több tucat kft. és bt. (összesen mintegy 100-110 társas vállalkozás), néhány nagyobb egyéni vállalkozó, valamint több tízezer kisgazdaság foglalkozik mezőgazdasági termeléssel. Az abaúji részen inkább megmaradtak a szövetkezetek utódjai, míg az edelényi körzetben a Kft-vé alakulás után erős fluktuáció figyelhető meg.

A természeti adottságoknak megfelelőbb termelési szerkezet irányába a gyümölcsstermesztés és állattenyésztés fejlesztésével történtek lépések. Gyümölcsösök legnagyobb arányban a Közép-Hernád-völgyben és a Kegyetlenben, az állatállomány az Alsó-Bódva-völgyben koncentrálódik.

Az erdőszetnek a térség környezeti adottságok hasznosítása és a foglalkoztatási problémák megoldása szempontjából kulcsszerepe lehet.

Az erdők nagy része a Borsodi Erdőgazdálkodási Rt. tulajdonában van. Mindenhol megalakultak a magántulajdonban lévő erdők kezelésére az Erdőbirtokosságok, ám ezek a kötelező pótláson kívül mást nem fejlesztenek, gazdasági erőt jelenlegi állapotukban nem jelentenek. Az erdőállomány a Galyaságban, a Tókörnycéken és az Alsó-Bódva-völgyben koncentrálódik.

Az erdőterület 2003-2011 között 7%-kal növekedett, legnagyobb területtel az Alsó-Bódva-völgyben és a Kegyetlenben.

12. táblázat: Az erdőterület jellemzői

Mikro-körzet	Erdőterület nagysága (ha)		erdőterület változása 2003-2010		erdőterület aránya 2011
	2003	2010	ha	%	%
Galyaság	7341	7439	98	1,01	17,32
Tornai medence	5549	5823	274	1,05	13,56
Tókörnýéke	7559	7703	144	1,02	17,94
Alsó-Bódva-völgy	6948	7671	723	1,10	17,86
Kegyetlen	5229	5923	694	1,13	13,79
Közép-Hernád-völgy	543	904	361	1,66	2,10
Észak-Cserehát	3612	3929	317	1,09	9,15
Közép-Cserehát	2749	3054	305	1,11	7,11
Alsó-Hernád-völgy	499	500	1	1,00	1,16
Összesen	40029	42946	2917	1,07	100,00

Forrás: KSH Mezőgazdasági összeírás, 2010

Az **iparnak** a térség nagy részén egyáltalán nincsenek hagyományai és valljuk be esélyei sem. A rendszerváltást megelőző években is csak alig volt képviselője az ágazatnak, s ezek is csak viszonylag kis létszámot foglalkoztató – egyrészt állami tulajdonban lévő – vállalkozásokra, másrészt az akkori termelőszövetkezeteknek a törvény által adott lehetőségek keretén belül ipari tevékenységet folytató melléküzemágaira korlátozódott. Ezek a lehetőségek az ipari szektor leépítésével megszűntek. Különösen nincs jelentősége a Cserehát belsejében számon tartott 47 ipari vállalkozásnak, melyek közül több valójában csak itt van bejegyezve, de nem itt folytatja tevékenységét. A maradék a helyi igényeket kielégítő sütőiparban, a kőbányászatban és a volt tsz-üzemágakból létrehozott önfoglalkoztató ágazatokban működik. Ezek érzékelhető jövedelemtermelő képességgel nem bírnak.

Eddig két **ipari parkot** alakítottak ki Encs és Szikszó városokban és tervezték az edelényi kiépítését is. A már meglévő parkokba külső betelepülők alig jöttek, sokkal nagyobb szerepük lehetne a belső kisvállalkozások telephelygondjainak megoldásában és – a kapcsolódó szolgáltatások kiépítése után - piaci esélyeinek növelésében. Az Encsen és Edelényben létrehozott **inkubátorházak** a vállalkozások információellátásában és tevékenységüket segítő üzleti szolgáltatások elérhetőségében hoztak javulást.

Az **építőipari cégek** sora jött létre a rendszerváltást követően. A 287 működő építőipari vállalkozásból 89 társas vállalkozás. Az építőipari cégek 2/3-a a városokban koncentrálódik. Mára azok maradtak talpon, akik be tudtak kapcsolódni a 90-es évek nagy infrastrukturális beruházásaiba. Versenyképességüket azonban erősen rontja a minőségbiztosítás hiánya és az, hogy a tevékenységi kör hiányai, a gyenge felszereltség és a piaci rutintalanság következtében önálló ajánlattételre nem képesek. A sokadik

alvállalkozóként való megjelenés pedig csak csekélyebb jövedelmeket és kiszolgáltatottságot biztosít.

A **kereskedelemre** rányomta bélyegét, hogy a térség lakosságának túlnyomó többsége a rendszerváltást követő néhány évet az eleinte lassú, később egyre gyorsuló elszegényedés folyamataként élte meg. Családok tengődtek a létminimum alatti szinten, mindennapos gondjaik között első helyen szerepelt a legalapvetőbb élelmiszeripari cikkek beszerzésének problémája. A fizetőképes kereslet nagyarányú visszaesése érzékenyen érintette a kereskedelmet. Az áruértékesítés mennyiségi csökkenését csupán áremelésekkel nem lehetett kompenzálni, mivel az visszaható tényezőként is jelentkezett. Az ÁFÉSZ-ek a költségeik csökkentése érdekében a veszteséges, vagy kis haszonnal működő üzleteiket bérleménybe adták vagy bezárták, s racionalizálták létszám-gazdálkodásukat.

Az árukínálat skálájának szélesítésével, továbbá időszakos akciókkal próbáltak megfelelni a kispénzű vásárlók igényeinek is.

A nehézségek ellenére gombamód szaporodtak el a magánvállalkozás keretén belül üzemeltetett vendéglátóipari- és vegyeskereskedelmi egységek. Ezek egy részét a kényszer szülte, s csupán arra volt hivatva, hogy a vállalkozó és családja megélhetését biztosítsa, nagyobb haszon reménye nélkül. (Több példa is bizonyítja, hogy még ezt a funkcióját sem tudta minden esetben ellátni.) Az évek multával több üzlet csődbe ment, de az életképesnek bizonyultak közül kinötte magát néhány vállalkozás, mely jelenleg komoly konkurenciája az időközben részvénytársaságokká átalakult volt ÁFÉSZ-eknek.

A **szolgáltatási tevékenységek**, - leszámítva azokat, melyek az állam privilégiumai -, szinte kizárólag a magánszektorba helyeződtek át. Itt is – csakúgy, mint a kereskedelem esetében – érvényes a megállapítás, miszerint túlkínálat mutatkozik a piacon, ami nem elsősorban az objektív igények, sokkal inkább a fizetőképes kereslet csökkenésére vezethető vissza.

A régió lakossága fokozatosan öregszik, szegényedik, mindennapi megélhetési gondokkal küszködik. A korszerű szolgáltatások igénybe vételéhez nem rendelkezik a szükséges anyagi háttérrel. Pl. a háztartási elektromos gépek javítása iránti igény olyan mértékben csökkent, hogy több korábban viszonylag jó jövedelem-termelő vállalkozás kénytelen volt beszüntetni tevékenységét kellő számú megrendelés hiányában.

A reálbérek növekedésének arányában az utóbbi három évben tapasztalható némi javulás, elsősorban a kifejezetten személyi szolgáltatások iránt megnyilvánuló igények terén.

A **turizmus** az elmúlt 20 évben lényegesen fejlődött. A térség szálláshely kapacitásai tízszeresére növekedtek. Jelenleg közel 100 szálláshelyen közel 1000 férőhely, ezek kb. fele kereskedelmi szállásférőhely várja a turistákat. A turisztikai vonzerők és különösen a programok fejlesztése elmaradt a szálláskapacitások kiépítése mögött. A legnagyobb szenzációt képviselő Aggteleki Karsztvidék, annak barlangjai és élővilága bemutatása, az edelényi Borsodi Földvár és Tájház, valamint a hangácsi egyháztörténeti gyűjtemény színvonalas kialakítása mellett az elmúlt években fejeződött be az Edelényi Kastélysziget kialakítása és a História-völgy 15 bemutatóhelyének és több tanösvény létrehozása. A hagyományos gazdálkodás bemutatóhelyei turisztikai programokba beépíthető változatban azonban még mindig nem léteznek, mint ahogyan a Csereháti Kézműves Program keretében létrehozott kézműves házak és a História bemutatóhelyek nyitva tartása sem állandó. A bemutatóhelyek működtetése és a rendezvények szervezése vállalkozói alapon nem működik, a civil és a közszférának van szerepe ezek biztosításában, csakúgy mint a turisztikai marketing szervezésében.

13. táblázat: A turizmus kereskedelmi szálláshelyeinek adatai

Mikro-körzet	szállásférőhelyek			vendégek			vendégéjszakák		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011
Galyaság	0	93	226	0	1408	3426	0	2952	8144
Tornai medence	1	0	0	5	0	0	24	0	0
Tókörményke	0	42	30	0	345	413	0	664	707
Alsó-Bódva-völgy	0	0	38	0	0	401	0	0	721
Kegyetlen	0	0	20	0	24	0	0	108	0
Közép-Hernád-völgy	23	109	105	8	1247	1071	236	2749	1361
Észak-Cserehát	0	0	42	0	0	51	0	0	176
Közép-Cserehát	0	100	0	7	1705	0	213	6413	0
Alsó-Hernád-völgy	0	26	17	0	302	145	0	607	222
Összesen	24	370	478	20	5031	5507	473	13493	11331

Forrás: KSH T-STAR 1990, 2001, 2011

A turizmus, mint a térség formálódó új ágazata, versenyképessége a vendégek és vendégéjszakák számában mérhető. Ezen adatok alapján a turizmus még egyáltalán nem vált meghatározó jövedelemtermelő ágazattá. A meglévő szolgáltató egységek jobb kihasználását a térségi marketing fejletlensége és a kapcsolódó programlehetőségek kiépületlensége okozza. A szálláskapacitások kihasználtsága alacsony és erős szezonális ingadozás jellemzi. Éves szinten az alig 20%-os kihasználtság a július-augusztusban 70% felé emelkedik.

A mikro-körzetek közül természetesen a Világörökségi helyszíneket magába foglaló Galyaság bonyolítja a legnagyobb forgalmat. Ezt a Közép-Hernád-völgy követi. Három mikro-térségben pedig a kereskedelmi szálláshelyek adatai alapján gyakorlatilag semmilyen kimutatható turisztikai aktivitás sincs. A Közép-Cserehát utóbbi időben tapasztalható visszaesése a szanticskai vállalkozás kiesésének tulajdonítható.

P.7.3. Nem megfelelő termékszerkezet

A térségben még mindig meghatározó a mezőgazdasági termékek előállítása. Erre és a kevés számú ipari termékre is jellemző, hogy kevés köztük a helyi adottságokra épülő, magas hozzáadott értéket képviselő termék. A termékek a térségből döntően alapanyagként vagy félkész termékként kerülnek kiszállításra. Ezáltal a megszerzhető jövedelmek alacsonyak.

Az elsősorban a térségen kívüli értékesítésre termelt árucikkeknek nehéz piaci helyzettel kell szembenéznük. Az olyan, alacsony feldolgozottsági szinttel rendelkező, alapanyagként számító termékek, mint a gabonafélék, ipari növények, gyümölcsök vagy a méz és a gyógynövények nem számítanak kuriózumnak a piacon, ezért nehezen értékesíthetőek. A feldolgozott, tehát magasabb hozzáadott értékkel bíró termékek versenyképesebbek lehetnének. A különlegességként számon tartott áruk, mint a peccsenyebárány, kecskesajt, madáreleség, fűszernövények, erdei iskolai oktatás vagy a rekreációs szolgáltatások már sokkal nagyobb keresletre számíthatnak. A problémát az elégtelen vagy alacsony szintű kapacitások okozzák, hiszen az indulási nehézségek, a szakértelem és a kockázatvállalási hajlandóság hiánya miatt csak néhányan foglalkoznak ilyen tevékenységekkel. A térségben nem jellemzőek az egyedi, csak a Cserehátra jellemző termékek. Bár a kézművesség esetében újra és újra vannak próbálkozások a régi hagyományok feltámasztására (és újak

teremtésére), az egyedi arculat kialakítására tett kísérletek eddig még nem jártak sikerrel. A térségben a kezdeményezőkézség alacsony szintje az egyik legkomolyabb hátráltató tényező, ami a helyi vállalkozók, döntéshozók (munkaadók) és a lakosság (munkavállalók) részéről is megnyilvánul. Kevesen vállalják a kockázatát annak, hogy egy új ötletre (ami lehet termékfejlesztés, új termék, szolgáltatás) alapozva megvalósíthatósági tanulmányt készítsenek. Ilyen ötletnek bizonyultak eddig a nyugdíjas lakópark, gyógynövényes és barlangkúrák, história völgy kialakítása. A térség természeti adottságai révén különösen alkalmas lenne rekreációs létesítmények működtetésére, ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges a megfelelő infrastruktúra és ingatlanállapotok kialakítása.

Olyan termékekből is behozatalra szorul a térség, melyhez az alapanyagokat helyben termelik meg. Hiányoznak a gyümölcs-, és húsfeldolgozó vállalkozások, a kézműves termékek alapanyagainak kitermelése megoldatlan, s a virág és facsete-nevelő kapacitások is kezdetlegesek. Különösen a helyi feldolgozóipar hiánya okoz komoly gondot a mezőgazdasági termelőknek, hiszen a külső felvásárlók gyakran csak minimális összeget fizetnek a gyümölcsért. A kiszolgáltatottság miatt egyre többen hagynak fel a termelői tevékenységgel. A helyi termékekhez a térségen belül marketingtevékenység általában nem kapcsolódik, mivel a helyi különlegességek és ipari termékek célpiacát nem a térség alkotja, a nyersanyagok és alacsony feldolgozottságú termékek helyi szervezett marketingje pedig túl költséges lenne.

14. táblázat: A gazdaság teljesítményjellemezői

Mikro-körzet	bruttó hozzáadott érték 1 vállalkozásra jutó értéke			a hozzáadott érték aránya az értékesítés árbevételéből			az export aránya az értékesítési nettó árbevételből		
	1992	2001	2011	1992	2001	2011	1992	2001	2011
Galyaság	-	9872	13480	-	34,68	25,77	-	0,0	14,4
Tornai medence	41843	37375	13165	83,66	27,05	21,74	0,0	0,1	10,0
Tókörménye	6790	18993	11146	14,41	26,70	22,66	0,0	5,8	20,1
Alsó-Bódva-völgy	11615	17344	15735	24,99	23,14	29,45	4,4	5,6	6,9
Kegyetlen	-	6204	6938	-	27,55	37,26	-	0,3	0,0
Közép-Hernád-völgy	14051	21004	19835	19,79	23,43	25,10	1,5	10,3	10,2
Észak-Cserehát	-	13578	6993	-	45,90	29,07	-	0,0	47,7
Közép-Cserehát	37	11077	15364	0,38	28,58	33,83	0,0	1,4	3,6
Alsó-Hernád-völgy	6467	15316	11472	17,04	21,96	29,71	17,3	2,4	5,5
Összesen	11243	18184	14786	22,31	23,97	27,33	4,5	6,0	9,4
Magyarország	21889	41778	47957	21,92	19,71	25,95	14,4	23,9	32,0

Forrás: KSH T-STAR 1992, 2001, 2011

Klaszterizáció szempontjából három termékcsoport rajzolódik ki. A bio-élelmiszerek kategóriájában egyelőre csak a méz, egy fajta sütemény és az ásványvíz, potenciálisa zöldség és gyümölcskészítmények jelennek meg. A cukrászati termékekre, marcipánra, csokoládéra épülő „édes élet” térségi tudatosításához is adottak elemek. A harmadik termékcsoport pedig a térségben egyébként is jelentős építőiparhoz kapcsolódik. Az építőipari szolgáltatásokat az épületgépezeti és díszítő elemek gyártása, ezen belül a kézművesség keretében kialakítható homokfúvott üvegek, épületkerámiák készítése egészítheti ki. A szakképzés bővítésénél és az innovatív tevékenységek betelepítésének ösztönzésénél ezeket az irányokat célszerű figyelembe venni.

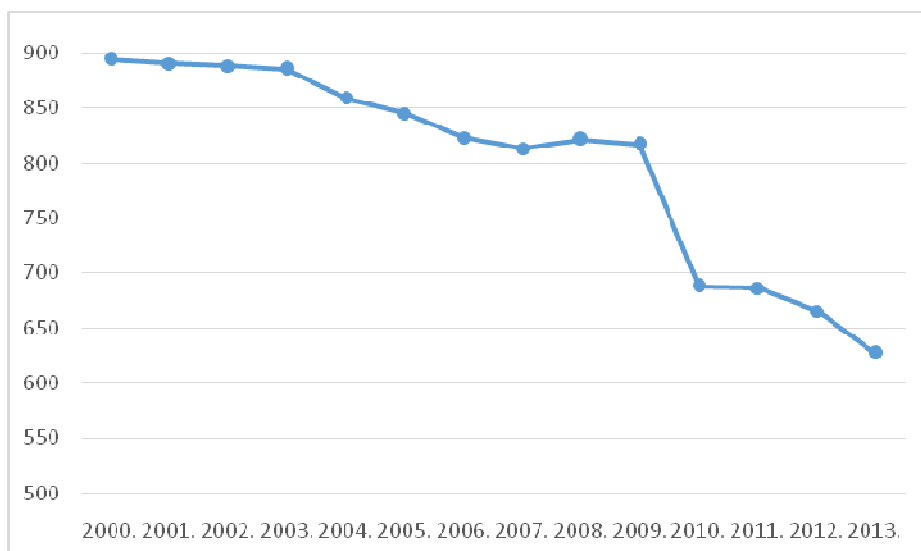
P.7.4. Főlöslgesen kiáramló pénzek

A térség (átlagosan) alacsony jövedelem-felhalmozó képességgel rendelkezik, a megtermelt jövedelem elsősorban a térségen kívüli gazdasági szereplőket gyarapítja. A jövedelmek kiáramlásának fő oka a helyi kiskereskedelem ellátási színvonalának alacsony szintje, valamint az önkormányzatok átgondolatlan, pazarló gazdálkodása.

a. Kiskereskedelem gyengesége

A falvak tipikus kiskereskedelmi üzletei továbbra is a főként élelmiszert árusító szövetkezeti boltok és az italboltok. Ezek az üzletek nem tudnak versenyezni a nagyvárosi áruházak és hipermarketek áraival és termékválasztékával. Sokszor az útiköltséget is felszámítva olcsóbb a megyeszékhelyen való vásárlás, mint a helyi, vagy a közeli városban lévő boltban. Ahhoz, hogy az így kieső bevételt pótolják, a vidéki, elsősorban a falusi boltosok, üzletvezetők számos árucikk esetében nagyon magas árrést állapítanak meg, ami méginkább a városban való vásárlásra ösztönöz. A nehezen megkeresett forintok így kivándorolnak a térségből.

Az elmúlt években ráadásul a kiskereskedelmi boltok száma folyamatosan csökken. Különösen a 2010-es év hozott drasztikus csökkenést.

9. ábra: A kiskereskedelmi boltok számának változása 2000-2013

Forrás: KSH népszámlálási adatok, 2011

b. Átgondolatlan, összehangolatlan, a helyi vállalkozóknak nem előnyös adó- és közbeszerzési politika

A térségben a helyi adóbevételek elenyészőek. Az önkormányzatok az iparüzési adó csökkentésével, vagy teljes elhagyásával kívánják a vállalkozásokat a településeken tartani. Ez egyben „öngól” is, mivel a helyi vállalkozót védő adópolitika a kíméletre kevésbé szoruló „csak bejelentett” külső vállalkozásoktól tud bevételekhez jutni. A másik véglet (a vállalkozók szerint) az indokolatlanul magasán megállapított adó mértéke. A térségi

szinten összehangolt központi és helyi adópolitika a vállalkozásfejlesztés hatékony eszköze lehetne.

A közbeszerzési tendereknél a térségen kívüli pályázók fokozatos térnyerése figyelhető meg. Ennek oka a helyi vállalkozások ajánlattételi gyengeségében, illetve ezzel is összefüggésben a támogatott beruházásokkal járó finanszírozási gondok kezelésére való alkalmatlanságában, esetenként irigységből, személyes ellentételből fakadó ellenállásban ragadható meg.

c. Pazarló szegénység

A háztartásgazdaságban ismert tétel térségi méretekben, az önkormányzatok és vállalkozások gazdálkodásában is igaz. Az olcsó mindig sokba kerül. Az átmeneti finanszírozási nehézségek miatt olyan, csak pillanatnyi megtakarítást jelentő megoldásokat választanak, ami hosszú távon többbe kerül. A kiadások és bevételek biztos ütemezése és legalább térségi szinten elérhető forgótőke megteremthetné az előrelátó és takarékos gazdálkodás lehetőségét. Emellett természetesen a takarékos gazdálkodási szemlélet és tudás is szükséges úgy a közélet, mint a magánélet döntéshozói részéről.

A pazarlás másik oka a személyi, egzisztenciális kérdésekben való racionális döntés szubjektív nehézsége.

Miközben az önkormányzati költségvetés egyébként is szűkös, a makro kérdések kezelésére választott helyi stratégiák indokolatlanul megterhelik azt. A 300-500 lakoshoz kapcsolódó közigazgatási feladatok ellátására a közös polgármesteri hivatalon belül a kistelepüléseken fenntartott hivatalnokok, a törpe falvak polgármestereinek főállásban való alkalmazása jól példázza ezeket az eseteket.

P.7.5. Nehezen megszerezhető támogatások

A térség tőkevonzó képessége túl alacsony szintű. A külső beruházások rendszerint személyes kapcsolatoknak köszönhetőek. A kisebb beruházásokat megvalósítani szándékozó helyi szereplőknek meg kell küzdeniük az információhoz jutás és az önerő előteremtésének nehézségével is.

a. Fejlesztési szakmai kapacitások hiánya és nem hatékony használata

A térségben működő több tucatnyi fejlesztő szervezet a 2000-es évek derekán még 17 db fejlesztési irodát tartott fenn. Ezekben 26 szakember dolgozott főállásban és még ugyannyi főre tehető önkéntes szakértői háttérrel rendelkeztek. A kistérségi tárulások „karcúsodásával” és a programozási időszak zárultával ezek a kapacitások részben a Gyermekesély programokban mentődtek át, de leginkább szétbomlottak.

A kialakult elaprózott, majd most éppen alvó struktúra egyenes következménye a működésre fordítható források elégtelenségének és a pályázati lehetőségek közötti lavírozásnak. Mindig arra jött létre valamilyen iroda, amit éppen támogattak.

A támogatásom révén a műszaki infrastrukturális feltételek viszonylag jók. A létszámok azonban nem tudtak nőni, mivel a fenntartási költségeket egyetlen szervezet sem merte „nagyban” vállalni. A pályázatok szeszélyeinek való kitettség azt is jelenti, hogy az alkalmazottak nincsenek biztonságban, legtöbb esetben ½-1 éves határozott időre szóló szerződéssel működnek / működtek. Nagy a fluktuáció. A térségi együttműködésre egy szűkebb, az irodák felére kiterjedő körben már volt kezdeményezés. Az egymástól elszigetelten, közvetlen főnökeik szeszélyének is alárendelten működő menedzserek ebben az együttműködésben szívesen részt vettek, de az önkéntes „összefogó erő” kapacitásainak

telítődésével a találkozások elmaradtak. Az együttműködés a legteljesebb a mikro-térségek vidékfejlesztési stratégiáinak kidolgozása és egy pályázati tréning során volt. Ezek is igazolták a képzés, a közös tapasztalatszerzés hasznosságát.

Egyértelműen hiányoznak azonban a térségből a specialisták. A jelenlegi menedzserek szakmai összetételében a mezőgazdasági és humán végzettségűek dominálnak. Közgazdász és közösségfejlesztő szakember csak elvétve van a csapatban.

b. Önerő biztosításának nehézsége

Nemcsak térségi probléma az, hogy nehéz, gyakran lehetetlen előteremteni a pályázatokhoz szükséges önerőt. A térség vállalkozásai jellemzően mikro-, és kisvállalkozások, melyek nem rendelkeznek akkora tőkével, hogy pályázatot adhassanak be, vagy hitelt tudjanak felvenni. Gyakran a vállalkozások nem is akarnak olyan volumenű beruházást végrehajtani, mint amekkora összegre a pályázatot be lehet nyújtani.

c. Szubjektív tényezők: ötlettelenség, kooperáció és kapcsolatok hiánya

A fejlesztések megvalósítását sokszor nem (vagy nem csupán) a szükséges források, hanem az ötletek és a rugalmasság hiánya akadályozza meg. Ez különösen a pályázatok esetében figyelhető meg, amikor sok esetben nem sikerül teljesen alkalmazkodni a pályázati kiíráshoz vagy a pályázó nem elég rugalmas ahhoz, hogy a saját ötletét összeegyeztesse a pályázati feltételekkel. Csak kevés vezető pozícióban lévő személy vesz részt képzésben vagy tanulmányutakon. Akik részt vettek már ilyen tapasztalatszerző utakon és volt alkalmuk a térségen kívüli világba mélyebben belekukkantaniuk, beépítik látottakat, hallottakat, képessé válnak meglátni saját értékeiket és bízni kezdenek azok hasznosítási lehetőségében. Ellentétben azokkal, akik még nem találkoztak a helyi fejlesztés innovációival, más hasonló térségben megtapasztalt sikereivel. Ők nem bíznak az előrelépés lehetőségében és nem képesek maguktól összerakni a pozitív jövőképet és kitalálni az annak eléréséhez vezető, külső támogatók számára is eladható projekteket.

Az innovációs, kockázatvállalási készség hiánya, a szűklátókörűség, az önös érdekek követése miatt a térség fejletlen kapcsolatrendszerrel rendelkezik, s ez a kevés kivétel miatt még inkább szembetűnő.

A térségi együttműködés szükségességét – legalább szólam szintjén – szinte már minden szereplő belátja. Mégis csak kevés példát találhatunk igazi térségi együttműködésre. A bizalmatlanság mellett a legnagyobb gát a kooperációs képességek és a fejlesztésorientált gondolkodás fejletlensége.

3. SWOT ELEMZÉS

3.1. Módszertani bevezető

A SWOT-elemzés korábbi és a jelen tervezési folyamatban elkészített szakértői SWOT-elemzések alapján készült, azokból a jelenleg követett trendek szerinti megállapítások átvételével. Az egyes tényezők kiegészítését, szelektálását és rangsorolását a térség mikro-körzeteinek politikai vezetőiből és kistérségi menedzsereiből álló csoport egy műhelymunka keretében végezte el.

3.2. A stratégiai terület bemutatása

A helyzetelemzésben feltárt, a terület fejlődésére tartós, vagy csak a közeljövőben kibontakozó hatású, valamint a műhelymunka során azonosított tényezők rendszerét a táblázat tartalmazza.

A SWOT fő szempontrendszerét a térség jövőbeni helyzetét leginkább meghatározó 12 TREND alapján tekintettük át. Ezek:

1. Makro-politikai intézkedések, támogatások
2. Demográfiai egyensúly változása (elnéptelenedés, népesség összetétele)
3. Megélhetési biztonság, foglalkoztatottság és jövedelmi helyzet alakulása
4. Térségi jövedelemtermelő képesség, vállalkozások alakulása
5. Környezeti állapot, fenntarthatóság, környezeti és kulturális erőforrások hasznosítása
6. Közlekedési és információs elérhetőség alakulása, információs technológiák terjedése
7. Alapfokú szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosíthatósága
8. Diszkrimináció, szegregáció, társadalmi nemek esélyegyenlősége
9. Helyi kezdeményezőképeség alakulása
10. Szervezeti és intézményi kapacitások alakulása
11. Hálózatosodás, partnerségi kapcsolatok szerepe
12. Határ menti együttműködések dinamizáló szerepe

3.2.1. A trendekhez tartozó belső pozitív adottságok -ERŐSSÉGEK:

- Természeti környezet megkíméltsége
- Változatos, értékes táj és élővilág
- Magas erdőszűlség, vadban, erdei gyümölcsökben gazdag erdőségek
- Tehetséges fiatalok
- Kiseb körben, de érezhető változtatási és tanulási szándék
- Fejlődőképes új kezdeményezések
- Sokszínű fejlesztési intézményi háttér
- Közösségi kapcsolatok
- Megőrzött kulturális örökség
- Hasznosítható, olcsó ingatlanok
- Erős családorientáció, nevelőszülőség hagyományai
- Széleskörű szociális intézményrendszer
- Kieépült határ menti kapcsolatok
- Emberléptékű aprófalvas környezet
- Kieépült kábel TV hálózat

3.2.2. A trendekhez tartozó belső negatív adottságok -GYENGESÉGEK:

- Közlekedési és információs elszigeteltség
- Népesség mennyiségi és minőségi eróziója: elnéptelenedés és népességcsere, képzett fiatalok elvándorlása
- Népesség rossz egészségügyi és mentális állapota, veleszületett fogyatékoság gyakoriságának növekedése
- Szocializációs problémák
- Életképes gazdasági szereplők hiánya, vállalkozások gyenge versenyképessége
- Nem megfelelő termékszerkezet, alacsony hozzáadott érték

- Inaktívak és munkanélküliek magas száma és aránya
- Szakemberek hiánya
- Nők hátránya a munkavállalásban, erős helyhez kötöttség a családi munkamegosztás hagyományai miatt
- Diszkrimináció a romákkal szemben
- Alacsony jövedelmek
- Fokozódó szociális és morális nehézségek, mélyülő szegénység
- Romló közbiztonság
- Fejlesztési saját források csaknem teljes hiánya, szűk belső piac
- Főlegesen kiáramló források
- Leépülő szolgáltatások
- Elhanyagolt táj, műveletlen földek
- Vizek szennyezése és árvízveszély
- Energiaellátás problémái
- Környezettudatos gondolkodás hiánya,
- Értékek rejtve maradása
- Fejletlen infrastruktúra: lakás, közszolgáltatások, távközlés, informatika
- Határátkelés korlátai
- Elavult épületállomány, leromlott településkép
- Változásokat, összefogást gátló széthúzás, fejletlen kooperációs képességek
- Igénytelenség, közömbösség
- Önkéntesek, civil szerveződések hiánya
- Gyenge kapcsolati háló
- Gyenge érdekérvényesítő és abszorpciós képesség
- Szolidaritás és tolerancia gyengesége

3.2.3. A trendeket pozitív irányba erősítő külső hatások – LEHETŐSÉGEK:

- Többoldalú kedvezmények, elismert támogatási jogosultság
- A környezeti és kulturális értékekre épülő turisztikai kereslet élénkülése
- Természetes alapanyagok és azokból készült egyedi termékek iránti kereslet növekedése
- A tudás-társadalom kiteljesülése, az információs technológiák terjedése
- A kirekesztés elleni, az esélyegyenlőség melletti politika erősödése
- Emberléptékű, olcsó, fenntartható technológiával működő lakókörnyezet iránti igények erősödése
- Egyházak, országos és nemzetközi civil szervezetek tevékenységének erősödése
- Határ menti kapcsolatok felértékelődése
- EU Strukturális Alapok és Közösségi Kezdeményezések támogatásainak megnyílása
- A nyugati országrész tőkefelszívó erejének csökkenése
- EU munkaerőbázisának csökkenése
- Miskolc és Kassa fejlődésének dinamizálódása
- Város-vidék kapcsolatok átalakulása
- A részvételi demokrácia feltételeinek javulása
- Hálózati szolgáltatásszervezés európai mintái

2.2.4. A trendeket negatív irányba erősítő külső hatások – VESZÉLYEK:

- Előállított GDP-ben mért társadalmi hasznosság elvének érvényesítése
- Méretgazdaságosságot abszolútizáló közszolgáltatás-szervezés
- Hierarchiális kapcsolatokra építő településhálózat-fejlesztés
- Helyi adottságokra érzéketlen területpolitika, egységes pályázati rendszer
- A liberális gazdaságpolitika következtében az önkormányzatok pénzügyi lehetőségeinek további szűkülése
- A normatív támogatás és a valós költségek közötti különbség növekedése, forráshiány tartóssá válása
- A gyermekvállalást túlélési stratégiaként alkalmazó magatartás erősítése
- Fiatalok elvándorlását ösztönző külső tényezők erősödése
- Szektorok közötti koordinátlanság
- A támogatásokhoz való hozzájutás nehezedeése, a koncentráció és az addicionalitás elvének fokozott érvényesítése
- Aktív munkaerő-piaci eszközök csökkenése
- Külső segítők érdektelensége, gyengesége, más térségek felé fordulása
- Országhatárok lassú nyitása
- Az európai élelmiszerpiacra való bejutás további nehezedeése, saját piacainkról való kiszorulás
- Minőségi követelmények fokozódása, EU-szabványok szigorodása

3.3. A térség stratégiaileg érzékeny pontjainak meghatározása

Az egymást erősítő vagy gyengítő tényezők egybevetése alapján a térség érzékeny pontjai:

1. A (regionális) politika prioritás- és eszközrendszere

A térség külső fejlesztési forrásokra való utaltsága úgy a saját források, mint az életképes vállalkozások hiánya, ill. a szűk belső piac miatt nyilvánvaló. A külső források elérésében előnyt jelent a térség területfejlesztési, vidékfejlesztési, szociális programokban mint lehetséges kedvezményezett megjelölése, azonban az ezen források elosztásánál fokozottabban érvényesülő addicionalitás és koncentráció miatt a támogatások megszerzése csak tervszerű, a térség belső pénzügyi és humán erőforrásait integráló, ezáltal nagyobb méretű projektek indítását is lehetővé tevő belső és külső partnerségi kapcsolatok és képzett fejlesztési szakemberhátter esetén lehetséges. Ezekben a területeken pedig a térség még nem erős.

2. A változásokat segítő motivációk és tudás

A térség leépülő humánerőforrásokkal, fokozódó szociális és morális nehézségekkel, ugyanakkor gyenge vállalkozói potenciállal rendelkezik. Ráadásul a települések jelenlegi megtartó képessége mellett a fiatalok „menekülnek” szülőhelyükről, miáltal a népesség erőzőja tovább mélyül. Az Európai Unióhoz való csatlakozás esetén az EU munkaerőbázisának csökkenése, a nyugat-magyarországi területek tőkefelvonó képességének csökkenése a gazdasági növekedés és ezáltal a munkaerővonzó területek átstrukturálódhatnak. Ha ez nem történik meg, vagy ebből a térség teljesen kimarad, a fiatalok elvándorlását ösztönző tényezők tovább nőnek. Ha nem sikerül megállítani, ill. megfordítani ezt a tendenciát, a térség humán erőforrásai végképp kimerülnek, megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő híján a megújulás reménytelené válik.

A térségi fejlődési folyamatok elindítása nem csak megfelelő számú, de kellő ismeretekkel és képességekkel rendelkező fiatalt is kíván. Ezen a területen a térség gyenge. A

humán erőforrások fejlesztésébe fektetett tőke azonban ellentétes hatást válthat ki, ha a képzett fiatalok számára nem lesz munkahely. Ebben az esetben az elvándorlás veszélye felerősödik.

3. A természettartalmú termékek és szolgáltatások piaca, kereslete és kínálata

A természeti környezet megkíméltsége, az erdőkben, természeti kincsekben való relatív gazdagság, valamint a megőrzött kulturális örökség szerencsésen találkozhat a természetes alapanyagokból készült termékek iránti és a turisztikai kereslet növekedésével. A dezurbanizáció előrehaladása pedig az emberléptékű aprófalvas környezet és a hasznosítható olcsó ingatlanok felértékelődését hozhatja magával. Ugyanakkor a gyengeségek és veszélyek oldalán megjelennek a hasznosítás akadályozó tényezői, elsősorban a kedvezőtlen közlekedési helyzet, a fejletlen infrastruktúra, az elavult lakásállomány, a népességerózió és a szemléleti problémák.

4. Közösségi munkahelyek, a szociális gazdaság kiépülése

Egyfelől égető a munkahelyek hiánya és az EU foglalkoztatáspolitikai irányelvei szerint is a foglalkoztatottság növelése kívánatos, de másfelől nincsenek helyben vállalkozók és a külső tőke intenzív betelepülése sem várható. Erősödik azonban a civil, és kénytelen volt megerősödni, a tiszta közszolgáltatán túlmenő feladatokat is felvállalni a közszféra. Mindebből a közösségi, a szociális gazdaság kereteibe sorolható munkahelyek szerepének felértékelődése várható, ami akkor tud valós megoldássá válni, ha kialakul a szociális gazdaság működését lehetővé tevő jogi környezet.

5. A minőségi szempontok érvényesülése

A minőségi elemeket hordozó természeti környezet sem teljes egészében, a térségbe előállított termékek és szolgáltatások, a helyben biztosított életkörülmények minősége pedig nagyobb részben nem felel meg a fokozódó minőségi elvárásoknak. A természeti környezet, a termékek, az életkörülmények minőségének javulását az anyagi források hiánya mellett az emberi erőforrások minősége, a halmozott hátrányok következtében kialakult igénytelenség és általános szemléleti problémák is gátolják. Ezek maradandó gyengesége és a minőségi követelmények növekedése a térség további lemaradását stabilizálhatja.

6. Piacok szerzése

Az erősségek piacképes, a térségben élők megélhetését és a térség jövedelemtermelését biztosító termékeké csak akkor alakíthatók, ha sikerül az élénkülő kereslet felvevőpiacait megtalálni és betörni oda. Ennek azonban a gyengeségek oldalán számos akadálya van, köztük a legnagyobb az elszigeteltség és a szakemberhiány. Az előírások szigorodása és a hazai piacok veszélyeztetettsége kívülről is nehezíti a térség jövőjét alapvetően meghatározó feladat teljesítését.

7. A közlekedési és informatikai elszigeteltség oldása

A térség úgy közlekedési, mint telematikai szempontból elszigetelt. A centrumtól való távolság, az információkhoz való hozzájutás nehézsége az erősségek kiaknázását akadályozzák és a gyengeségeket erősítik. Az információs társadalomban ez a hátrány még tovább erősödik és az elmaradottság tartós konzerválásához vezet. Ugyanakkor a térség műszaki kapcsolatrendszerei és ezzel együtt az információs környezet humán feltételeinek fejlesztése esélyt ad a lehetőségek kiaknázására.

8. Belső hálózatok kiépülése

A belső piaci lehetőségek és az abszorpciós képesség növelésének alapfeltétele a piaci méret kialakulása, ami a térség esetében csak az érintett 3 vagy 4 statisztikai kistérség és a határ menti területek gazdasági integrációjának kialakításával érhető el. Az aprófalvas szerkezetből a közszolgáltatások gazdaságos működtetése szintén a több települést átfogó rendszerek létrehozását indokolja. Ez nem jelent azonban egyet a körzetesítés vertikális modelljének egyoldalú, a kistelepülések elnéptelenedését gyorsító alkalmazásával, sokkal inkább a területi munkamegosztás horizontális modellje követendő.

9. Határ menti kapcsolatok gazdasági aktivizálása

A piacok szerzésében és az elszigeteltség oldásában is szerepe van az országhatárokon átnyúló kapcsolatoknak. A meglévő, a térség északi részén a hagyományos gazdasági kötődéseket idéző határ menti kapcsolatok gazdasági téren való erősítésére jó lehetőséget kínálnak az Európai Unióhoz való csatlakozás és a térség fejlődőképes új gazdasági kezdeményezései. A határátkelés korlátai és a kooperációs képességek fejletlensége azonban gátat szab a gazdasági kooperációs lehetőségek kiaknázásának.

3.4. A SWOT-on alapuló rövid helyzet-meghatározás

A Cserhát térségében megőrzött természeti és kulturális értékek üdítő színterülésként jelennek meg a globalizálódó világban. A korábban gazdasági erőforrásként nem értékelt adottságok napjainkban tapasztalt felértékelődése és piaci tartalommal való megtöltődése lehetőséget ad a még hasznosítatlan agrárkörnyezeti, turisztikai, életmódbeli adottságok kiaknázására és a helyben előállított termékek hozzáadott értékének növelésére. A térség közlekedés-földrajzi távolsága a fejlődés centrumaitól és a potenciális piacoktól, a népesség egyre kedvezőtlenebb összetétele, a szegénység, az infrastruktúra fejletlensége a közelmúltban megvalósított mérsékelt ütemű fejlesztések ellenére is alapvetően akadályozzák a fejlesztési lehetőségek önerőből történő kiaknázását. Az egész térség számára gondot jelent a karakteres, a lakosok, a turisták és a külső tőke számára vonzó arculat, a külső- és belső hálózatok, a hathatós érdekérvényesítő és abszorpciós képesség hiánya.

II. Dél-cserehádi kihívások és válaszok

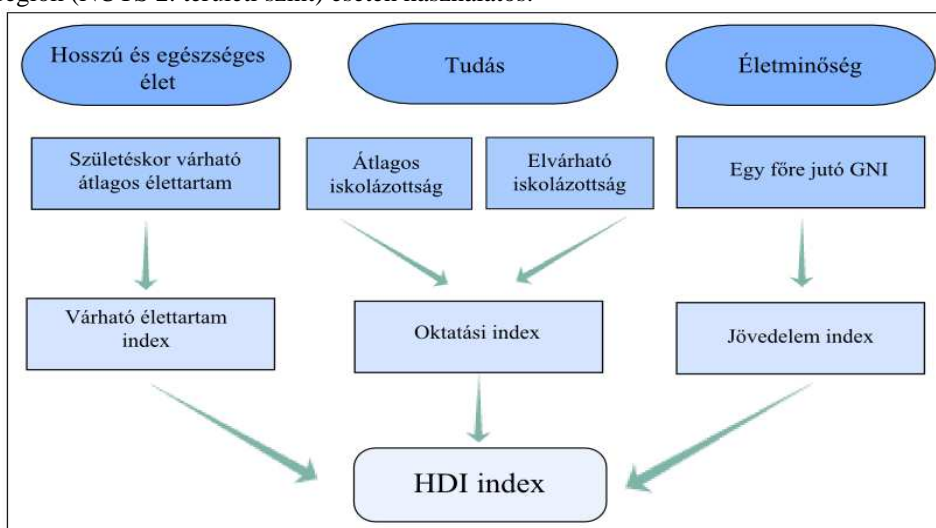
Demográfiai krízis – Fiatalok letelepedésének ösztönzése

Térszerkezeti változások a települési humán potenciál értékek alapján a Dél-Csereháton (Lipták Katalin)

A tanulmány célja a dél-cserehádi települések humán potenciáljának a meghatározása és becslése. A klasszikus értelemben vett HDI (humán fejlettségi index) már kistérségi szinten is csak erős torzításokkal becsülhető. A kiinduló indikátorok listája is eltér a jól megszokott indikátoroktól (úgy, mint a GDP vagy GNI, a születéskor várható átlagos élettartam és az oktatásban részt vevők aránya). A település szintű humán potenciál meghatározására készített becslőszámítások erős fenntartásokkal kezelendők, ugyanakkor a térség emberi tényezőjének az alakulását jól mutatják. Kutatási kérdésként azt vizsgáltuk, hogy vajon milyen mértékben változott a humán potenciál az egyes népszámlálási adatok tükrében a Dél-Csereháton és ezek a változások milyen térszerkezeti következményekkel jártak.

A humán fejlettségi index módszertana

„A humán tőke, az emberi fejlettség mérése, megragadása mind mennyiségileg, mind minőségileg nehéz feladat, s tovább bonyolítja a problémát, ha mindezt térségi, területi szemléletben szeretnénk vizsgálni.” (Smahó 2005:1) A humán fejlettséget sokan sokféleképpen mérik a területi egységtől és a rendelkezésre álló statisztikai adatoktól függően. A sokat vitatott, mégis viszonylag jó megbízhatósággal, nemzetközi szinten elfogadott módszertan alapján készülő HDI mutató országok (NUTS 0. területi szint), régiók (NUTS 2. területi szint) esetén használatos.

1. ábra: A Human Development Index összetevői

Forrás: Saját szerkesztés

A HDI mutató három fő összetevőből áll (1. ábra), ez adja a mutató komplexitását és megbízhatóságát.

- A születéskor várható átlagos élettartam a hosszú és egészséges élet mutatója,
- az oktatásban megszerzett tudás az egyének tudásszintjét mutatja,
- végül az egy főre jutó GNI a jövedelmet és az életszínvonalat mutatja.

A klasszikus értelemben vett HDI index kiszámításakor egy általános képletet használunk, mely önálló indexként a HDI minden összetevőjére alkalmazható (UNDP által kidolgozott nemzetközi szinten egységes módszertan). Ahhoz, hogy lehetővé váljék a mutatószámok, időszakok és területi egységek közötti összehasonlítása, normalizálást kell végrehajtanunk az egyes mutatók rögzített minimális és maximális értékeinek segítségével. (Kristóf 2003:1091). A képlet a következő:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

ahol X_i a változó aktuális értéke,
 X_{\max} a változó rögzített maximális,
 X_{\min} a változó rögzített minimális értéke.

A számítás során a nemzetközi szakirodalom rögzítette a minimum és maximum értékeket az alábbi módon:

- születéskor várható élettartam: 20,0 és 83,4 év
- oktatási index: 0% és 50%
- egy főre jutó GNI (vásárlóerő-paritáson): 100 US\$ és 107.721 US\$

A HDI mutatót a következő lépésben számítjuk ki:

1. elsőként a várható élettartam indexét számítjuk ki (I_1),
2. aztán az átlagos iskolázottságot (a), majd az elvárható iskolázottságot határozzuk meg (b). Végül az oktatási indexet (I_2) kiszámítják az előző lépésben kapott mutatók értékeivel a következő módon:

$$I_2 = \frac{\sqrt{a \times b} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (2)$$

3. Következő lépésben a módosított GNI-t számoljuk ki. A GNI esetében a nagyságrendekben meglévő különbségeket megtartó természetes alapú logaritmikus transzformációt használjuk (a logaritmikus számítás a jövedelemnövekmény csökkenő hozadékának az indexben való megjelenítését szolgálja, s egyben az egy főre jutó GNI abszolút értékei alapján tapasztalható különbségeket is csökkenti), melynek képlete (Bhatnagar 2002):

$$I_3 = \frac{\ln(X_i) - \ln(X_{\min})}{\ln(X_{\max}) - \ln(X_{\min})} \quad (3)$$

4. Legutolsó lépésként pedig a HDI-t határozzuk meg a következő képlet segítségével:

$$HDI = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (4)$$

A HDI számítás módszertana több mint két évtized alatt többször, jelentősen megváltozott. A legutóbbi módszertani változás volt a legjelentősebb, amikor a korábban alkalmazott GDP-t a GNI váltotta fel.

A módosított humán fejlettségi index és a települési szintű humán potenciál módszertana

Az országostól kisebb területi egységekre vonatkozó HDI vagy humán potenciál számítások során a mutatószámok módosulnak és a megfelelő területi egységre vonatkozó indikátorokat alkalmazzuk. A régióktól kisebb területi egységekben (megyék: NUTS 3. szint, kistérségek: LAU 2. szint) már csak a módosított humán fejlettségi index számítható (MHDI). (Husz 2001, Kristóf 2003, Obádovics-Kulcsár 2003, Csité-Németh 2007, Farkas 2012) Korábbi kutatásaimban mind régiós (Lipták 2013), mind kistérségi (Lipták 2009) HDI számításokat is végeztem.

1. táblázat: Indikátorkészlet a humán fejlettség számításához eltérő területi szintek esetében

Területi szint	Mutató megnevezése	Alkalmazott indikátorok
ország	humán fejlettségi index (HDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Átlagos iskolázottság (év) Elvárható iskolázottság (év) Egy főre jutó GNI (US\$/fő)
régió	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) Háztartások rendelkezésre álló nettó jövedelme (EUR/fő)
megye	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Írástudók aránya a 6 évesnél idősebb népességben belül (%) 6 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma (osztályszám) Egy főre jutó belföldi jövedelem (Ft/fő)
kistérség	kistérségi humán fejlettségi index (HDI)	Írástudók aránya a 6 évesnél idősebb népességben belül (%) 6 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma (osztályszám) Egy főre jutó belföldi jövedelem (Ft/fő) Születéskor várható átlagos élettartam (év)
település	települési humán potenciál (THP)	Átlagos iskolai osztályszám a 7 évesnél idősebb népességben belül (osztályszám) 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő) Egy főre jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő) 100 fő foglalkoztatottra jutó eltartottak száma (fő)

Forrás: Saját szerkesztés

A település szintű számításokhoz az utolsó három népszámlálási adatokat használtam fel. A településszinten kimutatható humán tényező fejlettségét az alábbi mutatószámok bevonásával képeztem:

- Átlagos iskolai osztályszám a 7 évesnél idősebb népességen belül (osztályszám), amely egy adott településen élők iskolázottsági színvonaláról ad információt – oktatási index.
- 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő), amely az öregségi hányadoshoz hasonlóan a település előregedését mutatja, adathiány miatt a születéskor várható átlagos élettartam helyett ezt alkalmaztam – öregségi index.
- Egy főre jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő), amely a település jövedelmi szintjét mutatja – jövedelem index.
- 100 fő foglalkoztatottra jutó eltartottak száma (fő) (a számításokhoz az adatok reciprokát vettem, ugyanis a legmagasabb érték kedvezőtlen folyamatokat tükröz és ez megtevesztő lenne), amely a keresőképtelenség szintjéről ad információkat – eltartottsági index.

A részindexek képzéséhez használt képletet nem változtattam, ugyanaz, mint amit országos szinten is használunk:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (5)$$

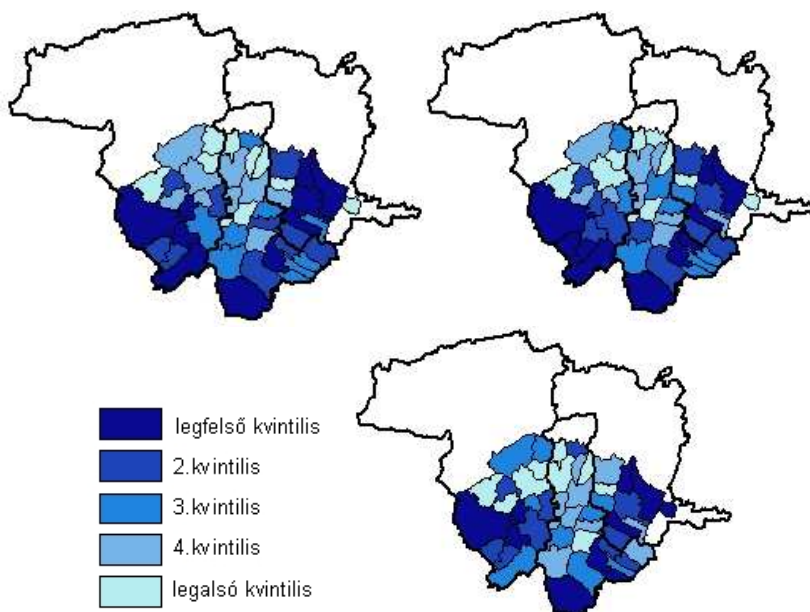
ahol X_i a változó aktuális értéke,
 X_{\max} a változó rögzített maximális,
 X_{\min} a változó rögzített minimális értéke.

Erősen vitatható az alkalmazott minimum és maximum értékek adata, de úgy döntöttem, hogy a teljes adatbázis mindenkori minimum és mindenkori maximum értéket veszem alapul. Az egyes részindexek kiszámítása után a végső települési humán potenciál értékeit az UNDP módszertanának megfelelően a mértani középhez hasonló módon negyedik gyök alá helyeztem az egyes részindexek szorzatát.

$$THP = \sqrt[4]{I_1 \times I_2 \times I_3 \times I_4} \quad (6)$$

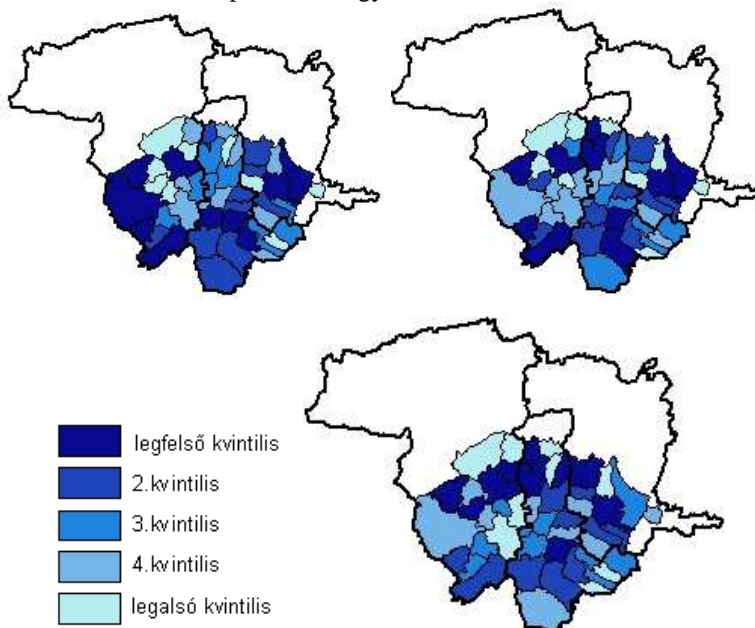
Az eredmények értékelése

A fent bemutatott módszertan alapján a Dél-Cserehát településeire kiszámítottam a THP értékeket. Az eredmények jobb összehasonlíthatósága érdekében részindexenként elemzem az értékeket és a települések közötti eltéréseket. A térképeken nem az értékeket, hanem a kvintiliseket ábrázoltam az egyes évek közötti könnyebb összehasonlíthatóság érdekében (2. ábra). Az oktatási index értékei dinamikusabban növekedtek a három bázis évben (az átlag 1990-ben 0,424, 2001-ben 0,453 és 2011-ben 0,520 volt). A legmagasabb értékekkel Encs rendelkezett 1990-ben és 2001-ben, majd Fancsal 2011-ben. A településeket az oktatási indexek alapján 5 egyenlő csoportra osztottam. A népszámlálási évek alapján az egyes települések osztályok közötti mozgását is szemléltetni lehet. 1990-ről 2001-re jelentősebb eltérés nem tapasztalható, de 2011-re már sokkal több település került át egy magasabb kvintilis csoportból alacsonyabb értékkel rendelkező csoportba, ilyen volt Felsővadász, Forró, Homrogd, Kázmárk, Léh. Ugyanakkor néhány településen javulás volt megfigyelhető: Abod, Abaujlak, Gibárt.

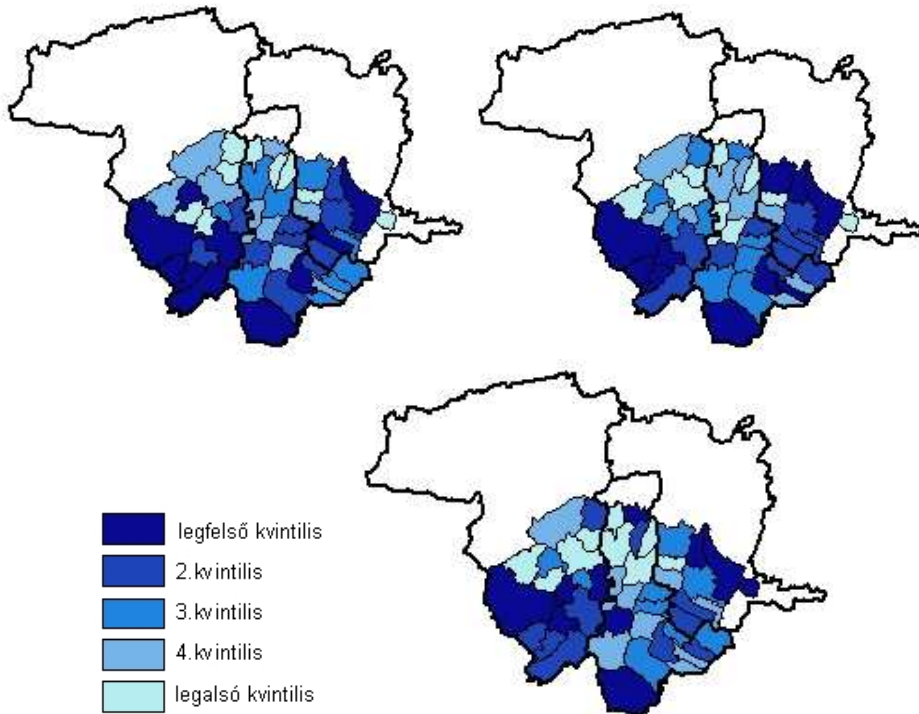
2. ábra: A dél-cserehádi települések oktatási index kvintilisei (1990., 2001., 2011. év)
 Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

Az öregségi index kvintilisei esetében (3. ábra) sokkal jelentősebb volt a települések csoportok közötti mozgása. Összességében ennél a részindexnél lehet megfigyelni a legjelentősebb csökkenést. Szikszó esetében az index értéke folyamatosan romlott, vagyis egyre több az idős ember a településen és egyre kevesebb a 0-14 évesek száma.

3. ábra: A dél-cserehádi települések öregségi index kvintilisei (1990., 2001., 2011. év)
 Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

Edelény, Damak, Hangács, Homrogd, Szikszó településeken 2001-re romlottak az öregségi index értékei az 1990. évhez képest. Nyésta, Hegymeg, Tomor, Encs, Aszaló településeken pedig 2001-ről 2011-re romlottak az értékek. Szakácsi, Abaújszolnok és Gibárt esetében javultak a népesség életkori adatai 2011-re. A települési adatok változásai között ugyanakkor nem lehet szabályszerűséget felfedezni és klasztereket képezni. A legmagasabb öregségi index értékkel 2011-ben Abaújszolnok rendelkezett (0,300).

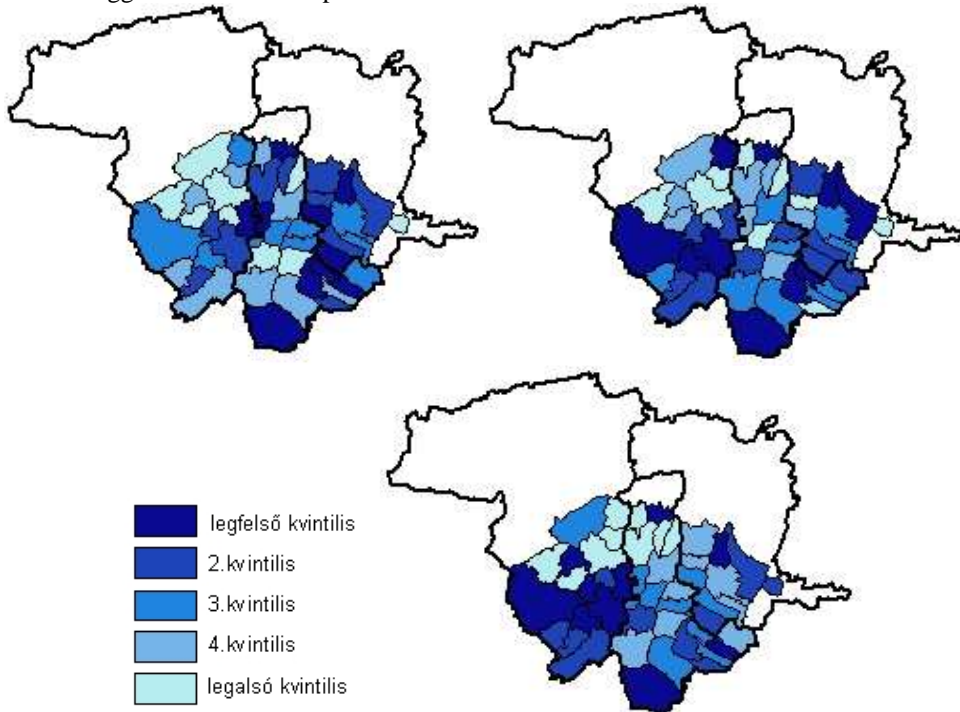

4. ábra: A dél-csereháti települések jövedelem index kvintilisei (1990., 2001., 2011. év)
 Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

A jövedelmi viszonyokra vonatkozó részindex értékeiben csak kismértékű eltérést lehet felfedezni (4. ábra). Alsóvadász, Felsővadász, Forró, Hernádszentandrás, Csobád települések a 2011. évre sokkal alacsonyabb kvintilisbe kerültek át, azaz a jövedelmi viszonyok kedvezőtlenebbé váltak. Gibárt és Abaújlak esetében javultak a jövedelmi viszonyok 2011-re. A Dél-csereháti települések jövedelmi index adatai 1990-ben átlagosan 0,162; 2001-re 0,227; majd 2011-re 0,234-re növekedtek, tehát a térségen belül a jövedelmi adatok értékeinek átlaga erősödött. A "legfejlettebb" település 2011-ben Abaújlak volt, ahol az index értéke önmagában 0,569 volt.

Az eltartottsági index kvintiliseinél lehet megfigyelni a legnagyobb mértékű romlást (5. ábra). A települések csoportok közötti mozgása mindkét időszakban jelentős volt. Az átlagos érték 1990-ben 0,161; 2001-ben 0,065 és 2011-ben 0,114 volt. A 2011. évre történő növekedés kedvezőtlen térségi folyamatokra utal. Térszerkezeti szempontból ennél az indexnél rajzolódik ki a változás. 1990-ben Abod, Szendrő, Lak, Ládbesenyő, Balajt települések köré akár egy kört is lehetne rajzolni, az eltartottak aránya ezeken a településeken volt a legmagasabb. A Dél-Csereháton belül egy elzárt településkört

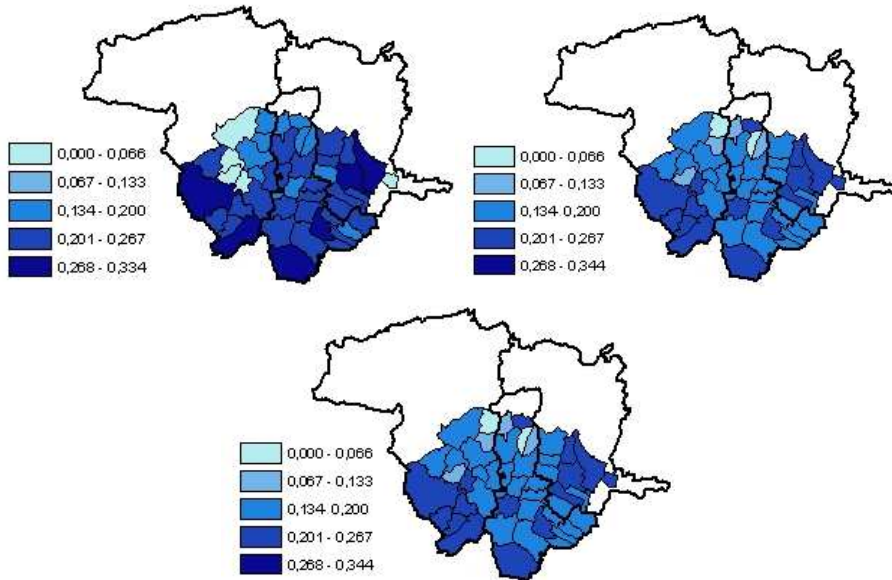
alkottak, de ez a térszerkezeti struktúra 2001-re teljesen megbomlott és valamelyest javultak a kereseti viszonyok. Az index abból a mutatószámból indul ki, hogy 100 foglalkoztatottra hány fő keresésképtelen jut. Ez a változás úgy is magyarázható, hogy munka lehetőségek nyíltak meg ezeken a településeken. Nem kell nagy beruházásokra vagy sok új munkahelyre gondolni, a közfoglalkoztatás elődjével a közhasznú munkavégzésben dolgozók számának növekedésével magyarázható a javulás. 2011-re másféle térszerkezeti kép alakult ki. Edelény és vonzáskörzete a legfelső kvintilisbe tartozott, azaz kifejezetten jó a térség többi településéhez képest a munkalehetőség és a kereseti viszony. Ugyanakkor a legkedvezőtlenebb a helyzet 2011-ben a Dél-Cserehát északi periférikus területein (Irota, Lak, Szakácsi, Gadna, Felsővadász, Nyésta, Abaújszolnok, Szendrőlád és Balajt). 2011-re kétpólusúvá vált a térszerkezet, kialakult egy magas eltartottsággal rendelkező települések köre és egy viszonylag alacsony eltartottsággal rendelkező települések köre.

5. ábra: A dél-cserehádi települések eltartottsági index kvintilisei (1990., 2001., 2011. év)
 Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

A dél-cserehádi települések humán fejlettségét is megvizsgáltam és külön-külön térképen ábrázoltam az adatok alakulását (6. ábra). Az 1990. évi egyenlő osztályközöket vettem alapul minden további évben, hogy az összehasonlíthatóság biztosítható legyen. Az Edelényi kistérséghez tartozó településeken jóval alacsonyabb volt a humán potenciál, mint az Encsi és Szikszói kistérségekhez tartozó településeken. 2001-re jelentős romlás volt megfigyelhető a legtöbb településen, míg 2011-re még tovább csökkent a településeken mérhető emberi tényező értéke. A potenciál értékeket tekintve a legjelentősebb csökkenés 1990-ről 2001-re Balajton, Ládbesenyőben, Damakon, Gadnán volt megfigyelhető. 2001-ről 2011-re pedig Abaújszolnokon, Abaújlakon és Gadnán romlottak az értékek. Edelényben, Encsen és Hangácson kismértékű visszaesést

tapasztalhattunk az értékekben. A Dél-Cserehát humán potenciál tekintetében közel egységes képet mutat, kiugró eltérések nincsenek. Mindhárom kistérségben vannak erősebb és közepesen erős humán fejlettséggel rendelkező települések, amelyek a térségi átlagtól (0,151) elmaradnak, de nem jelentősen.

6. ábra: A dél-cserehádi humán potenciál értékek (1990., 2001., 2011. év)
Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

A 2. táblázatban a dél-cserehádi településeket tüntettem fel a konkrét humán potenciál értékekkel együtt a vizsgált három népszámlálási évben.

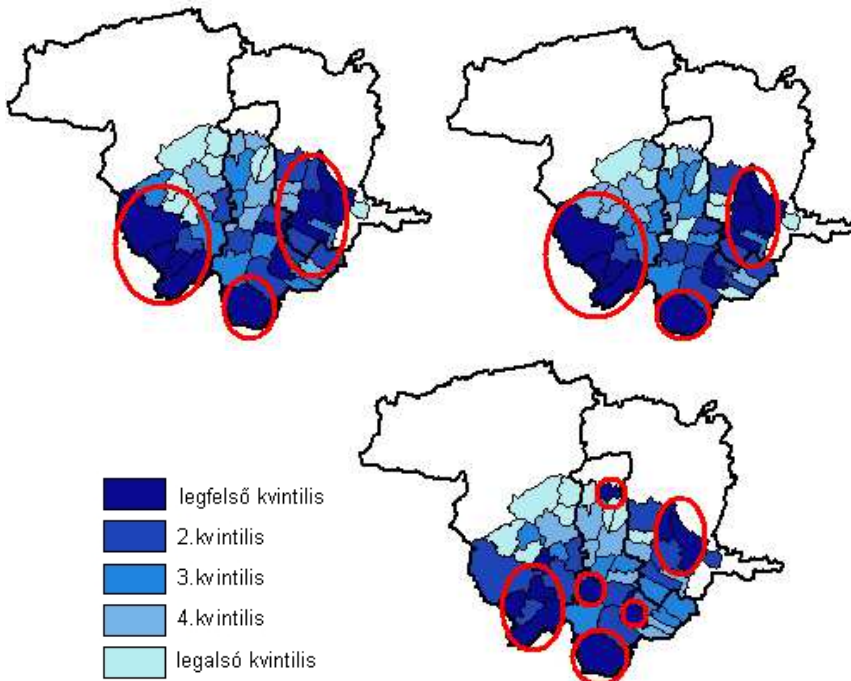
2. táblázat: A Dél-cserehádi települések humán potenciál értékei

Település	1990	2001	2011	Település	1990	2001	2011
Abaújlak	0,187	0,124	0,241	Hernádkércs	0,184	0,142	0,188
Abaújszolnok	0,142	0,086	0,111	Hernádszentandrás	0,217	0,168	0,155
Abod	0,000	0,105	0,143	Homrogd	0,239	0,187	0,218
Alsóvadász	0,226	0,166	0,185	Ináncs	0,259	0,190	0,210
Aszaló	0,244	0,179	0,197	Irota	0,153	0,141	0,000
Baktakék	0,235	0,182	0,197	Kázmárk	0,218	0,175	0,190
Balajt	0,000	0,130	0,130	Kiskinizs	0,235	0,182	0,176
Beret	0,205	0,104	0,148	Kupa	0,218	0,126	0,164
Boldva	0,271	0,202	0,214	Ládbesenyő	0,000	0,139	0,189
Borsodszirák	0,266	0,200	0,220	Lak	0,197	0,132	0,164
Csobád	0,227	0,176	0,186	Léh	0,247	0,166	0,169
Damak	0,000	0,151	0,227	Monaj	0,168	0,100	0,184
Detek	0,164	0,123	0,157	Nagykinizs	0,208	0,172	0,169
Edelény	0,291	0,205	0,212	Nyésta	0,151	0,143	0,000
Encs	0,335	0,239	0,219	Nyomár	0,235	0,184	0,226
Fancsal	0,242	0,193	0,218	Rásonysápberencs	0,231	0,177	0,184

Felsődobsza	0,229	0,184	0,182	Selyeb	0,204	0,151	0,155
Felsővadász	0,216	0,149	0,153	Szakácsi	0,145	0,090	0,088
Forró	0,280	0,199	0,206	Szendrőlád	0,220	0,139	0,136
Gadna	0,169	0,099	0,093	Szentistvánbaksa	0,211	0,100	0,164
Gibárt	0,000	0,000	0,203	Szikszo	0,289	0,219	0,215
Halmaj	0,286	0,208	0,219	Tomor	0,232	0,150	0,192
Hangács	0,225	0,168	0,191	Ziliz	0,255	0,194	0,211
Hegymeg	0,186	0,128	0,187				

Forrás: Saját szerkesztés

A dél-cserehádi településeken a kvintilis szerinti csoportosítást is ábrázoltam (7. ábra). A települési szintű humán potenciál értékek csoportjai érdekes térszerkezeti változásokat mutatnak. 1990-ben három relatíve erős térségi potenciállal rendelkező települési kör lehet megfigyelni a térképen: az egyik csoportosulás Edelény, Borsodszirák, Ziliz és Boldva települések köre, a másik csoportosulás Szikszo település és a harmadik csoportosulás Fancsal, Encs és Hernádszentandrás településeket jelenti. A helyzet 2001-re kis mértékben megváltozott, a korábbi hármastérszerkezet megmaradt. 2011-re pedig aszbolút többpolusú térszerkezet alakult ki a humán fejlettséget tekintve. Borsodszirák, Boldva, Damak és Hegymeg alkot egy csoportot; Szikszo, Homrogd, Halmaj és Abaujlak különálló térségi "erőközpontokká" alakultak; és Fancsal, Encs szintén egy nagyobb tömörülést alkot. A 2011. évi változásoknál a jövedelem értékek növekedése bírt erős befolyásoló erővel. Meglepő Abaujlak megerősödése, amely részben magyarázható Szanticska közelségével és a turizmusból származó bevételek növekedésével. Homrogd és Halmaj megerősödése nem meglepő, hiszen a városokat kivéve méretüknél fogva is a térség jelentős települései. Meglepő és elszomorító Edelény városának az "erősek" körből való kiesése 2011-re, ez pedig az öregségi index növekedésével magyarázható.

7. ábra: A dél-cserehádi humán potenciál (THP) kvintilisek (1990., 2001., 2011. év)

Összegzés

A bevezetőben megfogalmazott kutatási kérdésekre az alábbi válaszokat lehet megfogalmazni: a dél-csereháti települések egyharmadában 20 év alatt mintegy 40%-kal csökkent a humán potenciál értéke, míg a többi településen is enyhe csökkenés volt megfigyelhető (az értékek stagnálás nem volt számottevően jellemző). A Dél-Csereháton belül a csökkenés mértéke 1990-ről 2001-re jóval dinamikusabb volt (összesítve 2,072 százalékpont), mint 2001-ről 2011-re, amikor is enyhe javulást tapasztalhattunk (összesítve 0,917 százalékpont). A dél-csereháti térség humán potenciáljának fejlettsége az országos átlaghoz viszonyítva nem mutat jelentős felzárkózást. Ugyanakkor a becslés számszaki eredményeit némi fenntartásokkal kell kezelni, tökéletesíteni lehet a részindexek számításához használt minimum és maximum értékek optimalizáltabb változatával. Úgy vélem, hogy a kapott eredmények bizonyos keretek között megállják a helyüket és a térszerkezeti elméletekhez és más kutatók által bizonyított területi változásokhoz jól igazodik.

Irodalom

- BHATNAGAR, R.K. 2002: Constructing the Human Development Index: Effect of the adaptive multi-step formulation of utility function – a research note, *South Asia Economic Journal*, vol 3. issue 2. 253-263.
- CSITE, A. – NÉMETH, N. 2007: Az életminőség területi differenciái Magyarországon: A kistérségi szintű HDI becslés lehetőségei, *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, MTA-KTI 3. szám 1-67.
- FARKAS, M.B. 2012: A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon, *Területi Statisztika*, 52(3): 230-249.
- HUSZ, I. 2001: Az emberi fejlődés indexe, *Szociológiai Szemle* 10(2): 72-83.
- KRISTÓF, T. 2003: Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei, *Statisztikai Szemle*, 81. évfolyam, 12. szám 1090-1104.
- LIPTÁK, K. 2009: Development or decline? Determination of human development at subregional level with the estimation of HDI, *EU Working Papers* 12(4): 87-103.
- LIPTÁK, K. 2013: *A globalizáció hatása a regionális foglalkoztatás fejlődésére – kiegyenlítődség vagy leszakadás?*, Ph.D. értekezés, Miskolc
- OBÁDOVICS, CS. – KULCSÁR, L. 2003: A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon, *Területi Statisztika*, 43. évfolyam, 4. szám 303-322.
- SMAHÓ, M. 2005: *A humán fejlettség regionális dimenziói*, előadásanyag

A Cserehát migrációs helyzete (Kiss Júlia)

A kutatás célja és módszere

A migráció fogalomköre régóta kutatott téma terület és napjainkban ez a téma még inkább a figyelem központjába került. Az elvándorlás és bevándorlás folyamatait területenként eltérő folyamatok okozzák. A legfontosabb kérdés az, hogy elsősorban mi mozgathatja a migrációt? Melyek azok a folyamatok, amelyek egy területen taszító hatással bírnak és melyek a húzó hatások? A térség rendelkezik-e valamilyen vonzóerővel? Összességében milyen tényezők befolyásolják a csereháti aprófalvak migrációját.

A kutatás statisztikai adatok elemzésén alapul. A térkép szerkesztését ArcMap 10. szoftverrel végeztem, a diagramokat pedig a Microsoft Excel programjával készítettem el.

A terület népessége

Az állandó népesség számát a statisztikailag az adott területen lakóhellyel rendelkező összes személyek száma adja meg. Az állandó népesség száma az edelényi, az encsi és a szikszói járásban 2012-ben összesen kb. 76000 fő volt (www.ksh.hu)

Népsűrűségét tekintve a Cserehát az ország legritkábban lakott területei közé tartozik a 47-57 fő/km² közt szóródó értékeivel. A települések átlagos népessége az edelényi járás területén 756 fő, a szikszói járásban 732 fő, míg az encsi járásban pedig 751 fő élt egy km²-en 2013-ban. A Cserehát tehát tipikus aprófalvas térség.

A területen lévő folyók völgyeiben fekszenek a nagyobb népességű városok: pl. Edelény, Encs, Szendrő illetve Szikszó. A kisebb lélekszámú falvak pedig a Cserehát központi területén helyezkednek el. Az aprófalvak alacsony gazdasági szerepük és sebezhető demográfiai helyzetüknél fogva sokrétű társadalmi és gazdasági jellegű nehézségekkel kell szembenézniük. (Demeter – Bagdi, 2009)

A térség demográfiai problémáinak kezdete az 1960-as évek elejére vezethető vissza. A városokban elérhető munkahelyek, a komfortosabb, modernebb életkörülmények csábították a kistelepülések lakóit. Ettől az időponttól kezdve az elvándorlás és a települések népességének folyamatos csökkenése figyelhető meg (www.cserehat.hu).

Érdekes jelenség a települések lakosságának súlyponti áthelyeződése. Az egyes súlypontok 1900 és 1949 közti elmozdulásának mértéke csekély maradt, többnyire alig változott. Az 1950-es évektől kezdődően a nagy mértékű gazdasági fejlesztések, továbbá az infrastruktúra további bővítése kedvezően hatott a Cserehát külső peremterületeinek fejlődésére, ami a népesség súlypont-eltolódását eredményezte a tájegység központjából a peremterületek irányába. A térségen túlmutató folyamatok - mint pl. a Sajó folyó mentén létesült nehézipari gyárak és az odaáramló munkaerő is hatással volt a népesség észak felől a dél - dél-kelet irányba mutató súlypont-áthelyeződésére. (Demeter – Bagdi, 2009)

Alapfogalmak

Migrációnak nevezzük a népesség vándormozgalmát, azaz a népesség együttes térbeli mozgását, a népesség mobilitását. Statisztikai szempontból azt nevezzük *vándorlásnak*, ha az egyén lakóhely változtatása során a letelepedés a település közigazgatási határain kívülre történik (www.elte.pene.hu).

A migráció csoportosítása többféleképpen történik:

Földrajzi távolság szerint beszélhetünk *belső* vagy hazai, és *külső* vagy nemzetközi migrációról. Továbbá megkülönböztetjük a *helyi* (településen belül), a *kisebb távolságú*

(ország vagy közigazgatási egységen belüli), illetve a *nagyobb távolságra irányuló* vagy más néven külső migrációt (www.elte.pene.hu).

Íránya szerint lehet *bevándorlás* vagy *imigráció*, *kivándorlás* vagy más néven *emigráció*. Illetve egy különleges fajtája a *visszavándorlás*, amely legtöbb esetben a *kényszervándorlás* után jelentkezik (www.elte.pene.hu).

A migráció *jellege alapján* megkülönböztethetünk *önkéntes* és *kényszer* migrációt. Utóbbiak általában természeti katasztrófák vagy politikai indíttatásúak. Az önkéntes migráció pedig történhet lakáscsere, munkahelyváltás vagy a család életében bekövetkező változás miatt is (www.elte.pene.hu).

A migráció *időtartama szerint* pedig lehet: *állandó*, amikor véglegesen elköltözik lakóhelyéről. *Ideigleges* vándorlás során nem hagyják el végleg lakóhelyüket. A *periodikus* migrációra jó példa a vendégmunkások illetve a népesség napi szintű ingázása a lakóhelyük és a munkahely vagy iskola között (www.elte.pene.hu).

A *vándorlási különbözetet* statisztikailag egy közigazgatási egység területére odavándorlók és az innen elvándorlók különbsége adja ezer főre vetítve. Ez egyúttal az állandó és ideiglenes vándorlást is mutatja. Megmutatja, hogy a terület népességvonzó vagy népességtaszító hatással bír-e. A gazdasági fejlettség fontos mutatószáma. (www.ksh.hu)

Egy terület társadalmi-, és gazdasági környezete alapvetően befolyásolja a térségből elvándorlás és az ide vándorlás mértékét.

1. Természeti okok közé soroljuk a természeti katasztrófákat, a kellemes klímájú környezetet, az ásványkincsben bővelkedő területeket, folyó közelségét stb.
2. Gazdasági oknak tekinthető pl. a lakó- és munkahely különválása a középkorban
3. Politikai, vallási okokként említhető a hátrányos megkülönböztetés, társadalmi elnyomás, de ide sorolhatóak még a kitelepítések, lakosságcserek is Pl.: Magyarország és Csehszlovákia a II. világháborút követően)
4. Társadalmi okok az egyén élethelyzetében bekövetkező változások, munkahelyváltás. Pl.: családalapítás, nyugdíj (www.elte.pene.hu)

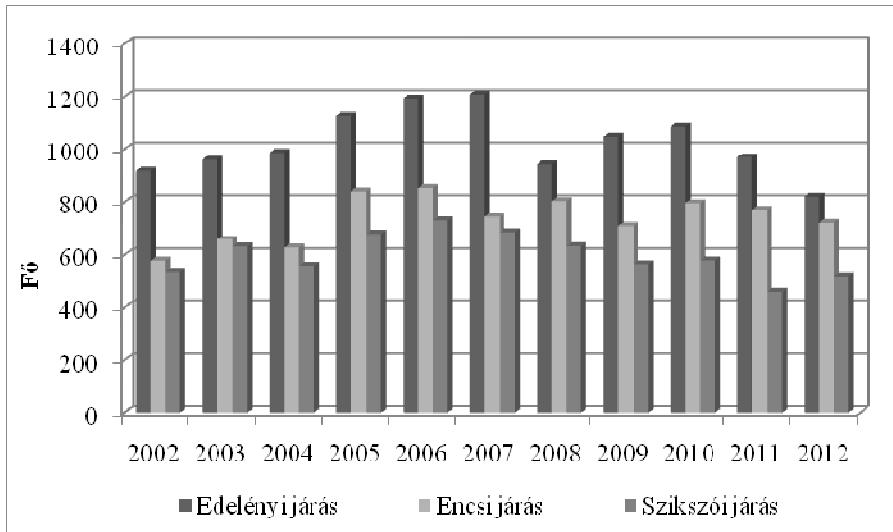
A terület migrációs helyzete

Az *elváándorlások számát* az állandó illetve az ideiglenes vándorlások összessége adja meg. Ez az érték 2012-ben az edelényi járásban volt a legnagyobb, ahonnan 820 fő vándorolt el, az encsi járás területéről 722, míg a szikszói járásból 518 fő költözött el ebben az évben. (1.ábra) (www.ksh.hu)

A térségben évszázadok óta népességcsökkenés figyelhető meg. Ennek egyik oka a nehéz megélhetés. Ezt csak fokozta a mezőgazdaság válsága és az ipar hiánya. A jelentkező munkanélküliség az eltartottak számának növekedését okozta, még tovább nőtt a térség munkaerő-feleslege. A több ízben történő külföldre vándorlás szintén kedvezőtlen hatást gyakorolt a térségben. A rendszerváltás előtti évtizedekben csak lassítani tudták az elvándorlás folyamatát, de megállítani nem. Az ipar nagymértékű fejlesztése során nagyszámú munkaerőre volt szükség, aminek hatására az emberek egy része a munkáját biztosító városba költöztek. Ezt a folyamatot az ingázó emberek mérsékeltek.

A rendszerváltást követően a vándorlási különbözet addigi negatív értéke, ha csak csekélyebb mértékben is, de pozitívvá vált. Az 1990-es években a borsodi iparvidék válságba kerülésével nagymértékben megnőtt a munkanélküliek száma. Sok ember kénytelen volt visszaköltözni eredeti lakóhelyére, mert elvesztette városi állását. A folyamat másik részét a falvak elértéktelenedő, üresen álló ingatlanjaiba sok esetben illegálisan beköltöző, hátrányos helyzetű népcsoportok. (Demeter Gábor - Bagdi Róbert 239.) A vándorlási pozitívum tehát nem a térség rendkívüli vonzerejének, hanem az

időszakra jellemző szociális indíttatású vándorlásoknak tulajdonítható és a népesség összetételét negatív irányban módosította.

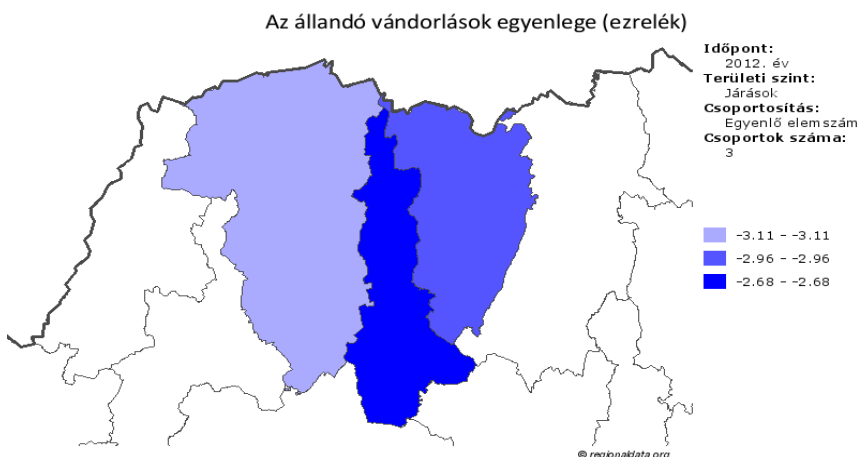
1. ábra: Állandó elvándorlások száma (fő) a vizsgált térségben

Forrás: Saját szerkesztés

Az állandó vándorlások egyenlege 2012-ben a térség egészét tekintve ismét negatív volt. (2. ábra) A belföldi vándorlási különbszet 1000 főre vetítve 2012-ben az edelényi járásban 8,9, a szikszói járásban 8,2 fő, míg az encsi járásban -1,8 értéket mutatott. (www.ksh.hu)

Látható, hogy a 2001-es helyzethez képest némileg csökkent a Cserehát vándorlási különbszete.

A belföldi vándorlási különbszet évi átlaga ezer lakosra 2001 és 2012 közt az edelényi járásban -7,1, a szikszói járásban -3,9 és az encsi járásban -2,4 fős értékeket adja. (www.ksh.hu)

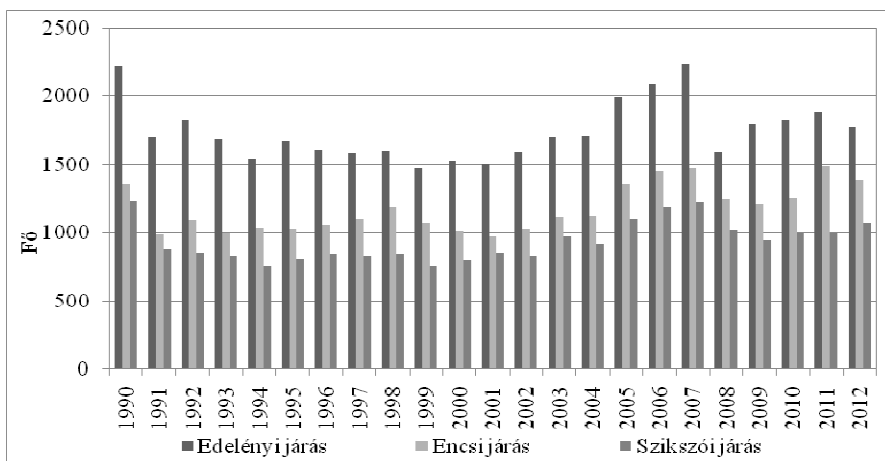

2. ábra: Az állandó vándorlások egyenlege

Forrás: www.eroforrasterkep.hu

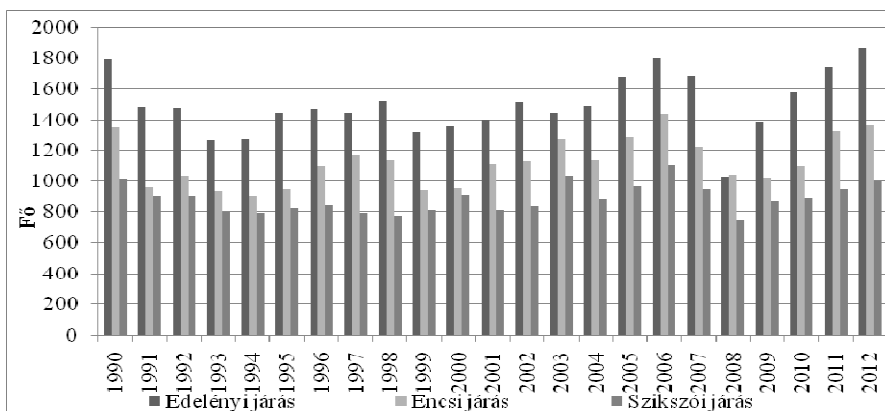
Az elvándorlások száma az 1990-es évek óta a vizsgált térségben hullámzó tendenciát mutat. (3. ábra). Az azonban egyértelműen látszik, hogy a legnagyobb az elvándorlások száma az edelényi járásban, ahol 1990-et követően 2007-ben volt egy nagyobb ívű elvándorlás a térségből. Az encsi járásban a rendszerváltás óta fokozatosan növekszik az elvándorlások száma, az utóbbi években meg is közelíti az edelényi járásból elvándorlók számát. A térségből a legkisebb elvándorlás a szikszói járást jellemzi, ahol ugyan szintén nőtt, de jóval kisebb ütemben az elvándorlást választók száma. (www.ksh.hu)

Az elvándorlások számának növekedése 2008-ban megtorpant, ami a más helyek fogadóképességének a kibontakozó válság miatti csökkenésével magyarázható. Egy másik valószínűsíthető, de közvetlenül nem igazolható ok lehet a 2006 és 2008 közt a csereháti településeken történt fejlesztések hatása.

3. ábra: Elvándorlások száma (állandó és ideiglenes vándorlások száma összesen) (fő)
Forrás: Saját szerkesztés

Az odavándorlások számát tekintve hasonló tendenciák figyelhetők meg.(4. ábra) A legtöbben az edelényi, majd kicsit kevesebben az encsi illetve a szikszói járás területére települnek le. (www.ksh.hu)A legnagyobb törés a 2008-as évben figyelhető meg, ekkor települtek a térségbe a legkevesebben a rendszerváltás óta.

4. ábra: Odavándorlások száma (állandó és ideiglenes vándorlások száma összesen) (fő)
Forrás: Saját szerkesztés

A munkaerő-piaci helyzet és a migráció kapcsolata

A Cserehát a foglalkoztatottság szempontjából az ország leghátrányosabb térségeinek is sereghajtója. A foglalkoztatottak mindössze a lakónépesség 28%-át tették ki 2011-ben. (www.ksh.hu)

Jelentős a *helyben lakó és dolgozók* aránya a helyben foglalkoztatott százalékában. A településükön lakó és ott is dolgozók aránya a legmagasabb az edelényi járásban – 70%, ami országosan igen jelentős, a térség munkaerő-piaci bezártságáról tanúskodik. A szikszói és az encsi járásban is ez az adat csak kevéssel alacsonyabb: 65-66% körül mozog. (www.ksh.hu)

A *naponta munkahelyükre bejárók aránya a helyben foglalkoztatottak százalékában* az edelényi járásban 30% körüli, a szikszói járásban 33%, míg az encsi járásban ingáznak a legkevesebben: mindössze 26%-uk dolgozik más településen. A *helyben foglalkoztatottak aránya a helyben lakókból* az edelényi és az encsi járásban egyaránt 22%, míg ez a szikszói járásban 18% volt 2011-ben. (www.ksh.hu)

Az *ezer lakosra vetített ingázási különbség* a térség egészén negatív értékű. A szikszói járásból ingáznak a legnagyobb mértékben, ahol az ingázási különbség -96 fő ezer lakosra vetítve. Az edelényi járásban -59 fő, míg az encsi járásban -49 fő volt ugyanez az érték 2011-ben. (www.ksh.hu)

Másik érdekes kérdés a *külföldön dolgozók száma*. Annak ellenére, hogy viszonylag közel található a térség a határhoz, a naponta külföldre ingázók aránya az ingázók százalékában igen csekély: az edelényi járás csak 1%, az encsi járásban 0,6% és a szikszói járásban csupán 0,2%. Ez azonban a nehéz megélhetési körülmények miatt nem meglepő. (www.ksh.hu)

Az átmenetileg külföldön tartózkodók aránya az edelényi járásban volt a legnagyobb, ahol minden 1000 lakosból 8 fő, míg a szikszói járásban 6, továbbá az encsi járásban csak 3 fő tartózkodott külföldön 2011-ben. Valószínűsíthető, hogy ez az érték tovább fog nőni a külföldre vándorlók folyamatosan emelkedő száma miatt. (www.ksh.hu)

Összefoglalás

Összegzésként elmondható, hogy a vizsgált terület földrajzi, társadalmi és gazdasági szempontból is igen elmaradott. Az országhatár közelében fejletlenebb az infrastruktúra, hiányosak a szolgáltatások, a foglalkoztatottság is igen alacsony arányú, így alacsonyak a jövedelmek. Ezen okok miatt ismét egyre többen hagyják el a térséget. A vándorlási különbség negatívuma folyamatosan nő, ami elsősorban az elvándorlások újbóli élénküléséből adódik. A vándorlás jobb esetben is a régió, vagy megyén belülre történik, kedvezőtlenebb esetekben még távolabb telepednek le. A külföldön munkavállalók száma és aránya még kevésbé jelentős, de valószínűsíthető a trend erősödése. A még élénkebb elvándorlásnak a munkavállalást megnehezítő alacsony iskolai végzettség és az ingatlanok értéktelensége szab gátat. Nem véletlen, hogy a még viszonylag magasabb iskolai végzettségű, fiatal népességű edelényi rész vált a térségen belüli legerősebb népesség-kibocsátóvá.

Irodalomjegyzék:

- DEMETER G. - BAGDI R. (2009): Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715-1992). Debrecen
- EQUAL (2008): Kamatos pénz a Cserehátban. Kutatási beszámoló 2008.
www.equalhungary.hu
www.cserehat.hu
www.eroforrasterkep.hu

Edelényi és Szikszói kistérség bevándorlásának / elvándorlásának helyzetelemzése (Sallai Borbála)

Bevezetés

A témaválasztás szakmai érdeklődésemet fejezi ki. Dolgozatomban két dél- csereháti kistérség bevándorlási, elvándorlási és szegénységi adatait vizsgálom. A két szomszédos kistérség társadalmi jellemzőit az MTA Gyerekesély Kutató Csoport Kistérségi Tükör helyzetértékelései alapján hasonlítom össze. Az így kapott képet egészítem ki a helyi önkormányzatoknál gyűjtött adatokkal. A Gyerekesély Program keretében a szikszói kistérségben a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar által 2014-ben szervezett kutatásban magam is részt vettem, az ott gyűjtött bevándorlási és elvándorlási adatokat szintén felhasználom.

A kistérségek összehasonlítása a két kistérségre készített Kistérségi Tükör alapján

Elhelyezkedés és településhálózat

Szikszó az Észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található városi rangú település. Kistérségi szinten 23 településsel rendelkezik. A város a Hernád-folyó völgye és a Cserehát kistáj találkozásánál alakult ki. Szikszó a Cserehát délkeleti sarkában, a Hernád folyó lapályán terül el ott, ahol a dombvidék egyik legjelentősebb állandó vízfolyása, a Vadász patak eléri a Hernád völgyét. A város hivatalos tengerszint feletti magassága 120 méter, míg a közigazgatási területének legmagasabb pontja 274 méter (Frank-hegy). Szikszó néven a település 1280 óta létezik, évszázadokig fontos mezővárosa volt a térségnek, a Monarchia idején jelentős kereskedelmi funkciót betöltő településként említik. 1920-1938 között Abaúj-Torna vármegye székhelye volt, jelentős intézményhálózat épült ki ebbe az időben a településen. A II. világháborút követő közigazgatási átszervezések után az újonnan megszervezett Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyik járási székhelye lett, azonban a Szikszói Járást 1962-ben megszüntették, ezután a város jelentős hanyatlásnak indult, funkcióit elveszítette, majd 1980-ban városi rangját is, amit csak 1989-ben kapott vissza. Ekkor a frissen megszervezett 150 statisztikai kistérség egyik központja lett. Lakosainak száma 2011-ben 18310 fő. A kistérség központja és egyetlen városa Szikszó. A települések közül 14 db 500 fő alatti kisközség, közülük 4 lakosság száma a 200 főt sem éri el. A kistérség tehát kifejezetten aprófalvas szerkezetű, Szikszó mellett csak Aszaló, Alsóvadász és Halmaj népessége haladja meg az 1000 főt. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérség 47 települése az Észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, aprófalvas térségében, a magyar-szlovák államhatár mellett található. A kistérség területe: 783 km², a népessége 34 ezer fő. Az eltérő természetföldrajzi sajátosságokkal, de hasonló történelmi örökséggel rendelkező kistérség közigazgatásilag mindig egy egységet alkotott. A kistérség települései a Bódva folyó és mellékpatakjai mentén helyezkednek el. A kistérség központi települése Edelény. A kistérség kifejezetten aprófalvas szerkezetű, bár jelentősebb népességű települések (Edelény, Szendrő, Bódvaszilás, Szögliget, Perkupa, Boldva) is találhatóak a területén Edelény 1986-tól, Szendrő 1996-tól büszkélkedik városi ranggal. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A kistérségeket társadalmi, gazdasági szempontból elmaradott, magas munkanélküliséggel sújtott települések alkotják. A kistérségekben magas a roma népesség aránya, amely együtt

jár az alacsony státuszú népesség magas koncentrációjával, és így a gettósodó folyamatok erősödésével is. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A Szikszói kistérségben a *gettósodó települések* Monajtól Gagybátorig a kistérség északi területén már egybefüggő térséget alkotnak. Ezen településeket szelektív migráció sújtja: a fiatal, aktív, képzett lakosok elvándorolnak és a helyben maradt népesség társadalmi összetétele tovább romlik. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérségben a települések társadalmi szempontból kétfelé oszthatóak. Egy részét erősen elöregedett, jelentős elvándorlástól sújtott kihálásra ítélt falvak alkotják, míg a másik csoportot a magas gyerekszám, gyarapodó népesség, és a roma népesség növekvő száma és aránya jellemzi. Évek óta nem született gyermek Becskeházában, Debrétén, Szőlősárdón, Teresztenyén, Tornabarakonyon, Varbócon és Viszlón. Öregedő a lakosság Abodon, Bódvárakón, Égerszögön, Galvácson, Irotán, Jósvafőn Komjátin, Meszesen, Szögligeten, Tomoron, Tornakápolnán, Tornaszentandráson, Tornaszentjakabon. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Mindkét kistérség esetében a helyben maradó aktív korú népességének *elhelyezkedési esélyei* minimálisak annak következtében, hogy jellemzően képzetlenek, munkakultúrájuk hiányos (már egynél több generáció nőtt fel úgy, hogy soha nem dolgozott), amit még tovább nehezít, hogy a térségek gazdasági helyzete rossz és munkakínálatuk is minimális. Szinte egyedüli lehetőségük a foglalkoztatásra a közfoglalkoztatás, aminek aránya a kistérségekben az országos átlagot többszörösen haladja meg, de még így sem képes az elszomorító helyzet kezelésére. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az alacsony foglalkoztatási szint, az alacsony jövedelem és magas gyermekszám következtében a kistérségekben nagyon magas a települések *szegénységi kockázata*. Az életkörülmények rosszak, a lakások komfortfokozata minimális, az infrastrukturális hálózatokhoz való csatlakozás alacsony, amit nemcsak a kiépítettség hiánya, de a rácsatlakozás anyagi terhe is indukál. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Problémát jelent, hogy a kistérségek ellátórendszere hiányos, a központi település (-ek) intézményeit és szolgáltató egységeit az elérhetőségi nehézségek és a lakosság alacsony jövedelmi helyzete miatt az itt élők korlátozottan tudják csak igénybe venni. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A Szikszói kistérség a 174 kistérség közül a 12. legelmaradottabb, amit az is jelez, hogy 23 települése közül a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet szerint 22 társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliségi aránnyal rendelkezik. 13 település (Gagybátor, Gadna, Felsővadász, Abaujszolnok, Kupa, Selyeb, Monaj, Rásonysápberencs, Kázmárk, Alsóvadász, Aszaló, Szentistvánbaksa, Nagykinizs) szegénységi kockázata a legmagasabb fokú (10), de a többi település helyzete sem sokkal kedvezőbb. Így a kistérség egészének is nagyon magas a szegénységi kockázata. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi a 174 kistérség közül a 14. legelmaradottabb, amit az is jelez, hogy 47 települése közül a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet szerint 42 társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliségi aránnyal rendelkezik. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

13 település (Martonyi, Hegymeg, Szinpetri, Lak, Rakacaszend, Borsodszirák, Tornanádaska, Szin, Balajt, Bódvalenke, Szendrőlád, Rakaca, Szakácsi) szegénységi kockázata a legmagasabb fokú 10-es, 9-es kockázatú pl. Boldva, Szalonna, Perkupa, Szendrő, de a többi település helyzete sem sokkal kedvezőbb. Kivételt jelentenek egyes előregedő, kihálás szélén álló aprófalvak (Tornakápolna, Debréte, Teresztenye), ahol az idős, nyugdíjas lakosság fix nyugdíja, és a kevés gyerek magyarázza a szegénységi kockázat alacsony fokát. Aggtelek, Jósvafő, Égerszög, Szögliget kedvezőbb helyzetben lévő települések. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Mindkét kistérség tehát alapvetően aprófalvas településszerkezetű, amely előrevetíti társadalmi-gazdasági problémáit, szolgáltatási-ellátási nehézségeit.

A kistérségek *elérhetősége* az országos átlaghoz hasonló, átlagosnak nevezhető. A települések elérhetősége azonban meglehetősen vegyes.

A Szikszói kistérségben halad a 3-as főközlekedési út, valamint a Füzesabony-Hidasnémeti vasútvonal Szikszón, valamint Halmajon és Kiskinizs mellett áthalad, így ezeknek a településeknek az elérhetősége, megközelíthetősége jó. Ezzel szemben a Szikszói kistérség északi településeinek elérhetősége meglehetősen nehézkes, északi irányban nem vezet főközlekedési út, megközelítésük csak alsórendű utakon lehetséges. Ennek eredményeként a Szikszói kistérség időtávolsága Budapesttől 127 perc (ami megegyezik az országos átlagos értékkel), Szikszóé 111 perc, Gagybátor és Gagyvendégi településeken viszont meghaladja a 140 percet. A legközelebbi megyeszékhely (Miskolc) Szikszótól mindössze 20 percre található, azonban Gagybátor településről már több mint 50 percre. Azonban problémát jelent, hogy a kistérség személygépkocsi ellátottsága alacsony. A vasúti elérhetőséget a Füzesabony-Hidasnémeti vasútvonal jelenti, mely azonban csak a kistérség 3 települését köti össze Miskolc megyeközponttal. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérségből a legközelebbi megyeszékhely (Miskolc) közúti elérhetősége átlagosan 50 perc (de Tornabarakonyból 80 perc), míg Budapesté 2 és fél óra (Tornabarakonyból 190 perc). Az elérhetőségi problémákat tovább fokozza, hogy a kistérség személygépkocsi ellátottsága alacsony, és bár a személygépkocsik száma folyamatosan nő, de országos szinten még így is alacsony. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Demográfiai adatok

A kistérségek demográfiai helyzete összetett. A kistérségek egészének *lakónépesség csökkenése* az utóbbi 15 évben jelentős, hiszen többszörösen meghaladja az ország népességsökkenését, bár a régiós és megyei értékeknél kedvezőbb képet mutat. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A Szikszói kistérségen belül azonban jelentős különbségeket tapasztalhatunk. Míg Nyésta, Hernádkércs és Kupa esetében a népességsökkenés mértéke meghaladta a 20%-ot (Nyésta esetében a 30%-ot is), addig Rásonysáberencs népessége 45%-kal növekedett, de Abaújszolnok településen is 10 %-nál magasabb volt a lakónépesség száma 2011-ben, mint a 2000-es évek elején. (KSH, 2011)

Az Edelényi kistérségben a települések felében 10%-ot is meghaladó népességfogyás volt megfigyelhető. (Az előregedő aprófalvakban –Tornabarakony, Égerszög, Irota, Varbóc-a népesség csökkenés meghaladta a 40%-ot(!).) Emellett azonban 11 településen a lakónépességszám változása kedvezőbb volt az országos értéknél is, sőt 10 településen a lakosság növekedése volt megfigyelhető (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A települések népességszám-változását a *természetes népmozgalmi adatok* (a születések és halálozások számának különbsége), valamint a vándorlási egyenleg (azaz az odavándorlások és elvándorlások egyenlege) együttesen alakítja.

A Szikszói és Edelényi kistérségben a születési arányszám évi átlagos értéke 1998 és 2008 között jelentősen felülmúlja mind az országos, mind a régiós és megyei értékeket is. A halálozás arány közelíti az országos átlagot, így ezek különbsége-a természetes szaporodás 1000 lakosra jutó értéke- hazai viszonylatban igen kedvező értéket mutat (évi átlag - 1,33%), ami fogyó népességű országunkban mindenképpen pozitív demográfiai folyamatként értékelhető. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A természetes népmozgalmi adatok településszintű vizsgálata jelentős területi különbségeket mutat.

A Szikszói kistérség egyes településein (Gadna, Abaújszolnok, Kázsmárk, Felsővadász, Rásonysápberencs) a születési arányszám meghaladja az évi 20. ezret (az országos átlag 10,26 ezer), míg máshol (Abaújlak, Gagyvendégi) csak a 7 ezret közelíti. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérség egyes településein (Tornanádaska, Bódvalenke, Szendrőlád, Szin) a születési arányszám meghaladja az évi 25 ezret (az országos átlag 10,26 ezer), míg máshol (Debréte, Tornabarakony, Teresztenye) nem éri el a 4 ezret sem. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A magas születési aránnyal jellemezhető településeken jellemzően magas a cigány etnikum aránya, így a magas születésszám jól magyarázható a cigány népesség hagyományosan magas reprodukciós mutatójával. A települések másik csoportját (a kritikusan alacsony születésszámú településeket) jellemzően idős, csökkenő népességű aprófalvak alkotják.

A *halálozási arányszám* pontosan ellentétes folyamatokat jelez, a magas születésszám mellett általában alacsonyabb halálozási arányok jellemzőek, míg az alacsony születések mellett magasabb halálozási arányszám figyelhető meg (Tornakápolnán 60 ezret, Gagyvendégiben 27 ezret, míg Kázsmárkon 11,8 ezres arányszámot tapasztalhatunk.) (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A Szikszói kistérségben a megyei átlagnál egészét vizsgálva a megyei átlagnál alacsonyabb *vándorlási veszteséget* figyelhetünk meg. Ennek oka, hogy 14 település (köztük Szikszó) vándorlásai egyenlege nagyobb, mint a megyei átlag és 7 településnek nincs vándorlási vesztesége. Kupa, Gagybátor és Nyésta községeket viszont olyan magas vándorlási veszteség érte a vizsgált évtized alatt, hogy ilyen módon minden ötödik lakosukat elveszítették. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérségből jelentős elvándorlás volt megfigyelhető az elmúlt években, meghaladta a megyei és régiós átlagokat is. 9 településen tapasztalhatunk bevándorlási nyereséget, ennek aránya azonban nem jelentős és továbbra is az elvándorlás a fő tendencia a kistérségből. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A lakosság *kor szerinti megoszlása* az erősen előregedő országunkban egyértelműen kedvezőnek tekinthető, hiszen a gyermekkorúak aránya jóval magasabb, mint a megyében, illetve az országban, valamint az időskorúak aránya alacsonyabb az átlagos hazai értékeknél. A kistérség öregségi indexe - a 60 év feletti állandó lakosok 100 fő 0-17 éves fiatalokú állandó lakosra jutó száma a kistérségben kiemelkedően kedvező, hiszen itt az érték Szikszói kistérségben 78,5%, Edelényi kistérségben 83,19, míg az országos átlag 125,90%. A településenkénti eltérések azonban itt is nagyok. Van olyan település, ahol a népesség harmadát teszik ki a gyermekkorúak (Gadna, Abaújszolnok) és vannak olyanok, ahol csak minden nyolcadik - tizedik lakos fiatalabb 14 évesnél (Hernádkércs. Nyésta, Abaújlak). (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Legrosszabb helyzetben a Szikszói kistérségben Abaújlak község van, ahol minden negyedik lakos 60 év fölötti és a gyermekek aránya mindössze 7%-os. előregedett. Az Edelényi kistérségben pedig Debréte község van, melynek 21 fős állandó népességének közel 70%-a nyugdíjas korú. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A legfiatalosabb korstruktúrával jellemezhető községek megegyeznek a cigányok által lakott településekkel Ennek oka, hogy a roma lakosság körében hagyományosan magasabb a vállalt gyermekek száma, mint az nem roma családoknál.

A 2012-es népszámlálás adatai alapján az Szikszói kistérségben a népesség 12,9%-a *roma származású*, és ezzel a kistérségek között (az Encsi és az Edelényi után) a harmadik

legmagasabb arányt mutatja. Településenként vizsgálva a legmagasabb arányú roma népesség

Kázsmárkon 38,62%, Gagybátorban 34,63%, Felsővadász 30,94%, Selyeben 29,23%, és Alsóvadász 25% él. 15 %-nál magasabb a cigányság aránya még Aszaló, Homrogd, Gadna, Felsődobsza és Léh településeken. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A területen való kérdőívezéskor bebizonyosodott számomra, hogy a kistérségekben a romák száma folyamatosan nő, a családok jelentős része roma származású, minden, a gyermekek legalább 50 százaléka roma. Ezen adatok és megállapítások alapján Gadna és Abaújszolnok lakosságának ma már kétharmada roma, Selyeb, Felsővadász és Kázsmárk községekben pedig közel a fele. A kistérségben három olyan település van mindössze, ahol a cigány népesség aránya 10 % alatt marad, Kiskinizsen, Szentistvánbaksán, illetve Abaújlakon. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A 18 év alatti korcsoportot vizsgálva a roma népesség aránya még magasabb, Felsővadász, Gadna, Léh, Abaújszolnok, Gagybátor, Kázsmárk, Selyeb, Alsóvadász esetében a gyermekek már több mint háromnegyede roma származású, ami azt jelzi, hogy ezeken a településeken várhatóan gyors ütemben tovább fog növekedni a roma népességük aránya. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A 2012-es Szikszói kistérségi Tükör is interjút készített a településeken, ami alapján megállapítható, hogy 2012-ben Halmajon mintegy 450 roma élt, két család kivételével romungrók (a két család hagyományait elhagyó oláh család). A településen a magyar-cigány együttéléssel nincs különösebb gond – a rendszerváltás, az elszegényedés ebben nem jelentett törésvonalat. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A *szegény roma családok* aránya magas. A családok kb. 90%-a szegény, a fennmaradó 10% csak azért nem, mert nevelőszülőként állami gondozott gyerekeket gondoz (ugyanakkor probléma, hogy ezek a családok sok támogatástól emiatt elesnek). Ugyanakkor, a nem cigány lakosság fele része is hasonló sorban van, mint a cigányok. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Az Edelényi kistérségben a népesség 17,6%-a roma származású, és ezzel a kistérségek között a második legmagasabb arányt mutatja. Településenként vizsgálva a legmagasabb arányú romanépesség Szendrőladon 63,29%, Tornanádaskán 63,26%, Rakacán 59,89%, Lakon 48,76%, Szin településen 42,76, Szakácsin 41,84% él. 20 %-nál magasabb a cigányság aránya még Martonyi, Bódvalenke, Borsodszirák, Boldva, Rakacaszend, és Szendrő településeken is. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Foglalkoztatottság, munkanélküliség, jövedelmek

Mindkét kistérség lakossága komoly foglalkoztatási nehézségekkel küzd.

A 2011-es népszámlálás idején a szikszói kistérség átlagos foglalkoztatási rátája az országos értéknek csak kétharmada volt, egyes településeken (Abaújszolnok, Gadna, Monaj, Nyésta, Szentistvánbaksa) azonban az országos értéknek csak egy hatodát-egyharmadát érte csak el. 100 háztartásra mindössze 65 eltartott jutott az országos 95 fő értékkel szemben és a 100 foglalkoztatottra jutó eltartottak száma is nagyon magas volt, hiszen közel duplája volt az országos átlagos értéknek. Abaújszolnokon és Gadnán ez az érték extrém magas volt, hiszen 725, illetve 647 eltartott jutott átlagosan száz foglalkoztatottra. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A Szikszói térség foglalkoztatottsági mutatóiban azóta sem történt számottevő javulás, amit alátámasztanak a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai is. A foglalkoztatottak száma 2003 óta is folyamatos csökkenést mutat és az akkori 5200 főről 2010-re 4500 főre

csökkent. A foglalkoztatási ráta is tovább csökkent, a 2003-as 42%-ról 2010-re 37,5%-ra esett

A munkanélküli ráta nagysága közel háromszorosa az országos átlagnak, és 8 százalékponttal magasabb a megyei átlagnál is, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú lakosságból minden negyedik regisztrált munkanélküli. Egyes településeken extrém magas a regisztrált munkanélküliek aránya, Nyéztán 51,5%, Gadnán 43,3%, Abaújszolnokon 41,1%. Ezek a településeken valószínűsíthető, hogy ténylegesen csak néhány foglalkoztatottat, munkaviszonnyal rendelkezőt találhatnánk. A munkanélküliek száma 2003 és 2006 között csökkent, majd azóta újabb növekedést figyelhetünk meg, amit a 2008-as gazdasági válság ugrásszerűen megemelt. Nagyon magas a tartósan munkanélküliek aránya és 20%-uk maximum az általános iskola 8 osztályát végezte csak el, így képzetlenségük miatt esélyük sincs a munkába állásra. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A térség lakosainak foglalkoztatásában kiemelt szerepe van a közcélú foglalkoztatásnak, amelynek mértéke négyszeresen múlja felül az országos átlagot. A közfoglalkoztatás 2009-től többszörösére emelkedett, ennek ellenére a foglalkoztatottak száma tovább csökkent. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012). Mindez azt jelzi, hogy az itt élő aktív korú népesség szinte egyedüli lehetősége a munkára a közfoglalkoztatás, főként az alacsony kvalifikált aktívkorúak esetében.

Az alacsony foglalkoztatási szint természetesen együtt jár azzal, hogy a kistérségben a jövedelemtermelő képesség és az emberek jövedelme nagyon alacsony. A 2010 évi APEH SZJA adatok alapján számolt mutatók alapján az egy adófizetőre jutó összevont adóalap 25%-kal alacsonyabb az országos átlagnál és közel 20%-kal a megyei átlagnál. Az egy lakosra jutó összes belföldi jövedelmet vizsgálva az országos átlagtól 40%-kal való elmaradást tapasztalhatunk, annak eredményeként, hogy nemcsak a megtermelt jövedelem alacsony a kistérségben, de magas az eltartottak száma is. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Mindkét kistérségben a munkanélküliségi ráta nagysága két és félszerese az országos átlagnak, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú lakosságból minden negyedik regisztrált munkanélküli. A munkanélküliek száma 2003 és 2006 között csökkent, majd azóta újabb növekedést figyelhetünk meg, amit a 2008-as gazdasági válság ugrásszerűen megemelt. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Jelenleg a Szikszói kistérség munkanélküliségi rátája 22,4 %. A regisztrált munkanélküliek között a tartós munkanélküliek aránya 38,1 %. Ezek az arányok a közeljövőben sem változnak kedvező irányban. A 2010 évi APEH SZJA adatok alapján számolt mutatók alapján az egy adófizetőre jutó összevont adóalap 25%-kal alacsonyabb az országos átlagnál és közel 20%-kal a megyei átlagnál. Az egy lakosra jutó összes belföldi jövedelmet vizsgálva az országos átlagtól 40%-kal való elmaradást tapasztalhatunk, annak eredményeként, hogy nemcsak a megtermelt jövedelem alacsony a kistérségben, de magas az eltartottak száma is. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A helyi gazdaság a még dolgozóknak sem biztosít magas jövedelmeket. Az 1 főre jutó SZJA nagysága országos szinten is ebben a kistérségben a legalacsonyabb. Az egy lakosra befizetett SZJA értéke 39 346 Ft. A foglalkoztatás mutatói a kistérség egész területén kedvezőtlenek. Az elsődleges munkaerőpiac nem képes felszívni a piacképes végzettséggel nem rendelkező munkanélküliek tömegeit. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

Mindkét kistérségben az elhelyezkedési esélyeket tovább rontja a romák felülreprezentáltsága a munkanélküliek között és az ebből eredő etnikai diszkrimináció. A regisztrációból kikerülő személyek nagyobb része az időszakos foglalkoztatás után visszakerül a rendszerbe. A munkanélküliségi ráta időszakos csökkenése nem valós

gazdasági növekedésnek, hanem az aktív munkaerő-piaci eszközöknek és az idenymunkák idején megnövekvő, főleg mezőgazdasági jellegű munkaerő keresletnek tudható be. A nyilvántartott munkanélküliek több mint fele 35 év alatti, amely azt mutatja, hogy a legaktívabb korban lévő társadalmi csoportok nem tudnak elhelyezkedni. (Kistérségi Tükör, MTA-WSA 2012)

A tartós munkanélküliség negatív hatásai egyre súlyosabbak, tömegesen tapasztalható a mentális leépülés, alkoholizmus, segélyekre-, közfoglalkoztatásra épülő megélhetési stratégia terjedése, megélhetési bűnesetek szaporodása, uzorakamat és mindezek generációk között mintaként való átörökítése.

Jelentős probléma a generációkon átívelő munkanélküliség, ami azt jelenti, hogy a legfiatalabb generációnak már a szülője, de a nagyszülője sem dolgozott, így nem munkára szocializálódik. Az alacsony foglalkoztatási szint természetesen együtt jár azzal, hogy a kistérségben a jövedelemtermelő képesség és az emberek jövedelme nagyon alacsony.

Saját kutatásom eredményei

Kiegészítések a foglalkoztatási helyzetképhez

Abaujszolnokról Selyebre szoktak páran a gyümölcsösökbe járni, de kevés a lehetőség, mert megvan mindenkinek a sajátembere. Barackot, szilvát és cseresznyét szoktak szedni. Korábban szedték a keserűlapú gyökerét, amit beszáktak és eladták egy vállalkozónak. (Interjú, Sallai Borbála, 2014)

Szikszón közel 40 fő dolgozik az önkormányzati hivatalban, köztük 3 közalkalmazott (pl. védőnő). 80-100 főt foglalkoztat a SZATEV Rt., 20-40 fő dolgozik Hell Energy Kft-nél. Az áruházakban (Penny Market, Coop) is többen dolgoznak. 2012-ben a Start közmunka program keretében 163-an dolgoztak (kb. 70% roma) a településen. (Interjú, Sallai Borbála, 2014.) Az embereket úgy toborozták, mert alig akart összejönni a 163 fő. Mindenkét felvettek, aki jelentkezett. A Start programmal a legnagyobb probléma, hogy a munkások csak 47 ezer forintot kaptak, hetibérben. Vannak ezen kívül hagyományos közhasznú munkások, pl. az önkormányzati portások, a hivatalnál 9 fő dolgozik. 2011-ben 50-60 fő közmunkásuk volt, tehát 2012-ben nőtt a közmunkások száma. (Interjú, Sallai Borbála, 2014)

A roma lakosok közül 2012-ben Tomoron 12-en, Lakon 47-en, Szakácsiban 15-3n, Hegymegen 8-an dolgoztak a START 2 programon belül. Köz munkán kívül roma nem dolgozott. Tomoron 3, Szakácsi 7, Lakon kb. 40 család maradt ki teljesen a köz munkaprogramból (Hegymegen minden roma dolgozik). Alkalmi munka nagyon kevés van, a mezőgazdasági munkák visszaszorultak. (Interjú, Sallai Borbála, 2014)

Mindkét kistérségben a lakosság nagy aránya képzetlen vagy a munkaerőpiacon nem keresett végzettséggel rendelkezik. A képzéseken, átképzéseken a részvétel megfelelőnek mondható, de a képzések nem mindig felelnek meg a munkaerőpiac elvárásainak. A hátrányos helyzetű emberek nagy része funkcionális analfabéta, akik az átképzési programok jelentős részébe nem tudnak, vagy nem akarnak bekapcsolódni.

Az Edelényi Kistérségben 21 ezer fő munkaképes korú lakos él, a helyi munkahelyek száma a 90-es években a harmadával visszaesett. Jelenleg a helyi munkahelyek száma 6 ezer. Emellett a munkavállalási lehetőségek beszűkülését elsősorban a korábbi ingázási lehetőségek minimalizálódása erősítette. A 90-as évek elején több mint 7 ezer fő, a foglalkoztatottak majd 60%-a járt el Miskolc, Kazincbarcika, a Borsodi Bányavidék és Budapest munkahelyeire dolgozni. 2010-re az ingázók száma a térségen belüli ingázókkal együtt is 5500-ra, a korábbi felére csökkent. A térség munkaerőpiaca zártabb lett, a helyi munkahelyek a korábbi 47%-kal szemben már 53%-ban fedik le a foglalkoztatott

létszámot. Ezzel együtt a foglalkoztatottak közel fele ma is ingázik. (Interjú, Sallai Borbála, 2014)

Az Edelényi kistérség lakossága komoly foglalkoztatási nehézségekkel küzd. A 2011-es népszámlálás idején a lakosság foglalkoztatási rátája nagyon alacsony volt, az országos átlagos érték kétharmadát sem érte el. A 100 háztartásra jutó foglalkoztatott mindössze 64 volt, az országos 95 fős értékkel szemben és nagyon magas volt a 100 foglalkoztatottra jutó eltartottak száma is (Interjú, Sallai Borbála, 2014)

Az Edelényi térség lakosainak foglalkoztatásában kiemelt szerepe van a közcélú foglalkoztatásnak, amelynek mértéke ötszörösen múlja felül az országos átlagot. A közfoglalkoztatás 2009-től többszörösére emelkedett, ennek ellenére a foglalkoztatottak száma tovább csökkent. (Interjú, Sallai Borbála, 2014) Mindez azt jelzi, hogy az itt élő aktív korú népesség szinte egyedüli lehetősége a munkára a közfoglalkoztatás, főként az alacsonyan kvalifikált aktívkorúak esetében. A foglalkoztatottak számában és arányában azóta sem következhetett be számottevő javulás, amit alátámasztanak a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai is, melyek alapján a foglalkoztatottak száma 2003 óta is folyamatos csökkenést mutat. A foglalkoztatási ráta nagysága nem csökkent tovább (2010 januárjában 40,4%-os) ennek oka azonban az aktív korú népesség elvándorlása és így csökkenése, és nem a foglalkoztatási helyzet javulása.

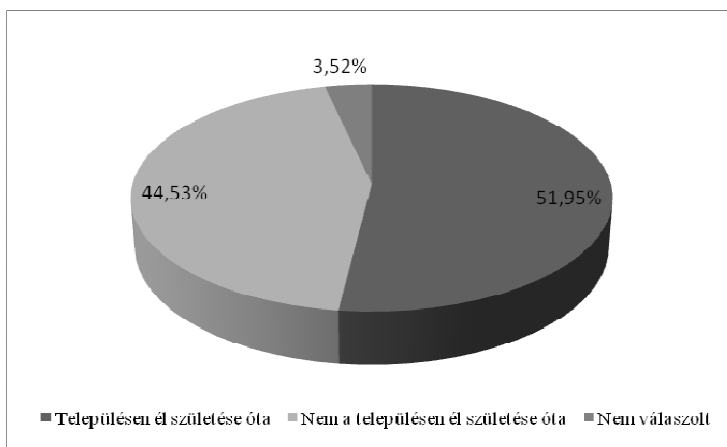
A migráció jellemzői kérdőíves megkérdezés eredményei alapján

2014 tavaszán a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara és a Szociológiai Intézet kérdőívezést végzett a Szikszói kistérségben. Jómagam is részt vettem a kérdőívezésben. Összesen 256 db háztartást kérdeztünk le a Szikszói kistérségben.

A kérdőívből négy fő kérdést emelek ki, ami bemutatja, hogy a településeken mennyien szeretnének elvándorolni az elkövetkezendő években.

1. Ön születése óta ezen a településen él-e? Igen/Nem. HA NEM: Melyik évben költözött a településre?évben

A megkérdezettek közül 133 fő válaszolta azt, hogy születése óta a településen él, 114 ember válaszolta azt, hogy nem születése óta él a településen. 9 db háztartás pedig nem válaszolt a kérdésre.

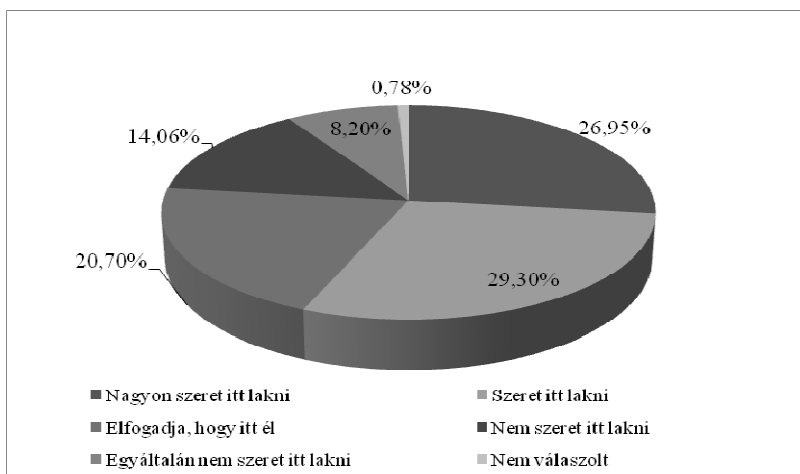
1. ábra: Ön születése óta ezen a településen él-e?

Forrás: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar és Szociológia Intézet kérdőívezés, 2014.

A kérdőívezés eredményeként megállapítható, hogy a kistérségben stagnál az elvándorlók száma, a bevándorlók száma folyamatos nő, leginkább Szikszó városába vándorolnak. Ennek oka, hogy a fiatalok számára munkalehetőséget kínál a város. 114 ember válaszolta azt, hogy valamikor odaköltözött a településre. Ebből 44 fő 2000 előtt, 62 fő 2001-2010 között 8 fő 2010 után költözött a településre. A szikszói Ipari Parkhoz kapcsolódó munkahelyteremtés 2001-2010 között volt jelentős, azóta sajnos nincs a térségben újabb munkalehetőség, így nem vándorolnak az emberek Szikszóra és környékére.

2. *Mennyire szeret ezen a településen lakni, ahol most él? Kérem, osztályozzon 1-től 5-ig az iskolában megszokott módon, ahol az 5-ös azt jelenti, hogy nagyon szeret itt lakni, az 1-es azt, hogy egyáltalán nem szeret! 9- NT*

256 háztartásból 69 fő nagyon szeret itt lakni, 75 fő szeret itt lakni, 53 fő elfogadja, hogy itt él, 36 fő nem szeret itt lakni 21 fő egyáltalán nem szeret itt lakni, 2 fő pedig nem válaszolt.

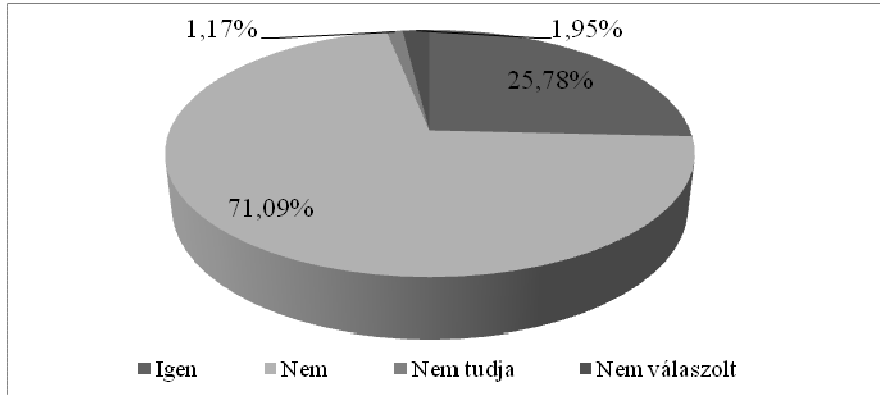
2. ábra: Szeret-e ezen a településen élni?

Forrás: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar és Szociológia Intézet kérdőívezés, 2014.

A kérdőívezés és interjú során személyesen találkoztam a háztartásokkal, ami egyértelműen bebizonyította, hogy Szikszó városában szeretnek lakni az ott élők, a környező településeken azonban nem. Ennek fő oka véleményem szerint, hogy a települések folyamatosan egyre inkább elgettősödnak, elszlömösödnek és nő a munkanélküliek száma. A kisebb településeken előregedő a népesség, egyre inkább kilátástalan helyzetbe kerülnek a családok, egyetlen reményük az, hogy beköltöznek Miskolcra és biztos munkahelyet találnak és egyúttal biztos megélhetést.

3. Tervezi-e, hogy elköltözik a településről? 1- igen, 2- nem, 9- NT

182 fő nem tervezi, 66 fő tervezi, 3 fő nem tudja, hogy tervezi, hogy elköltözik e a településről. 5 fő pedig nem válaszolt.

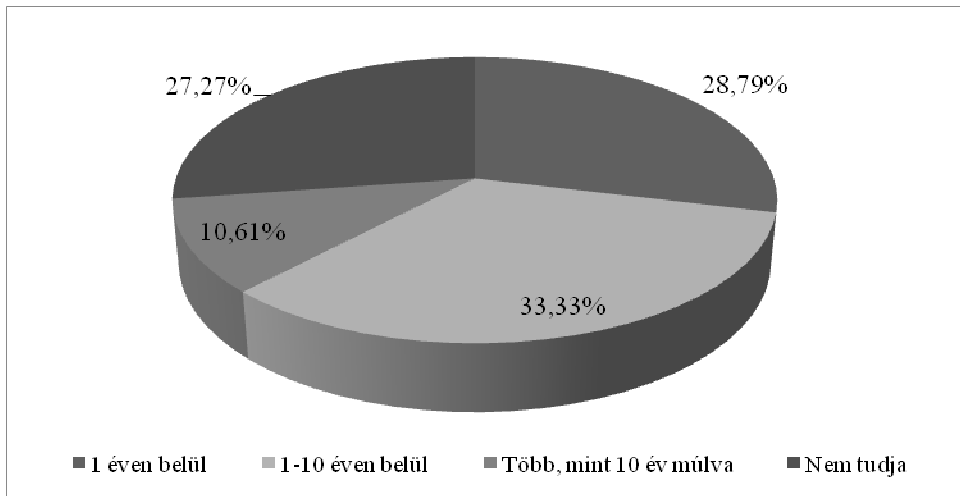
3. ábra: Ön tervezi-e, hogy elköltözik a településről?

Forrás: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar és Szociológia Intézet kérdőívészés, 2014.

A fenti kérdésből szintén egyértelműen látszik az, hogy a kistérség lakosságának közel 30% tervezi azt, hogy elköltözik a településről. Hiszen reménykedik abban, hogy egy nagyobb városban talál munkát és fenn fogja tudni tartani családját.

4. Ha igen mikor tervezi, hogy elköltözik a településről?

1 éven belül 19 fő, 1- 10 éven belül 22 fő, több mint 10 év múlva 7 fő, nem tudja még mikor 18 fő.

4. ábra: Ha igen, mikor tervezi, hogy elköltözik a településről?

Forrás: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar és Szociológia Intézet kérdőívészés, 2014.

A településekről elköltözők többsége gyesen, gyeden lévő kismama, vagy segélyben részesülő. A gyermekük, ha óvodás korú lesz, szeretnék beköltözni Miskolc városába, ahol bíznak abban, hogy munkalehetőséget találnak, illetve reménykednek abban, hogy egy megyei jogú városban könnyebben fognak boldogulni, akár a város önkormányzatától is több támogatást kapnak. pl: lakhatás, családfenntartás stb..

Összegzés

Az elvándorlás növekedése megállításához, netán a térség fejlődésének kedvező népességvonzáshoz az Edelényi és Szikszói kistérségben az önkormányzatoknak és az államnak gazdaságfejlesztési, társadalomfejlesztési és környezetalakítási feladatai egyaránt adódnak.

Demográfiai célként fogalmazható pl. a lakosság megtartása, a természetes fogyás megállítása, a munkaerő jobb kihasználása, a munkaerő képzettségének növelése. Ehhez kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak a *társadalmi infrastruktúra-fejlesztések*. Fejlesztteni kell a képzést, oktatást, ki kell elégíteni a térségben élők szociális igényeit. Az idősödő lakosság és a hátrányos helyzetű családok számára a gondozói hálózatot bővíteni szükséges.

Gazdasági cél lehet pl. a vállalkozások számának növelése, a helyi vállalkozások technológiai fejlesztésének segítése, a hozzáadott érték növelése, a fiatal vállalkozók segítése, a gazdasági potenciál fejlesztése, a turisztikai fejlesztések megindítása. A belső-cserehát apró falvai szintén jó lehetőséget adnak a falusi turizmus nyújtotta szolgáltatások kiépítésére, kerékpáros és lovas turizmus kialakítására. A Szikszói kistérség területén fekszik az országos turisztikai hírnévre szert tett apró település Abaújlak - Szanticska, amely idegenforgalmi fejlesztése szintén a kiemelt célok között szerepelhet.

Környezeti cél pl. az épített és természetes környezet javítása, a környezet védelme, a környezettel kapcsolatos turisztikai fejlesztések elindítása. Ide sorolhatjuk az emberi egészség és létminőség feltételeinek biztosítását. A közterek és középületek felújítása javítaná a településen élők életminőségét és fontos szerepe lenne a turizmus és gazdaságfejlesztésben is.

A két kisváros önkormányzatainak hosszú távú céljai között szerepel a kistérségi központ jelleget egyértelműen kifejező kisvárosi környezet kialakítása. A városoknak térségeik valós gazdasági, közlekedési, kulturális, turisztikai oktatási és igazgatási központjává kell válniuk, ahol minden generáció jól érzi magát, és amely vonzó a betelepülni vágyó vállalkozások és polgárok számára egyaránt. Ehhez adott a jó környezetminőség, és a közszolgáltatások széles kínálata, a megközelíthetőségen azonban javítani kell.

A népesség megtartása, növelése az új, a kvalifikált és a képzetlen munkaerő lekötésére egyaránt képes új munkahelyek teremtésének, a közszolgáltatások színvonala megőrzésének, egyes területeken bővítésének együttes fejlesztésével érhető el.

Irodalomjegyzék

- KOÓS B. - VIRÁG T. (2012): Edelényi kistérség. Kistérségi helyzetelemzés. MTATK Gyerekesély-kutató Csoport. Kistérségi Tükör. MTA-WSA 2012
- KOÓS B. - VIRÁG T. (2012): Szikszói kistérség. Kistérségi helyzetelemzés. MTATK Gyerekesély-kutató Csoport. Kistérségi Tükör. MTA-WSA 2012
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2013): Népszámlálási Adatok az Edelényi és a Szikszói kistérségekben, 2011
- MISKOLCI EGYETEM (2014): MYDRA kérdőívezés. Gazdaságtudományi Kar és Szociológia Intézet
- SALLAI Borbála interjú a Szikszói és Edelényi kistérség településein 2014.

Iskolázatlanság – Alapkompetenciák fejlesztése

A dél – csereháti népesség iskolai végzettségének elemzése (Kovács Evelin)

Bevezetés

Maga a közoktatás gyökeres változásokon ment át az utóbbi években. A felsőoktatásban részt vevő tanulók számának növelése mellett a szakmunkás iskolákban végzett tanulók számának megtöbbszörözése is célkitűzés volt. A gimnáziumi ranggal rendelkező iskolák pedig küzdenek azért, hogy a mai közoktatási rendszerben is ugyan olyan presztízzsel rendelkezzenek, mint nem sokkal ezelőtt.

A népesség végzettségének összetétele nem teljesen felel meg annak, amit a mai gazdasági helyzet megkívánna, de nem is lehet azt teljesen pontosan követni. Optimális helyzetben a közoktatás és az oktatási struktúra hiányszakmák esetleg egyes szakmákban túlképzettség kialakulása nélkül képes követni a gazdaság elvárásait. Az elmúlt években is az egyik legjelentősebb, működési zavarokra utaló probléma a pályakezdők munkanélkülisége, legyen szó szakmunkás vagy egyetemist, főiskolát végzett fiatalokról. Joggal érezhetik azt a diákok, hogy a kemény tanulással töltött évek hiábavalóak, mivel munkához nem, vagy nem a szakmájukban jutnak. Az elkeseredett és reményvesztett diplomás fiatalok részben külföldre mennek, részben pedig nem a végzettségüknek megfelelő munkakörbe kényszerülnek.

Néhány szakértő az így kialakult helyzet pozitív oldalára is rámutat, jelesül, hogy ez a munkavállalói réteg rugalmas és könnyen átképezhető. Ezzel a felvetéssel nem teljesen értek egyet, mivel a diákok zöme azért végezte el az adott szakot és egyetemet, mivel azzal szeretett volna foglalkozni, olyan munkakörben, ami a szakképzettségének megfelelő.

Olyan rendszert kellene alkotni, ami hűen követi a gazdasági helyzet alakulását, de nem csorbítja ezzel a diákok ambícióit és elkötelezettségét sem.

Miért is fontos az iskolázottság kérdése? Valójában nem tudunk csak magáról az iskolázottságról beszélni, mivel ez a kérdés több más folyamattal és témakörrel is összefügg. Az ember maga egy érző és gondolkodó lény, aki önállóan gondolkodik és hoz döntéseket a saját maga sorsáról. Döntéseket hoz, ami meghatározza a jövőjét. Az ember kulturális tőkével rendelkezik, amiben nagy szerepe van annak, hogy milyen környezetben nőtt fel, milyen családi és baráti háttérrel rendelkezik az illető, valamint – és itt lép a képbe az oktatás szerepe – milyen szellemi értékeket, műveltséget szerzett az iskolapadban.

Az iskola tanítja meg a gyermeket arra, hogy gondolkodjon, merjen felfedezni és ami a legfontosabb, hogy legyenek ambíciói és vágyjon a jobbra, olyan jobb életre, amit tanulással és kellő szorgalommal el is lehet érni. Nem csak az iskola szerepe a fontos, hanem az is, hogy egy olyan család álljon a háta mögött, amely építő jellegű példát, egyfajta ösztönzést ad.

Az iskolában eltöltött évek alatt olyan dolgokat tanul a diák, melyek az alap műveltségéhez járulnak hozzá, több témában is járatos lesz, ami megkönnyíti számára a beilleszkedést és a társalgást is a mindennapokban.

Fontos személyiség formáló hatása is van az oktatásnak. A gyerekek mérlegelő és helyzetfelismerő képessége is itt alakul ki, ami egy hatalmas segítség lesz számukra a felnőtt éveikben. A diákok az itt megszerzett tudással haladhatnak előre, építkezhetnek belőle a mindeni életükben a felnőtt évek során.

Gazdasági oldalról megközelítve, az ember, mint munkaerő és mint fogyasztó jelenik meg a piacon. Munkaerőként a munkájával hozzájárul a gazdaság fejlődéséhez és persze a

saját maga megélhetését is biztosítja ezzel. Fogyasztóként is szerepet vállal, de ez nagyban függ attól, hogy az ember milyen igényekkel rendelkezik, milyen igényeket támaszt maga elé. Ha valaki szerényebb életkörülmények között nőtt fel, akkor lehet, ő se fog a jobbra törekedni és megelégszik azzal, amije van, viszont az is előfordulhat, hogy igen is jobb életkörülményeket akar és ezért mindent meg is fog tenni.

A szakképzettség kérdése szorosan összefügg a földrajzi mobilitás kérdésével. Mint fentebb már említettem – kulturális háttértől függően –, az embernek ambíciói vannak, törekszik a jobb életre, szellemi és kulturális tőkét is emelni akarja. Ha valaki megteheti, akkor jövője érdekében útnak indul és elmegy egy olyan helyre, ahol ennek a szebb és biztosabb jövőnek az alapjai biztosítottak. Ebből következik, hogy ennek a hatására az emberek elkezdnek vándorolni, vagyis beindul a migráció folyamata.

Az ember és lakóhelyének fejlődése egymástól elválaszthatatlan. A település fejlődése érdekében az embernek is fejlődnie kell, ehhez pedig a kulturális és szellemi tőkének a fejlesztése szükséges. Ha az ember és a település is fejlődik, az dinamikus fejlődésről árulkodik, egymást viszik előre. Ha a település fejlődne, de sajnos az ember már reményvesztett és nem akar jobbat, más jövőt magának, akkor ezzel a lakóhelyének is rosszat tesz, mivel meggátolja azt a fejlődésben.

Ebben a tanulmányban a Dél – Csereháti térség népességének iskolai végzettségét, szakképzettségét a fenti gondolatok jegyében vizsgálom az elérhető statisztikai adatok bázisán.

Iskolai végzettség

Az iskolai végzettség mérése az évtizedek során folyamatosan formálódott, hiszen a módszertannak alkalmazkodnia kellett a társadalmi struktúra átalakulásához, ide értve például a nők helyzetének radikális változását, vagy az oktatási rendszer átalakulását a négy, majd hat elemi kötelezősétől a középiskola általánossá válásáig. Az évtizedek alatt folyamatosan csökkent az általános iskola nyolc osztályánál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya és ezzel párhuzamosan nőtt a 8 osztállynál többet elvégző népesség aránya (1. táblázat). Történelmi és területi háttere is van annak, hogy egy-egy terület milyen fejlettséggel és az ott élő népesség milyen iskolázottsági fokkal rendelkezik. A megszállások, elhurcolások, politikai trendek komolyan meghatározták az emberek mindennapi életét.

Az iskolai végzettségen belül mindig is kiemelt figyelem kísérte az analfabetizmus mértékét. A 19. században az írni – olvasni tudást, a négy osztályt elvégzetttség alternatívájaként kezelték (Forray - Híves 2009). A társadalom és a technika fejlődése során az írni és olvasni tudó emberek száma nőtt és az analfabetizmus minimálisra csökkent, de nem tűnt el. A 2005-ben végzett felmérések alapján a 0 osztályt végzett népesség aránya elérte a 0,5%-t.

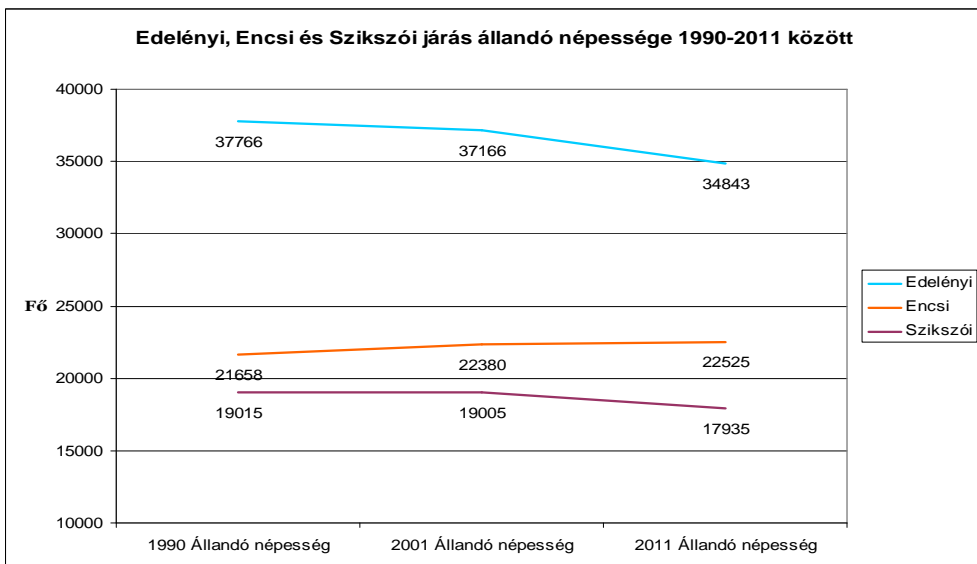
A Dél - Cserehát területén osztozó három járás állandó népessége eléggé ingadozott az évek alatt, köszönhetően a migrációnak és az egyre csökkenő születésszámnak. Ahogy az első ábrán is látjuk (1. ábra) nem teljesen megegyező a három járás népességének változása, hiszen míg Edelény és Szikszó esetében csökkenésről, Encs esetében egy enyhe növekedésről beszélhetünk. Az Edelényi járás esetében 1990 é 2011 között 37766 főről 34873 főre csökkent a népesség, a Szikszói járás esetén 19015 főről 17935 főre csökkent, míg az Encsi járás területén 21658 főről 22525 főre nőtt a népességszám.

1. táblázat: A népesség végzettsége a megfelelő korcsoportban lévő népesség százalékában 1949 és 2005 között

	1949	1960	1970	1980	1990	1996	2001	2005
Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	4,8	3,2	1,9	1,1	1,2	0,7	0,7	0,5
1-7 osztályt végzett	74,6	64,0	46,7	32,8	20,7	14,1	11,2	7,8
Legmagasabb végzettsége általános iskola vagy szakmunkásképző	15,1	24,0	35,9	42,7	48,9	50,5	50,0	48,6
Legalább a teljes általános iskolai végzettség	20,6	32,8	51,4	66,1	78,1	85,2	88,8	91,7
Legmagasabb végzettsége érettségi	3,8	6,1	11,3	16,9	19,1	22,6	25,6	29,1
Legalább középiskolai érettségi	5,5	8,8	15,5	23,4	29,2	34,7	38,2	43,1
Felsőfokú végzettség	1,7	2,7	4,2	6,5	10,1	12,1	12,6	14,0

Forrás: KSH-népszámlálások.

Forrás: Forray - Híves 2009:42.

1. ábra: Edelényi; Encsi és Szikszói járás állandó népessége 1990-2011 között

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján

Az iskolázottság tekintetében is elég eltérőek a statisztikák. A járások közötti különbséget a 2001-es adatokra támaszkodva a 2. ábra mutatja, amin jól látszik, hogy az átlagosan elvégzett osztályszám a Szikszói járáson belül a legnagyobb, átlagosan 8,27. Nem sokkal marad el ettől az értéktől az Encsi járás, ahol ez az érték 8,26. A három közül az Edelényi járás értéke a legkisebb, 8,19. Ebből az derül ki, hogy mind a három járásnál az átlagosan elvégzett osztályok száma eléri a 8 általánost, de nem sokkal haladja meg.

Az is elmondható, hogy ilyen értékek mellett nem beszélhetünk megfelelően képzett munkaerőről. Egyre több gyerek hagyja ott az iskolát különböző okok miatt és ezért

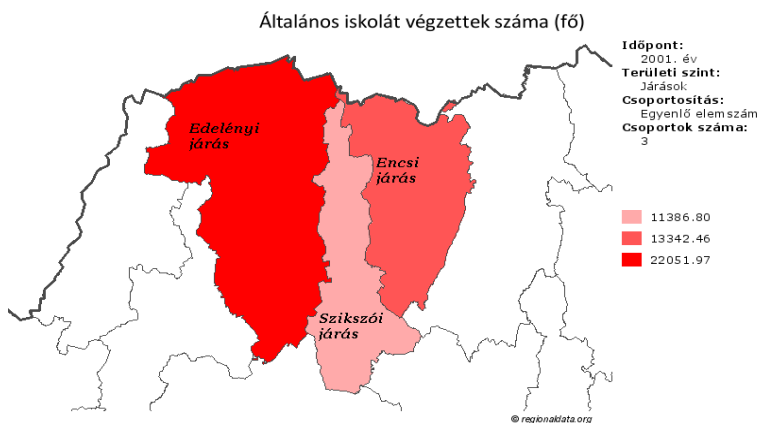
később nehezen, vagy egyáltalán nem fognak munkát találni, megőrizve és tovább növelve a magas munkanélküliséget.

2. ábra: Átlagosan elvégzett osztályszám a Dél-Cserhát területén

Forrás: Saját szerkesztés

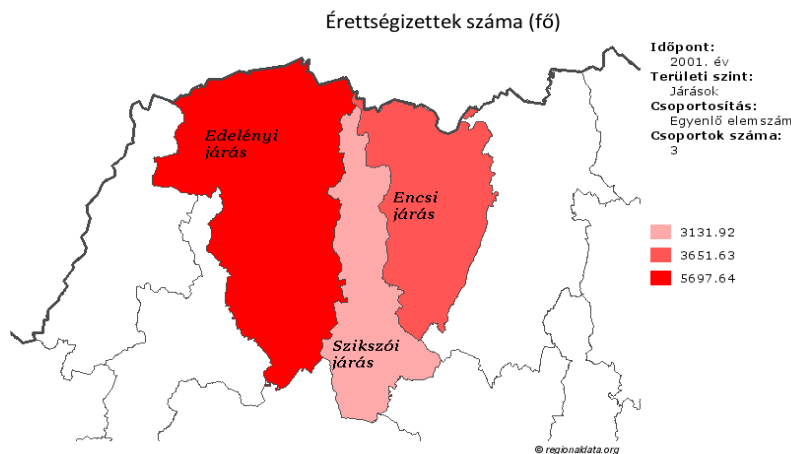
Már az általános iskolát elvégzettek számában is hatalmas különbség van a járások között. Míg az Encsi és a Szikszói járás között csak megközelítőleg 2000 fő a különbség az Encsi járás javára (13342 fő), addig az Edelényi járásnál már nagyobb ugrás figyelhető meg, hiszen 22052 fő végezte el az általános iskolát (3. ábra). Ami elkeserítő, hogy rengeteg ember még mindig nem végezte el az általános iskolát sem, megnehezítve ezzel a munkaerő-piacra való bejutást. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire fontos az iskolázottság, úgy társadalmi, mint gazdasági szempontból is. Az általános iskola ad az embernek egy olyan alapot, amire később tud építkezni, viszont ennek hiányában rengeteg probléma gördül elé és jelentősen megnehezedik az élete. Európai Uniós programok keretében próbálják felzárkóztatni és képezni azokat az embereket, akiknek nincs megfelelő iskolai végzettsége, de szeretne egy olyan szakmát, amivel el tud helyezkedni.

3. ábra: Általános iskolát végzettek száma járásonként

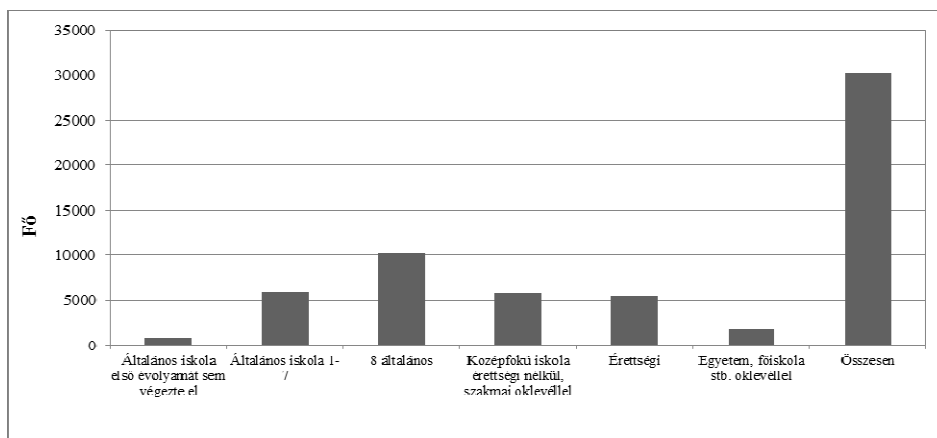
Forrás: Saját szerkesztés

Az érettségivel és diplomával rendelkezők száma is eltérő a három járás területén. Az általános iskolát végzettekhez képest lényegesen kevesebben rendelkeznek érettségivel (4. ábra).

4. ábra: Érettségivel rendelkezők száma járásonként
 Forrás: Saját szerkesztés

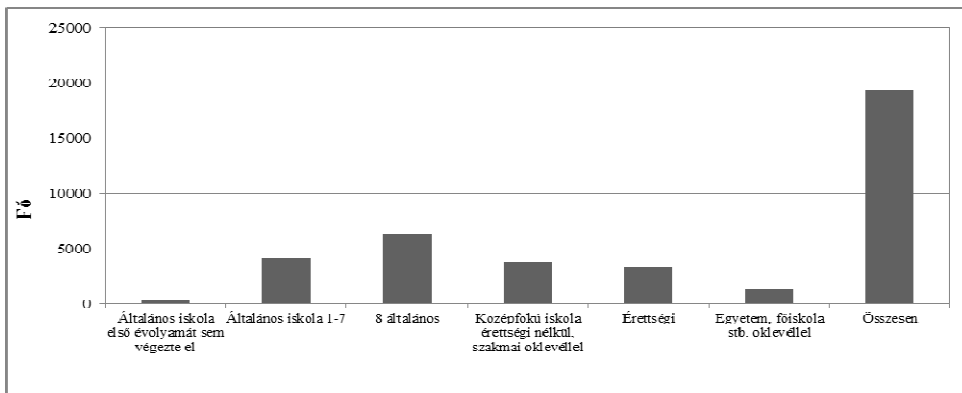
A 2001-es és a 2011-es adatok között nem figyelhető meg túl nagy változás. Ahogy az ábrán is jól látszik (5. ábra) az Edelényi járás területén a legalább 8 osztályt végzettek a teljes népesség 33,94%-át alkotják. Közel azonos értéket képviselnek az érettségi nélküli középfokú iskolai végzettséggel, szakmai oklevéllel rendelkezők. Az érettségivel rendelkezők más kisebb arányban vannak jelen és az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkezők mindössze a népesség 6%-át teszik ki. Az általános iskola első osztályát sem befejező 862 fős létszám magasnak értékelhető. A háttérben a családi háttér, vagy a kedvezőtlen anyagi helyzet is meghúzódhat.

5. ábra: Az Edelényi járás népességének iskolai végzettsége 2011-es adatok szerint
 Saját szerkesztés KSH adatok alapján

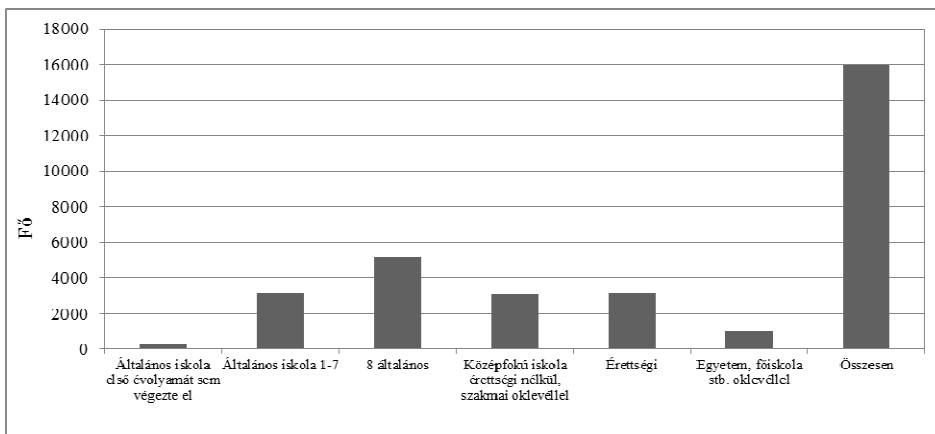
Az Encsi járás esetében (6. ábra) is hasonló statisztikai adatokkal találkozhatunk, mint az Edelényi járás esetében. Itt a teljes népességszám 19342 fő körül mozog, amiből 6246 főnek, azaz a teljes népesség 33%-ának a legmagasabb iskolai végzettsége a

befejezett 8 általános iskola. Hasonló a helyzet a többi iskolázottsági szinten is. 3809 főnek van középfokú iskolai végzettsége érettségi nélkül, 3349 főnek van érettségije, és 1356 fő rendelkezik főiskolai vagy egyetemi diplomával. Az általános iskola első osztályát sem elvégzők száma itt jóval alacsonyabb, mint az Edelényi járásban, itt csak 432 fő.

6. ábra: Az Encsi járás népességének iskolai végzettsége, 2011
Saját szerkesztés KSH adatok alapján

A legkisebb lélekszámú járás a három közül a Szikszói (7. ábra), ugyanis itt a népességszám a 2011-es adatok szerint csak 15986 fő volt. A másik két járáshoz hasonlóan, itt is a népesség kb. 33%-át a 8 általánossal rendelkező népesség adja. Szinte megegyezik azoknak a száma, akik vagy az általános iskola 1-7. osztályát végezték el, tehát nem fejezték be az általános iskolát, vagy középfokú végzettséggel, de érettségivel nem rendelkeznek, vagy középfokú végzettséggel és érettségivel is rendelkeznek. A főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezők száma kb. 1000 fő, ami itt is a népesség kb. 6%-át teszi ki. A Szikszói járás esetében az általános iskola első osztályát sem befejezők száma 303 fő.

7. ábra: A Szikszói járás népességének iskolai végzettsége, 2011
Saját szerkesztés KSH adatok alapján

Képzési kínálat

Az iskolai végzettségre utaló statisztikai adatok jövőbeni alakulását nagyban meghatározza az is, hogy hol és milyen általános és középiskola, esetleg főiskola és egyetem érhető el a térségben élő fiatalok számára. Az utóbbi években az iskolák körében jelentős mozgások zajlottak: iskolák megszűntek, iskolákat összevontak, voltak, akik üzemeltetőt, esetleg ezzel együtt profilt is váltottak. Mindezek következményeként az iskolák vonzáskörzetei, illetve a térségi fiatalok preferenciái, az iskolai ingázás irányai is változtak.

Az *Edelény járás* egyik legnagyobb középiskolája a *Szent János Gimnázium és Szakképző Iskola*, ahol gimnáziumi képzést is találhatunk emelt óraszámú történelemmel, vagy emelt óraszámú nyelvórákkal induló osztályokkal. Érettségire épülő szakképzés is indul az iskolában, lehet választani például környezetvédelmi technikus, erdészeti- és vadgazdálkodási technikus vagy éppen informatikai rendszergazda szakképzést.

Az *Új Esély Oktatási Központ* várja mindazokat, akik alapfokú iskolai képzettséggel rendelkeznek vagy épp azokat a 18. életévüket betöltött személyeket, akik valamilyen felnőtt képzésre akarnak jelentkezni. Lehet jelentkezni a szociális gondozó és ápolótól elkezdve, a kertészen át a festő szakmáig bármire. Itt mindenki, legyen szó diákról vagy felnőttéről, megtalálhatja a neki tetsző szakmát.

Szikszó területén is találhatunk jól felszerelt gimnáziumot és szakképző iskolát is, mint például az *Abigél Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola, Szakképző Iskola, Gimnázium, Művészeti Szakközép Iskola és Kollégiumot*. A diákok választhatnak, hogy gimnáziumban vagy szakképzésben szeretnének tanulni. Sok szakma közül lehet választani, mint például bőrdíszműves, ipari gépész, grafikus és még nagyon sok más szakterületet, attól függően, kinek merre felé húz a szíve és milyen az érdeklődési köre. A *Szikszói Szakképző Iskola* nappali és esti tagozatot is indít diákoknak és felnőtteknek egyaránt, lehetőség van olyan szakmák megszerzésére, mint például asztalos, eladó, fodrász, kozmetikus, sportmasszőr és még megannyi más terület.

Az *Encsi járás területén* a *Váci Mihály Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium* várja a diákokat, ahol a diákok több fajta irányultságú osztályba jelentkezhetnek, attól függően, hogy humán vagy reál beállítottságúak, esetleg a nyelvek iránt érdeklődnek jobban. Az iskola ECDL vizsgára is felkészíti őket, sőt nemrégiben indult el a diplomamentő programjuk is, amivel azokat a diákokat szeretnék segíteni, akik nem tudták megszerezni a nyelvvizsgájukat és ezért nem kapták meg a diplomájukat.

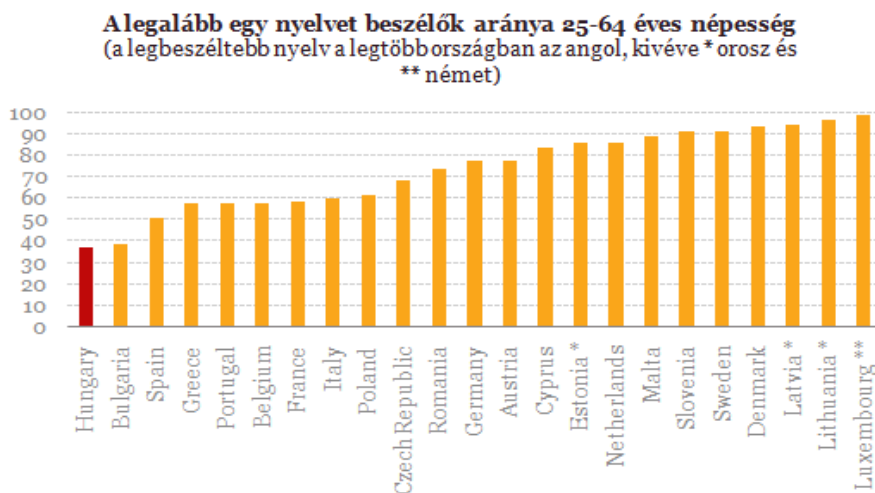
Megjelentek a nyelvviskolák is, melyek segítik és ösztönözik a diákokat a nyelvvizsga megszerzésében. Mindenki megtalálhatja a neki legjobban tetsző nyelvet és nyelvviskolát is, lehet választani angol, német, francia, olasz nyelvekből, de ez nyelvviskolánként eltérhet.

Iskolaválasztási döntések

A diákok választhatnak tehát a szakiskolák, a szakközépiskolák és a gimnáziumok között attól függően, hogy milyen pályát képzelnek el maguknak a jövőben és szeretnének-e továbbtanulni főiskolán vagy egyetemen a későbbiekben. A megfelelő iskola kiválasztása és az, hogy milyen pályát és szakot választunk nem egy egyszerű döntés, komoly önismeret szükséges hozzá. Tisztában kell lenni azzal, hogy miben vagyunk jók, melyik tárgyakat élvezzük és tanuljuk meg a legkönnyebben, melyek azok a tevékenységek, amelyekben örömistét leljük. Gyakran vannak segítségére a gyerekeknek a szülők is, akik egy kis iránymutatást adva segítenek eldönteni, hogy a gyerek képességeihez és érdeklődési köréhez melyik iskola illik a leginkább.

A pályaválasztás azért is egy fontos döntés, mert figyelembe kell vennünk azt, hogy milyen a munkaügyi helyzet, milyen hiányszakmák vannak, hova keresnek embert. A

munkaerőpiac állandóan változik, folyamatosan képezniünk kell magunkat, hogy versenyképesek legyünk és a kompetenciáink megfeleljenek. Egyre több munkahelyen feltétel, hogy a pályázó tudjon legalább egy idegen nyelven beszélni (általában angol vagy német nyelven), de elég elszomorító adat, hogy a magyarok kb. 37%-a beszél csak valamilyen idegen nyelven (8. ábra), még Bulgária és Románia is megelőz minket e tekintetben.

Forrás: Eurostat, Portfolio.hu

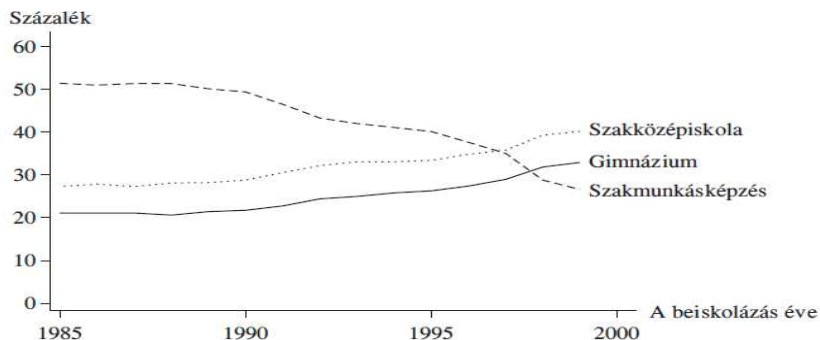
8. ábra: Legalább egy nyelvet beszélők aránya 25-64 éves népesség tekintetében

Forrás: portolio.hu

De milyen iskolát is választanak a diákok, szakképző, szakközépiskolát esetleg gimnáziumot? A rendszerváltás óta folyamatos átrendeződésben van Magyarországon a szakképzés, de manapság hallunk olyan elképzeléseket, hogy a szakmunkásképzőket újra fel akarják virágoztatni. A szakmunkásképzők hanyatlásával egyidejűleg a diákok nagy része gimnáziumokba és szakközépiskolákba jelentkezett (9. ábra). A szakmunkásképzés visszaszorulása ellenére az iskolát szakmával elhagyó diákok aránya mégsem csökkent olyan ütemben, hiszen a szakképző iskolákban végzett diákok is szakmát szereznek, ezért beszélhetünk inkább átrendeződésről, mint sem hanyatlásról (Kertesi – Varga 2005). Ebből az következik, hogy az előző évekhez képest hasonló arányban, de mégis magasabb szinten szereznek szakképzést a diákok. Általános jelenség az is, hogy a „jobb” képességű fiatalok választják a szakközépiskolát és a szakmunkásképző iskolák, pedig a „rosszabbul” teljesítő fiatalok jellemző továbbtanulási formája lett.

Ebből következik, hogy a szakközépiskolákban végzett fiatalok, akik érettségivel is rendelkeznek a szakma mellett, jobban fognak reagálni a munkaerőpiac változásaira. A munkáltatóknak az a célja, hogy egy adott munkakörre jó szaktudással bíró egyént válasszanak, amely követelménynek a szakközépiskolákban végzett fiatalok tudnak jobban eleget tenni. A munkáltató hajlandó lesz magasabb bért kifizetni a szakközépiskolában végzett fiatalnak, szemben a szakmunkásképzőben végzett fiatalal, mert tudja, hogy jobb munkakultúrával rendelkeznek (Kertesi – Varga 2005). Ennek a vonzata és velejárója a gazdaság és a munkaerőpiac minőségi javulása, ugyanis a munkáltatók egyre magasabb kompetenciákat várnak el a munkavállalótól. Nem csak a szakképzettség a fontos, hanem a jó kommunikációs készség is. Nyelvtudása is feleljen meg az adott munkakörhöz.

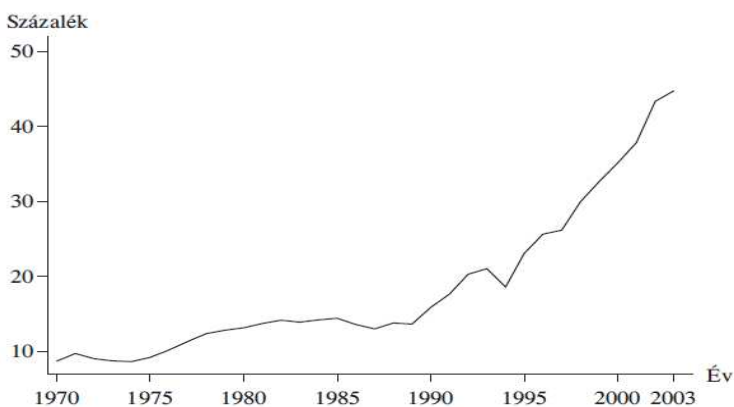
Megbízható és pontos legyen, ami már egy magasabb (munka)kulturáltsági szintet feltételez.

9. ábra: Az iskolarendszer átrendeződése 1985 és 2000 között
 Forrás: Kertesi – Varga, 2005

Nem csak a középfokú tanulmányok színterén jelent meg változás, hanem a felsőfokú tanulmányok színterén is. Itt is elmondható, hogy a rendszerváltástól kezdve (10. ábra) ugrásszerűen megnőtt a felsőoktatási intézményekbe beiratkozók száma (Kézdi 2004). Felmerül a kérdés, hogy ez az ugrásszerű változás nem okoz-e minőségbeli romlást. Rengeteg olyan hírt hallunk, hogy a felsőoktatási intézményekben végzett hallgatók zöme nem talál munkát, ezért kénytelen más szakmában állást találni, esetleg kimenni külföldre. Sokakban felmerül a kérdés, hogy érdemes-e a fiatalok tanulásába befektetni a pénzt, ha úgy is elmegy külföldre. Nem lehet ezt a témakört ennyire lesarkítani. Mindig azt mondják, hogy egy társadalom alapját a fiatalság határozza meg, és ha megadjuk nekik a lehetőséget arra, hogy tanuljanak és képezzék magukat, akkor az előbb utóbb meg fogja magát hálálni.

Azt nem lehet kijelenteni, hogy a mennyiségi változás minőségi változást is hozott magával, de az már maga egy igen kedvező adat, hogy a rendszerváltás óta közel 30%-al nőtt azon fiatalok száma, akik felsőoktatási intézményben elkezdték a tanulmányaikat.

10. ábra: Elsőévesként –egyetemre vagy főiskolába – nappali tagozaton beiratkozottak aránya a mindenkor 18 éves korcsoport létszámára vetítve 1970 és 2003 között
 Forrás: Kertesi – Varga 2005.

A fiatalokba befektetett erő és tőke igen jövedelmező, mert olyan tudást szerezhetnek meg a főiskolákon és egyetemeken, mellyel hasznos tagjai lehetnek a társadalomnak és a munkaerőpiacnak, ezzel javítva a termelékenységét, ami közvetlenül és jótékonyan kihat a magyar gazdaságra is.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy úgy a vizsgált térségben, mint Magyarország egészében jellemző az alacsonyabb iskolázottsági fokkal rendelkező egyének munkaerőpiacon való elhelyezkedésének esélytelensége. Csakhogy a térségben az alacsony iskolai végzettségűek az országos átlagnál jóval nagyobb arányban jelen. Annak, hogy még mindig rengetegen vannak azok, nem végezték el, vagy maximum a 8 általános iskolai osztályt végezték el, több oka is van. Fakadhat a korábbi oktatási rendszerek sajátosságaiból, a családon belülről hozott értékekből és a fokozott migrációs folyamatok hatására a társadalmi struktúrában évek alatt végbement változásokból is. Az iskolázatlan tömeget megpróbálják különböző Európai Unió programokon belül induló képzésekkel magasabb iskolai végzettséghez juttatni és ezzel munkavállalási esélyeiket javítani, de ezek a programok látványos eredményeket eddig nem hoztak.

Az általam vizsgált járások területén a legnagyobb arányban a 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők vannak, szerényebb az érettségivel és főként a diplomával rendelkezők aránya. Ez utóbbiak számára jószerivel munkahelyek sem állnak rendelkezésre, a diplomás fiatalok kénytelenek máshová költözni.

A Dél-Cserehát területén kellő számban indulnak szakképzési és felnőttképzési programok nappali és esti tagozaton is, ösztönözve ezzel az embereket a tanulásra. Nyelviskolák is várják a diákokat és felnőtteket egyaránt, hogy kompetenciájukat a változó munkaerőpiachoz tudják igazítani. Minőségi változást az hozna, ha a képzésen kívül, netán azzal együtt munkahelyet is tudnának kínálni a tapasztalatok megszerzéséhez, a munkakultúra általános erősítéséhez és az önfoglalkoztatóvá váláshoz elengedhetetlen önbizalom növeléséhez.

Irodalomjegyzék

- FORRAY R. K. – HÍVES T. (2009): Az iskolázottság, a foglalkoztatottság, és az ingázás területi összefüggései. *Szociológiai Szemle* 2, 42-59.
- KERTESI G. – VARGA J. (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon; *Közgazdasági Szemle* LII. évfolyam, július-augusztus 633-662.
- KÉZDI G. (2004): Iskolázottság és keresetek. In: Fazekas K. –Varga J. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör* MTA KTI – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest
- www.portfolio.hu
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH): Népszámlálási Adatok 2001, 2011. www.ksh.hu

Szegénység – Küzdelem a szegénység ellen

Jövedelemszerzési lehetőségek és túlélési sikerek a Dél-Csereháton (Kocsis Andrea Alexandra)

Bevezetés

Magyarországon egyre nagyobb gazdasági és szociális problémát jelent az elsősorban a falvakban, valamint Magyarország keleti régiójában jellemző elszegényedés.

A dél-csereháti térségben a lakosság nagy része szegénységben, sokan mélyszegénységben élnek, akik jelentős hányada roma. Általános térségi probléma a munkanélküliség, az iskolázatlanság és a bűnözés. Ezért, akik megtehetik, elköltöznek, hátra pedig csak a még nagyobb szegénység marad. A családoknak sokszor buszjegyre sem telik, hogy boltba, piacra, esetleg az orvoshoz menjenek, nemhogy gyermekeik mindennapi utaztatását finanszírozzák a közeli iskolákba.

Magyarországon rengeteg program, stratégia és támogatás született az elszegényedett térségek felzárkóztatására, a szegénység leküzdésére. Ezeknek a fő céljai:

- jelentősen csökkenteni a szegénységben élők arányát;
- olyan szélsőségek felszámolása, mint a kirekesztettség, valamint a mélyszegénység;
- azon mechanizmusok és intézmények felszámolása, amelyek újratertik a szegénységet. (MTA Gyerekszegénység Elleni Program)

Kutatásom célja felfedni, hogy a fenti szociális problémák milyen szinten érintik a Dél-Cserehátot, felmérni és általános képet kapni a térség szegénységi mértékéről és megismerni a lakosság jövedelemszerzési stratégiáit.

Jelen tanulmányomat 256 db, a Ferge Zsuzsa által kezdeményezett „Legyen Jobb a Gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia 2007-2032 (Ogy47/2007. V. 31.) céljaival összhangban indított TÁMOP 5.2.3 pályázat: komplex kistérségi gyerekesély programok 23 LHH kistérségben program keretén belül 2014-ben lekérdezett kérdőív felhasználásával készítettem. Ezen kívül személyes interjúk és tapasztalatok segítettek munkámat.

A kérdőívekből származó adatok nem teljesen reprezentatívak, egyrészt azért, mert a tervezett 356 helyett csupán 256 háztartás egyezett bele a kérdőív kitöltésébe, másrészt a mintában csak gyermekes családok szerepelnek. Ezért az ebből származó adatokból általánosító következtetéseket nem vonhatunk le, de az érintett térség általános helyzetképének árnyalására mindenképpen alkalmasak.

A szegénység fokozatai, típusai

A szegénység fogalmát a tudományos életben többféle tartalommal használják. Az elemzők egy része a szegénységet a jövedelmi illetve anyagi szegénységre leszűkítve vizsgálja. A II. Világháború utáni Magyarországon pedig nem is a szegény kifejezést használták, hanem többszörösen hátrányos helyzetről, illetve deprivációról beszéltek. A szegénységnek nincs mindenki számára elfogadott, örökérvényű definíciója. (Havasi 2014) A szegénység tehát egy többféle szempontból is megközelíthető, kétségkívül negatív tartalommal bíró elvont fogalom.

Mivel a szegénység fogalma nem egyértelmű, nem egyértelműen besorolható az sem, ki szegény, ill. hátrányos helyzetű, és ki nem. Az Eurostat a hátrányos helyzetűeket három kategóriába sorolja:

- jövedelmi szegénységben élők;
- rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők;
- anyagi deprivációban élők.

A szegénység mérésére használt indikátor szerint szegénynek tekintjük mindazt, aki legalább az egyik kategóriába besorolható. (Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia 2012)

Sokszor előfordul azonban az az eset, hogy valakit szegénynek tartunk, azonban az érintett személy nem tartja magát szegénynek, és fordítva.

A dél-csereháti térségben megkérdezettek 81,02%-ának 50 000 Ft, 60,65%-ának 35 000 Ft, és 9,72%-ának 10 000 Ft alatti az egy főre jutó jövedelme, ennek ellenére a megkérdezettek csupán 21,46%-a vallja magát teljes mértékben szegénynek. A szegénység kategóriáján belül is több változat / fokozat rajzolódik ki. A terepünkön szerzett tapasztalataim alapján a szegénységet az alábbi négy kategóriában vizsgálom:

- szegénységben élők
- mélyszegénységben élők
- tisztességes szegények
- agresszív szegények.

Szegénység és mélyszegénység

A *szegények* csoportjába tartozóknak azokat a személyeket, illetve családokat, akik a társadalom által elfogadott jóléti szint minimuma alatt élnek. (Durst 2007)

A *mélyszegénység* megértéséhez előbb definiálnunk kell a létminimum fogalmát is. Gazdasági megfogalmazásban „a létminimum olyan absztrakt modellre és számításra épülő mutató, amely az ország általános szegénységének jellemzésében és leírásában nyerhet értelmet”. (Krémer 1993)

A mélyszegénység a szegénység egy szélsőséges alfaja: „Ezen elsősorban azt a jelenséget értik a szakemberek, amikor valaki vagy valakik tartósan a létminimum szintje alatt élnek, és szinte esélyük sincs arra, hogy ebből a helyzetből, önerőből kilépjenek.” (Barta 2011)

Tehát a szegény családok a rendelkezésre álló jövedelmet jól beosztva, biztosítani tudják maguk számára az alapvető élelmiszereket, és az egyéb alapvető kiadásokat, de a nem alapvető szükségletek kielégítésére szánt javak megvásárlására már nincs anyagi forrásuk. Míg a mélyszegénységben élők az alapvető emberi szükségleteket kielégítő termékeket illetve szolgáltatásokat sem tudják maguk, illetve családjuk számára biztosítani. Mint például a mindennapi élelmiszer, általános ruházkodás, vagy a fűtés.

A szegénység és mélyszegénység a dél-csereháti térségben gyakorta földrajzilag is jól elkülöníthető. Míg a szegény háztartások a falu egész területén megtalálhatóak, a mélyszegény családok a falu „gettós” részén, a többi háztól elkülönülve, egymás szomszédságában élnek. Így ezen többszörösen hátrányos helyzetű emberek elsősorban és főleg egymással szocializálódnak, ami még jobban visszaveti a kitörési esélyeket.

A szegény falvak általános képe rendezett és tiszta, annak ellenére, hogy szinte mindegyik háznak, portának már hosszú évek óta időszerű lenne a felújítása. A gettós területeken azonban a mélyszegénységben élők sok esetben egyszobás, dombokba vajt vályogházakban élnek.

„Hogy szegénynek tartom-e magam? Hát igen. A gyógyszeremet se tudom kiváltani. A tető is már évek óta ázik be. De mondjuk, legalább van tető a fejünk felett. Ő igen, odafent elég rossz a helyzet, ahogy messziről látom. Bár még nem merem oda felmenni soha.” (idős nő, Alsóvadász, 2014)

Célzott arra az „elgettősodott” falurészre, ahol a mélyszegénységben élők sokszor egy odúban akár hatan is élnek. Ilyen és efféle területi elkülönülések a térség minden falujában és városában megfigyelhetők.

„Segélyosztáskor alig merünk kimenni az utcára. A gyerekeket akkor ki sem engedem. Mert akkor mind lejönnek fentről.” (kétgyermekes nő, Alsóvadász, 2014)

A mélyszegénységben élők nem csupán területileg, de társadalmilag is teljesen elkülönülnek a lakosság többi részétől, akik elzárkózó magatartást mutatnak feléjük, és ez a kirekesztettség az iskolákban is világosan kitűnik. Sokan a mélyszegénységből származó általános iskolai gyerekek miatt inkább egy távolabbi iskolába járatják a gyermekeiket.

Ez a területi és társadalmi elkülönülés generációról generációra egyre erősebb mértékben vezet a szegények erősödő kirekesztettsége felé. A társadalmi integráció valós kezdeti megoldása lehetne a szegénység leküzdésének, azonban a valóságban ennek a tényezőnek nehezen befolyásolható akadálya van, amely nem más, mint az érintett emberek hozzáállásának változtatása.

Tisztes és agresszív szegények

Tisztes szegények azok, akik elfogadható lakáskörülmények között, de alacsony jövedelmi szinten élnek (Pusztai, 2011). A tisztességes szegények igyekeznek kihasználni a nekik nyújtott lehetőségeket, művelik kertjeiket, igyekeznek taníttatni gyermekeiket, és ésszerűen próbálják beosztani rendelkezésre álló jövedelmüket.

A szélsőségesen kiszolgáltatott, végtelenül gyámoltalan helyzetben lévők gyakran felöltik mások és önmaguk ellen irányuló agresszió számos formáját. (Váradi 2008) Ezekben a családokban a gyerekek lógnak az iskolából, és amint lehet be is fejezik tanulmányaikat. A lányok fiatalon, már 15 éves kortól gyermeket vállalnak. Az önkormányzatok hetente osztják nekik a segítyt, ugyanis képtelenek beosztani a pénzt.

Általában ezen kategórián belül találjuk az agresszív szegényeket is, akik megélhetési problémáikat lopással, bűnözéssel, erőszakkal és fenyegetéssel igyekeznek enyhíteni.

„Nem kapunk mink fát. Hát most nem tudom mi lesz télen. Régen hoztuk el máshonnan a fát. De már nem. Mert amint szediünk, a szomszéd rögtön ellopja.”

(ötgyermekes férfi, Alsóvadász, 2014)

Mondta egy „gettós” területen élő férfi. Hozzátette, hogy sokan rászorulnak itt a lopásra, az egyébként „jó” emberek is, mert nincs más lehetőségük. A lopás elsősorban olyan termékek felé irányul, amelyek az alapvető emberi szükségletek kielégítéséhez szükségesek, mint az élelmiszer vagy a fa. Az agresszív szegénységet sokszor a szegénység okozta körülmények kényszerítik ki. Egyesek nem látnak más esélyt problémájuk leküzdésében és így kerülnek be az agresszív szegénység kategóriájába.

„Hozzánk már sokszor betörték. Az a baj, hogy közel lakunk hozzájuk. Tudja a telepi cigányokhoz. Sokukat letartoztatták már sokszor, és a lakhelyüket csupán maximum 200 méterrel hagyhatják el, különben megint beviszik őket. És mi sajnos ebbe a kerületbe pont beleesünk. Veszélyesek, az unokámat ki sem merem engedni egyedül az utcára, pedig itt lakunk a főutcán, és már ő is idősebb.”

(unokáját nevelő asszony, Alsóvadász, 2014)

Az agresszív szegények legtöbb esetben a mélyszegények közül kerülnek ki, ezzel tovább súlyosbítva a kirekesztettségüket, hiszen így a társadalom egyre kevésbé hajlamosabb az el-illetve befogadásukra.

A szegénység gazdasági vonatkozásai – megélhetési stratégiák

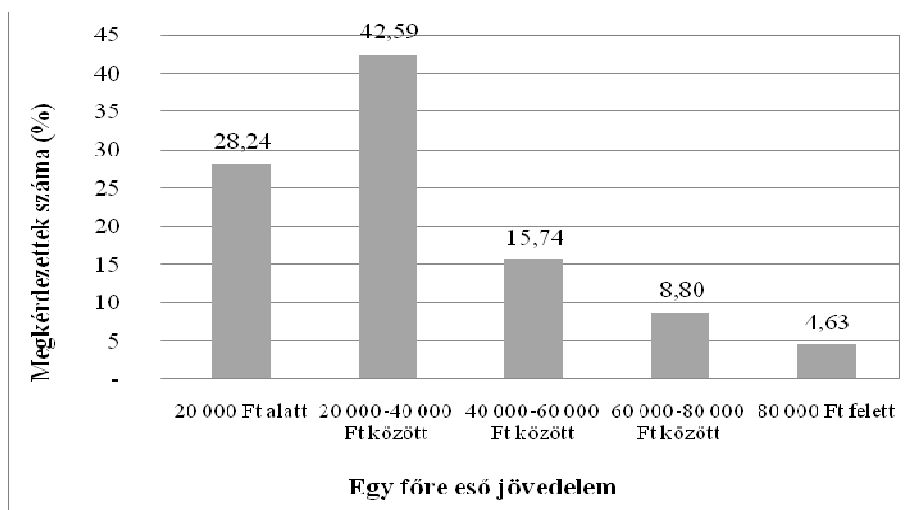
2013-ban a havi létminimum értéke egyfős háztartás esetén 87.500 Ft volt. A legalacsonyabb létminimum értéket egy 3 felnőtt és 4 gyermek által alkotott háztartásban határozták meg, ami pedig 55.631 Ft. (ksh.hu) Ez szemben áll azzal, hogy ugyanabban az évben Magyarországon a nettó minimálbér 66.000 Ft volt. A Központi Statisztikai Hivatal nem közöl adatokat arról, hogy Magyarországon mennyien élnek a létminimum szintje alatt, de az előbbi két adatot összevetve az eredmények nem lehetnek biztatóak.

A dél-csereháti térségben a lakosság nagy részének az 1 főre eső jövedelme nem éri el a létminimum szintjét, sőt a minimálbért sem (1. ábra)

A bevallások alapján a családok kevesebb, mint 5%-a haladja meg a 80 000 Ft-os egy főre eső jövedelmet, a megkérdezettek közel 70%-a 40 000 Ft alatti jövedelemről számolt be. Ezek a háztartások nem járulnak hozzá, és nem is tudnának hozzájárulni az ország adósságának csökkentéséhez. Éppen ellenkezőleg! Ezek a háztartások legtöbb esetben csak és kizárólag állami segítséggel és támogatással tudják magukat fenntartani.

A dél-csereháti térségben nem csupán az alacsony minimálbér miatt magas a szegénység, hanem a magas munkanélküliség miatt is. A térségben megkérdezettek 14,03%-a vallja magát teljesen munkanélkülinek, vagyis akik az elmúlt egy évben semmilyen olyan tevékenységet nem végeztek, amelyből jövedelmük származott volna.

Ilyen eredmények után felmerül a kérdés, hogy az itt élő emberek miből tartják fent magukat. Honnan származik az a kevés jövedelmük?

1. ábra: Egy főre eső jövedelem alakulása a Dél-Csereháton
Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

Alkalmazottak, vállalkozók

A vizsgált térségben az aktív korúak között kevesen vannak azok, akiknek a jövedelmük állandóan bejelentett munkaviszonyból származna. A megkérdezettek csupán 31,66%-a vallotta, hogy rendszeres munkahelye van. Azonban még ez is egy túlzott szám. Sokan ezen emberek közül operátorként, vagy összeszerelőként dolgoznak a soron, a közelebbi multinacionális vállalatoknál. Bejelentve azonban nem ott, hanem a munkaközvetítőknél

vannak, aminek az a következménye, hogy az emberek egyik pillanatról a másikra elveszíthetik a munkájukat, ha a gyárban termeléscsökkentésről döntenek.

A vállalkozók jelentős részben munkájukat elvesztve, újabb munkahelyet nem találván, kényszerből kezdtek vállalkozni. A leggyakoribb vállalkozási terület a kereskedelem.

„A férjem is és én is felsőfokú végzettséggel rendelkezünk, de itt nem sok munkalehetőség van. Szerencsére a helyi vállalkozásunk jól működik, ami szerintem nagyrészt annak köszönhető, hogy viszonylag messze van a város, (és a konkurencia). A helyieknek így egyrészt kényelmesebb, másrészt sokan nem is engedhetik meg maguknak a heti többszöri utazást. Szerencsére nem szorulunk rá semmire, és a lányunknak is szinte mindent meg tudunk adni.”
(egygyermekes középkorú nő, Nagykinizs, 2014)

Közmunka

„A Belügyminisztérium tájékoztatása alapján azt írták, hogy a korábbi hónapok 180 ezres átlaga helyett augusztusban már 244 ezer, szeptemberben pedig 221 ezer ember közfoglalkoztatása biztosítható. Az augusztus-decemberi időszakban pedig átlagosan 193 ezer ember közfoglalkoztatása valósulhat meg, vagyis teljesül az a kormányzati célkitűzés, hogy 2014-ben átlagosan havi 200 ezer ember juthasson közfoglalkoztatáshoz.” (portfolio.hu 2014)

De vajon a növekvő számok mennyire érik el a térséget? Sajnos nem sokban. Mindössze a megkérdezettek 13,43%-ának származott jövedelme az elmúlt egy évben közmunkából.

„Most jöttem haza az oktatásról. Fáradt vagyok, le akarok dőlni, tudja... De hát muszáj, kell a pénz. Csak így tudok elmenni a közmunkára. Így is örülök, hogy mehetek oda, tudja, nem mindenki tud menni. Nekem szerencsém volt, én idén most megyek másodszor. A férjem is van most. Ma van az utolsó napja a közmunkán! Úgyhogy lesz most egy kis pénzünk. Bár nem sok. És ez is hamar elmegy, tudja... És nem tudjuk, mikor mehetiünk megint majd.”
(kétgyermekes középkorú nő, Alsóvadász, 2014)

Informális munkaerőpiac

Többletjövdelem reményében – alkalmanként vagy rendszeresen – az informális munkaerőpiacon kötnek ki azok, akik a formális munkaerőpiacon nem járnak szerencsével. Erről becslt adatok sincsenek, hiszen ez illegális – mind a munkavállaló, mind a munkaadó szempontjából kockázatokat jelent. Azonban a kevés munkalehetőség mellett, valamint az iskolázatlanság magas aránya miatt, sokszor a lakosoknak nincs más választásuk, lehetőségük.

„A fiam otthagyta az iskolát. Nem lehet neki mondani semmit, dolgozni akar. Egyszerűen nem érdekli az iskola. Most az építőiparban dolgozik. Ilyen segítő. Hát ez nem ilyen hivatalos... Mert hát nincs papírja semmiről, úgyhogy nem kap rendes munkát.”
(középkorú férfi, Alsóvadász, 2014)

Transzferjövedelmek

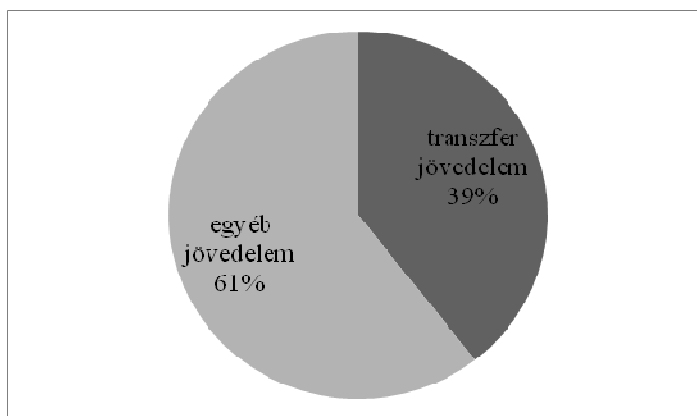
„Transzfer előtti jövedelmek közé soroljuk a lakosság piaci jövedelmeit. A munkából származó kereset típusú jövedelmek mellett ide tartoznak a vállalkozásból származó jövedelmek és a tulajdonosi jövedelmek. Transzfer utáni jövedelmek: ez a jövedelem minden személyhez és háztartáshoz kapcsolódó jövedelmet tartalmaz, kivéve azokat a

szociális juttatásokat, amelyek jövedelem nagysághoz kötöttek, vagyis amelyekhez a szegénység okán lehet hozzájutni.” (Havasi 2006)
Magyarországon alig találni olyan háztartást, ahol a háztartás jövedelmének legalább egy kis része ne transzferjövedelem lenne.

A dél-csereháti térségben azonban a transzferjövedelmek a háztartás jövedelmének nagy részét teszik ki. (2. ábra) A felmérések alapján a háztartások jövedelmének 39%-a különböző transzferjövedelmekből származik. A térségben a transzferjövedelmek nagy része GYES/GYED-ből, illetve a nyugdíjból származik.

„Hát én nem dolgozok. Még nem dolgoztam soha igazából. GYES-en vagyok. Most a Janikával. Meg most jön az újabb baba. Úgyhogy ebből van pénziünk, meg amit az uram néha hazahoz. Meg ő rokkant nyugdíjas. A szeme miatt. Abból is van mondjuk egy kevés pénz. Úgyhogy sajnos nem sok van.”

(hatgyermekes fiatalasszony, Alsóvadász, 2014)

2. ábra: Transzferjövedelmek aránya a háztartások jövedelmében
Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján, 2014

A szegénységből való kitörés gátjai a Dél-Csereháton

Az alábbi témakörök mindegyikében megvizsgálom, mi az akadálya annak, hogy az itt élő emberek kitörhessenek a szociális csapdahelyzetekből, a szegénységből. Továbbá vizsgálom, hogy az alábbi pontok és a jövedelem között van-e összefüggés, és ha van, milyen irányú és mértékű.

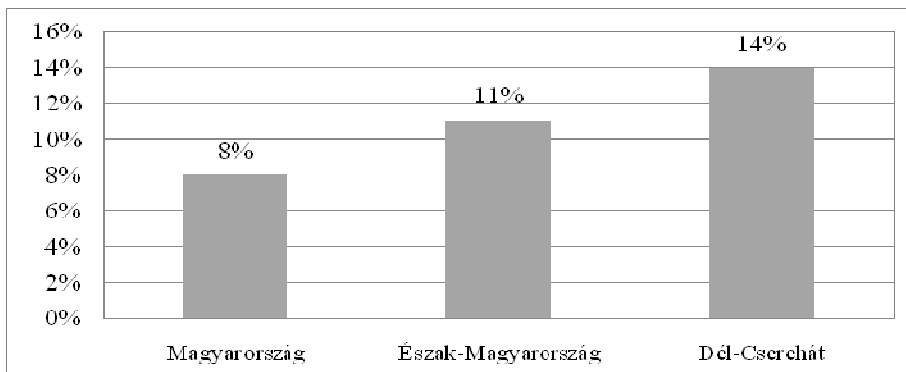
Munkanélküliség

A rendszerváltás óta a foglalkoztatottság egyre csökkent. 1993-ra a munkanélküliségi ráta Magyarországon nem romák esetén 12,84%, romáknál pedig 49,68% volt. Az arányok a fővárosban kevésbé voltak drasztikusak, azonban a legrosszabb helyzet a keleti és az északi régiókban volt, ahol a nem romáknál 17%, romák esetében pedig 59% volt. (Kemény 2000)

„Az inaktív emberek között nagy arányban fordulnak elő az alacsony iskolai végzettségűek, a megváltozott munkaképességűek, a kistelepüléseken, hátrányos térségekben élők, és a romák. A munkaerő-piacra jutás fő akadályai: a regionálisan egyenlőtlen munkahelykínálat, rugalmatlan munkaerőpiac, alacsony iskolázottság, tartós munkanélküli létből fakadó motiváltsági problémák, gyermekek, egyéb gondozásra szoruló hozzátartozók gondozási szolgáltatásainak hiánya.” (Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2012)

A regionálisan egyenlőtlen munkahelykínálat negatív oldala Magyarország keleti régióját sújtja leginkább. Legrosszabb helyzetben a megyeszékhelyektől viszonylag távolabb eső települések vannak, ilyenek például a dél-cserehádi térség aprófalvai.

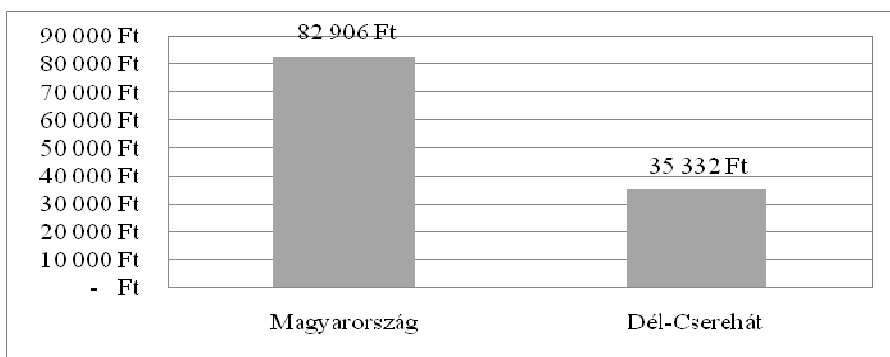
A rugalmatlan munkaerőpiac szintén negatívan hat a foglalkoztatási rátára. A munkavállalók nagy része nem szívesen vállal nagyobb rugalmasságot biztosító állást. Ennek oka, hogy félnek a jövőbeli bizonytalanságtól. A legtöbben évtizedekig biztosított munkahelyet szeretnének a cégnél, és ez sokszor többet ér, mint a fizetés vagy a munka jellege. Ennek érdekében akár hétvégi munkát is szívesen vállalnak a dolgozók. Azonban a többség a nem lenne hajlandó nagyobb távolságra ingázni. (Molnár 2011)

3. ábra: Munkanélküliségi ráta (2014)

Forrás: saját szerkesztés KSH és TÁMOP5.2.3. alapján 2014

A 2014-es adatokból világosan látszik a probléma nagysága. A munkanélküliségi ráta egész Magyarországot tekintve is magas értéket, 8%-ot vesz fel. Ezen belül az Észak-magyarországi térség rátája kiemelkedően magas 11%. A Dél-cserehádi térségben azonban még ennél is jóval magasabb, 14%-is munkanélküliségi rátát mértünk.

4. ábra: Egy főre eső átlagjövedelmek alakulása Magyarországon és a Dél-Cserehát

Forrás: saját szerkesztés KSH és TÁMOP5.2.3. alapján 2014

Az egy főre eső átlagjövedelmek még aggasztóbb képet festenek. (4. ábra) A jóval magasabb munkanélküliségi arány egyik fő következménye az egy főre jutó jóval alacsonyabb jövedelem. Azonban ilyen mértékű eltérések több mint figyelmeztetően kell, hogy hassanak. A Dél-cserehádi régió átlagjövedelme kevesebb, mint Magyarország átlagjövedelmének a fele: A 2014-es magyar egy főre eső átlagjövedelme 82 906 Ft, míg ez az összeg a Dél-Cserehátban csupán 35 332 Ft, a felmérések alapján.

Oktatás

"A közoktatás gyenge teljesítményét nagyrészt az elmaradt beruházások magyarázzák: a pedagógiai módszerek elavultsága és az alacsony bérek, ami miatt erősen lecsökkent a tanári szakma presztízse. Az Európai Unió országai átlagosan a hazai össztermék (GDP) 3-4%-át költik közoktatásra – ehhez képest a hazai 3,2% körüli ráfordítás közepesnek számít." (Budapest Intézet 2012:6)

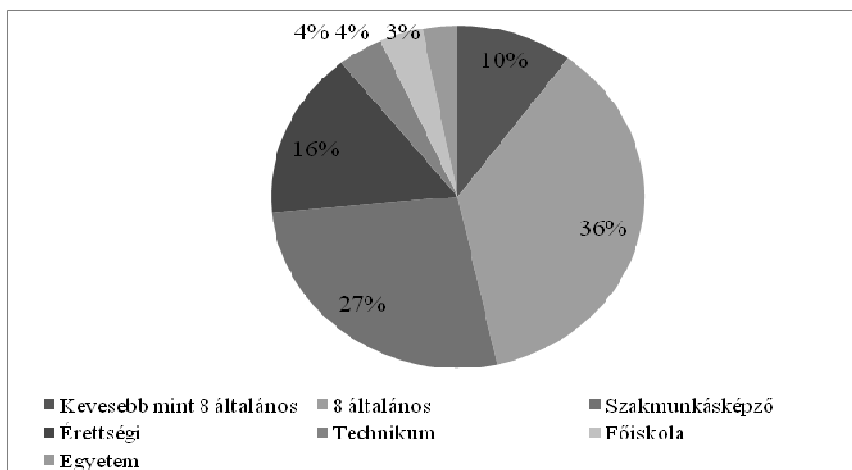
A munkanélküliség és az iskolai végzettség között szoros kapcsolat van. Hiszen minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál több munkalehetőség nyílik meg előtte. Persze az egyetemi végzettség nem feltétlenül jelenti az egyenes utat a munkához, ugyanis nem mindegy, hogy az illető például mérnöki vagy humán diplomával rendelkezik. (Hajós 2010)

1. táblázat: A munkanélküliek száma Magyarországon legmagasabb iskolai végzettség szerint (ezer fő)

8 általános iskolánál kevesebb	Általános iskola 8. osztálya	Szakiskola és szakmunkásképző	Gimnázium	Egyéb érettségi	Főiskola	Egyetem
9,1	101,2	110,3	35,4	67,2	24,7	11

Forrás: saját szerkesztés KSH alapján 2014

A magyarországi adatokból egyértelmű következtetések vonhatók le: a legmagasabb munkanélküliség a 8 általános iskolát végzettek és a szakiskolát vagy szakmunkásképzést végzettek körében van. Míg a magasabb iskolai végzettségűek körében a munkanélküliek száma jóval kevesebb. Tehát az iskolai végzettség és a munkanélküliség, így a jövedelem között is, pozitív, egyenes arányú kapcsolat van. Vagyis a magasabb iskolai végzettség nagyobb eséllyel jár együtt a foglalkoztatottsággal, és feltehetőleg a magasabb jövedelemmel is. (1. táblázat)

5. ábra: Iskolai végzettség alakulása a Dél-Csereháton

Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

A Dél-Csereháton megkérdezettek legnagyobb része, 36%-a csupán 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezik, és ehhez jön még az a 10%, aki még ennél is kevesebbel. A lakosság másik nagy része, 27%-a szakmunkás végzettségű. 16%-uk rendelkezik érettségivel, 4%-uk technikus végzettséggel, és csupán 7%-uk főiskolai vagy egyetemi végzettséggel. Ezek szerint a lakosság iskolai végzettségének összetétele alapján abba a kategóriába sorolható, ahonnan átlagosan a legtöbb munkanélküli kerül ki.

"Nekem a kislányom nagyon okos ám. De nem érdekli a sulis. Lóg sokat. Hát most 14 éves, nem érdekli semmi, csak a fiúk. Én nem tudok mit csinálni. Én nem tudok mit csinálni. A tanároknak kéne csinálni valamit, hogy ne lógjon. Hát én honnan tudjam, hogy hol van napközben?!"

(4 gyermekes egyedülálló apa, Alsóvadász, 2014)

"A faluban nem sokan tanulnak tovább, de a mi lányunkat igyekeztük tovább taníttatni, hogy később legyen belőle valaki. Miskolcra jár be, ápolónőnek tanul. Szereti szerencsére. Jó lenne elköltözni innen, gyerekek szempontjából is, mert nem sok jó példakép van itt."

(2 gyermekes nő, Alsóvadász, 2014)

"Dehogy itt tanul. Az Edelényi Általános Iskolába jár, oda visszük ki minden nap. Valóban kényelmesebb lenne a helyi általános iskola, de az oda járó gyerekek 98%-a cigány. Nem jó példaképek, nem lehet tőlük órát tartani, lógnak, Kobrát isznak. Nem akarom, hogy a gyerekem ilyen gyerekek között töltse a napjai nagy részét."

(1 gyermekes férfi, Alsóvadász, 2014)

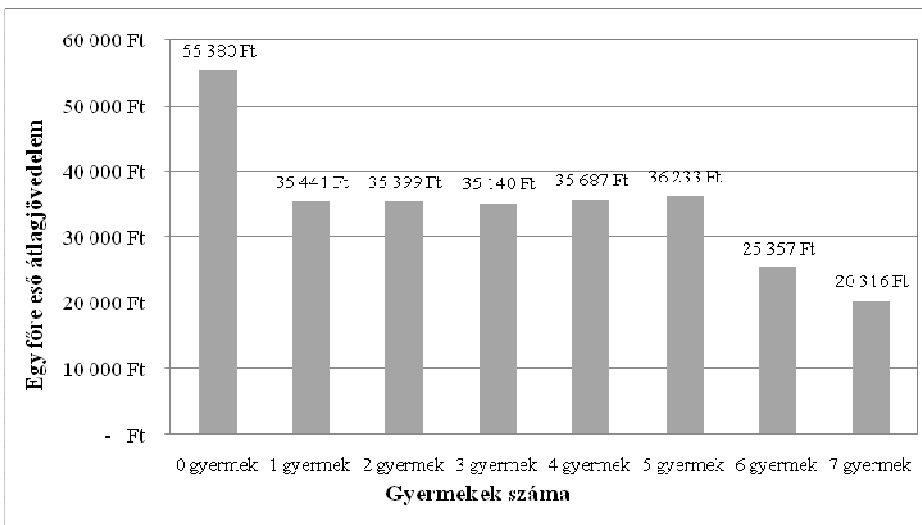
"Én szeretek itt élni, csendes, nyugodt hely. Csak kár, hogy keveset jár a busz. Elég messze lakunk Miskolctól, és így nehezebb bejárni minden nap az egyetemre, úgyhogy néha barátoknál alszok a városban, és nem jövök haza, ha úgy van. De sose volt kérdés, hogy menjek-e egyetemre. A családban mindenkinek van már egyetemi végzettsége, talán azért. Ez volt előttem a példa, és mindig is természetes dolognak tűnt."

(20 éves tanuló, Nagykinizs, 2014)

Nők és gyerekek helyzete

A Magyarországon születendő gyermekek száma folyamatosan csökken, az előregedés valóban fennálló veszély és probléma nem csak hazánkban, de a legtöbb fejlett országban. A dél-csereháti térségben nincs ilyen probléma, épp ellenkezőleg. Rengetegen vállalnak 1-nél jóval több gyermeket, rengeteg sokgyermekes család van. Viszont a térségben ez mégsem számít pozitívumnak. Hiszen a sokgyermekes családban élő gyerekek szegény körülmények között élnek, előre láthatólag ők is alacsony iskolai végzettségű munkanélküliek lesznek, és így nem nyújthatnak segítséget az előregedő társadalomból fakadó problémákra. Példának okáért nem tudják támogatni a stabil nyugdíjrendszert, mivel nem fizetnek adót. Sőt további terhet jelentenek az ország gazdaságára, a számukra nyújtott transzferjuttatások növekedésével.

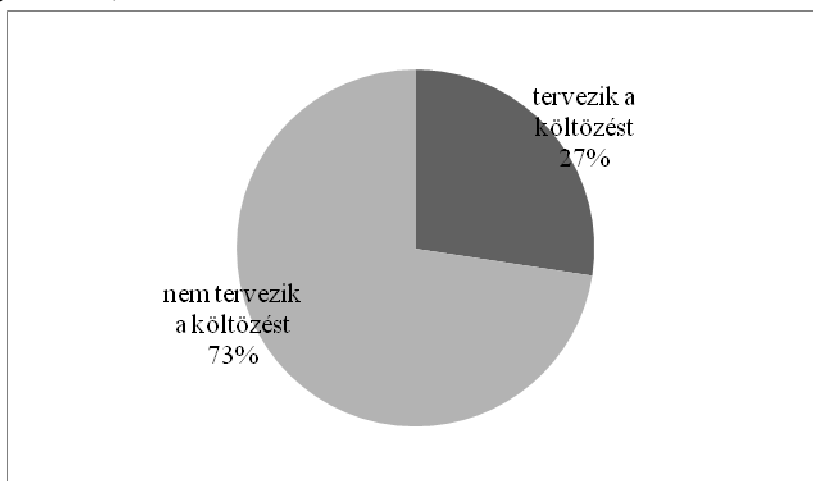
A megkérdezettek adataiból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a gyermekes családok egy főre eső jövedelme nagyjából egyforma, 35 000 Ft körül mozog, (6. ábra) azonban egy bizonyos gyermekszámon túl, ami jelen esetben 5-nél több gyermeket jelent, ez a jövedelem extrémén csökkenni kezd. Tehát a több gyermek hiába jelent több állami támogatást, szociális transzferjuttatást és így a háztartás egészét nézve magasabb havi jövedelmet, sem az egy főre eső jövedelem, sem a jólét nem nő, sőt egy bizonyos gyermekszám után extrémén csökken.

6. ábra: Egy főre eső átlagjövedelem alakulása a különböző gyermekszámú háztartásokban a Dél-Csereháton
 Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

Mobilitás, migráció

"Ezek a településeken a népesség kisebb-nagyobb része vagy akár egésze a társadalmon kívül, azaz a munkaerőpiacról, a mobilitás lehetőségét jelentő iskolázatásból kirekesztve él. Ezzel azokban az aprófalvakban, amelyek távol esnek mindentől, az ország peremén helyezkednek el, a szociális, etnikai és térbeli hátrányoknak egy olyan erős kombinációja jön létre, amely lehetetlenné tesz mindenfajta kitörést: nemcsak a helyben való boldogulás esélytelen, de a "másodlagos ingatlanpiac", az ingatlanárak hatalmas különbsége miatt szinte lehetetlenné vált, hogy az ottrekedt családok elköltözéssel javítsanak helyzetükön. (Virág 2007:144)

7. ábra: Háztartások migrációs terveinek alakulása a Dél-Csereháton
 Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

A megkérdezettek közel harmada tervezi a 10 éven belüli költözést. (7. ábra) A legtöbben közülük továbbra is faluban szeretne élni, valamelyik közeli, de nagyvároshoz közelebb eső település valamelyikén. A megkérdezettek közül egyelőre senki nem tervezi a külföldre való migrációt. 73%-uk ugyan nem tervez a költözést, de ennek sokszor az az oka, hogy nincs erre lehetőségük.

Lakhatás

"Béreljük ezt a házat. Már 7 éve. Nem volt felújítva. Nekünk nincs rá pénzünk. Akitől béreljük, az sem költ rá. Igen, sötét. Csak egy szobában lakunk mind. Nem, nincs víz bekötve. 5 ezret fizetünk havonta."

(6 gyermekes fiatal asszony, Alsóvadász, 2014)

És a látottak alapján rengetek ilyen háztartás van. Sötét, dohos, komfort nélküli, felújításra szoruló. Az ablakok rohadnak, a tető beázik, a nyílászárók töröttek. A portát azonban a lehetőségek szerint mindenki igyekszik rendben és tisztán tartani. Ennek főként az is lehet az oka, hogy ehhez a feltételhez kötötték a segélyben részesülést.

Következtetések, kitörési esélyek és jövőkép

Az előző részben taglalt szociális jellegű problémák legalább egyike, de sok esetben mindegyike érinti a Dél-Cserehát népességét. Ők a szegénységben, kirekesztettségben élők. A mélyszegénység megszüntetésére, a szegénység mértékének csökkentésére rengeteg próbálkozás, ötlet és stratégia született. A kérdés csupán annyi, hogy valójában milyen változtatásokra lenne szükség, illetve mennyire reális az elképzelés, hogy ezek a változtatások realizálódhatnak.

Az egyik fő probléma a munkanélküliség rendkívül magas rátája. Tehát ahhoz, hogy a szegénységet és kirekesztettséget csökkenteni lehessen, térségbeli munkahelyteremtésre van szükség. Sőt a munkahelyteremtés önmagában nem elegendő. Hiába van munkahely, ha a munkavállalási hajlandóság hiányzik a lakosságból. Sajnos az alacsony iskolázottság, az alacsony vásárlóerő és a mérsékelt munkavállalási hajlandóság miatt a térség nem vonzó a befektetők számára. A munkahelyteremtési törekvések ennek ellenére intenzívek. Azonban sokszor nem érik el az alapvető célt és célcsoportot.

"A központi kormányzat eddigi erőfeszítéseit eddig szinte kizárólag – fontos kivétel a már említett közoktatási reform – a költségvetési kényszerek és rövid távú politikai szempontok motiválták. A viszonylag jelentős forrásokkal támogatott, de rosszul felépített, illetve rosszul célzott munkaerő-piaci programok nem növelték érdemben a foglalkoztatást. A programok haszonélvezői többnyire nem a leginkább rászoruló, a munkavégző képességet támogató szolgáltatások kínálata szűk, minőségük egyenetlen, a munkahelyteremtő- vagy bértámogatások többsége pedig támogatás nélkül is létrejövő állásokat finanszíroz." (Budapest Intézet 2012:11)

A másik fontos probléma az alacsony iskolázottság. Kitörési esélyt jelenthet a szegénységből és kirekesztettségéből a továbbtanulás lehetősége. A továbbtanulásra való ösztönzés, a magasabb iskolázottság elérésére serkentés több rétvű folyamat, de elengedhetetlen része a kitörésnek.

Az iskolázottság magasabb szintjének eléréséhez az alábbi eszközök járulhatnak hozzá:

- a családi szocializációból fakadó hátrányok kompenzálása,
- a család és az iskola kapcsolatának javítása,
- a rossz szociális helyzet felszámolása,
- a nyelvi hátrányok kiküszöbölése,

- az óvodai nevelés hatékonyabbá tétele,
- a tanulási motiváció növelése,
- az előítéletesség és a hátrányos megkülönböztetés felszámolása,
- a multikulturális nevelés. (Fiáth, 2000)

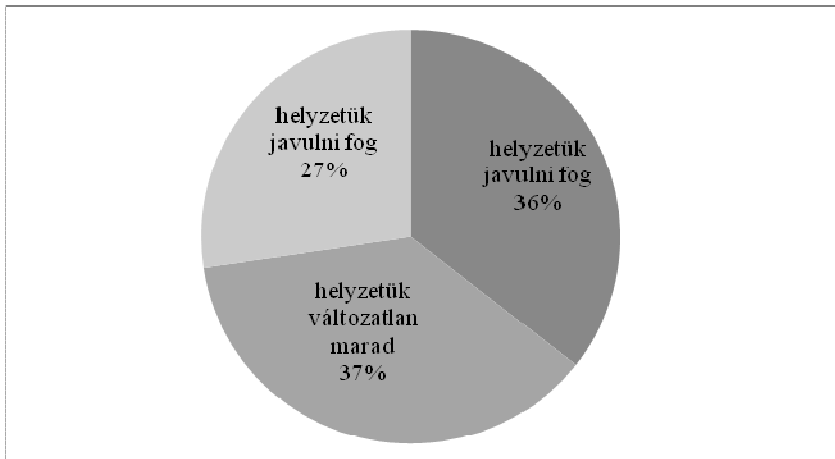
Úgy érzem, a felsorolt javaslatok pontosan azok az eszközök, amelyek egyértelműen növelhetik a magasabb iskolai végzettség arányát. Azonban az egyes pontok valóságba való átültetése már-már utópisztikusnak tűnhet. Hiszen ezek mind humán eszközök. Megvalósításukhoz csupán egyetlen tényező átalakítása szükséges, méghozzá az emberi tényező, ami véleményem szerint az egyik legrugalmatlanabb. Hiszen nehéz az emberek világképét, bizonyos dolgokhoz való hozzáállását, belső tulajdonságainak megváltoztatását kivitelezni. A megvalósításhoz nem elég egyetlen emberi tényező átalakítása. Az egész társadalom hozzáállásának megváltoztatására lenne szükség, amely feladat rendkívül hosszú távúnak és irányíthatatlannak tűnik. Nehezíti az integrációt, hogy a mélyszegénységben élők egyre jobban elválnak a társadalom többi részétől, mind területi, mind szociális értelemben.

A következő probléma a túlzott gyermekvállalás. Ami negatív lehet mind a gyermekek, mind a nők szempontjából. A nők szempontjából nézve negatívum, hogy a gyermekvállalást sokszor nagyon fiatalon kezdik el, így tanulmányaikat félbehagyják. Sokan ráadásul több gyermeket is vállalnak, aminek következtében sok éven keresztül GYES-en vannak. Az alacsony iskolai végzettség és a munkatapasztalat híján így egyáltalán nem, vagy nagyon nehezen tudnak csak belépni a munkaerőpiacra. További problémát jelent, hogy a roma kultúrában élő nők egyetlen feladata a gyermekek nevelése. A gyerekek számára negatívum, hogy olyan szegény körülmények és kirekesztettség között nő fel, amelyet már-már természetesnek vél, így sok esetben nem csupán nincs lehetősége a kitörésre, de nem is vágyik rá igazán.

A túlzott gyermekvállalás csökkentése intézkedésekkel, miközben az ország egészét tekintve szükséges a gyermekvállalási hajlandóság növelése, nem lehetséges. A megoldás csakis a felelősségteljes gyermekvállalás koncepciójának a gondolkodásba való beépítése lehet.

A lakhatás azért fontos probléma, mert az emberek alapvető szükségleteinek kielégítéséhez elengedhetetlen feltétel. Az élhető környezet biztosítása fontosabb, mint például az, hogy különóra járassák a gyermeküket, vagy valamilyen kulturális programra küldjék őket, ahol szélesíthetnék látókörüket. Mindez emberileg teljesen érthető. Így ezeknek a családoknak támogatásra van szükségük. Ez lehet pénzügyi vagy szociális támogatás. A pénzügyi támogatásoknak is van egy bizonyos határa, így a szociális támogatás megvalósítása elsöre valószínűbbnek tűnik. Elképzelhetőbb lenne például, hogy a szomszédok, ismerősök, önkéntesek összefognak, és így valósítsanak meg egy-egy felújítást, házrendezést. A megkérdezettek között volt olyan, aki ehhez hasonló segítséget már kapott. Azonban érdekes módon, a szegényeket más szegények segítik. Megpróbálják összerakni azt a kevés dolgot, amijük van. Azok, akik igazán segíthetnének, nem segítenek. Sok esetben csak panaszkodnak a szomszéd ház lepukkant állapota miatt.

Végső összegzésként, ha a realitás talaján kívánunk maradni, rájövünk, hogy a szegénység csapdáiból kitörni nem lehetetlen, de nagyon nehéz. A dél-csereháti térség lakosságának nagy része a szegénység valamelyik kategóriájába besorolható, a kirekesztettség több irányból is sújtja őket. A cél fontos mivolta miatt rengeteg pályázat és stratégia született már, és születik folyamatosan a szegénység csökkentésére. Véleményem szerint, aki felismeri és megragadja az ezekből fakadó lehetőségeket, lehetősége lesz kitörni a csapdából. Azonban ehhez jelentős áldozatvállalásra lesz szükség nem csak a kitörni vágyó egyének, de a családjaik és a környezetükben élők részéről is.

8. ábra: A dél- csereháti lakosság saját szociális helyzetére vonatkozó jövőképének alakulása

Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

A jövőt illetően az érintettek véleménye megosztott, szkeptikus és óvatos. Sajnos nem sokan hiszik, hogy lenne esélyük a jövőben a kitörésre, a jobb élet elérésére. A megkérdezettek 27%-a nem hisz abban, hogy a helyzetük javulhatna. Ez reális gondolatnak is tűnhet, azonban rendkívül káros hatása is lehet ennek a szkepticizmusnak. Ugyanis azok, akik az esélyét sem látják annak, hogy a helyzetük javulhatna, nem is fognak tenni sokat a változásért, beletörődnek a helyzetükbe. Azokat, akik szerint a helyzetük változatlan marad majd a jövőben, szintén fenyegeti az előbb leírt hozzáállás. Így az, hogy a megkérdezettek közül csupán 36% véli úgy, hogy helyzetük javulhat, rendkívül aggasztó. Hiszen azt jelenti, hogy csupán 36%-uk hisz a megváltoztathatóságban és tesz is azért, hogy kitörhessen a szociális csapdából, a szegénységből és kirekesztettségéből, amiben most él.

Irodalomjegyzék

- BARTA K. (2011): Kiutat mutatnának a mélyszegénységből
<http://www.heol.hu/heves/kozelet/kiutat-mutatnanak-a-melyszegenysegbol-416697>) (letöltés ideje: 2014-09-05)
- BUDAPEST INTÉZET (2012): A tartós szegénység csökkentésének lehetséges eszközei Magyarországon.,
http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_tartos_szegenyseg_okok_1.1.pdf
 (letöltés ideje: 2014-09-30)
- DURST J. (2007): Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a „gettóban”.
Demográfia 1.
- FERGE ZS. (2007): Legyen Jobb a Gyerekeknek! Nemzeti Stratégia 2007-2032
 (Ogy47/2007. V. 31.)
- FIÁTH T. (2000): A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása - szakirodalmi kismonográfia. Delphoi Consulting
<http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma-oktat-monogr.pdf>) (letöltés ideje: 2014-10-04)

- HAJÓS D. (2010): A magyar munkanélküli portréja. profession.hu, (http://www.profession.hu/cikk_allaskereses/20100112/a-magyar-munkanelkuli-portreja/314) (letöltés ideje: 2014-09-30)
- HAVASI É. (2006): A transzferjövödelmek szerepe a szegénység csökkentésében.
- HAVASI É. (2014): A szegénység fogalma, mérhetősége (letöltés ideje: 2014-09-03) (https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0CEIQFjAG&url=http%3A%2F%2Fdeszocpol.atw.hu%2Ftarspol%2Fhavas_eva.doc&ei=5QIHVIWzHMHT7AaSxIDgDA&usq=AFQjCNEzOJThMD6pM_tsnTNSth6tv4Q8g&sig2=cEnlv3amCfzgpHn7Wo05Xg&bvm=bv.74115972,d.ZGU&cad=rja)
- KEMÉNY I. (2000): A teljes foglalkoztatottságtól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaságig. Lucidus Kiadó
- KOTOCS J. (2012): „A mai napnak való vagyok...” Tartósan munkanélküliek megélhetési stratégiái (<http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/kotics/amainapnak.pdf>) (letöltés ideje: 2014-09-09)
- KRÉMER B. (1993): Van-e Magyarországon szegénység? (http://www.esely.org/kiadvanyok/1993_3/van_enma.pdf) (letöltés ideje: 2014-09-11)
- KSH (2000-2009): 2.6.1. Jövedelem-eloszlás, szegénység (http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_6_1.html) (letöltés ideje: 2014-09-05)
- KSH (2014): 2.1.27. Munkanélküliségi ráta befejezett legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként (2008–) (http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf046.html) (letöltés ideje: 2014-09-08)
- MOLNÁR SZ. (2011): Magyarország versenyképességének humán tényezői – Helyzet- és jövőkép, JATEPress, Szeged
- MTA Gyerekszegénység (2014) Elleni Program: MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda feladata (letöltés ideje: 2014-09-03) (http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=13)
- portfolio.hu (2014): Felpörög a közmunka. (http://www.portfolio.hu/gazdasag/munkaugy/felporog_a_kozmunka.201325.html) (letöltés ideje: 2014-09-09)
- PUSZTA SZ. (2011): Állástalanság, tisztességes szegénység jellemzi Nógrád megyét (<http://www.hrportal.hu/hr/allastalansag-tisztess-ge-szegenyseg-jellemzi-nograd-megy-20110628.html>) (letöltés ideje: 2014-09-05)
- TÁMOP 5.2.3 pályázat (2014): komplex kistérségi gyerekesély programok 23 LHH kistérségben
- VÁRADI M. (2008): Kistelepülések lépéskényszerben. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- VIRÁG T. (2007): Migrációs folyamatok az aprófalvakban (http://gyerekesely.eu/wp/wp-content/uploads/2014/09/Vir%C3%A1g-T%C3%BCnde_Migr%C3%A1ci%C3%B3s-folyamatok-az-apr%C3%B3falvakban_2007.pdf) (letöltés ideje: 2014-09-30)

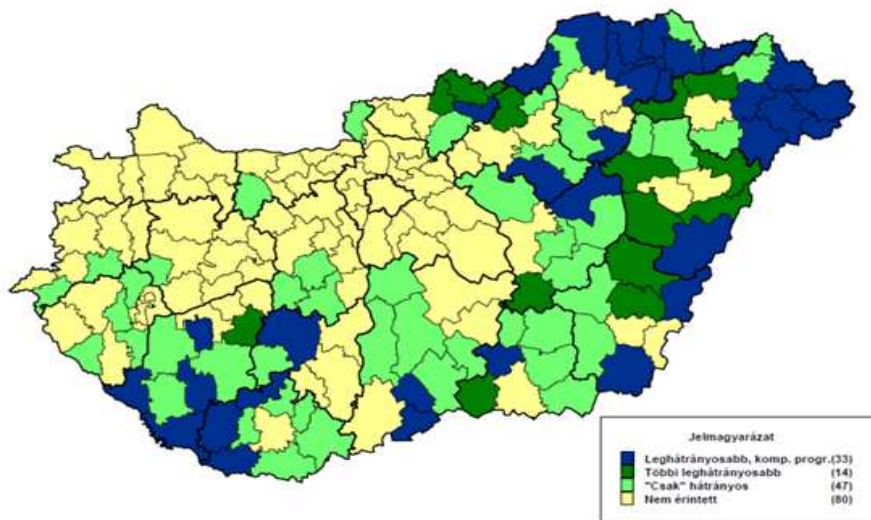
Komplex humán fejlesztések a Dél-Csereháton (Babják Boglárka)

Bevezetés

Magyarországon 2012-ben a teljes népesség 17%-a, a gyerekek (0-17 évesek) 26%-a élt jövedelmi szegénységben. A jövedelmi egyenlőtlenségek 2009 és 2012 között jelentősen nőttek. A társadalom legszegényebb rétegének a részesedése az összes jövedelemből 3,1%-ról 2,5%-ra csökkent. (*KSH Adatbázis*) A jövedelmi helyzetet meghatározza a foglalkoztatottság és (in)aktivitás, melyek uniós rangsorában is nagyon rosszul állunk. Magyarország foglalkoztatási rátája 2011-ben 56% és aktivitási rátája 63%, ami jóval elmarad az EU 64%-os, illetve 71%-os átlagától. (*Gábos – Szivós – Tátrai 2013*)

A 2007-2013-as időszakban hatályos, a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17) Kormányrendelet, 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, ezen belül 33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérséget, valamint további 47 hátrányos helyzetű kistérséget jelölt ki. Ennek alapján a Szikszói és az Edelényi Kistérségek az LHH besorolásba tartoznak.

Az LHH kistérségekben él az ország teljes népességének 10%-a, a 33 kistérségből 22-ben nincs 10.000 fő feletti település. Ezekben a kistérségekre jellemző, hogy nem versenyképes az oktatásuk, ezzel összefüggésben a továbbtanulók száma rendkívül alacsony, magas a gyermekszegénység és rossz a népesség egészségügyi állapota. A várható élettartam a nőknél az átlagnál egy-két évvel alacsonyabb, a férfiaknál pedig három-négy évvel alacsonyabb. Emellett veszélyesen nő a lakosság rövidtávon is kezelhetetlen eladósodása, ami mögött a személyi kölcsönök, uzsora, stb. állnak. (*Csibe-Németh 2007*)

1. ábra: Kiemelten támogatott kistérségek Magyarországon
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

Hazánk 2007 és 2013 között 22,4 milliárd eurós Uniós támogatásban részesült, annak érdekében, hogy minél előbb felzárkózhasson a fejlett országokhoz. Hat kiemelt területen indultak el fejlesztések:

- a gazdaságban (GOP);
- a közlekedésben (KÖZOP);
- a társadalom megújulása érdekében (TÁMOP);
- a környezet és az energetika területén (KEOP);
- a területfejlesztésben (ROP);
- és az államreform feladataival összefüggésben (ÁROP).

A *kistérségi hátrányok* kezelésére született meg az Új Magyarország Felzárkóztatási Program (Nem mondunk le senkiről!), melynek feladata a harminchárom leghátrányosabb helyzetű kistérség fejlesztése. A programhoz új források nem álltak rendelkezésre, az operatív programok már kialakult rendszerén belül elkülönített 97 mrd Ft-nyi dedikált támogatást a térségekre kidolgozott programokban meghatározott több mint ezer projektre elosztva kaphatták meg a térségek. Az LHH-s forrásokba beépültek a TÁMOP és a TIOP forrásai is, ugyanakkor a kistérségek az említett operatív programok konstrukcióiba közvetlenül, az LHH Programon kívüli projektekkel is bekapcsolódtak.

A hátrányos helyzetű térségek számára elérhető források között kiemelt jelentőséggel bírtak a TÁMOP telepeken élők komplex humán fejlesztését szolgáló források, mely humán fejlesztések mellé 2012-ben megnyíltak azok a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Programmelemek is, amelyek a lakhatási problémák kezelésére irányultak.

Kutatási feladatomban a Dél-Csereháton megvalósuló mélyszegénység elleni programok elemzése volt. Témám kifejtéséhez három fejlesztési kezdeményezést választottam ki. Mind a három választott program a TÁMOP (Társadalmi Megújulás Operatív Program) támogatásával valósult meg. A megvalósulás helyszínei: a Szikszói Kistérségben – Kázmárk, Szikszó és a kistérség több települése, valamint az Edelényi Kistérségben – Szendrőlád. Módszerként a kiválasztott projektek dokumentumainak áttekintését és a menedzsment tagjaival interjúk készítését alkalmaztam. Az elemzés során bemutatom a szereplőket, a célokat és módszereket, a megvalósítás erősségeit és gyengeségeit, valamint a fenntarthatóság és hatásoptimalizálás kulcskérdéseit.

A Dél-Cserehát pályázatai a 2007-2013-as programozási időszakban

A *2007-2013-as programozási időszakban* a térségben összesen 373 db pályázatot ítélték meg. Ezek közül 268 db befejezett pályázat, 105 db futó pályázat, amelyek közül is van olyan, amelynek a tervezett kezdete már átnyúlik 2014-es évre, de még a 2013-as évben nyert a pályázat. Legtöbb pályázat a Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP), a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) és az Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP), forrásaira érkezett, de jelentős számú pályázatot adtak be az Államreform Operatív Program (ÁROP), a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) és a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) forrásaira is. (<http://terkepter.palyazat.gov.hu/>) Ezekre a pályázatokra összesen 44,86 mrd Ft támogatást ítélték meg.

Kistérségi lebontásban az Edelényi kistérséghez tartozó 16 településről összesen 192 db pályázat részesült 24,23 mrd Ft támogatásban, melyből eddig megvalósult 145 projekt, a Szikszói kistérséghez tartozó 23 településről 161 db, 114 db és 19,4 mrd Ft, míg az Encsi kistérséghez tartozó három településről 20 db, 9 db és 1,23 mrd Ft a támogatásban részesült, a már megvalósult pályázatok száma és a megítélt támogatás összege. (<http://terkepter.palyazat.gov.hu/>)

A térségben az egy településre jutó támogatott pályázatok száma megfelel a régiós átlagnak, ám az egy pályázatra jutó támogatások összege kb. kétszerese a régiós átlagnak. (Az Észak-Magyarországi régióban a 2007-2013-as programozási időszakban összesen 5365 db volt a támogatott projektre száma, ami összesen 381,45 mrd Ft megítélt támogatást jelentett.

A Dél-Cserehát fentebb említett 373 db pályázata közül a következő három, a szegénység mérséklését célzó kezdeményezést mutatom be:

- *TÁMOP-5.1.3-09/2 – „Szárnyakat adni a malacnak” – térségi animáció és kapacitásfejlesztési folyamat a mélyszegénységben élők közösségi integrációjáért a szikszói kistérségben – Szikszói kistérség*
- *TÁMOP-5.3.6-11/1 – Komplex telep-program és humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Kázmárk Községben - Kázmárk*
- *TÁMOP-1.4.3-08/1-2F – Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése Szendrőládon és környékén – Szendrőlád*

A kiválasztott projektekben közreműködő partnerek bemutatása

A három projekt közül a Szikszói kistérség és Kázmárk pályázataiban a megvalósítás konzorciumban zajlott le. Mindkét esetben három-három partner együttes munkájával valósították meg vállalt feladataikat. Szendrőládon a projektet egy egyesület valósította meg. (1. táblázat) Természetesen ezen kívül a helyi szervezetek munkája is segítette a projektet előrehaladását: kisebbségi önkormányzatok, óvodák, általános iskolák vezetése, védőnői szolgálat és a Magyar Vöröskereszt vettek részt a munkában. A helyi intézmények és szakemberek bevonása elengedhetetlen volt, hiszen évek óta a településen élnek, elkötelezettek a szegénység kezelése iránt, emellett a helyszínen korábbi tapasztalataik is vannak és az évek során kölcsönös bizalmat alakítottak ki a lakossággal, a célcsoporttal. Ők a projektek befejezése után is elkötelezett partnerek, a fenntartásban is rendelkezésre állnak.

A „Közösségi integrációért” projektben közreműködő partnerek bemutatása

A projekt megvalósítója a *Faluműhely Alapítvány*, konzorciumban az *Abaujrakezdés Közhasznú Egyesülettel* és a *Szikszói Kistérségi Többcélú Társulás Szociális Szolgáltató Központjával*. Akcióterülete a Szikszói kistérség teljes területe, két település (Homrogd és Nyésta) kivételével.

- *Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ*
Az intézmény alapvetően szociális alapszolgáltatásokat biztosít a területen és egyik feladata a gyermekjóléti szolgálat működtetése a Szikszói kistérség 23 településén. Ilyen feladat a gyermekek veszélyeztetésének a megelőzése, a veszélyeztető körülmények feltárása, a családsegítő szolgáltatás, család gondozás, környezettanulmányok készítése, a kapcsolattartás a rendszeres szociális segélyezettekkel. (<http://szikszo.hu/>)
- *Faluműhely Alapítvány*
Országos szervezet, mely tevékenységével hozzájárul a helyi értékekre és a közösségi részvételre alapozott, környezeti-gazdasági és társadalmi szempontból is fenntartható, a kulturális és politikai határokon átnyúló helyi, országos és nemzetközi fejlesztési programok létrejöttéhez és megvalósulásához. A szervezet kiemelt célja, a természeti erőforrások és a kulturális sokszínűség megőrzésének

és fenntarthatósága, az életminőség és a helyi, elsősorban a közösségi gazdaság fejlesztése. (<http://ruralnet.hu/>)

- *Abaujrakezdés Közhasznú Egyesület*

Az Abauj-hegyközi, Encsi és Szikszói kistérségi szereplők partnerségen alapuló együttműködésében alakult. A célja, hogy a 2006-2008 között megvalósult Cserehát Program befejezése után továbbvigye, fenntarthatóvá tegye a szegénység és kirekesztettség felszámolásában a harmadik világban is sikerrel alkalmazott, a Cserehát Program által adaptált módszereket. Olyan projekteket kezdeményez, amelyek a térség foglalkoztatási, szociális és képzésbeli gondjait hivatottak enyhíteni. Tevékenysége kiterjed a helyi közösségek fejlesztésére és a befektetések ösztönzésére is. (<http://abaujrakezdes.hu>)

A „Komplex telep-programban” közreműködő partnerek bemutatása

A projekt megvalósítója *Kázmárk Község Önkormányzata*, konzorciumban az *Abaujrakezdés Közhasznú Egyesülettel* és a *Türr István Képző és Kutató Intézettel*. Akcióterülete a Szikszói kistérségben található Kázmárk község.

- *Kázmárk Község bemutatása*

A projekt főpályázója Kázmárk Község Önkormányzata. Kázmárk a megyeszékhelytől, Miskolctól 30 km-rel északkeletre található az Észak-Magyarországi Régióban, Borsod-Abauj-Zemplén megyében, a Szikszói Kistérségben. A lakosság száma, 1.022 fő, amelyből nagyjából 400 fő él a szegregátumban, de a pontos létszámot nehéz meghatározni a gyakori vándorlás miatt. Nagyon magas a 0-14 éves közöttiek száma (224 fő), ami a romák magas arányával és az átlagosnál erősebb gyermekvállalásával köthető össze (a település egészére nézve ez a szám 257 fő). A településen élők iskolai végzettségének megoszlásáról elmondható, hogy legnagyobb arányt a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők képviselik az aktív népesség körében. Ez a szám a település egészén 150 fő, a szegregátumban körülbelül 100 fő. Az adatok alapján van olyan lakás, ahol akár 15-20-an is együtt élnek, akikből alig van munkahellyel rendelkező. A települési szegregáció több formája jellemző Kázmárkon, főként az etnikai hovatartozáson alapuló, a jövedelmi helyzeten alapuló, valamint a településre újonnan beköltözők lakóhelyi elkülönülése figyelhető meg. A legjellemzőbb a romák és a szegények együttes szegregációja. (*Kázmárk Község honlapja*)

- *Türr István Képző és Kutató Intézet bemutatása*

A Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) főleg komplex társadalomfejlesztéssel foglalkozik. A társadalmi felzárkózás, a mélyszegénység megszüntetése és az esélyegyenlőség terén megvalósuló európai uniós és hazai finanszírozású projektjei főként az álláskeresőket, alacsony végzettségűeket, megváltozott munkaképességűeket segítik. Feladatuk a projektben a készségfejlesztő szocializációs tréning, szakmai képzések, illetve alapkompétencia fejlesztése. A képzések megvalósítása mellett a hétköznapi problémák megoldásában is segítséget nyújtanak, mentori szolgáltatást végeznek. Emellett fontos szerepe van a rendezvények szervezésében, valamint olyan szakembereket biztosít, akik a kölcsönös bizalom kialakítását támogatják. (<http://tkki.hu>)

- *Abaujrakezdés Közhasznú Egyesület bemutatása*

Az Egyesület a projektben a település jellegéhez leginkább illeszkedő fejlesztő foglalkozásokkal, szolgáltatásokkal segíti a komplex telep-program sikeres

megvalósulását, ennek érdekében a helyi gazdasági élet, intézmények, partnerek bevonásával olyan szolgáltatási portfóliót alakít ki, amely a leginkább megfelel a helyi igényeknek és elvárásoknak. Adósságkezelési, egészségfejlesztési, addiktológiai, zenepedagógiai, fejlesztőpedagógiai, reformpedagógiai és kézműves fejlesztő foglalkozásokat, valamint színhátszó és fotó- és film vetítő műhely-munkákat szerveznek. (<http://abaujrakezdes.hu/>)

A „Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése” projektben közreműködő partnerek bemutatása

A projektben a helyi szereplőkön kívül nem volt más partner, csak a főpályázó, vagyis a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Hátrányos Helyzetű Ifjak (Magyarok, Romák) Azonos Szintű Oktatásáért Szociális, Kulturális, és Oktatási Egyesület*. Akcióterülete Szendrőlád község.

- *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Hátrányos Helyzetű Ifjak (Magyarok, Romák) Azonos Szintű Oktatásáért Szociális, Kulturális, és Oktatási Egyesület*
A Bhim Rao Egyesület kiemelten közhasznú társadalmi szervezet, amely 2002-ben jött létre. Célja a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok általános iskolából középiskolába, illetve középiskolából a felsőoktatás intézményeibe való bejutásának, és ezen intézményekben való sikeres helytállásának elősegítése, támogatása, melynek célja egy olyan oktatási rendszer, amely meggátolja a hátrányos munkaerő piaci helyzet újratermelődését a roma társadalomban. Az egyesület a célcsoport hatékony oktatási és képzési tájékoztatását, felzárkóztatását segíti, illetve kulturális és szabadidős programok szervezését vállalta fel. Küzd a diszkrimináció, a hátrányos megkülönböztetés és a szegregáció ellen. (<https://bhimrao.hu/>)

1. táblázat: A projektekben közreműködő partnerek

Projektben közreműködő partnerek			
Település	Főpályázó	Partner 1	Partner 2
<i>Szikszó</i>	Önkormányzati társulás	Alapítvány	Egyesület
<i>Kázmárk</i>	Önkormányzat	Költségvetési szerv	Egyesület
<i>Szendrőlád</i>	Egyesület		

Forrás: Saját szerkesztés

A projektek céljai, beavatkozási területei

A három projekt céljai között a közös pont, hogy a legsúlyosabb helyzetben lévő térségek alapvető problémáinak: elszigeteltségének és társadalmi kirekesztődés folyamatainak mérséklésére, visszafordítására jöttek létre. Emellett fontos szándék a hátrányos helyzetűek társadalmi segítése, a térség foglalkoztatási helyzetének javítása. Ezek több generáción át ható, külső segítség nélkül kezelhetetlen hátrányokra reagálnak. Mind a három projekt a roma és nem roma egyéneket és családokat célozza meg. Közös pont még a három projektben, hogy a célcsoportként bevontak hátrányos helyzetűek, nehéz körülmények között élnek, alacsony iskolai végzettségűek és legtöbbször tartósan munkanélküli. (2. táblázat)

A beavatkozás területe a három projekt esetében meglehetősen eltérő. Az első projekt kistérségi léptékű, több mint húsz települést érint, a második Szendrőlád teljes területére kiterjed, míg a harmadik Kázmárk község egy részét, az úgynevezett szegregátumot érintette. (A KSH szerint szegregátumnak tekintjük azokat a területeket, amelyeken az adatbázisuk 2001-es adatai szerint az aktív korú 15-59 év közötti lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel és legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 osztályt. A 2.000 lakos alatti települések esetében ez a fogalom megváltozik, miszerint a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy helyen lakott leromlott állapotú településrészt.) Kázmárk esetében ez a Rozmaring és a Dankó Pista utcák által lehatárolt terület.

A „Közösségi integrációért” projekt céljai

A projekt hosszú távú célja az akcióterületen a helyi résztvevők által kiépített és működtetett partnerségi hálózat létrehozása, ami a projekt befejezése után is elősegíti majd a társadalmi hátrányok következményeinek csökkentését és a mélyszegénységben élők integrációjának előmozdítását.

A projekt *közvetlen céljai* a pályázati kiírásból következtek és az alábbiak voltak:

- Térségi animáció alkalmazása a mélyszegénységben élők, köztük a terület lakosságának összetételéből eredően nagy százalékban romák érdekében, passzivitásuk és elzárkózottságuk felszámolásának elősegítésére;
- A mélyszegénységben élők mindennapjaihoz szükséges gyakorlati ismeretek, készségek átadása;
- A mélyszegénységben élők társadalmi-gazdasági integrációjának, és hatékony önszerveződésének elősegítése és érdekképviselésének kiépítése;
- A térségi szervezetségi szint növelése, térségi hálózatok, működő partnerségek létrehozása, új civil szervezetek létrejötte, mások megerősödése, szociális szövetkezetek, önszervező körök alakulása;
- Javuljon a többségi kisebbségi közösségek együttműködése. *(Pályázati útmutató)*

A „Komplex telep-program” céljai

A projekt – a kiírásban elvárt módon – a szegregált lakókörnyezetben élők, egyben hátrányos helyzetűek társadalmi felzárkózásának és integrációjának segítését célozta. A komplex telep-program a szegregáció enyhítése és felszámolása érdekében a lakhatási körülményeket javító szociális, közösségfejlesztési, oktatási, egészségügyi, képzési és foglalkoztatási elemeket tartalmazhatott. A program *célcsoportját* a szegregátumokban élő, halmozottan hátrányos helyzetű, alacsony és elavult iskolai végzettséggel rendelkező, szociális és anyagi gondokkal küzdő roma és nem roma egyének és családok alkották. De a program a település egésze számára is nyújt olyan szolgáltatásokat, lehetőségeket, amelyek segítik a hátrányos helyzetű emberek felzárkózását.

A projekt *részcéljai* a következők:

- Javuljon a telepeken és teleszerű lakókörnyezetben élők szolgáltatásokhoz való hozzáférése;
- Javuljon a bevont személyek képzettségi szintje;
- Növekedjen azon személyek száma, akik társadalmi felzárkózást segítő, oktatási, képzési és foglalkoztatási programokba kapcsolódnak;
- Növekedjen az itt élő személyek közül foglalkoztatásba kerülők száma;
- Növekedjen a teleszerű környezetben élő gyermekek óvodáztatási aránya;

- Javuljon a programba bevont iskoláskorú gyermekek/ fiatalok iskolai előrehaladási esélyei, tanulmányi eredményei és szabadidő eltöltési elérhetőségei bővüljön. (Pályázati útmutató)

2. táblázat: A projektek céljai

Projektek céljai			
Cél	Szikszó	Kázsmárk	Szendrőlád
<i>Célcsoport: alacsony iskolai végzettségűek</i>	X	X	X
<i>Célcsoport: aktív korúak</i>		X	
<i>Célcsoport: egész lakosság</i>	X		X
<i>Egész kistérséget érintő programok *</i>	X		
<i>Egész települést érintő programok</i>			X
<i>Elszigeteltség felszámolása</i>	X	X	X
<i>Érdekképviselet kiépítése</i>	X		
<i>Fiatalok előrehaladási esélyeinek növelése</i>		X	
<i>Hátrányos helyzetűek támogatása</i>	X	X	X
<i>Javuljon a bevontak képzési szintje</i>		X	
<i>Képzési foglalkoztatási elemek</i>		X	X
<i>Kisebbségi együttműködés javítása</i>	X		
<i>Létrejövő üzemben való foglalkoztatás</i>			X
<i>Munkaerő közvetítő iroda létrejötte</i>			X
<i>Nehéz életkörülmények között élők segítése</i>	X	X	X
<i>Növekedjen a foglalkoztatásba kerülők száma</i>		X	X
<i>Növekedjen az óvodáztatási arány</i>		X	
<i>Partnerségi hálózat létrehozása</i>	X		
<i>Piacképes szakma megszervezése</i>		X	X
<i>Társadalmi kirekesztettség mérséklése</i>	X	X	X
<i>Település egy részét érintő programok</i>		X	
<i>Térségi animáció segítségével csökkent az elzárkózás</i>	X		
<i>Új civil szervezetek létrejötte</i>	X		

*Kivéve két települést, Homrogd, Nyésta

Forrás: Saját szerkesztés

A „Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése” projekt céljai

A projekt *elsődleges célja*, hogy a programba bevont hátrányos helyzetű, nehéz körülmények között élő, alacsony iskolai végzettségű és tartósan munkanélküli felnőttek számára különböző képzéseket és foglalkoztatásra irányuló projektelemeket biztosítsanak. A folyamatosan változó munkaerő piaci helyzetben olyan szolgáltatásokat, módszereket, eszközöket fejlesztettek ki, mely rugalmas módon képes a szükségleteket kielégíteni, azokra reagálni. Céljuk a térség foglalkoztatási helyzetének, munkaerő piaci mutatóinak javítása, a tartós munkanélküliség által okozott társadalmi kirekesztődés megszüntetése.

A projekt *részcéljai* a következők voltak:

- Olyan piacképes szakma megszerzése, amely alacsony iskolai végzettséggel is elérhető, amellyel a célcsoporttagok helyben, illetve a térségen kívül eséllyel indulhatnak a munkaerő piacon.
- A létrejövő üzemen folyamatosan bővülő tevékenységek beindítása, illetve az ezt kiszolgáló foglalkoztatottak számának kibővítése.
- A létrejövő munkaerő közvetítő iroda széleskörű szolgáltatásaival az ügyfelek kapcsolati tőkével rendelkező, megbízható, legális munkához juthatnak. *(Pályázati útmutató)*

A projektek megvalósításában használt módszerek

Mind a három projektre elmondható, hogy több fő szociális munkást alkalmaznak, akik nagyon sokban segítik a célcsoport bevonását a különböző szolgáltatásokba. Munkájukból és helyi ismertségükből adódóan az emberek megnyílnak nekik, elmondják a különböző problémáikat, kölcsönös bizalom alakul ki köztük és a célcsoport között. A halmozottan hátrányos helyzetből adódóan az ismert szociális gondokon kívül a legkülönfélébb problémák megoldására kellett elkészülni. A projekt során folyamatos az esetek felderítése, a rendszeres tanácsadás, családgondozás és az esetmegbeszélés is. Ez a tevékenység különösen fontos volt a Szikszói kistérségben zajló projektben, mivel a különböző tréningekre, foglalkozásokra, work-shopokra a szociális munkások közvetítésével jöttek el a résztvevők. A másik két projektben a megszervezésre került OKJ-s képzéseken való részvételi hajlandóságot is erősítették. (3. táblázat)

A „Közösségi integrációért” projekt megvalósításában használt módszerek

A Szikszói kistérségben a mindenféle szolgáltatások beindítása előtt úgynevezett *Road-show-t* szerveztek, ahol *előadásokat, beszélgetéseket* tartottak a témával kapcsolatban. A szakemberek és a bevontak is elmondhatták szükségleteiket, legégetőbb bajukat, majd a hozzászólásokat figyelembe véve alakították ki közösen a fejlesztési ötleteket. Így alakult ki – a helyi igények alapján – a projekt időtartama alatt megvalósult tevékenységek összessége. Ez a projekt nagy különbséget mutat a másik kettőtől, ahol főleg az *OKJ-s képzések* kaptak hangsúlyt. Ebben a megvalósításban a bevont települések lakói különböző témájú tréningeken, foglalkozásokon, workshopokon, előadásokon, felkészítőken vehettek részt. Így az alábbiak valósultak meg:

- 12 *tréning-esemény* „Életvezetési technikák, család, mint gazdálkodási kiegészítés működése” témában – 50 főt vontak be, összesen 12 helyszínen. A tevékenység elsősorban a fiatalokra és a nőkre koncentrált;
- 12 *foglalkozás* „Hivatali, ügyintézési, tájékoztató – állampolgári – készségek fejlesztése” címmel – 50 főt vontak be. A tevékenység elsősorban a fiatalokra koncentrált;
- 12 *tréning esemény* „A foglalkoztathatósági, tanulási és a mobilitási készségek javítása” címmel – 60 főt vontak bel. A tevékenység elsősorban a fiatalokra koncentrált;
- 12 *workshop és 30 foglalkozás* „A cigány és nem cigány lakossági csoportok közötti konfliktusok megelőzése, tompítása, továbbá a kisebbségi szervezetek, kisebbségi közösségi kezdeményezések és a többségi intézmények, mindenekelőtt az önkormányzatok közötti együttműködések javítása” témakörben. A tevékenységekben a településeken élők minden korosztálya aktívan részt vett;

- 12 előadás és 24 foglalkozás „A mélyszegénységben élők érdekeinek formális megjelenítése és hatékony képviselete” témakörben – 60 fő részvételével. A tevékenység elsősorban a fiatalokra és az idősebb korosztályra koncentrált;
- Helyi vélemények összegyűjtése (a teljes helyi lakosság és a helyi közreműködésével). A helyi kezdeményezések véleményezése érdekében kérdőíves felmérést végeztek a térségben – 53 kérdőívet töltöttek ki a megszólítottak;
- 6 Vezetőképző tréning – legalább 10 fő részvételével;
- Közösségépítő, feszültségoldó hatású rendezvények roma és nem roma embereknek egyaránt:
 - „Együtt focizás” barátságos focimérkőzések felnőtt és gyermek csapatoknak,
 - „Színházat Mindenkinék” tréningtábor,
 - A tábort követő „Mini-turné” keretében több településen is előadták a darabot.
- A helyi társadalom vezetői számára szervezett kapcsolatépítési – és kommunikációs ismeretek bővítése, összesen 110 fő részvételével.
 - Társadalmi kapcsolódások erősítése (10 tréning),
 - Abszorpciós képesség megerősítése (10 tréning) – különböző (mezőgazdaság-, zöldgazdaság-, bio-gazdaság-, állattartó- és önszolgáltató) projektek megismerése,
 - Felkészítés (10 tréning) - a civil kezdeményezéseket és a hivatalból felelősöket a megfelelő szervezés, tájékoztatás, ügyintézés érdekében összekötő hálózat építése nevesített helyi kapcsolattartókkal.

A „Komplex telep-program” megvalósításában használt módszerek

A projekt kiemeli az OKJ-s és akkreditált képzéseket, amelyeken a szegregátumban élő célcsoport aktív életkorú tagjai vehettek részt. Minden képzés előtt kompetenciamérés zajlott le, melyek során összesen 68 főt szűrtek le és készítettek nekik egyéni fejlesztési tervet, melyből kiderül, ki milyen képzésben vehet részt, vagy esetleg milyen hiányosságai vannak, amit fejleszteni kell. A képzések eredményeként összesen kiadásra került 79 tanúsítvány és 34 db OKJ-s bizonyítvány.

- Szocializációs tréning (akkreditált), végzett: 34 fő;
- Alapkompetencia fejlesztés (akkreditált), végzett: 22 fő;
- Betanított kőműves és festő (akkreditált), végzett: 11 fő;
- Savanyító képzés (OKJ), végzett: 12 fő;
- Két csoport kerti munkás (OKJ), végzett: 11 fő/csoport;
- Életvezetési ismeretek felnőtteknek + Digitális írástudás + Álláskeresési technikák, részt vett: 12 fő

A képzések mellett szintén megjelennek a különböző szakmai workshopok, amin a helyi szereplők vettek részt. Közösségfejlesztési tevékenység is zajlott, összekapcsolva a szegregátumban élők életkörülményeinek javításával, mint pl. szemétszedés, árkok, járdák karbantartása, szemetesek készítése. Tizenkét alkalommal tartottak életmód tanácsadást, tíz alkalommal pedig film- és fotó műhelyt.

A projekt másik kiemelkedő tevékenysége az úgynevezett Csillagpont megépítése, ahol a célcsoporthoz tartozók napi higiénias tevékenységeket végezhetnek, illetve mosási lehetőséget biztosítanak itt számukra. Felszerelt konyharész, egy számítógépes szoba, és egy nagyobb közösségi tér (tanterem) áll rendelkezésre.

Emellett szemléletformáló kiadványok készültek különböző témákban.

3. táblázat: A projektekben használt módszerek

Projektekben használt módszerek			
Módszer	Szikszó	Kázmárk	Szendrőlád
<i>Akkreditált képzések</i>		X	
<i>Csillagpont épülés</i>		X	
<i>ECDL képzés</i>			X
<i>Előadások</i>	X		
<i>Életmód tanácsadás</i>		X	
<i>Fejlesztő foglalkozások</i>		X	
<i>Foglalkozások</i>	X	X	X
<i>Gombaiüzem épülés</i>			X
<i>Képzések</i>		X	X
<i>Közösségfejlesztés</i>	X	X	
<i>Kulcskompetencia fejlesztés</i>			X
<i>OKJ-s képzések</i>		X	X
<i>Pedagógusok alkalmazása (zene, film, fotó)</i>		X	
<i>Road-show</i>	X		
<i>Továbbfoglalkoztatás</i>			X
<i>Tréningek</i>	X	X	
<i>Vélemények összegyűjtése</i>	X		
<i>Vezetőképzés</i>	X		
<i>Workshopok</i>	X	X	

Forrás: Saját szerkesztés

A „Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése” projekt megvalósításában használt módszerek

A projekt megvalósításának módszerei között itt is nagy hangsúlyt kapnak a képzések, a felzárkóztató, kulcskompetencia fejlesztő tréningek és a képzések között szintén megjelennek a célcsoport tagjai számára szervezett OKJ-s képzések. Összesen kiadásra került 72 db tanúsítvány és 30 db OKJ-s bizonyítvány.

- Általános iskolai (3-8 osztály) végzettség megszerzése alatt biztosított; kulcskompetencia fejlesztő tréning csomag; végzett 40 fő;
- ECDL Start képzés; végzett 32 fő, 8 fő modulzáró vizsgája tett;
- Gombatermesztő képzés (OKJ); végzett 16 fő;
- Hegesztő és minősített hegesztő képzés (OKJ), végzett: 14 fő.

A projektet folyamatosan népszerűsítették *szórólapokon, hangosbemondón és tájékoztató napok* tartása révén. Több száz *szórólap* került kiosztásra, összesen 173 fő jelent meg a tájékoztató napokon. Majd kitöltésre került a kapcsolat felvételi adatlap, összesen 159 db. Akik megfeleltek és elfogadták a projektben való részvétel feltételeit, személyes interjútn vettek részt, összesen 64-en. Ennek célja a bevont kliensek

szociokulturális környezetének megismerése, a közös munkához szükséges adatok, információk megszerzése, az együttműködés kialakítása volt.

Emellett – a másik két projekttel ellentétben – megjelenik a foglalkoztatás, aminek keretében tíz fő kilenc hónapos, heti harminc órában történő foglalkoztatása történt meg.

A projekt időtartama alatt folyamatosan biztosítottak voltak kiegészítő szolgáltatások, pl. a mentorálás, ami segítette a célcsoportot a mindennapi életvitel formálásában, a konfliktusok kezelésében, a családvezetésben.

A telep programhoz hasonlóan itt is történt nagy értékű beruházás: egy *gombatermesztő üzem kialakítása*. Az üzem négy helyiségből, hűtőből, szociális épületből álló, komplett gombafarm.

A dolgozók oktatását a Gombakertész Kft., a szakmai tanácsadást és technológiai fejlesztést az Agriensis Kft., az épület tervezését, kivitelezését a Növény-ház 2008 Kft. végezte.

Létre jött egy munkaerő közvetítő iroda a 118/2001. (VI. 30.) Kormány Rendeletnek megfelelően, az iroda keretében pedig megtörtént egy régiós, országos és külföldi munkaerő-felvételi adatbázis létrehozása és karbantartása.

A projektek időtartama, költségvetése

Mind a három projekt esetében a *támogatás mértéke 100%* volt. (4. táblázat) Mindhárom esetben megkülönböztetünk előkészítő szakaszt, amely során megalakult a projektmenedzsment szervezet, lefolytatásra kerülnek a projekt megvalósításához szükséges külső partnerekre vonatkozó szerződési eljárások, megtörtént a szakértők kiválasztása, valamint kialakításra kerül a projekthez kapcsolódó arculat és honlap. Végül a projektmenedzsment tagjai lebonyolították az eszközbeszerzéseket is. A projekttevékenységek megvalósítása szakaszban zajlott a projektek tényleges megvalósítása, a meghatározott indikátorszámok teljesítése – ez öleli fel a projekt legnagyobb időtartamát. Majd az eredmények bemutatása, az utókövetés szakasza zárja a projektciklust. (5. táblázat)

A „Közösségi integrációért” projekt időtartama és költségvetése

A projekt futamideje 32 hónap volt. A megvalósítás kezdete 2011. február 1. és a projekt megvalósításának befejezése 2013. szeptember 30.

A megítélt támogatás összege 102.880.681 Ft., ebből a kifizetett támogatás összege 96.891382 Ft. A költségek tekintetében a legnagyobb arányt a Faluműhely Alapítvány kapta (70%), majd az Abaujrakezdés Közhasznú Egyesület (19%), végül a Szikszói Kistérségi Szociális Szolgáltató Központ (11%).

A „Komplex telep-program” időtartama és költségvetése

A projekt tervezett futamideje: 26 hónap. 2013. január 1-én kezdődött és 2014. december 31-ig tartott a hatályos Támogatási Szerződés alapján, amely 2013. február 5-én került aláírásra. A legutolsó álláspont szerint a projekt 2015. február 28-ig meghosszabbítására kerül.

A projekt tervezett költsége: 121.173.775 Ft. A költségek tekintetében a legnagyobb arányt Kázmárk Község Önkormányzata kapta (58%), majd az Abaujrakezdés Közhasznú Egyesület (23%), végül a Türr István Képző és Kutató Intézet (19%).

A „Foglalkoztatási esélyek” komplex fejlesztése program időtartama és költségvetése

A projekt futamideje: 24 hónap volt. A megvalósításának kezdete 2011. január 1. és a projekt megvalósításának befejezése 2012. december 31. Az igényelt támogatás összege 167.688.416 Ft volt. A költségvetését a BHIM RAO Egyesület használta fel 100%-ban.

4. táblázat: A projektek költségvetése

Projektek költségvetése			
Költségvetés	Szikszó	Kázsmárk	Szendrőlád
Támogatottsága	100%	100%	100%
Összköltsége	102.880.681 Ft	121.173.775 Ft	167.688.416 Ft

Forrás: Saját szerkesztés

5. táblázat: A projektek időtartama

Projektek időtartama		
Időtartam	Projekt kezdete	Projekt vége
Szikszó	2011. szeptember 30.	2013. február 1.
Kázsmárk	2013. január 1.	2015. február 28.
Szendrőlád	2011. január 1.	2012. december 31.

Forrás: Pályázati Útmutató (Saját szerkesztés)

A projektekben dolgozók szakmaterületei

Mind a három projektben *kötelezően betöltendő munkakörök* voltak: a projektmenedzser, aki a projekt működéséért átfogó felelősséggel bír; a szakmai vezető, aki a projekt szakmai megvalósításáért felel; a pénzügyi vezető, aki a pénzügyi feladatokat látja el. Emellett a projekt végrehajtásához szükséges dolgozókat a célok, feladatok nagysága alapján határozták meg: pl. projektasszisztens, aki a projektvezető munkáját segíti; szociális munkás, aki szociális problémákban segít; vagy a közösségfejlesztő, aki segít a „közösségi szellem” kialakításában. Általánosan elmondható róluk, hogy a projektben dolgozók végzettségüket tekintve legnagyobb arányban szociológus, szociálpedagógus szakképzettséggel és közgazdász szakképzettséggel rendelkeznek. (6. táblázat)

A „Közösségi integrációért” projektben dolgozók bemutatása

A projektben dolgozók száma tizenhat fő volt. Ebből a projekt végrehajtásához szükséges szakképzettséggel rendelkeznek összesen hét fő.

A projektmenedzser, a szakmai vezető és a pénzügyi vezető releváns felsőfokú végzettséggel rendelkeztek, emellett több éves tapasztalattal a projekt végrehajtásához. Emellett projektasszisztens került alkalmazásra a kapcsolódó jelentős adminisztrációs munkára. Szociális munkásként két főt vontak be, akik szintén kellő tapasztalattal rendelkeztek. Alkalmaztak közösségfejlesztő, és vidékfejlesztési szakembereket. A projektben közvetlenül részt vett még négy fő animátor és két fő roma mentor. Továbbá alkalmazásra kerültek egy fő kommunikációs munkatárs (harminc hónapra) és egy fő közösségi dramaturgiai szakértőt (húsz hónapra).

A „Komplex telep-programban” dolgozók bemutatása

A projektben folyamatos alkalmazásban van egy fő projektmenedzser, egy fő szakmai vezető, szakmai koordinátor, egy fő pénzügyi vezető, négy fő szociális munkás, két fő közösségi programszervező, és egy fő karbantartó, akik heti negyven órában látják el a feladataikat. Emellett szakértői napokra vannak alkalmazva a megvalósítandó szolgáltatásokhoz köthető szakemberek: gyógypedagógus szakértő, fejlesztő szakértő és közösségi animátor, adósságkezelői szakértő, egészségfejlesztő és életmód tanácsadó szakértő, addiktológus szakértő, közösségi animátor.

6. táblázat: A projektekben dolgozók bemutatása

A projektekben dolgozók bemutatása			
Dolgozók	Szikszó	Kázsmárk	Szendrőlád
Addiktológus		X	
Adósságkezelő		X	
Agrármérnök			X
Animátor	X	X	
Dramaturgiai szakértő	X		
Egészségfejlesztő		X	
Életmódtanácsadó		X	
Gombamérnök			X
Gyógypedagógus		X	
Karbantartó		X	
Kommunikációs munkatárs	X		
Könyvelő			X
Közösségfejlesztő	X		
Közösségi programszervező		X	
Munkaerő közvetítő munkatársak			X
Pénzügyi vezető	X	X	X
Projektasszisztens	X		X
Projektmenedzser	X	X	X
Roma mentor	X		
Szakmai vezető	X	X	X
Szociális munkás	X	X	X
Vidékfejlesztési szakember	X		

Forrás: Saját szerkesztés

A „Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése” projektben dolgozók bemutatása

A projekt menedzsmentje három főből állt: egy fő projektmenedzser heti harminc órában munkaszerződéssel, egy fő projektasszisztens heti harminc órában munkaszerződéssel és egy fő pénzügyi vezető vállalkozói szerződéssel, aki heti húsz órában végzi feladatait. A menedzsment munkáját a munkaerő-közvetítő iroda munkatársai, szociális munkások,

üzemvezető agrármérnök és az operatív feladatok napi szervezéséért felelős szakmai vezető segíti. Vagyis a megvalósításban hét fő vett részt, egy fő szakmai vezető heti negyven órában munkaszerződéssel az egyesület alkalmazásában, egy fő könyvelő vállalkozói szerződéssel, egy fő gombamérnök vállalkozói szerződéssel, egy fő munkaerő-közvetítő irodavezető, vállalkozói szerződéssel, egy fő munkaerő közvetítő iroda asszisztens vállalkozói szerződéssel és két fő szociális munkás vállalkozói szerződéssel.

A projektek eredményei, megvalósítás hatásai

A három bemutatott projekt közül kettő lezárult, a Kázsmárkon a telep-program megvalósítása még zajlik. A két lezárult projektnek a pályázatban megfogalmazott, vállalt célokon és indikátorokon túl is vannak a siker megítélésére alkalmas eredményei.

Általánosságban elmondható, hogy a célcsoport foglalkoztatása komoly *helyi vezetői munkát* igényel, ebbe beletartozik az irányítás és az ellenőrző munka is. Csak akkor működik a rendszer, ha a helyi vezetés szívügyének érzi a célok elérését, emellett az ehhez szükséges feladatok folyamatos, mindennapi elvégzését. A Szendrőládon megvalósult projekt kapcsán elmondható, hogy a szociális gazdaság típusú projekteknel a piaci bevezetés a projekt fenntarthatóságát alapozza meg. Az értékesítés azonban a projekt elején nem kalkulálható, mivel az előállított termékek minősége és mennyisége alapvetően függ a belépő, eddig ilyen tevékenységet nem végzett, a projekt tervezésekor még nem is ismert emberek kvalitásaitól. (7. táblázat)

A projektek megvalósítása során olyan, évek, évtizedek óta elfelejtett élményhez, a munka örömehez jutottak a résztvevők, mely kihatott egyaránt a családi, közösségi és társadalmi kapcsolataikra, közösségen belüli megítélésükre. Munkatapasztalatot szereztek, új szakmákat sajátítottak el és közben közösségben töltötték napjaikat. Családjukban a felnövő gyermekek a tanulás, a munkába járást, mint példát látták, ezáltal szocializációjuk más irányt vett.

A „Közösségi integrációért” projekt eredményei és a megvalósítás hatásai

A projekt *eredményeiről* huszonöt perces dokumentumfilm készült és a projektről összesen harmincegy sajtóhír jelent meg.

A megvalósítás során a bevont helyiek 30%-a a projekt végére pozitív eredményt ért el a kapcsolódó tevékenységeket illetően:

- Létrejött tizenöt önszervező csoport melyek keretében több mint 200 önkéntes dolgozik saját és közössége életminőségének javításán;
- Három új egyesület alakult;
- Hét másik egyesület újraindult és megerősödött;
- Öt szociális szövetkezet alakult;
- Két információs hálózathoz és egy szélesebb körben működő hálózathoz sikerrel csatlakoztak a helyiek.

A projekt megvalósításával összefüggésben a részt vevők száma a következő:

- Újjonnan létrejött szervezet tagjai – 65 fő;
- „Újraélesztett”, aktivizált szervezetek aktív tagjai – 35 fő;
- Valamely nyertes pályázat projektgazdái – 16 fő;
- Valamely nyertes pályázatban (vagy a személyes fejlődésüknek köszönhetően) munkát kaptak – 66 fő.

A kapcsolódó *két hazai konferencia*, a *két tanulmányút* és az *egy külföldi tanulmányút* révén a térségi kezdeményezések ismertek lettek támogató szervezetek által, más térségek

hasonló kezdeményezései által, brüsszeli szakértők által és jó viszonyba kerültek Svédország Magyarországi Nagykövetével.

A megvalósítási tervet követve a célcsoport kezelése elsősorban közösségi szemlélettel történt – közösségi szinten feltárt elképzelések kezdeményezések megvalósítható projektekké formálódtak a bevont külső szakértelem támogatásával. Ennek a folyamatnak köszönhetően összesen 109 *projektötlet* került kidolgozásra. Ebből összesen 93 projektötlet közvetlenül a szikszói kistérséget érinti, s ezeket a kistérség aktív helyi szereplői (magánszemély, vállalkozó, civil szervezet, non profit gazdasági szervezet, intézmény stb.) dolgozták ki és adták be. Közülük huszonkilenc nem nyert, további kilenc jelenleg még elbírálás alatt áll, illetve hatvanhárom nyertes. A nyertes projektek összesen 1.320.450.000 Ft fejlesztési forrást hoztak a kistérségnek, a még döntés alatt állók pedig további 195.000.000 Ft forrást jelenthetnek pozitív elbírálás esetén. Ezen felül a „Szárnyakat adni a malacnak” konzorcium partnerei által tizenhat olyan koncepció került kidolgozásra és beadásra, amelyek nem jelentenek közvetlen anyagi támogatást a kistérségnek, azonban erősítik a kistérség együttműködését más hazai térségekkel, partnerségi viszonyok kialakításával. A tizenhat projekt közül három nem nyert, egy jelenleg elbírálás alatt (29.000.000 Ft), a tizenkét nyertes ötlet pedig összesen 188.800.000 Ft projekt támogatásra tett szert.

A „Komplex telep-program” eredményei és a megvalósítás hatásai

A projekt 2015.02.28-ig meghosszabbítására kerül, így ennek a programnak a másik kettővel ellentétben még nem mérhetjük a megvalósítás utáni eredményeit. De elmondható, hogy a projekt során kiemelt szerepet kap(ott) az öngeneráló – így öngerjesztő-önsegítő folyamatok indulnak el a célcsoporton belül, ami nem igényel külső finanszírozást, mivel a mindennapok rutinjába beépül.

A *Csillagház-Csillagpont* működtetését a Főpályázó önkormányzat hosszú távon tervezi. Folyamatosan keresi a forráslehetőségeket új programokra. Az épület és a benne foglalt funkciók fenntartására forrásokat különít.

A projektben megvalósult képzéseknek köszönhetően képzett kerti munkás és tartósító munkaerőhöz jut az önkormányzat. A már létező üvegházban zajló zöldségtermelés az új, képzett munkaerőnek köszönhetően tovább bővíülhet. Az önkormányzat által zöldségtermelésre használt terület a szolgáltatóházhoz tartozó föld hasznosítása miatt szintén bővül. A tartósító képzésben részt vettek alkalmazásával a megnövekedett zöldségtermelés eredménye nem csak idényjelleggel, hanem idényen kívül, teljes évben elérhető az önkormányzat által működtetett intézmények számára (vagy a községben működő intézmények számára értékesítéssel válik elérhetővé). Ennek köszönhetően az önkormányzat költségei csökkennek (vagy bevételei emelkednek). Az így elért forrásokat szintén a projekt eredményeinek pénzügyi fenntartására tudja (részben) fordítani az önkormányzat.

A „Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése” projekt eredményei és a megvalósítás hatásai

A kulcskompetencia, az ECDL Start és a hegesztő képzések után a célcsoport nem került foglalkoztatásra, a megszerzett képzéssel saját maguk próbálták/nak elhelyezkedni, mely folyamatot a mentorok és a munkaerő közvetítő iroda segíti.

A gombatermesztő képzésben oklevelet szerzett tizenhat fő közül tíz fő került foglalkoztatásra kilenc hónapos időtartamban, napi hat órában a létrejövő gombauzembem. A kiválasztás a mentorok, az oktatók és javaslatlétéle alapján történt, munkavezetőt szintén

a fenti szisztéma szerint választottak a célcsoport tagjai közül. Külön juttatásuk a pályázatból nem volt, egyforma bérezésben részesülnek. A tervezés és a megvalósítás között eltelt időszak alatt a minimálbér is emelkedett, így az eredetileg beállított nyolc órás munkabér és járulékai csak 6 órás foglalkoztatásra volt elegendő. A munkavállalók munkaruha juttatásban részesültek, valamint a gomba vásárláskor kedvezményes áron juthatnak hozzá a gombához. Ugyancsak a munkavállalók hosszútávon való benmaradását segíti az a támogató, segítő munka, melyet a menedzsment tagjai nyújtanak önkéntes munkában.

7. táblázat: A projektek eredményeinek és hatásainak bemutatása

A projektek eredményeinek és hatásainak bemutatása			
Eredmények, hatások	Szikszó	Kázsmárk	Szendrőlád
<i>12 db OKJ-s bizonyítvány</i>		X	
<i>25 perces dokumentumfilm</i>	X		
<i>47 db tanúsítvány</i>		X	
<i>Csillagház-Csillagpont működése</i>		X	
<i>Gyakorlati tapasztalat</i>		X	X
<i>Hátrányok csökkentése</i>	X	X	X
<i>Információs hálózat kiépítése</i>	X		
<i>Integrálódás folyamatának növelése</i>	X	X	X
<i>Képzések után foglalkoztatás</i>			X
<i>Meglévő egyesületek megerősödése</i>	X		
<i>Önbecsülés növekedése</i>	X	X	X
<i>Önsegítő csoportok létrejötte</i>	X		
<i>Önsegítő folyamatok</i>		X	
<i>Projektötletek készítése</i>	X		
<i>Szellemi bázis növekedése</i>	X	X	X
<i>Szociális szövetkezetek létrejötte</i>	X		
<i>Térségi kezdeményezések</i>	X		
<i>Új egyesületek létrejötte</i>	X		

Forrás: Saját szerkesztés

Nem elhanyagolható az a szellemi bázis, mint „termék”, amely a képzések során létrejött. A gyakorlati képzés és a foglalkoztatás alatt gyakorlatot szereztek és ezáltal egyedülálló előnyös helyzetbe kerültek a térségben élő munkanélküliekkel szemben.

Társadalmi, egyéni közvetlen haszna is volt, mivel visszaadta a célcsoport önbecsülését, integrálódási folyamataikat elősegítve.

Továbbra is működik az üzem, termeli a gombát, a piac megszerzése a további működés feltétele. A térségben nem működik hasonló üzem, így a szervezet monopolhelyzetben van a gombatermesztést illetően. A gombaház négy egységből áll, egy termési ciklus (három hullám) eredménye 2,5 tonna gomba/egység. Idáig a miskolci nagybani piac volt a legnagyobb felvásárló, de helyben is több 100 kg gomba került értékesítésre.

Az üzem jelenleg működőképes, számítógéppel vezérelt technikával működik. Ez szerencsére újabb beruházást nem igényel. A tervek között szerepel a komposzt berakódását gépesíteni egy futószalaggal, valamint korszerű polcrendszer beszerzése.

A TÁMOP projektek fenntarthatósági követelményei

Minden TÁMOP program estében a környezeti fenntarthatóság és a fejlődés társadalmi háttérének fenntarthatósága fontos, az egyik legfontosabb elvként meghatározott követelmény.

Az esélyegyenlőség megteremtését és a környezeti fenntarthatóságot minden projekt teljes ciklusában vizsgálják.

A *fenntarthatóság* érvényesítése azt jelenti, hogy már a program tervezése során, a megvalósításon, a nyomon követésen és az értékelésen át bizonyos szempontokat figyelembe kell venni. Cél a környezeti és társadalmi értelemben fenntartható fejlődés elősegítése, amit jelentős mértékben szemléletváltozással lehet elősegíteni. Így a TÁMOP által támogatott projektekből megvalósuló képzéseknek, szolgáltatásoknak hozzá kell járulniuk a fenntartható fejlődéshez, ennek a tanulásához.

Az esélyegyenlőség kapcsán lényeges, hogy a pályázó megjelölje, melyik esélyegyenlőségi célcsoportot, vagy célcsoportokat emeli ki és számukra célzottan, vagy közvetve milyen esélyeiket bővítő szolgáltatásokat hoz létre, illetve a létrehozott eredmények nem gátolják-e az esélyegyenlőségi célcsoportokat lehetőségeik kibontásában.

A projektek hiányosságai

A vizsgált három projekt elemzése során kirajzolódott néhány közös és néhány projekt-specifikus hiányosság.

A szegregátum lehatárolása

Az egyik ilyen gond a „telepes” projektek esetén a *szegregátum* lehatárolása. Elfogadható, sőt teljesen logikus az, hogy a létező szegregált területekre fókuszálnak a tervezhető tevékenységek tekintetében. Gyakorlati értelemben egyes települések teljes egészükben szegregátumnak tekinthetők, míg más településeken több szegregált terület található, illetve az adatok alapján nem szegregált területek lakossága sem él jobb színvonalon, mint a lehatárolt szegregátumon belül élők. A tevékenységeknek a konstrukcióban elvárt mértékű fókuszálása a szegregátumra a településen belüli társadalmi feszültségeket, különbségeket nem csökkenti, hanem egyenesen növeli („Én nem vehetek részt a képzésekben, mert nem a xy utcán lakom, hanem egy utcával arrébb, miközben ugyanolyan szegény vagyok?”).

Szakemberek hiánya

Általánosabb probléma a *szakemberek* kérdése. A pályázati kiírásokban elvárt (érthető módon) végzettséget és tapasztalatokat a munkaerőpiacon sokszor nem lehet megvásárolni azon az áron, amit bérként el lehet számolni a projektek költségvetésében. Ennek az az oka, hogy a TÁMOP kiírásokra jogosult településeken nem élnek ilyen végzettségű-képztségű, tapasztalatokkal rendelkező szakemberek, így őket a környékbeli nagyobb városokból kell elhívni. Jelen tanulmányban is láthatjuk, hogy hány nyertes illetve futó TÁMOP projekt van a térségben – így még a környező nagyobb városok (Miskolc) sem tudják a felmerülő szakemberigényt kielégíteni, így ennek a szaktudásnak egyre magasabb az ára. Extrém példa aoteles projektek esetében a szociális munkások esete. Diplomás szociális munkást kell alkalmazni, minden 15 bevont személy után legalább egy főt. Ez tulajdonképpen már teljesíthetetlen tekintve a bevontak számát, a felsőfokú szociális munkás képzés korlátait, a projektben elszámolható béreket és a szociális munkások munkába járásának költségeit.

A helyi munkaerő képességbeli korlátai

A projekt megvalósításban részt vevő *helyi munkaerőnek bizonyos képességbeli korlátai* lehetnek. A települések vezetői arra törekednek, hogy helyi munkaerővel töltsék fel az önkormányzati dolgozói pozíciókat. Viszont a kisebb településeken nagyon kevés olyan munkavállaló található, aki a projekt végrehajtáshoz szükséges kompetenciákkal, elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezik. Emiatt gyakran áll elő az a helyzet, hogy nem megfelelő képzettségű munkatársakra hárul a projektek végrehajtása. Másik problémát jelentő szituáció, hogy egyes projektekben a települések önkormányzatának olyan dolgozói látják el a különböző adminisztrációs és szakmai feladatokat, munkaköröket, akiknek számos egyéb feladata is van. Általában elvárás velük szemben, hogy lássák el az önkormányzat mindennapos működéséhez szükséges feladatokat, viszont emellett több projektben is dolgozzanak. Ezen okok miatt a projektek végrehajtása, adminisztrációja, vagy pénzügyi kezelése akadózhat, szélsőséges esetben olyan hibák is bekövetkezhetnek, amelyeknek a végeredménye szabálytalansági eljárás, pénzügyi visszafizetési kötelezettség.

A kifizetések rapszodikussága

Az ilyen típusú projektek megvalósítása során alapvető a pénzügyi folyamatosság. Mivel a legtöbb önkormányzatnak, különösen a kisebb önkormányzatoknak nincs jelentős forgó pénzállománya, a legkisebb kifizetési késedelem is láncreakciót indíthat el. A *finanszírozás rapszodikussá válhat*, amikor a háttérszervezeteket, minisztériumokat, közreműködő szervezeteket átalakítják, vagy maga a támogatási rendszer változik. Ilyenkor a támogatások megérkezése kiszámíthatatlan. Így a 100%-ban támogatott projektek megvalósítása is csak nagyobb hitelfelvétel mellett lehetséges, amihez viszont a pénzintézetek általában ingatlanfedezetet kérnek, ez pedig a legtöbb esetben nem biztosítható. Ráadásul a legtöbb projektfinanszírozó hitelkonstrukció igénybevételéhez saját önerő szükséges (a projekt terhére elszámolni kívánt számlák x százalékát a bank fizeti a hitel terhére, a maradék részét a projektgazda biztosítja).

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy az Európai Unió támogatások immár széles körben elterjedtek. Borsod-Abaúj-Zemplén megyére vonatkoztatva 2007-13 között minden egyes emberre 344.688 Ft jutott a hét év alatt, azaz évente közel 50.000 Ft. Ez közel egyenlő azzal, amit a 18-69 éves korosztályba tartozók egy év alatt gyógyszerre költenek. A viszonylag alacsony összeggel is komoly eredményeket értek el a pályázók. Ezt igazolja a három vizsgált projekt is.

Mind a három projektre jellemző a *komplexitás*: (1) társadalmi problémákra fókuszálnak (társadalmi feszültségek, szétesett-nem létező közösségek); (2) a mindennapi életben használható tudást adnak (család és egyén esetében is); (3) elősegítik a foglalkoztatást (munkahelyek létrehozása és/vagy a nyílt munkaerőpiacon elhelyezkedés esélyeinek javítása).

A komplex szemléletmód a korábbi projekt tapasztalatokból eredeztethető. Mind a három projektgazdánál (konzorciumnál) megtörtént annak a felismerése, hogy bár talán a legsúlyosabb probléma a magas munkanélküliség, de önmagában a munkahelyteremtés nem megvalósítható. Miután a térség gazdasági- és földrajzi körülményeiből adódik, hogy nagyobb foglalkoztató cég, vállalkozás a belátható jövőben nem fog letelepedni a környéken, az egyedüli kiutat a munkahelyek helyi megteremtése jelenti. A munkahelyeket azonban csak motivált, elkötelezett emberekkel együtt lehet létrehozni. A motiváció viszont egy hosszabb, több lépcsős folyamat. A helyi társadalmi feszültségek enyhítése, a mindennapi gondokban való segítségnyújtás során lehet megvalósítani az emberek bevonását és a projekt céljaival való azonosulását. Majd ennek megtörténte után kezdődhet el a konkrét munkahelyteremtés folyamata, mely tehát az alapoktól a végéig a potenciális munkavállalókkal közösen zajlik.

Ez nem más, mint a *részvételen alapuló tervezés és projekt megvalósítás*. Elgondolkodtató, hogy mind a három projektgazda (az egyes szervezetek és konzorciumok) egymástól függetlenül (térben és időben) ugyanezt a módszertant követte/követi. A „*projektek célcsoportja*” megközelítése helyett alkalmazott „*projektek aktív, cselekvő részese*” megközelítés eredménye nem csak a megvalósítás hatékonyságára van pozitív kihatással, hanem a fenntarthatóságra is. A fenntarthatóság záloga ugyanis az, ha a rendszerek, fejlesztések működtetésébe bevont emberek elkötelezettek, azaz valamilyen érdekeltségük keletkezik. A fenntarthatóság jelen projektek esetében lehet akár piaci alapon értelmezett fenntarthatóság is – lásd a gombatermesztő üzemet.

Más esetekben ez jelentheti újabb projektek, fejlesztések generálását is, mint pl. a „*Szárnyakat adni a malacnak*” projekt esetében – a Kázsmárk Község Komplex Telep programja is egy ilyen generált projekt.

Bár a TÁMOP konstrukciók alkalmasak a komplex problémák kezelésére – a társadalmi problémáktól a foglalkoztatásig –, mégis vannak alapvető problémák, melyek rányomják a bélyegüket a segítségükkel megvalósított fejlesztésekre. Az egyik ilyen probléma az ERFA típusú költségek alacsony aránya a teljes projekt költségvetésen belül. Mivel több TÁMOP konstrukció közvetlenül a foglalkoztatásra, munkahelyteremtésre irányul (pl. 1.4.3. intézkedések), érthetetlen, hogy legalább bizonyos intézkedések esetében miért nem lehet erre megoldást találni – akár kapcsolt, második körös más operatív programból finanszírozott pályázati kiírásokkal.

Másik gond a közreműködő szervezet által elfogadhatónak tekintett bérek sok esetben köszönő viszonyban sincsenek a valósággal. Tipikus esete ennek a telep programok esetében kötelezően alkalmazandó szociális munkások esete – lehetetlen a költségvetésben beállítható bérért diplomás szociális munkást találni a munkaerőpiacon. Mind a projekt adminisztráció, mind a szakmai megvalósításért felelős munkakörök esetén igaz, hogy az

alacsony bér miatt a pozíciókat betölteni képes munkatársak egyszerre több projektben is dolgoznak. Ez a jelenség szélsőséges esetekben addig terjed, hogy a számlaképes munkavállalók a maximális napi 12 órán felül is dolgoznak. Sokkal hatékonyabb lenne, ha a projektekben a piaci viszonyoknak megfelelő bért lehetne a képzett és felkészült munkatársaknak megfizetni. Így mindenki jobban tudna az adott projekt sikeres megvalósítására koncentrálni és a projektek megvalósítása is nagyobb létszámú képzett munkaerőt tudna a hátrányos helyzetű térségekben, településeken megtartani.

Irodalomjegyzék

- CSITE A. - NÉMETH N (2007): A születéskor várható élettartam kistérségi egyenlőtlenségei az ezredforduló Magyarországon. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás. II. évfolyam (2007) 2. szám* 257–289. oldal
- GÁBOS A. – SZIVÓS P. – TÁTRAI A. (2013): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000-2012. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések. Budapest: TÁRKI.
- Pályázati útmutató a Társadalmi Megújulás Operatív Program Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért c. pályázati felhívásához. Kódszám: TÁMOP 5.1.3.-09/2
- Pályázati útmutató a Társadalmi Megújulás Operatív Program Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) c. pályázati felhívásához. Kódszám: TÁMOP-5.3.6-11/
- Pályázati útmutató a Társadalmi Megújulás Operatív Program Innovatív, kísérleti foglalkoztatási programok - A komponens c. pályázati felhívásához. Kódszám TÁMOP- 1.4.3-08/1
- 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat
- 118/2001. (VI. 30.) Kormány Rendelet
- Abaujrakezdés Közhasznú Egyesület honlapja - <http://abaujrakezdes.hu/>
- Bhim Rao Egyesület honlapja - <https://bhimrao.hu/>
- Faluműhely Alapítvány honlapja - <http://ruralnet.hu/>
- Humánerőforrás portál - <http://hrportal.hu/>
- Kázmárk Község honlapja - www.kazsmarkkozseg.hu
- KSH Tájékoztatási Adatbázis – www.ksh.hu
- Pályázati adatbázis - <http://terkepter.palyazat.gov.hu/>
- Szikszó város honlapja - <http://szikso.hu/>
- Türr István Képző és Kutató Intézet honlapja - <http://tkki.hu/>

Helyi termékek a Cserehát aprófalvas térségében (Vizkeleti Anna)

A helyi termék fogalma, szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben

Elsődlegesen ki kell emelnünk, hogy „a hazai területfejlesztési gyakorlatban többnyire a külső erőforrásokra erősen támaszkodó fejlesztések kerültek előtérbe. Mára bebizonyosodott, hogy a létező problémákra gyakran nem lehet tartós, fenntartható megoldást találni tisztán külső erőforrások felhasználásával. A külső gazdasági, információs erőforrásokról szóló döntések a térségek közösségein kívül születnek meg, így nem mindig tudják reálisan felmérni és figyelembe venni a helyi közösség érdekeit, és a helyi közösségek a kitűzött célok melletti elköteleződését is alááshatják a térségükön kívül, (a bevonásuk nélkül) meghozott döntések”. (Czene 2010:7)

A helyi gazdaságfejlesztés legfőbb kihívása nem elsősorban a gazdasági növekedés biztosítása, elősegítése, hanem egy olyan fejlődés megvalósítása, amely eléri a társadalom sérülékeny, kirekesztett csoportjait, a szegényeket és a legszegényebb rétegeket is. Tisztességes munkalehetőségek biztosításával a helyi társadalom megfelelő szintű életminőségének helyben, a környezettel összhangban való garantálása, amely a jövő generáció szükségleteinek kielégítését sem veszélyezteti. (Czene 2010)

A helyi gazdaságfejlesztés szerepe tehát felértékelődik, egyre inkább a napi gyakorlat részévé válik, irányt mutatva a helyi kezdeményezésű fejlesztések számára. Célja ugyanaz, mint bármely szintű gazdaságpolitikának: a gazdaság fejlődése előtt álló akadályok elhárítása, a piac tökéletlen működéséből fakadó anomáliák mérséklése, a helyi lakosság munkalehetőségének javítása. Az eredménye pedig attól függ, hogy a helyi államigazgatás és a helyi társadalom önszerveződő csoportjai mennyire képesek menedzselni saját forrásait és érdekeit.

A helyi gazdaság az idevonatkozó szakirodalom szerint egy település, mikro-, vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett összehangolt akciók/tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége. A helyi gazdaságfejlesztés (HGf) tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében.

Csete és Láng szerint az a vidék fenntartható, amelyben élni lehet. A fenntartható vidék hozzájárul:

- a vidékiek életnívójának emeléséhez;
- a vidék funkcióinak gyakorlásához, helyreállításához;
- a természeti erőforrások, a táj, a környezet megőrzéséhez, gazdagításához;
- különféle társadalmi igények kielégítéséhez;
- a megélhetéshez;
- a természeti környezet megőrzéséhez. (Csete – Láng 2009)

Harangozó a vidéki térségek legnagyobb problémájaként nemcsak az alacsony jövedelemszintet emeli ki. A gond az, hogy ezek a jövedelmek javarészt kiáramolnak az adott térségből a fogyasztási kényszerek (pl. energia számlák) és szokások következtében. A helyi gazdaság fejlesztése mellett kiemeli, hogy szükséges egy belső piacépítés, amely a helyi termékek és helyi vállalkozók termékeinek fogyasztását preferálja, illetve külső piaci kapcsolatépítés, amely a helyi termékeket eljuttatja a felvevő piacra. (Harangozó 2010)

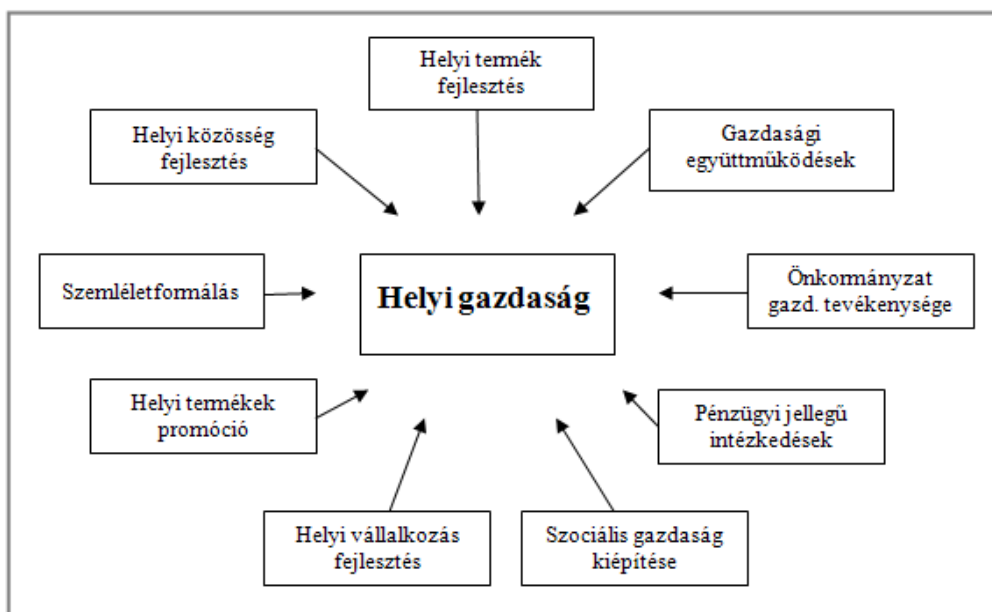
A helyi gazdaságfejlesztés legfontosabb jellemzői:

- helyi kezdeményezésre vagy annak bátorításával jön létre;

- helyi elköteleződéssel jellemezhető, azaz helyi szereplők (önkormányzat, vállalkozások, civil szervezetek és lakosság) együttműködésében, részvételével és érdekében valósul meg;
- elsősorban helyi eszközökre, belsőerőforrások felhasználására épít;
- a külsőeszközöknek és erőforrásoknak elsősorban átmeneti ösztönző szerepük van;
- autonóm, egyedi, helyhez illő megoldásokat keres;
- a helyi közösség ellenőrzése mellett valósul meg;
- a helyi „piac” szervezésére irányul;
- a fejlesztett gazdasági tevékenység eredményei alapvetően helyben hasznosulnak;
- a gazdasági célok mellett helyi közösségi, társadalmi célokat vállal;
- önmagát építő folyamatként valósul meg, stratégiai szemlélettel.

A helyi gazdaság fejlesztése során ki kell emelnünk, hogy a helyi közösség minden szereplőjének összefogására és fogyasztási szokásainak újraértékelésére is szükség van.

Hangsúlyozni kell, hogy a helyi gazdaságfejlesztés egy hosszú távú folyamat. A keretében megvalósított akciók egymást kiegészítik, tovább építik, öngerjesztő módon segítve elő további fejlesztő akciók indítását. Ezáltal a helyi gazdaság folyamatosan bővül, alakul, a helyi adottságokhoz leginkább illeszkedő módon ágyazódik be környezetébe, alkalmazkodik a helyi és külső feltételekhez, mindeközben a helyi lakosság megélhetése, megfelelő életszínvonalának helyben való biztosítása hosszú távon (a környezettel összhangban, társadalmi konszenzussal, területi és pénzügyi szempontokat figyelembe véve) fenntartható módon történik. Ideális esetben egy véget nem érő körfolyamatot alkot, amely a helyi szereplők számára egyben egy tanulási folyamat is.

1. ábra: Helyi gazdaságfejlesztési eszközök
 Forrás: Czene 2010:22

A helyi termék tehát a helyi gazdaságfejlesztés egyik fontos momentuma, végterméke. A helyi termék fogalma tágan értelmezhető, a szakirodalom szerint „a helyi

termékek, azok a termékek, amelyek hozzátartoznak egy adott település, térség, tájegység, régió identitásához, és létrehozásukban a helyi gazdasági rendszer vesz részt. A termelés során létrejövő hozzáadott érték helyi szinten jelenik meg, helyi szinten járul hozzá az egzisztenciák fejlődéséhez. A helyi termékeket jellemzően a lakosság, valamint a mikro- és kisvállalkozások termelik, amelyek között jelentős az önfoglalkoztató vállalkozás”(Kertrégió 2012).

A helyi termékek előállításánál a térség belső erőforrásai kerülnek előtérbe: a munkaerő, az ismeretanyag, a tettekéesség, összefogás, együttműködés, a helyi társadalom és a gazdasági szereplők minél gyakoribb érintkezése, javaik cseréje, a természeti és gazdasági erőforrások pedig felértékelődnek. Ezek lehetnek a tiszta, stresszmentes környezet, egészséges termékek, környezetet nem terhelő energia, nem kihasznált természetes ásványkincsek, elfelejtett hagyományok.

A módosított és kiegészített 123/2009 FVM rendelet meghatározása szerint a helyi termék „helyben előállított, helyben honos vagy helyben megtermelt alapanyagból hagyományosan, nem nagyüzemi vagy gyáripari technológiával, eljárással, illetve az adott térségre jellemző technológiával, eljárással készült, mikro-vagy kisvállalkozás által előállított termék.” (Juhász 2012).

A helyi termék fogalmának megközelítése két irányból lehetséges (G.Fekete 2014).

- Egyrészt – a termék helyhez kötöttségét és tájjellegét hangsúlyozva – helyi terméknek tekintjük a helyben megtermelt vagy összegyűjtött alapanyagokból, helyben kialakult eljárások (receptek) alkalmazásával, többnyire kisüzemi keretek között előállított, esetleg csomagolásukban is helyi anyagokat, helyi kulturális elemeket felhasználó - ily módon a hely sajátosságait megjelenítő - termékeket.
- Másrészt a helyi munkaerővel a helyi – kb. 50 km sugarú körön belüli – lakossági igényeket kielégítő termékek sorolhatók ebbe a körbe.

Mindkét értelmezésben a globalizációval szemben a helyi termelés és értékesítés felértékelődése jelenik meg. Az első megközelítésben az egyediségen, a másodikban a külső behozatal kiváltásán, a helyi ellátáson van a hangsúly.

A legtöbb szakirodalom szerint a helyi termékek fogalmába beletartoznak a helyi kézműves kisiparban előállított termékek, háztartási iparcikkek, a helyi kisiparosok, vállalkozások által gyártott bútorok, szerszámok, egyéb eszközök. Ezek nem gyártósoron készülnek, hanem mesterek egyéni műhelyeiben, és mind készítési módjukban, mind formavilágukban és díszítőelemeikben őrzik az adott tájra, népcsoportra jellemző hagyományt. (Czene 2010).

A helyi termékek fogyasztásával:

- Támogatjuk a munkahelyek megőrzését vagy létrehozását, ezzel hozzájárulunk a térség népességmegtartásához.
- Növeljük a helyi vállalkozások bevételeit, aminek társadalmi hasznai is vannak (pl.: közösségi kiadásokra fordítható adóbevétel)
- A termékek vásárlásával elősegítjük a térség idegenforgalmi kínálatának bővülését.
- Csökkentjük az áruszállítás és a csomagolás okozta környezetszennyezést.
- A helyi élelmiszerek kevesebb vegyszermaradványt tartalmaznak, a zöldség, gyümölcs frissebb, ízletesebb és a táplálkozási értéke is jóval magasabb.
- A helyi termékek értékesítése hozzájárul a diverzitáshoz. A termelőnek nem kell nagyipari fajtákat termesztetni, megmaradhatnak az ősi hazai fajták előállításánál mellett. (G. Fekete 2009; Németh 2010).

Abban biztosak lehetünk, hogy helyi termékek fogyasztásával kedvező hatással vagyunk a térség fejlődésére, a helyiek életére.

- Segíthetjük a helyi termékekhez és szolgáltatásokhoz kötődő munkahelyek megőrzését vagy létrehozását, ezzel hozzájárulunk a munkanélküliség és a térségi elvándorlás csökkenéséhez.
- Növelhetjük a helyi vállalkozások bevételeit, aminek helyi társadalmi hasznai is vannak (közösségi kiadásokra fordítható adóbevétel stb.).
- Segíthetjük a hátrányos helyzetben lévők megélhetését.
- Számos helyi termék szorosan kapcsolódik a hagyományokhoz – amennyiben érdeklődünk az ilyen jellegű tárgyak iránt, az segíti a településre, tájra jellemző motívumok, szokások fennmaradását, újjáélesztését, a helyi identitás megerősödését.
- A helyi termékek előállításának folyamata sokszor turisztikai látványosság és program lehet, így a termékek vásárlásával elősegítjük a térség idegen-forgalmi kínálatának bővülését.
- Az áruszállítás okozta környezetszennyezést is csökkenthetjük, hiszen nem több száz, vagy ezer kilométerről érkeznek az áruk, hanem közvetlen közelről – kedvező esetben az alapanyag is a településről való (zöldség, faáru stb.) (TF 2 2010: 44)

A helyi termék előzőekben megfogalmazott szerepét, jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze, kiemelve értékeit, valamint a fenntartható fejlődés magvalósítása során a hozzá kapcsolható pozitív tényezőket.

1. táblázat: A helyi termék jellemzői

Helyi termék		
Értékei	Sajátosságai	Fenntartható fejlődés
Környezettudatosság	Helyi alapanyagból	Egészségvédelem
Társadalmi szolidaritás	Helyben, szállítás és tartósítás nélkül	Környezetvédelem
Sokszínűség	Kisüzemi technológiával	Helyi foglalkoztatottság
Identitás	Egyedi tájhoz kötődő	Kreativitás
Estztétika	Közvetlen kapcsolat a termelővel	Bizalom
Részvétel	Turisztikai program	Társadalmi felelősség
Hálózatok		Szinergia

Forrás: Saját szerkesztés G.Fekete (2013) alapján

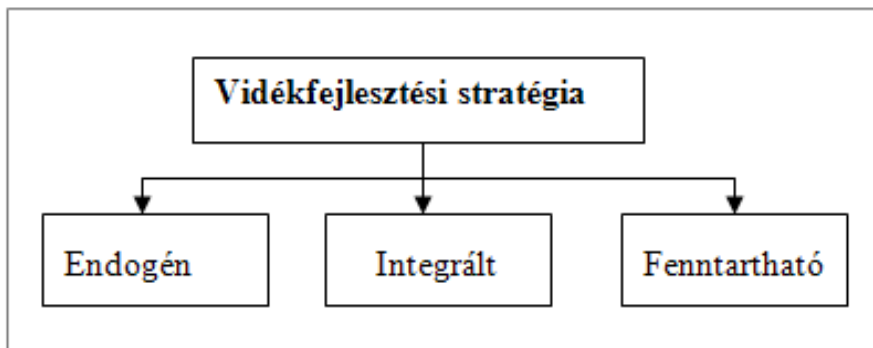
A helyi termék és a vidékfejlesztési stratégia kapcsolata

A helyi termékek, amelyek kiemelkedő minősége szorosan és elválaszthatatlanul kötődik az előállítási környezethez, kiemelt szerepet tölthetnek be az egyes régiók vidékfejlesztésében (Marescotti, 2003).

A jellegzetes helyi termékek alapvetően egy nagyobb hozzáadott értéket képeznek, mellyel szervesen részt tudnak venni a hagyományok őrzésében, a vidéki népesség helyben tartásában. Ezzel egyidejűleg erősítik a mezőgazdaság multifunkcionális mivoltát, s egyben eszközei tudnak lenni a vidéki területek vidékfejlesztési stratégiáinak (Panyor, 2006).

A vidékfejlesztési stratégia a „Termelj helyben, fogyassz helyben” szlogen szerint a helyi piacra jutást, a közösségi önellátást támogatja, valamint a helyi élelmiszer-termelést és forgalmazást. Ezen túl a helyben foglalkoztatást, a helyi kisvállalkozások fejlődését, a családi, kisközösségi gazdálkodási formák elterjesztését, támogatja a falusi életmód, a hagyományokon alapuló megélhetési formák térnyerését, és az egyedi minőségű termékek

előállítását. A vidékfejlesztési stratégia legfontosabb jellemzőit a 2. ábra foglalja össze (Pacciani, 2001).

2. ábra: A vidékfejlesztési stratégia legfontosabb jellemzői
Forrás: Saját szerkesztés (Pacciani, 2001) alapján

A fenti ábra alapján az eredményes, és funkcióját betöltő vidékfejlesztési stratégia:

- Endogén – mert a vidékfejlesztést elsődlegesen a lokálisan elérhető erőforrásokra (természeti javak, képességek) támaszkodva hajtja végre, és alulról felfelé (bottom-up) való építkezéssel valósítja meg.
- Integrált – mert a vidékfejlesztés nem csak a mezőgazdaságot, vagy annak fejlesztését jelenti, hanem a vidékhez köthető egyéb szereplők és faktorok (turizmus, kézművesség, szolgáltatások, helyi közösségek) is szerves részét képezik.
- Fenntartható – mert a vidékfejlesztési stratégiákat csak úgy lehet megtervezni és végrehajtani, hogy azok az adott terület erőforrásait (természeti és humán egyaránt) ne merítsék ki, hanem a hosszú távú, generációkon átnyúló felhasználásukat lehetővé tegyék.

A helyi termékek kapcsolódását egy adott régió vidékfejlesztéséhez az biztosítja, hogy ezeket a termékeket az előállítási helyszínükkel való szoros kötődés teszi igazán egyedivé, ami a keresletüket is nagymértékben befolyásolja. Éppen ezért ezeknek a vidéki területeknek egyfajta potenciális erőforrásként kell tekinteniük ezekre a termékekre (Bellelli 2002). A helyi termékek előállításához kapcsolódó termelés, de sokszor maga a teljes értékteremtő folyamat is, olyan helyi adottságokra épül, amelyek nagymértékben egyediek és éppen ezért nehezen mobilizálhatóak. Ezek az adottságok materiális (jellegzetes alapanyagok, összetevők) és immateriális (egyedi előállítási módszer, generációkon keresztül örökött know-how) formát is ölthetnek. Éppen ezért a helyi termékek sokszor egyfajta „kulturális jelzőtábla” szerepet töltenek be a térség életében (Ray 1998). Ilyen kulturális jelzőtábla lehet még a hagyományos élelmiszereken kívül az adott régióban beszélt nyelvjárás, a kézműves és flórklor hagyományok és még számos egyéb tényező is.

A helyi, speciális termékek gazdasági értéke, mely akár jelentős hozzáadott értéket is képvisel, többféle módon befolyásolhatja magának az előállítási hely környezetének fejlettségét. A termék jellegéből adódóan alapvetően kétféle dimenzióban beszélhetünk ezekről a hatásokról (Endrighi 1999):

- Gazdasági dimenzió: a termék sikere egyrészt gazdasági hasznot hoz az azt előállító vállalkozások számára, másrészt pedig a termék ismertségének növekedése magával

húzza a helyi gazdaság egyéb szereplőit is (pl.: idegenforgalom, vendéglátás és kézművesség).

- Társadalmi-kulturális dimenzió: a termék sikere többnyire csak a helyi lakosság bevonásával érhető el (pl.: munkaerőként alkalmazva), amely magával vonja a társadalmi kohézió és az identitástudat erősödését is.

A helyi, különleges termékek értéknövelésében érdekelt szereplők nagymértékben különbözhetnek egymástól, mindegyik fél a saját érdekét szem előtt tartva teszi meg lépéseit. Vannak szereplők, amelyek közvetlenül részt vesznek a termék előállításában, azonban vannak olyanok is, amelyek csak közvetett szerepet töltenek be, esetleg nem is az előállítás helyszínén tevékenykednek. A szereplők érdekeltségeit alapvetően az határozhatja meg, hogy az érintettek mi a célja, illetve hogy önmagának a régióknak, mint a termék előállítási helyszínének milyen szerep jut (Pacciani 2001).

Megrajzolható egy stratégiai mátrix (2. táblázat), melynek a bal felső és jobb alsó sarkában helyet foglaló, „tisztá” stratégiák valósulnak meg a leginkább a gyakorlatban, de „kevert” stratégiák is előfordulhatnak (Belletti 2002).

2. táblázat: A helyi termék értékén alapuló stratégiai lehetőségek a vidékfejlesztésben

		Az érintettek motivációja	
		Ellátási láncra való összpontosítás	Kiterjesztett nézőpont
Az előállítás helyének szerepe a stratégiában	Minőségi ismertetőjel	A termék adottságainak szabályozásán alapuló stratégia	
	Adottságok kifejezője		Az előállítási hely adottságain alapuló stratégia

Forrás: Pacciani et al (2001:7)

A mátrix alapján a következőket foglalhatjuk össze:

- Az érintett célja alapján megkülönböztethetünk olyan stratégiát, amely
 - csak magának a terméknek az előállítási és értékesítési folyamatára (az ellátási láncra) koncentrál,
 - célterülete a helyi gazdaság és társadalom egésze (kiterjesztett nézőpont).
- Az előállítási helyszín a stratégiában betöltött szerepe alapján lehet
 - egyszerűen csak egy minőségi ismertetőjel, a származási hely pontos megjelölése ez esetben mindössze arra szolgál, hogy segítsen a vásárló számára megkülönböztetni az adott terméket a többi, hasonló terméktől. A származási hely ilyenkor tehát leginkább a minőség garantálására szolgál.
 - akár az adottságok kifejezője is. Az előállítási hely ez esetben egy gyűjtőfogalom, mely a régióhoz kötődő összes termék- és szolgáltatás-kosarának együttesét fejezi ki. A termék szoros értelemben vett ellátási láncra mellett tehát figyelmet szán a kapcsolódó ágazatoknak is, és általánosságban véve szolgálja az adott régió érdekeit.

A termék adottságainak szabályozásán alapuló stratégia fő jellemzői

A stratégia jellemzőit a 2. ábrán megrajzolt stratégiai mátrix alapján a következőkben foglalhatjuk össze

- A stratégia megvalósításának előfeltétele, hogy az adott régióban a terméknek már legyen hagyománya, illetve olyan elismertsége, amely alapján meg lehet különböztetni a terméket a többi hasonló terméktől.
- A stratégia elsődleges célja, hogy a termék különlegességének és jellegzetességének fogyasztók által való elismertségéből adódó extra hozamokat az előállítás régiójában tartsák. Ennek az igénynek a jogosságát az adja, hogy a termékek egyedisége elsősorban (de néha kizárólagosan) a térség gazdasági és kulturális hagyományainak köszönhető.
- A termék térséghez kötődő neve így egyfajta információs jelzésként is szolgál a fogyasztó számára. A helyi vállalkozások célja tehát az, hogy azt a know-how-t, amely a termék előállításához elengedhetetlen, kézzel fogható hasznosságba transzformálják át. Ezek a már gazdaságilag is értelmezhető eszközök elsősorban márkajelzésként jelennek meg, amelyeknek a már bejáratott jogi védelme biztosítja azt a kizárólagos előállítási jogot, amely által a helyi gazdaságok extra profitot tudnak létrehozni és realizálni.
- A termék ellátási láncára fókuszáló stratégiának csak közvetett hatása van a termék előállítási régiójának vidékfejlesztésére. A helyi, különleges minőségű termékek sikere ugyanis sokkal inkább a helyi gazdasági szereplők sikerességét eredményezi.
- Közvetlen hatása inkább csak a régiós foglalkoztatásban és a helyi jövedelmekben mérhető, illetve abban az általános hatásban, hogy egy gazdaságilag sikeres régióban az életkörülmények jobbak, mely magával vonhatja többek között az adott térség népességmegtartó képességének javulását is. (Török 2013)

Az előállítási helyszín adottságain nyugvó stratégia

Amíg az előző stratégia az egyes termékek gazdasági sikerére alapoz, addig a helyszín adottságain nyugvó stratégia egyértelműen az előállítási környezet egészének sikerességére épít, a régióra jellemző termékek és ezekre alapuló szolgáltatások kosarának előállításával. A hangsúly itt tehát elsősorban azon van, hogy milyen történelmi és kulturális hagyományok azok, amelyekre a stratégiát építeni lehet, a termékek pedig csak eszközök abban, hogy a különlegességük elismertetése által erősítse a helyi közösségek identitástudatát és népszerűsíti a régiót a külvilág felé.

Jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Ennek a stratégiának a kialakításában többféle szereplő is érintett, amelyek sokszor nemcsak különböző profilúak, hanem egyes esetekben székhelyüket tekintve sem kötődnek a régióhoz.
- Az ilyen stratégiában nem csak a helyi közösségek és különböző szövetségek lehetnek érdekeltek, hanem oktatási intézmények, egyéb közintézmények, de esetenként a versenyszféra szereplői is.
- Ennek a stratégiának a megvalósításához elengedhetetlen a nagyfokú társadalmi támogatottság és a helyi közösségekkel és vállalkozásokkal való együttműködés lehetősége, hiszen ők azok a szereplők, akik ennek a stratégiának a kivitelezői, s később a haszonélvezői is lesznek.

- Fontos kitétel lehet még, hogy a régiót reprezentáló termékek és szolgáltatások kosara megfelelően vonzó legyen már az előállítási hely közvetlen környezetében is a (helyi) fogyasztók számára, hiszen csak a rövid értékesítési csatornák sikere esetén lehet azt kiterjeszteni a régió kívüli fogyasztók irányába.
- Ennek a stratégiának a pozitívuma az, hogy a vásárlóknak egy olyan termékek és szolgáltatások összességét nyújtja, amely egyértelműen az adott régióhoz köthető, így nem csupán egyetlen termék sikerességén múlik a stratégia megvalósíthatósága.
- Ezáltal közvetlen hatása van egy régió vidékfejlesztésére, hiszen az ott előállított termékeket az adott térségben megtalálható összes erőforrás megtestesítőjeként jeleníti meg. (Török 2013)

A vidékfejlesztési stratégia fontos eleme, hogy a kis- és középvállalkozásokat, családi gazdaságokat előnyös helyzetbe hozza, a helyi termékek piacképességének záloga a minőség. A vidékfejlesztésnek rendszerre, új tudáskészletre és innovatív megoldásokra van szüksége. A helyi termékek előállítását szorgalmazó vidékfejlesztési stratégiák összehasonlítását a 3. táblázat foglalja össze.

3. táblázat: A helyi termékek bevonásán alapuló vidékfejlesztési stratégiák összehasonlítása

	A termék elismertségének szabályozásán alapuló stratégia	Az előállítási helyszín adottságain alapuló stratégia
Alapvető célkitűzés	Annak a hozamnak a kiaknázása, amely az egyes termékek eredetének, illetve annak minőségi elismerésének köszönhető.	A térség egészének az előmozdítása, a térségről az általánosságban kialakuló kép javítása és a térségben képződő összhasznosság növeléséhez való hozzájárulás
Az eredetvédelemi szabályozások szerepe	Kiemelt fontosságú része a stratégiának.	Másodlagos szerep, de amennyiben a stratégia egy pontosan behatárolt termékre épül, akkor fontos lehet.
A kezdeményezők személye	Az ellátási láncban érintett vállalkozások. A helyi közintézmények, mint közvetítők vehetnek részt a folyamatban.	Helyi együttműködések. Mindezek mellett a helyi közintézmények központi szerepet játszanak. Az ellátási láncban érintett vállalkozásokat sokszor ösztönözni kell az aktív részvételre.
Társulás/kizárás	Miután a vállalkozások elérték azt a minimális mennyiséget, amivel	Miután a vállalkozások elérték azt a minimális mennyiséget,

	piacra léphetnek, gyakran megpróbálják a versenytársaikat kiszorítani, hogy egyedül realizálhassák a keletkező hasznot.	amivel piacra léphetnek, gyakran megpróbálják a versenytársaikat kiszorítani, hogy egyedül realizálhassák a keletkező hasznot.
Megvalósítás	Az értékesítési csatornák és a fogyasztói elvárások döntenek: a gyártási költségekre vagy a termék egyediségére, magas minőségére való fókuszálás.	A termék a helyi közösségnek egyfajta kulturális jelzőtáblája lehet, amely elsősorban a történelmi hagyományokra, a társadalmi örökségre hívja fel a figyelmet. Abban az esetben, ha a stratégia egy nagyobb térséget fed le, akkor a tudományos intézeteknek és egyéb hatóságoknak is nagyobb szerep juthat.
A termékleírások kiemelt pontjai	Termék-központú megközelítés: a termék és a termelés jellemzőinek kiemelése, a termőterület lehatárolása.	A teljes folyamatra való kiterjesztés: a termelési folyamat egészére és a helyi adottságokra való fókuszálás.
A külső szereplők jelentősége	Az ellátási láncban érintett vállalkozások rendelkeznek a termék előállításának know-how-jával, azonban külső szereplők is segíthetnek a stratégiai folyamatok kialakításában.	A stratégia alakításában érintett vállalkozások gyakran külső szereplők (pl.: kutatóintézetek).
Kockázatok és buktatók	Az érintett vállalkozások nem tudnak megegyezni a termékspecifikációban. Az árversenyben való részvétel lehetőségéért cserében a termékspecifikáció szintje alacsony marad. A gyors haszon érdekében a vállalkozások nem fordítanak elég energiát a termék fejlesztésére, fenntartására.	A versenyszféra szereplőinek részvétele a kezdeményezésben kétséges. A különböző szereplők együttműködésének megfelelő koordinálása nehézségekbe ütközhet

Forrás: Pacciani et al (2001:14)

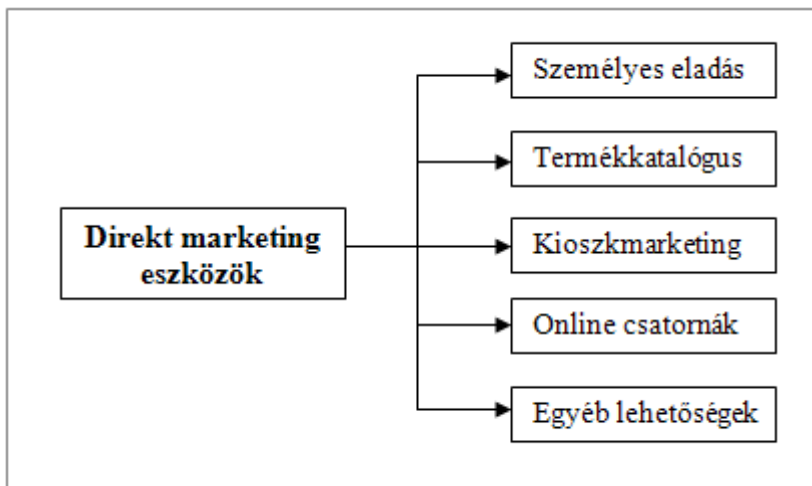
Marketing a helyi termék értékesítésében

A helyi termékek és szolgáltatások értékesítésének, piacra vitelének fontos momentumai a direkt marketing. Ennek a helyi gazdaságfejlesztésben alkalmazható eszközei (3. ábra):

- *Személyes eladás:* a termelő saját udvarán, vagy az út mentén értékesíti termékeit, egyedül vagy termelői-értékesítői szövetkezet keretében a helyi piacon árul, a termelők közös üzletet nyitnak értékesítésre. Személyes eladás valósul meg a falusi turizmus keretében, vagy amikor a kézműves mesterek műhelyükben, otthonukban,

kézműves (alkotó) házakban mint közös „eladó és szolgáltató házban” kínálják fel termékeiket.

- **Termékkatalógus:** termelők összefogásával közös termékkatalógust állítanak össze és küldenek ki a helyi lakosoknak, intézményeknek. Ilyenek például a kertészeti katalógusok, az organikus (öko- vagy bio-) terméket kínáló katalógusok, de létrehozható a település, tájegység kínálatának (termelők, termékek) egészét bemutató katalógus is.
- **Kioszkmarketing:** az Egyesült Államokban alkalmazott rendszer lényege, hogy bizonyos helyeken (áruházak, kistelepülések esetén a „szatócsbolt”) „vásárlói rendelésfelvevő gépeket” állítanak fel, melyeken keresztül a vevő kiválaszthatja és megrendelheti a számára szükséges terméket, amit aztán kiszállítással, csomagküldéssel juttatnak el hozzá. Ott van jelentősége, ahol a kis kereslet miatt csak kevés árut lehet közvetlenül megvásárolni, de a rendelésfelvevő gépeken keresztül további termékek is igényelhetők.
- **Online csatornák, e-kereskedelem:** statikus vagy dinamikus, közvetlen kereskedelem (megrendelés, fizetés) lebonyolítására is képes honlap működtetését jelenti. Utóbbi természetesen jelentős forrásokat és folyamatot frissítést, munkát igényel.
- **Egyéb lehetőségek:** lehetséges eszköz például bizonyos élelmiszerek értékesítésére az előzetes megrendelésen, de legalábbis igényfelmérésen alapuló autós kiszállítás. Önmagában csak állandó vevőkörrel működtethető, pl. kisebb iskolák, óvodák, közintézmények ellátása, illetve stabil, közvetlen termelői-vásárlói kapcsolatok alapján. Lehetőség nyílik eseti jelleggel egy közös térben (például művelődési ház) történő értékesítésre, több termelő, termék összefogása esetén, melyhez katalógus is kiadható.

3. ábra: Marketing eszközök a helyi termék értékesítésében
Forrás: Saját szerkesztés

A marketing hozzájárul ahhoz, hogy a termékek változatossága és minősége javuljon, a vásárlók a termelőtől közvetlenül, vagy termelői árhoz közeli áron juthassanak hozzá a termékekhez, csökkenjen a termékek által megtett távolság, és a hazai vásárlók a terméken keresztül megismerjék a termelőt, és annak a tájnak az értékeit, turisztikai lehetőségeit is, ahonnan a termék származik.

A helyi termékek térségi elterjedtsége, helyszíni tapasztalatok

A térségben jelenlévő helyi termékek az élelmiszerek, kézműves termékek, és turisztikai szolgáltatások. Jelentős részüik jelenleg nem is kerül piacra, feketén, cserekereskedelemben jut el a fogyasztóhoz. A felmérések szerint, a termelők közel 1/6-a értékesíti termékét kistermelőként, vagy kézművesként háznál, termelői piacokon vagy vásárokon. A termékek előállításában, megjelenésében egységes térségi gyakorlat nincsen.

Ennek ellenére a helyi termékek előállításában és értékesítésében a termelők összefogására, együttműködésük megszervezésére létrejött:

- a CSER-KÉK: turisztikai együttműködés 1998-ban,
- a Csereháti Kézműves Műhely 2006-ban,
- a Galyasági Települések Szövetsége, mely kezdetben turisztikai szolgáltatások fejlesztését célozta meg, de fejlesztésükben a helyi termékek is középpontba kerültek,
- a Szuhavölgyi Bányászlatka Települések Szövetsége bemutatkozási és értékesítési lehetőségekkel segíti a helyi termékek előállításait,
- a Gömör-Torna Helyi Termék Klaszter 2011-ben alakult, az ökológiai gazdálkodás népszerűsítésével foglalkozik,
- a História-völgy Konzorcium 2012-ben alakult, bemutatóhelyein értékesítési lehetőséget kínál a helyi termékeknek,
- a História-völgyi Kézműves és Kulturális Szociális Szövetség 2013-ban alakult meg, szintén értékesítési lehetőségeket kínál (G.Fekete, 2013).

Sajnálatos módon megállapítható, hogy helyi termék a bolti kiskereskedelemben nem található. Az intézmények közül az állami és önkormányzati fenntartású konyhák jelennek meg a keresleti oldalon, de a helyi termékek felhasználása itt sem jellemző. Ennek egyik oka a kínálat gyengesége, valamint az előállított termékek mennyiségének változó volumene. A helyi termék előállítók, őstermelők háznál és kisebb piacokon értékesítik termékeiket, ezek esetlegesek, feltételei kedvezőtlenek, nem szabály és jogszerűek. A szerzett tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a helyben előállított termékek legnagyobb piaca a helyi lakossági fogyasztói igények kielégítése lenne.

A helyszíni tapasztalatok, de az országos gyakorlat alapján is megállapítható, hogy a helyi termékek magyarországi fogyasztása lényegesen elmarad a vezető nyugat-európai országokétól. Ennek oka részben a még mindig kis mennyiségben megjelenő saját termék előállításban rejlik, másrészt a magyar vásárlási szokásokban a hipermarketek térhódításából adódik. A nyugatról „begyűrűző” tudatos vásárlás, a helyi termékek előnyeinek, egészségügyi, környezeti, kulturális, közösségi és foglalkoztatási kedvező hatásainak felismerése és versenyképes áron elérhető kínálat megjelenése esetén a hazai fogyasztói kereslet belátható időn belül megtöbbszörözödhet (G. Fekete 2013). De itt említhetjük meg a marketing hiányát is, melynek alkalmazása segítené a termékek megismerését, illetve növelné az eladott mennyiséget.

Példák helyi termékek elterjesztésére

Az országban egyre több bízható példát találunk az alulról szerveződő, helyi összefogáson alapuló fejlesztésekre. Ezek természetesen nem adaptálhatók minden falura, kistérségre vagy megyére, mivel mindenhol eltérő adottságok és eszközök állnak rendelkezésre, és más-más megoldásokkal érhetünk el változásokat. Fontos, hogy megismertessük, és

terjesszük a jó gyakorlatokat, melyekkel ösztönözhetjük, és segíthetjük a tenni akaró közösségeket. Az alábbiakban néhány helyi illetve országos pozitív példát mutatunk be.

A csereháti Bridge projekt (Autonómia 2008)

A Bridge célja az volt, hogy a helyi gazdaság – ezen belül is kiemelten a szociális gazdaság – erősítésével képzési és foglalkoztatási lehetőséget teremtsen a csereháti térségben élő, hátrányos helyzetű roma lakosság számára. A program keretében a képzési és foglalkoztatási elemek összekapcsolódtak a háztartások energiahatékonyságának javításával, az épületek felújításával.

A projekt keretében felmérték a csereháti települések hátrányos helyzetű lakosainak munkaerőpiaci helyzetét, valamint háztartásaik energetikai szükségleteit és szokásait, ezen adatok alapján tervezték meg a projektet, mely képzési és foglalkoztatási elemekből épült fel. A *képzés* során aktív korú, tartósan munkanélküli romáknak nyílt lehetőségük *afaipari gépkezelő, cserépkályha- és kandallóépítő, kőműves, kovács és ács szakma* kitanulására. A korábbi tapasztalatok azt mutatták, hogy a sikeresség kulcsa a megfelelő célcsoport kiválasztása, ezért a jelentkezőket képzettségük, motiváltságuk és aktivitásuk szerint több csoportba osztották, és ezekből vegyesen választottak. A képzések elméleti oktatása három helyi településen (Méra, Szalaszend, Perkupa) zajlott, a hallgatók a képzési időszak alatt munkaszerződéssel rendelkeztek. A projekt második szakaszában valósult meg a foglalkoztatási és házfelújítási elem, melynek során az öt építőipari brigád a gyakorlati tudnivalók elsajátítása során a térségben élő *hátrányos helyzetű családok házait újította fel*, valamint megépítették, felújították a *perkupai kovács- és a mérai asztalosműhelyt*. Ezek a helyszínek ma is megfelelő körülményeket nyújtanak a projekt képzési elemét elvégzettek munkavégzéséhez.

A képzéseket követően az ácsok, kovácsok és faiparosok *foglalkoztatásának biztosítását* a helyi roma szervezetek vállalták. A foglalkoztatás támogatásának egyik fontos eleme a létrehozott termékek értékesítése, melynek hasznos eszköze az Autonómia Alapítvány által működtetett *webáruház*, ahol a brigádok termékei megtekinthetők és megrendelhetők. A kizárólag a képzés résztvevőitől készített kovács- és faipari termékek (például bútorok, kiegészítők, kerítések) átvehetők a helyszínen és Budapesten, vagy felárért helyszínre szállítás is kérhető. Jellemzően a brigádok a webáruházon keresztül havi egy-két rendelést kapnak, munkájuk nagyobb része a helyi igényeket elégíti ki.

A projekt koordinálását az Autonómia Alapítvány vállalta magára. A megvalósításon kilenc fő dolgozott. A demokratikus elvek a Bridge minden tevékenysége során kiemelt jelentőséggel bírtak: a projektet irányító testület fele a roma célcsoport tagjai közül került ki, valamint a munkatársak heti rendszerességgel tartottak megbeszéléseket, találkozót.

A projekt során megvalósuló képzések eredményeként ötven fő jutott OKJ-s szakmai végzettséghez, és harminchét fő továbbfoglalkoztatása oldódott meg. A képzések résztvevői kilencven csereháti településen élő, hátrányos helyzetű család házáat újították fel, melynek során többek között hőszigeteléssel látták el a nyílászárókat, energiatakarékos kályhákat építettek és tetőszerkezetet javítottak.

A projekt szűken vett eredményein túlmutat, hogy a résztvevő roma szervezetek pályázói készsége és projektmenedzsment tapasztalata jelentősen bővült. Mindezt jól mutatja, hogy a projekt megvalósításában részt vett szervezetek jelenleg már újabb programokat terveznek, és aktív résztvevői a helyi LEADER akciócsoportoknak. A program során kialakított műhelyek segítségével minden résztvevő szervezet képessé vált újabb munkavállalási lehetőségek felkutatására és kialakítására.

A Bridge projekt hatására jelentősen nőtt a csereháti térségben lakó, igen hátrányos helyzetű roma lakosság foglalkoztatottsága. A felépített asztalosműhely és faipari üzem

hosszú távon biztosít munkalehetőséget a szakmát szerzett romák számára, akiknek termékei és szolgáltatásai főként helyben találnak gazdára. A térség számos településének házai újultak meg a projekt hatására.

Asztali zászlóból gyermekjátsszóter

Ivád község polgármestere elhatározta, hogy elindít egy csere-mozgalmat, melynek befejeztével megvalósulhat az ivádi gyerekek álma és lesz a községben saját játszóterük. Egy kis asztali zászlóval indult az akció, melynek értéke körülbelül 500 forint. Ezt kívánták elcserélni egy kicsivel értékesebb valamire, melyet aztán egy következő csere útján megint egy kicsivel drágább dologért odaadták a következő felajánlónak. Végül egy vadonatúj, hétmillió forintos játszóteret avattak Ivádon. A 400 lelkes kistelepülés 2007-ben gyakran szerepelt a hírekben, hiszen a polgármester rendszeresen újabb és újabb ötletekkel rukkolt elő, hogy enyhítsen a falu kedvezőtlen pénzügyi helyzetén. A legemlékezetesebb akció az utcanevek eladása volt: a település felajánlotta, hogy 25 és 60 millió forint közötti összegért a bőkezű vásárlók nevét viselné egy-egy utca.

Örökbe fogadni egy települést

Drávaszerdahely, egy ormánsági kistelepülés. 2008-ban örökbefogadót talált, aki egyszeri összeggel támogatta a falut. Az örökbefogadó tiszteletbeli polgár lett, kapott egy jelképes falukulcsot, de hogy passzol-e a zárba, azt nem lehet tudni, ugyanis az elmúlt öt évben nem próbálta ki. Ahogy jött, úgy el is tűnt a falu életéből – akár a titokzatos jötevők a mesékben. Nem akart senki felett gyámkodni, csupán a lehetőségeihez mérten egy egyszeri összeggel segíteni. Mintha csak annyit jelzett volna: érdemes próbálkozni.

Vályogházak épültek Gilvánfán

A Baranya megyei Gilvánfán a vályogházakat közmunkások építették egy mintaprogram keretében. A falu az építkezést a belügyminisztérium pályázatán nyert 71 millió forintból finanszírozta. A kizárólag romák lakta településen, ahol 90 százalék feletti a munkanélküliség, alig öt hónap alatt készült el a nyolc vályogház. Az épületeken a helyiek közfoglalkoztatás keretében dolgoztak.

Javaslatok

A helyi termékek előállítására, a termékkínálat bővítésére, a megtermelt mennyiség növelésére már korábban is készültek forgatókönyvek, stratégiák. Ezek mindegyike kihangsúlyozta, hogy a kínálatot bővíteni, minőségüket javítani, a megtermelt vagy előállított mennyiséget növelni kell annak érdekében, hogy az ezzel foglalkozó termelők jövedelmében, életszínvonalában javulás következzen be. Három fő területet emeltek ki:

- a termékfejlesztést,
- a vállalkozásfejlesztést,
- a marketinget, a helyi termékek marketingjének térségi eszközeit.

De a stratégiát végre is kell hajtani. A térség jó néhány településén járva találkoztunk lelkes faluvezetőkkel, jegyzőkkel, vállalkozókkal. Azt tapasztaltuk, hogy még több fiatal szakemberre lenne szükség, akik elhivatottságuknak éreznék a térség fellendítését.

A falvaknak jelenleg az a legnagyobb problémája, hogy a hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok alacsony iskolai végzettségűek, számukra pedig nincs elegendő értékteremtő munkalehetőség. A jelenleg alkalmazott közmunkaprogram nem oldja meg a munkanélküliség kérdését, nem létesít valós munkahelyeket, hanem állandósítja, szinte bebetonozza az itt élőket a mélyszegénységbe. A humán erőforrás fejlesztés kérdését a helyi termékek miatt sem lehet tovább halogatni. Az önkormányzatok ösztöndíjjal, különböző módon támogathatnák az arra érdemes fiatalokat tanulmányaik elvégzésében. Így helyi kötődésű, a helyi problémákat jobban értő, tanult, vállalkozni is képes fiatal szakemberek maradnának a térségben.

A helyi termékek termelésének és fogyasztásának felfuttatása a lakosság, a falvak közössége nélkül elképzelhetetlen. Kell hozzá több tájékozott, munkájához értő és tenni is akaró polgármester, aktív képviselőtestületek, helyi vállalkozók, civil szervezetek, valamint megfelelő kommunikáció. Azt kell elsősorban tudatosítani, hogy a településen kell és lehet tenni valamit a fejlődésért. A megvalósítás feltétele pedig az összefogás, az önkormányzati és magánszféra együttműködése, partnersége.

Tágabb kitekintésben a vidékpolitika az országos-nemzeti politika és értelmiségi közélet szereplőitől vár(na) új politikai látásmódot, melyben nagy hiány van. A vidékfejlesztés pedig a helyi középosztálytól vár új típusú gondolkodást (Glatz, 2010).

Irodalomjegyzék

- AUTONÓMIA (2008): Borsodi Romák Innovatív Társadalmi és Gazdaságfejlesztési Programja EQUAL BRIDGE A/64
http://autonomia.hu/sites/default/files/v2_files/documents/246/bridge_tanulmany.pdf
- BELLETTI, G. – MARESCOTTI, A. – SCARAMUZZI S. (2002): Paths of rural development based on typical products: a comparison between alternative strategies. Fifth IFSA European Symposium. Florence.
- CZENE ZS. (2010): Területfejlesztési Füzetek 2. Helyi gazdaságfejlesztés Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok, VÁTI, Budapest; pp.192
- CSETE L. – LÁNG I. (2009): A vidék fenntartható fejlődése, Párbeszéd a vidékért sorozat, MTA Budapest; pp. 41-45; 53-54
- ENDRIGHI, E. (1999): La valorizzazione delle produzioni tipiche locali. Dal concetto di valore alle indicazioni operative. (The valorisation of typical local products. From the concept of value to the operative indications.). Rivista di Economia Agraria , pp. 3-26.
- G.FEKETE É. (2013): Integrált vidékfejlesztés. E-learning tananyag. Miskolci Egyetem, Miskolc
- G.FEKETE É. (2009): Helyi termékek előállítása és értékesítése a Zala Termárvölgyében, Kutatási Zárótanulmány, Zala Termárvölgye Egyesület, Zalaszentgrót; pp.4-15
- G.FEKETE É. (2014): Helyi termék stratégia és védjegyrendszer. ÉMORKA Miskolc
- HARANGOZÓ G. (2010): Múlt vagy jövő? Szövetkezetek az új évezredben 2010. március 31.-április 1. Siófok, Konferencia kiadvány pp. 6-7
- JUHÁSZ A. (2012): A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piacra jutásában; Élet a modern kiskereskedelmi csatornákon kívül? Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest; pp. 132
- KERTREGIÓ (2012): Helyi termékek. <http://www.kertregio.hu/kertregio-program/a-helyi-termekek-alapjai/helyi-termekek/>

- MARESCOTTI, A. (2003): Typical products and rural development: Who benefits from PDO/PGI recognition? 83rd EAAE Seminar.
- PACCIANI, A, BELLETTI G., MARESCOTTI, A., SCARAMUZZI, S. (2001): The role of typical products in fostering rural development and the effects of regulation (EEC) 2081/92. 73rd EAAE Seminar, Ancona.
- PANYOR, Á. (2007): A különleges élelmiszerek piacnövelési lehetőségei a megkérdések tükrében. Doktori disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- RAY, C. (1998): Further ideas about rural development. Sociologia Ruralis vol. 38 , pp. 1-19.
- TÖRÖK Á. (2013): Hungarikumok – Magyarország földrajzi árujelzői. Az eredetvédelem szerepe a XXI. századi mezőgazdaságban és élelmiszertermelésben – a pálinka példájának tanulságai. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola

Negatív imázs, alacsony önértékelés – Média szerepe

A média szerepe a Dél-Csereháton (Hanák Franciska)

Bevezetés

Az emberek szabadidejének eltöltésében manapság egyre nagyobb szerepet játszanak a televízió és a különböző írott anyagok. Manapság a tévézés, valamint az olvasás lett a legközvetlenebb időtöltési forma, melyről az is mondhatnánk, hogy ez olyan, „egy helyben játszódó” szórakozási, művelődési forma, melyet idősebbek és fiatalabbak egyaránt előnyben részesítenek. Talán ennek oka az, hogy mindennapi rutinná vált, megszokott lett mindenki számára, mondhatjuk, hogy természetes fogyasztási forma lett.

Mindehhez azonban szükséges, hogy ezen termékek, szolgáltatások fogyasztásához szükséges feltételek adottak legyenek mindenki számára. A gyakorlatban azonban ez nem egészen így van, hiszen a mint minden más tényezőnek, ennek területi megoszlása sem egyenletes. Itt főleg a művelődéshez szükséges tárgyi, szellemi feltételek *térségi, területi eloszlásáról* van szó. Ahol ezek a feltételek nem, vagy csak kisebb mértékben adottak, azok hátrányos helyzetű térségek, ahol a civilizáció vívmányainak eljutásához, érvényesüléséhez előfeltételként jelentkezik az infrastrukturális hálózat kiépítése.

Hazánkban ilyen térségnek nevezhető a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében lévő, hegyekkel, dombokkal szabdaltságot cseréhi térség, melynek fekvése, éghajlati adottságai, domborzati viszonyai befolyásolják az infrastruktúra, beleértve a művelődést szolgáló infrastruktúra kiépítettségét. Azonban fontos, hogy jelenlegi adottságai ellenére is ez a kistérség is képes legyen a más kistérségben elérhető lehetőségekhez felzárkózni, a fejlődésbe bekapcsolódni.

Egyre több alkalommal indulnak olyan kutatási projektek, melyek éppen ezen cél elérésére irányulnak, és ha korlátozottan is, de egyes elemekben sikerül általuk előbbre jutni. A legutóbbi két évtizedben szép számmal születtek a kistérség adottságait, helyzetét, a modernizáció vívmányainak lassan történő „behatolását” elemző tanulmányok, amiben jelentős szerepe volt az egy adott probléma megoldására alkalmazott tudósoknak. A cseréhi vizsgálatok további folytatásába egyetemi hallgatók is bekapcsolódhattak. 2013 őszén a TÁMOP KEZEK projekt keretében felosztottuk a vállalható témákat, melyekből érdeklődésemet a helyi média fejlődésben játszott szerepe, a gazdasági és társadalmi változásokra gyakorolt hatása keltette fel.

A helyi média magába foglalja a rendszerint egy nagyobb településen előállított és onnan a kisebb falvak felé is terjesztett vizuális és audiovizuális sajtótermékeket. Ebben az esetben Edelény a legnagyobb központi település, melynek saját helyi televíziója, az Edelény TV sugározza fontosabb híreit a környező falvakba, vagyis a saját kistérségébe. Más, a térségen kívüli településről ezek a hírek nem követhetők, valóban jellegzetesen helyi jellegűek.

Hipotézisem az, hogy a helyi média valamilyen szinten meghatározza az edelényi kistérségben élők értékrendjét és szabadidejét, főleg akkor, ha a média lokális szintű, amely nem jut el azokhoz, akik nem ebben a kistérségben élnek. Emellett további előfeltevésem szerint összetartja a közösséget, azokat, akiknek tudomásuk lehet azokról a dolgokról, melyek helyi szinten zajlanak, ellentétben az országos szintű médiákkal, melyek esetleg nehezebben juthatnak el hozzájuk.

Emellett fontosnak tartom még megvizsgálni a települések saját honlapját is, melyekről több fontos információ is kiderül azok számára is, akik nem ezeken a

településeken laknak, ezzel hatással lehetnek a térségről kialakított kép formálására, a térség üzleti lehetőségeinek kiaknázására.

A Cserehát (internetes forrásokból is kirajzolódó) természeti képe, helyzete

A www.cserehat.com honlap a korábbi kutatások eredményeit felhasználva részletes képet rajzol a térségről. Eszerint a Cserehát az Északi-középhegység területén húzódó medencesor része, jellegzetesen dombvidéki táj (Rakaczay, 1998:8). Természetföldrajzi szempontból átmenetet képez a hegyvidék és az alföldi tájak közt, ez gyakorlatilag is igaz rá, már csak a medence miatt is, melyet a hegységek zárnak körül. A napsütéses órák száma viszonylag alacsony, egyes területeken a legalacsonyabb az évi középhőmérséklet. Emellett az ország legészakibb tája is, a déli részeken van melegebb, melyeken jobban érvényesül az alföldi éghajlati hatás, főleg a dombvidék délkeleti részeire, ennek megfelelően az edelényi kistérségre (G. Fekete, 1995:53).

A térség Magyarország egyik legritkábban lakott területe, a népsűrűség 45 fő/km², amely napjainkban egyre inkább csökkenőben van, főleg a magasabb végzettséget szerző, munkahelykereső fiatalabb lakosság vándorol el a faluból. A térség legsűrűbben lakott részei főleg a „nagyobb” kisvárosok, mint Encs, Edelény vagy Szikszó (G. Fekete, 1995: 114).

Ahhoz, hogy a térség ne maradjon ki a fejlesztésből, hatalmas jelentősége van a közlekedési feltételek biztosításának, az infrastrukturális fejlesztéseknek. Az utóbbiba beletartozik a vasúti és közúti közlekedés, telefon-, számítógép- és médiahálózat, lakásfejlesztés, közműhálózat, bolthálózat, oktatási, egészségügyi, közművelődési intézmények kiépítése. Erre a cserehátai adottságok miatt csak korlátozottan van lehetőség, ezért azt mondhatnánk, hogy a térség „a külvilágtól erősen függő”. Közlekedési szempontból a térségben összesen huszonnyolc zsáktelepülés van, melybe csak egy kiépített közút vezet. Ilyennek mondható az edelényi kistérség egyik faluja, Hangács is.

A médiához kapcsolódó szolgáltatásokhoz közvetlenül a tévéadások és az újságfogyasztás kapcsolható. „A domborzati adottságok a TV adások vételi lehetőségeit rontják. Így a legkisebb falvakban is megjelentek a parabolaantennák” (G. Fekete 1995: 96). Egy időszakban megjelent minden egyes faluban a Cserehát Hírmondó, melyet anyagi gondok miatt a térség lakói nem sokáig olvashattak. Néhány településen, például Edelényben, Encsen és Szendrőben adtak ki saját médiaterméket.

A számítógépek kiépítése is hozzátartozik a médiafogyasztáshoz, napjainkban megjelent a média feladatkörébe tartozó számítógépes újságírás is. Minden hivatalban és a legtöbb iskolában működik számítógép, de az internet működése és elterjedtsége térségen belül is változik. (G. Fekete 1995: 97).

Vizsgálati módszerek

A kutatás megkezdése előtt elkezdtem kérdőíveket szerkeszteni, valamint egy strukturált mélyinterjú kérdéseim gondolkodni. A terepre való utazás alkalmával azonban bebizonyosodott, hogy ezekre nem lesz szükség. Egyrészt amiatt, mert a térség globális médiatípusa, az Edelény TV nem annyira sokoldalú, hogy sok mindenre rá lehessen kérdezni. Másrészt pedig biztosítanom kellett interjú alanyaim számára a rugalmasságot.

Végül a kutatás során félig strukturált interjúkat használtam, melyek során voltak előre meghatározott, a kérdezetteknek mindenképp felteendő kérdések, de voltak kérdések, melyeket maga a helyzet fogalmazott meg. A polgármesterekkel és a települések szempontjából fontos emberekkel kötetlen beszélgetést folytattam, ezek során lehetőségem volt többet megtudni a települések történetéről, jelenlegi helyzetéről. Segítőkések voltak

maguk a lakosok is, a kérdezettek minden kérdésre készségesen válaszoltak. A boldvai polgármester által adott Boldvai Hírmondó is jelentős információkkal szolgált Boldva jelenlegi helyzetéről, aktuális eseményeiről, programjairól, ai alapvető jelentőséggel bírt a helyi lakosokkal való beszélgetések során. Egyes kérdezetteket a kutatás során több alkalommal is felkerestem.

Találkozásaimhoz otthoni és nyilvános tereket egyaránt használtam. Legtöbb kérdezettnél volt lehetőségem arra, hogy betekintsek az otthonukba, ilyenkor mélyebb beszélgetésekbe bonyolódunk, a kérdezettek olyankor a saját életükbe is hosszan beavattak. Erre főleg Boldván volt lehetőség, beszélgetés közben elővették a boldvai kiadványt, ez alapján mutatták be, miért szeretik, mit részesítenek benne előnyben. Más kérdezetteknel nyilvános tér használatára volt lehetőség, amikor munkahelyen beszélgettünk, ez azonban nem tartotta vissza a kérdezettet a válaszadástól. Ugyanakkor ez biztosította azt is, hogy több emberrel beszélgessek, pl. a boldvai idősök közösségében érdekes beszélgetést folytattam.

Mindezek mellett számos csereháti kiadvány jelentett segítséget a kutatás során, melyekben a kutatott falvokról olvashattam részletesebb információkat.

A kistérség médiatípusai

Kutatásomat Edelényben és a mellette lévő kisebb településeken: Boldván, Borsodszirákon, Zilizen, Hangácson, Nyomáron, Borsodszirákon végeztem 2014 július-augusztusban. Fő feladatomban az adathalászat, érték- és problémaleltár készítése, valamint ezek feldolgozása. A kutatás elvégzésének segítségével jelentős szerepe volt Hadobás Pál Úrnak, aki az Edelény Városi Televíziónak, valamint a helyi Művelődési Központnak a vezetője. Emellett van helyi olvasható sajtótermék is, a Boldvai Hírmondó, ezt azonban csak Boldván olvashatják a kistérség lakosai, ezt a Boldván élő Kabdebon János szerkeszti.

A kutatott települések sorában az egyetlen kivételt Borsodszirák képezi. Ott nem jön be az Edelény TV, továbbá nincsen egyéb helyi sajtótermék sem. Ez kiderült a polgármesterrel, valamint a helyi lakosokkal történt beszélgetés során. Borsodszirákon a Kazincbarcikai Televízió jön be, de ezzel természetesen jelen tanulmányban nem foglalkozunk.

A terepmunka során valamennyi utazáskor lehetőségem volt eljutni Boldvára, mely a környező településekre való eljutáskor mint közlekedési csomópont jelent meg. A kutatás súlypontja egyben Boldvára esett, ahol lehetőségem volt megismerni az ottani vezetést, illetve több olyan szervezetet, melyek jelentős szerepet játszanak a falu közösségi életében. Boldván lehetőségem nyílt beszélgetni több közismert személlyel, ezek közül is Kabdebon János helyi kiadványszerkesztővel, valamint Drótosné Mészáros Eszter könyvtárossal.

Térségi média

Az Edelény TV 1991-ben alakult, amelyben vágó, operatőr, valamint riporterek dolgoznak. A televízió adásának műsorszerkezete két részre osztható. Az egyik része a képűjság, amely folyamatosan hírdetésekből, gyászjelentésekből, közérdekű hírdetésekből áll, ezeket a kedves nézőknek díjmentesen lehet beküldeni. A másik része a magazinműsor, ez hetente egy alkalommal működik, ez a városban történő dolgokról, eseményekről, rendezvényekről szól. A nyári szünet folyamán, júniustól szeptemberig szünetel a szolgáltatás, karbantartás miatt.

A tévéadást kábeltévé társaság, mégpedig az Edelényben üzemelő Duálplusz segítségével juttatják el a nagyközönséghez. Az adás Edelényen kívül a környező

településeken, Boldván, Zilizen, Nyomáron, valamint Hangácson jön be. Ezért is nevezem ezt a médiatípust térségi médianak. Hadobás Pál elmondása szerint azonban egyre többen mondják le, mert drága a szolgáltatás. Jelenleg kb. a lakások 71 %-ában jön be, de számuk egyre inkább csökken.

A szolgáltatások menetébe a lakosságnak nincsen lehetősége beleszólni, ezért objektívnek nevezhető. Nincsen önálló műsor, csak rövid magazinműsor van, amelynek a neve Képűjság, ez éjjel-nappal látható, amely tényszerű adatokat közvetít hírek, hirdetések keretében. A műsor keretében a lakosok egy-egy adás alkalmával betelefonálhatnak. A műsor keretében élő önkormányzati testületi adást közvetítenek, a nyári hónapokat kivéve minden hónap első szerdáján. A másik említésre érdemes műsor az élő vagy felvett rendkívüli esemény, melyek során a nézők interjúkat, portré riportokat, politikai műsorokat, ünnepi eseményeket láthatnak a nézők a tévében. A televízió költségvetését Edelény önkormányzata fizeti.

Edelényben azonban csak a televízió technikai feltételeit, működését volt lehetőségem megismerni. A város polgármesterének kérésére a helyi lakosság körében konkrét kutatást nem végeztem.

A négy faluban elvégzett kutatás során több ottani lakossal nyílt lehetőségem beszélgetni, melyek során beigazodott Hadobás Pál meglátása. A kutatáshoz mind a négy falu polgármestere hozzájárult.

A helyi média az egyik dolog, ami szinte összeköti az ottani lakosokat, mely által közös tapasztalatot szereznek. Szinte minden háztartásban alapvető fontosságú a tévékészülék, mellyel többen tudhatnak meg a kistérség aktuális híreiről, programjairól, és mind pozitív véleménnyel vannak róla, hiszen segíti tájékozódásukat. Érdekesnek találtam, hogy Boldván nem annyira érdeklődnek a televízió iránt, inkább az ottani helyi sajtóterméket olvassák. De településenként lebontva vizsgáljuk, hol mennyire nézik előszeretettel.

Boldván nem mindenki ismeri az Edelényi TV-t, akiket megkérdeztem, ezzel szemben szinte minden kérdezt olvassa a Boldvai Hírmondót (ezt majd a későbbiekben tárgyaljuk részletesebben). A csatornát többé-kevésbé gyakran nézik, de érdeklődnek is iránta. Leginkább a Képűjság iránt érdeklődnek, amely tájékoztatja őket különböző hírekről és hirdetésekről, rendezvényekről, amelybe sokszor lehetőségük van bekapcsolódni. A hirdetéseket saját életükben nem igazán veszik igénybe, inkább az jellemző, ha valamilyen helyi eseményről tájékoztatnak, arra ők is ellátogatnak. Ha Edelényben történik valamilyen közérdekű esemény, az őket is érdekli, de mivel nem mindenki ismeri ezeket, egy bizonyos „szétszórtság” jellemző, nem ez a legfontosabb tényező, melynek szerepe van a közösség összetartásában, inkább egyéni igény kielégítésének nevezhető.

A kutatás idején az egyik legfontosabb esemény a kétnapos Edelényi Napok volt, az egyik idősebb kérdezt arra el is látogatott. A Képűjságban természetesen ez is benne volt, tényszerű adatokkal, hatáskeltő eszközök nélkül, a mai napig látható az edelényi honlapon. A közérdekű térségi rendezvények fő célja a hagyományőrzés, a közösségépítés, olyan eszközökkel, melyek összetartják az ottani közösséget, de vidéki kisvárosban ehhez nem sok figyelemfelkeltés szükséges, a településlakók kis létszáma, továbbá az egyszerűbb eszközhasználat miatt.

Az edelényi Képűjság legfontosabb küldetése a térségben élő lakosság tájékoztatása, bevonása a térségi eseményekbe, amelybe természetesen nekik is lehetőségük van bekapcsolódni, anélkül, hogy azt gyakran használnák. A másik legfontosabb funkciója a különböző hirdetések, melyek célja az egyén számára a haszonszerzés, ellenszolgáltatás ellenében, mint a különböző lakás- vagy álláshirdetések, melyek sokszor lehetnek figyelemfelkeltőek a tényszerűség mellett. A műsorok más térség lakói számára nem

elérhetőek, tehát kutatóként itt csak másodlagos adatokkal van lehetőségünk dolgozni, melyek a lakossággal való beszélgetések során derülnek ki.

A másik három településen jobban beépül a lakosok napirendjébe a televíziózás, ezzel együtt természetes számukra, hogy minden nap rákapcsolnak az Edelény TV-re. Ezek a településeken főleg idősebb emberekkel sikerült beszélgetni, akik sokat vannak otthon, ráérnek, de volt lehetőségem dolgozó emberekkel is interjút készíteni.

A falvakban, főleg Nyomáron és Hangácson a lakosok az Edelény TV-t azóta ismerik, amióta üzemel, többnyire minden nap nézik. Némelyik kérdezett reggel nézi, amikor felkel, többnyire a Képűjságban megjelenő hírek, hirdetések, reklámok, politikai műsorok érdeklik őket, nagyjából pedig elégedettek a műsorokkal. Többféle hirdetés iránt érdeklődnek, melyek csak bizonyos kérdésekre jellemzőek, ezek egyfajta speciális dolgok, mint például sporthírek, aktuális politikai műsorok, leárazások, lakáshirdetések, vásárlás, aktuális rendezvényekről szóló hírek azok, melyeket jobban néznek. Néhány kérdezett esetében egyéb funkcionális szerepe is van, például onnan tudja meg az aktuális időt, vagy hogy milyen névnap van.

Fontosnak tartják azokat az aktuális regionális híreket, melyek a környezettel kapcsolatosak. A TV arculatából pozitív kép sugárzódik ki, rokonsággal, barátokkal beszélgetnek róla. Hangács református lelkészneje, Molnár-Kovács Edit érdekelt ezekben a hírekben, ha megjelenik bennük az istentiszteletről, iskolai ünnepségekről szóló műsor. A műsorok szervezésében jelentős szerepe van a lelkésznek, fontosabb események alkalmával beküld egy-egy írott cikket.

Többnyire elégedettek a műsorokkal, annak ellenére, hogy néhányan mesélték, hogy meccseket, illetve több hirdetést is szeretnének benne látni, de ennek kérdéskörében beletörődők.

A két településtől Ziliz kissé elkülönül, ebben annak is szerepe van, hogy nem tartozik a két másik faluval egy közigazgatási egységbe. A zilizi lakosok mesélték, hogy régen volt Falu TV a településükön, ez ma nem működik, de a vezetőségnél szeretnék, elérni, hogy ismét beinduljon, melyben közösen vennének részt a boldvai lakossággal. További érdekesség a régen működött hangosbemondó, melyen keresztül egykor a polgármester tájékoztatta a lakosokat az aktuális helyi eseményekről, onnan szólt a zene is, de a helyiek emlékezete szerint nyolc éve kikapcsolták.

A településeken történt beszélgetések alapján tehát megállapítható, hogy a globális médiának, vagyis az Edelény TV-nek egyszerre van szórakoztató és funkcionális szerepe, ezenfelül közösségformáló szerepe is van, mely a helyi lakosok számára többé-kevésbé fontos beszélgető témát jelent, a figyelemfelkeltő kinézetére ugyanolyan figyelmet fordítanak, mint a műsorokban megjelenő, belső értékekre.

Lokális média

A helyi médiatípus az edelényi kistérségen belül egyedül Boldván fordul elő, ez nem más, mint a Kabdebon János által helyben szerkesztett Boldvai Hírmondó, mely 2004-től évente három-négy alkalommal jelenik meg a faluban. Ingyenesen adják ki, többnyire negyedévente, 650 példányban. A főszerkesztő Csabai Gyula Polgármester úr.

A Boldvai Hírmondóról szerzett információk – az Edelény TV-vel ellentétben – elsődlegesek, nemcsak a lakosokkal való beszélgetés során gyűjtöttem információkat, de a terepmunka során lehetőségem nyílt néhány példányt is beszerezni.

Az újságban olvashatóak kötelező és „mozgatható” cikkek. A kötelező hírek az intézményi beszámolókról, önkormányzati hírekről szólnak, ezeket teszik a kiadvány első oldalaira. Ezek a cikkek a község fejlesztéséről, jövőbeni terveiről tudósítanak, szigorúan

tényszerűek, tájékoztató jellegük van, a polgármester közléseként jelennek meg. („Az első negyedévben a téli közmunkaprogram keretében mintegy 160 embert foglalkoztattunk.”) Továbbá olvashatóak benne a helyi oktatásról szóló hír, illetve interjú, ez utóbbi alkotja a vezércikket. Az interjú a falu szempontjából jelentős személyiséggel készül, akit a falu minden lakója elismer, köztisztviselőnek áll, és magas teljesítményt nyújt. Ezt többnyire az újság közepére teszik. (Legutóbb Vojvoda Barnabás, a helyi önkormányzati testület tagja jelent meg benne, akivel egyébként a kutatás során személyesen is beszélgettem.) A kérdezett pedig mesél az életéről, gyermekkoráról, a világháborús évekről, munkájáról, végül pedig nyugdíjas éveiről és időskoráról.

Ezután olvashatók a „szabadabb” hírek, melynek keretében pályázat elnyeréséről, közmunka programokról, aktuális kulturális hírekről írnak.

2014-ben csak három számot szerkesztenek, a nyári kiadvány után szeptemberben adnak ki újabbat, amit augusztus végén kezdtek el szerkeszteni.

A falu közössége nem ír a lapba, bár ha egy lakos bevisz egy cikket a hírekkel kapcsolatosan, akkor az megjelenik. Ez hasznos is lehet az önkormányzat, a szerkesztők, és természetesen a lakosság szempontjából is. Ilyen módon igyekeznek tartani a kapcsolatot a lakossággal, alkalmazkodni a közösség igényeihez, minden hírről tájékoztatni a lakosságot.

A kiadvány egyébként fekete-fehér, ami arra utal, hogy a szerkesztőségnek nem állnak rendelkezésére egy színes újság megírására alkalmas eszközök.

Képek vannak benne, a helyi aktualitások részletesen megjelennek. Kabdebon János szerint ők és a lakosok is elégedettek ezzel, mára a faluban ez a lap lett a fő kommunikációs terep a hivatal, a közszolgáltatásokban dolgozók és lakosság között.

A kérdezettek többsége a kiadványt azóta ismeri, amióta az megjelenik. Nagyjából elégedettek vele, minden cikket elolvasnak, de az kérdezettenként változik, melyiket olvassák legszívesebben. Főleg idősebbekkel beszélgettem, akik többnyire a település gazdaságáról, kultúrájáról olvasnak szívesebben. Utóbbi keretében írnak arról, mi történt a faluban az aktuális időszakban, igyekeznek a lakosság különböző szegmenseit megjeleníteni. („*Csabai Gyula Polgármester Úr köszöntötte községünk 70 éven felüli lakosait*”). A kultúra rovata a rendezvényekről szóló híradások mellett tartalmazza a fejlesztési híreket is. („*Községi könyvtárunk a mostani ében számos új könyvvel gyarapodott*”). A kérdezettek fontosnak tartják azokat az aktuális híreket, melyek a közmunka programokkal, például a gyógynövénytermesztéssel kapcsolatosak, a lakosok számára ezek jelentik a település fejlesztését, és természetesen munkát is biztosítanak a rászorulóknak. („*És lett egy tanyánk! Ott, Sajóecseg felé, a citromfűvel szemben!*”)

Természetesen a szerkesztők nagy hangsúlyt fektetnek az egyházi hírekre és a település egyik legjelentősebb intézményére, a Barátok Házára is, melynek vezetője egyben a főszerkesztő. Az egyházi hírek a helyi egyházi élet eseményeiről tájékoztatnak, részletes programokról lehet olvasni, melyeket az egyház szervez, és a híreket is a hitgyülekezet szemszögéből jelenítik meg. („*Isten kegyelméből a harmadik tavasz köszöntött ránk itt a Boldvai református egyház szolgálatában*”).

A Barátok Háza olyan intézmény Boldván, ahol a település lakói és a kívülről érkezők is kötetlenül tölthetik szabadidejüket, családi hangulatban. Turisztikai pontnak is tekinthető, kiállításokat is szerveznek, illetve számos turisztikai információt is olvashatnak az érdeklődők. Megjelent pl. egy esszé szerű szöveg kifejezetten a teázásról, annak kellemes és hasznos hatásáról szól. A többi hír sokkal objektívebb hangvételű.

Olvashatók a kiadványban olyan hírek is, melyek szerkesztésében a községben működő intézmények, szervezetek érdekeltek, ugyanakkor lakossági csoportokat számukra fontos lehetőségekről tájékoztatnak. Ilyenek pl. az óvodával vagy a könyvtárral foglalkozó hírek. A település könyvtárosa, Drótosné Mészáros Eszter írja az újságba a könyvtárra

vonatkozó cikkeket. Egy óvodai dolgozó pedig az óvodai tudósítást vállalta fel. Nemcsak részletesen tájékoztatnak az eseményekről, hanem a hangvételben is éreztetik, hogy a szülők és gyerekek is aktívan részt vesznek azokon. („*A tél utolsó napján a templom mögötti térre elégettük a kiszebábot és versekkel, dalokkal búcsúztunk a téltől, várva a tavasz beköszöntét.*”) Ezeket a cikkeket Szepesiné Szilasi Edit, a község vezető óvónője írta, ő küldte be, akivel a kutatás során nem volt lehetőségem beszélgetni.

A községi programok nemcsak a fiatalok, hanem az idősebbek kibontakoztatására is teret adnak. Közvetlenül a könyvtár tőszomszédságában helyezkedik el az idősek klubja, melynek megalakításában egy helyi idős asszony illetve Kabdebon János vettek részt. A kulturális hírek keretében az idősekről is szó esik, ha egy helyi rendezvényre mennek énekelni vagy társadalmi munkát végezni. Idén például az idősek vállalták a polgárőrséget a III. Boldvai Aludttej Fesztiválon, melyet harmadik éve rendeztek meg július első szombatján a faluban.

A kiadvány belső címlapján megtalálható a részletes programismertető, melynek keretében nemcsak a gasztronómiai programra, hanem a versenyre is felhívták a lakosok figyelmét, melynek keretében olyan ételt kellett főzni, amelyben benne volt maga az aludttej. A felhívás kifejezetten a lakosságot célozta meg, de nyitott volt más érdeklődőkre is. („*Hozhatnak magukkal vendégeket is, minél többet, annál jobb!*”) A hátsó oldalon is olvasható a felhívás, melynek keretében sportversenyre is lehetőséget biztosítottak, a látványosságot pedig egy egész oldalas képpel hangsúlyozták.

A lakosok a Boldvai Hírmondóban megjelenő hírekről szívesen beszélgetnek egymással, barátokkal, rokonokkal. Ebben az értelemben a kiadványnak közösség-összetartó ereje van, ezenfelül hasznos és kellemes programokat, szórakozási lehetőséget kínál a boldvai lakosság számára, melyet egy külső szemlélődő látásmódja is igazolhat, hiszen nemcsak a tájékoztatás, hanem a barátság kifejezése, a személyes kapcsolatteremtés is fontos a szerkesztők számára, amit a megjelenő nyelvi kifejezőeszközök használatával is érzékeltetnek. Emiatt fontos mérföldkő az életükben és az Edelény TV-vel szemben inkább ezt a médiatípust részesítik előnyben.

Honlap arculatok

Hogy teljesebb képet kapjunk a kistérségi médiáról, fontosnak tartom még megvizsgálni a települések honlapjának arculatait is. A honlapokról olyan jelentős információkat olvashatunk, melyekről már nemcsak a kistérség lakói, hanem a kívülállók is tudhatnak. Nemcsak az a fontos, hogy a lakók felé, hanem az is, hogy kifelé mit sugároznak.

Nyomár kivételével elmondható, hogy mindegyik településnek van saját honlapja, de az már változó, hogy mennyi információt olvashatunk ki belőlük, és hogy a külső szemlélődők felé mit akarnak sugározni. A célcsoport nemcsak a lakosság, hanem mindenki, aki a saját honlapjukat szemléli.

A települések közül Edelény honlapja szolgál a legtöbb információval, a település szinte minden héten ad egy-egy új hírt, ezek azonban inkább a lakosságot célozzák meg, tényszerű hírekkel. Egyedül a polgármesteri köszöntő az, ami általában az odalátogatók, az idegenek számára is szól. („*Ha még soha nem járt Edelényben, talán talál valamit, ami felkelti érdeklődését, s meglátogat minket.*”) Sok adat olvasható a település gazdasági, kulturális, egyházi, oktatási, közéleti, oktatási híreiről, az önkormányzatról. Ezek mind tényszerűek, megcélozzák a turistákat is. Ez az egyik legsokoldalúbb honlap, olvashatók olyan közéleti hírek, melyek kifejezetten a lakossághoz szólnak, ezek a kifejezetten hivatali ügyekről szóló hírek.

Edelénnyel ellentétben a többi település honlapja ritkábban frissül, Borsodszirák utolsó aktuális híre májusban készült, Boldvái pedig augusztusban. Mindkét falu

honlapján vannak tényszerű adatok a falu életéről. Borsodszirák honlapja is sokoldalú, bár kevésbé, mint Edelényé, a polgármesteri köszöntők szintén a turistáknak szólnak. Boldva honlapján is olvasható olyan rovat, amely kifejezetten a turistáknak szól, ebben a részben olvasható szubjektívebb leírás is a Barátok Házáról és az Aludtfej-fesztiválról. Ezek nemcsak a turistákhoz szólnak, de az ő szemszögükből jeleníti meg a mondanivalót és kifejezetten személyes jellegűek, nagy hangsúlyt fektetnek a köszönetnyilvánításra is. („Az év végi számadás biztató jövővel kecsegtet, bízom benne, hogy a 2014-es esztendőben a Barátok Háza továbbra is az a hely marad, ahová bárki szívesen beül egy teára, vagy a kemencepadkán üldögélve gyönyörködik a fenséges boldvai naplementében”). A Boldvai Hírmondó is olvasható online a honlapon 2009-től egészen 2013-ig.

A másik két település, Hangács és Ziliz honlapja szegényesebb jellegű, inkább csak tájékoztató jellegű adatokat lehet rajta olvasni. Olvashatunk az önkormányzatokról, intézményeiről, az egyházakról, az oktatásról. Egyaránt szólnak a lakosságnak, valamint a kívülről érkezőknek. Ziliz honlapjának hírek rovata legutóbb márciusban volt frissítve, de jelenleg is azt érzékelteti, hogy az oldal feltöltés alatt van. („Rövidesen részletes tartalommal és a településünket bemutató sok-sok fotóval várom Önöket”). Hangács oldalán csak települési adatokról és az önkormányzati hírekről lehet többet tudni, nagyon sok rovat nincs feltöltve.

Ami viszont minden település weboldalára jellemző, hogy láthatóak fényképek és látnivalók a faluról. Ilyenek többek között a település átfogó képei, valamint a falu szempontjából jelentős szerepet betöltő intézmények, mint a polgármesteri hivatalok, templomok, iskolák, óvodák, boltok, közösségi házak fotói, melyeket a település minden lakója ismerhet, egyes esetekben a falu jelképévé válhatnak.

Minden település a maga sajátos arculatát akarja a kívülről érkezők számára mutatni, de mindegyiknél jellemző, hogy azt igyekeznek kifelé sugározni, amivel egyaránt közvetítik hagyományait, értékeit és fejlesztéseik eredményét, amik alkalmasak lehetnek arra, hogy a turistákat a településre vonzzák, a helyi lakosokat büszkévé tegyék.

Összegzés

A művelődésnek mindenki számára elérhetőnek kell lennie, a lakóhelyi környezettől függetlenül. Így azt mondhatjuk, hogy a hátrányos helyzetű térségek, települések számára is, csak a formáját kell megválasztani. Attól függetlenül, hogy az általam vizsgált lakosság hátrányos helyzetű térségben lakik, nem mondhatjuk azt, hogy az ő kultúrájuk alacsonyabb rendű. Csak nekik más adatott meg, mint mondjuk egy modern nagyváros lakójának.

A térségben a lakosok által használt két médiatípus, az Edelény TV és a Boldvai Hírmondó nem annyira sokoldalú, mint a nagyvárosi vagy a domborzati viszonyok miatt csak korlátozottan fogható országos kereskedelmi csatornák. A helyi média szerkesztésére, valamint a közösség figyelmének elnyerésére használt eszközök is korlátozottak, de ezzel a szerkesztők és a fogyasztók is elégedettek, természetes módon beszélnek és beszélgetnek róluk.

A média „csinálóinak” nemcsak a közösségi elismerés, a szórakoztatás a célja, de fontosnak tartják, hogy maga a lakóközösség is belekapcsolódjon általuk a helyi közéletbe. Emellett a legtöbbet igyekeznek kihozni műsoraikból, honlapjaikból és híreikből, nemcsak a közösség, hanem a „külsők” számára is. Az a hipotézisem tehát beigazolódni látszik, mely szerint a helyi médiában megjelenő híreknek valóban közösség-összetartó erejük van, kiváló beszélgetési témát nyújtanak, pontosan azokról a dolgokról, melyek ott történnek. Mindkét médiatípus más dolgokat közvetít, a lakosság pedig hol az egyikre, hol a másikra figyel oda jobban.

Az edelényi kistérséggel konkrétan foglalkozó tanulmányok rámutatnak, hogy a térség milyen változásokon ment, megy keresztül. A fejlesztésben szerepe volt a helyi médiának is, elsősorban a helyi lakossággal való kapcsolat építésében, a lakóközösség bizalmának elnyerésében, új gondolatok és koncepciók bevezetésében.

Szerepe van a fejlesztésben annak is, hogy szinte mindegyik falnak van saját honlapja, ami már nemcsak a lakosságot, hanem a turistákat, a kívülről érkező befektetőket is orientálja. Ennek a funkciónak azonban csak nagyon korlátozottan tesznek eleget, a célközönség pontos meghatározásában és a célcsoportokhoz társított tartalmak és megjelenítési formák megválasztásában és a külső kommunikáció megvalósításában a térség települései – még Edelény város is – külső segítségre szorul.

Irodalomjegyzék

- BABBIE, B. (1995): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó, Boldva Község Önkormányzatának Információs Lapja: Boldvai Hírmondó. 2014. I. szám
- DOBÁNY Z. (1998): A Cserehát gazdasági élete a 18-19. században. In: A Felvidék történeti földrajza. (szerk.: dr. Frisnyák Sándor) Nyíregyháza, pp. 383-402.
- DOBÁNY Z. (1999): A Cserehát történeti földrajza (18-20. század). Nyíregyháza
- G. FEKETE É. (1995): A térség, mely élni akar. [Miskolc](#), MTA RKK
- RAKACZKY I. (1998): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, B.-A.- Z. Megyei Természetjáró Szövetség
- www.boldva.hu
- www.cserehat.com/cserehat
- www.epa.oszk.hu/02200/02259/fotok.html

A boldvai avatón dr. Vereckei Csaba dandártábornok, megyei főkapitány mellett részt vett Csabai Gyula, Boldva polgármestere, Társy József a megyei kormányhivatal kabinetvezetője, dr. Antal István, Edelény rendőrkapitánya, Szaniszló János, az Edelényi Kistérség Többcélú Társulás Elnöke, illetve az érintett települések polgármesterei és az ott szolgálatot teljesítő rendőrök.

Csabai Gyula, Polgármester Úr elmondta: - „Bár Boldva közbiztonsági szempontból viszonylag nyugalmas településnek számít, az azért mindenképpen előrelépés, hogy a település körzeti megbízottja irodát is kapott.”

Az edelényi rendőrkapitányságon szolgálatot teljesítő Hevele István György zászlósnak (képünkön) ugyan február elejétől már működik az irodája, ám ünnepélyesen most vette azt birtokba. A zászlós egyébként szolgálati idejében, vezényléstől függően tartózkodik a településen, illetve annak környékén.

„Az nagy segítséget jelent, hogy a körzeti megbízott így már fogadóórát is tarthat, nem kell minden egyes aprósággal Edelénybe menniük az itt élő embereknek” – hangsúlyozta köszöntőjében polgármesterünk.

A sajtó nyilvánossága előtt megtartott, ünnepélyes rendezvényen a rendőrfőkapitány Csabai Gyulának, valamint Hevele István Györgynek jelképesen átadta a körzeti megbízotti iroda tábláját. Ezt követően a körzeti megbízott az ünnepség résztvevői jelenlétében hivatalosan is birtokba vehette az új szolgálati helyiséget.

Elkészült a záportározó és csapadékvíz elvezető rendszer.

2010 végén befejeződött a záportározó és a csapadékvíz elvezető rendszer kivitelezése településünk észak-keleti részén.

BH ÓVODAI HÍREK

A karácsonyi ünnepek sok-sok élményével érkeztek a gyerekek óvodába január 3-án. A csoportonként állított karácsonyfák még megvárták a kis lakókat. Együtt szedtük le róla a díszeket, melyeket gondosan eldobozoltunk a következő év fájának öltöztetéséhez.

A csendes hideg téli napok az óvodai csoportszobákban főleg játékkal, mindennapos fejlesztéssel, tevékenykedéssel telnek.

Az óvodánkban hagyományá vált „Farsang hete” február 21-én, hétfőn kezdődött, a csoportszobák, öltözők díszítésével. Természetesen a gyermekek által készített, rajzolt, festett álarcok, szemüvegek képezik a díszítés tárgyát. Hangulatteremtő, vidám zene szolt a munkálkodás közben.

Kedden farsangi fánkot sütöttünk, s a Csiribiri együttes vidám, zenés műsora után finom lekvárral el is majsoltuk azokat.

Az óvo nénik által előadott szórakoztató mesejelenet, „Az aranyszőrű bárány” szerdán délelőtt nevette meg a gyerekeket. A csütörtöki pizzamapartit már nagyon várták. Ezt a napot kedvenc pizzamájukban tölthetik a gyerekek. A párnacsata megrendezése előtt nagy élményt jelentett számukra a projektorra vetített klasszikus mesesorozat.

A tornaszobai közös párnacsata után saját csoportjukban szórakozhattak tovább valamennyien. Itt a szörpívó, ropievő, lufifújó versenyt a táncverseny követte, melyet „kinder” figurákkal és cukorkával jutalmaztunk. Izgatottan gyülekeztek pénteken az oviban a gyerekek. A jelmezes Farsang napja volt ez. Micimackók, Zorrók, hercegnők, muskétások, katicák, pillangók, farkasok és bohócok tetszelegtek utánozhatatlan jelmezekben. Itt szeretném megjegyezni, hogy a szülők találmányossága és kreativitása utolérhetetlen. Nagy örömmel tapasztaltuk, hogy az idén is volt jelmeze minden gyermeknek. A tornaszobai együtt verselést és együtt éneklést a közös, hangos együtt kiáltás követte, mellyel a telet, a hideget szerettük volna végre jó messzire űzni. Közös farsangi mulatozásunkról DVD készül, melyet a szülők is megtekinthetnek majd. Következő tavaszi ünnepünkre a Nőnapra, köszöntő versikével és apró ajándékkal készültek a fiúk.

III. Innovatív fejlesztési koncepció

A csereháti fejlesztési program alapjai (G.Fekete Éva)

Fejlesztési előzmények

A Cserehát térségre az első átfogó fejlesztési koncepció 1987-ben készült. A megye elmaradott térségeinek fejlesztési terveit az akkori BORSODTERV Vállalat munkatársai által készített dokumentum fogta össze. A terv amellett, hogy részletes diagnózist állított fel a térség problémáiról, megoldási javaslatokat is megfogalmazott, melyekből ugyan források hiányában nem lett semmi, de még évekig visszaköszöttek a különböző későbbi tervekben. (Egyetlen megvalósult elképzelésként a Csereháti Településszövetség, mint a térség fejlesztését helyben szorgalmazó és segítő civil szervezet létrejötte emelhető ki.)

A rendszerváltozást követően a megye és a régió válságkezelési terveiben a térség rendre megjelent, majd 1993-ban elkészült az első saját fejlesztési koncepció az MTA Regionális Kutatások Központja kivitelezésében az OFA támogatásával. Ez a Cserehát-Hernád-Bódva vidék tájegységre fogalmazott meg fejlesztési alapelveket és célokat – melyek sajnos még ma is érvényesek. A 90-es és 2000-es években jóval több terv készült, mint ahány program indult, azaz a tervek egy része sohasem került a megvalósításnak közelébe sem. Az Európai Unió csatlakozás hozott némi változást. Térségi átfogó programként emlékezhetünk az alábbiakra:

Hároméves Kistérségi Szociális Felzárkóztató Program (2003-05) – A Cserehát-Hernád-Bódva-vidék 104 településére terjedt ki, elsősorban a szociális ellátórendszer (házigondozás, közétkeztetés, idősgondozás, gyermekvédelem) intézményeinek fejlesztésére fókuszált. Összesen 300 millió Ft-ból, a Szociális Minisztérium és a BAZ Megyei Önkormányzat támogatásával.

Cserehát UNDP Program (2005-07) – A Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) és az Egyesült Nemzetek Szövetségének Fejlesztési Programja (UNDP) kezdeményezésére indult program célja a Csereháton élők életminőségének a környező régiók szintjére történő felemelése és a társadalmilag kirekesztett kisebbségi csoportok, mint például a romák, Magyarország gazdasági és politikai vérkeringésébe való bekapcsolódási esélyeinek növelése voltak. A program teljes, mintegy 500 millió Ft-os költségvetését két részre osztották. Az első fele a térséget hat mikro-térségre osztva, a helyi közösségek megerősítését és öntevékenységének fejlesztését célzó ún. „kis” projektek (max 2 millió Ft) generálására és támogatására került felhasználásra. A források másik feléből egyenként 20-25 millió Ft önrész-támogatást nyújtottak 12 „nagy” projektnek az Új Magyarország Fejlesztési Terv forrásainak eléréséhez, illetve önálló projektek megvalósításához.

Leghátrányosabb Helyzetű Térségek Felzárkóztatási Programja (2008-13) – Az ország 33 leghátrányosabb helyzetű kistérsége 2007-ben került lehatárolásra (67/2007. (VI. 28.) OGY határozat). Számukra a pályázati rendszerben kedvezményeket, kedvezőbb elbírálási rendszert határozta meg, majd 2008-tól a kistérségekben kidolgozott programok alapján külön számukra dedikált forrásokat is meghatároztak az operatív programokban. A térséget három LHH program fedte le, a tervezéskor összesen 9,4 milliárd Ft forrásallokációval. A most záruló felhasználásról részletes értékelés még nem készült, de általában megjegyezhető, hogy a forrásokat nem sikerült teljes egészében lehívni. Főként a gazdaságfejlesztésre szánt források „ragadtak benn”.

LEADER +, majd IV. tengelyes vidékfejlesztési LEADER Program (2004-13) – A helyi akciócsoportok által kidolgozott stratégiákra épülő vidékfejlesztésbe előbb a Galyaság mikro-körzet, majd két akciócsoportot formálva, az egész térség bekapcsolódott, sőt a két akciócsoport mindegyike túllépi a jelenleg vizsgált térségi határokat. A Borsod-Torna-Gömör LEADER Egyesület a putnoki és kazincbarcikai járásokból is magába foglal településeket, míg az Abaúji LEADER Egyesület a Gönci járás településeit is tartalmazza, illetve 2015-től a szikszói járás települései önálló LEADER csoport alakításán dolgoznak. A 2007-13 közötti időszakban a LEADER program összesen mintegy 2,6 milliárd Ft fejlesztési forrást juttatott a két akcióterületre, amiből főként mezőgazdasági, turisztikai, vidéki infrastruktúra és örökségvédelmi fejlesztések valósultak meg.

Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program (2012-2014)

Az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával megvalósuló program a szociális, a közösségfejlesztési, továbbá a település-/terület-/vidékfejlesztési munka három pillérén nyugszik, amelyeket további humán szolgáltatások egészíthetnek ki. Az „A Dél-Cserehát és Szuha-völgyi Akcióterület közösségi összefogása a mélyszegények integrációja és az együttműködés fejlesztése érdekében” projekt az Edelényi és a Kazincbarcikai kistérség 24 településére, a "Közösségi összefogás a mélyszegénység felszámolása és az együttműködés fejlesztése érdekében a Felső-Bódva völgyi akcióterületen" projekt pedig az edelényi kistérség további 20 településére terjed ki.

Az összesen kb. 150 millió Ft-ból megvalósított projekteket három fő vonalra lehet felépíteni: mélyszegény családokat célzó tevékenységek, a szakembereknek és önkormányzatoknak szóló elemek, és a szakmai szervezetek közötti párbeszéd megteremtése a két projekt között. Mindkét akcióterületen a mélyszegény családoknak szóló programok közül hangsúlyosak az anyák, a családok és a gyermekek részére szervezett rendszeres kompetencia-és képességfejlesztő foglalkozások. A projekt keretében a bevont családok részére biztosítanak jogi és adósságkezelő tanácsadást, mentálhigiénés tanácsadást és alkalmaznak egy álláshely feltárási referenst, aki a munkahelyek feltárásában segít. Fontos elem a gazdaprogram, ahol a kiválasztott családok eszközöket és vetőmagot, illetve tudást és tanácsadás formájában egyéni segítséget is kapnak. A szakemberek és önkormányzatok részvételével rendszeresek a szociális kerekasztalok, a „jövő-műhelyek”.

Gyerekesély Program (2013-2015) –A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében futó 5.2.1. konstrukció volt az, amely egyértelműen a Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Stratégiához kapcsolódik. A kiemelt projekt a Stratégia két elemének - korai fejlesztés és képességgondozás, valamint kistérségi komplex gyerekszegénység programok – országos kiterjesztését készítette elő. Az 5.2.3-as kistérségi gyerekesély pályázati konstrukciók alapvető célja a szegénység, különösen a gyermekszegénység csökkentése, és a szegénység újratermelődésének, átörökítésének megelőzése. A programba ún. harmadikkörös kistérségekként kapcsolódtak be a térség kistérségei. A kistérségek 2 éves időszakra pályázhattak komplex gyerekesély programjaikkal egyenként közel 600 millió forint támogatásra.

A fenti programok közül egyedül a Cserehát UNDP Kísérleti Program szólt kizárólag a térség, illetve annak kistérségei számára, a többi esetben 15-30-90 másik kistérséggel együtt vettek részt a fejlesztésben.

Az említett programok közös vonása, hogy elsősorban szociális szemlélettel közelítették a térség problémáit, ami nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az ország legszegényebb, ugyanakkor legnagyobb halmozottan hátrányos helyzetű összefüggő térségével van dolgunk.

A befektetett források – különösen a 2004-10 közötti időszakban nem jelentéktelenek, de átütő eredményt nem sikerült hozni. Az elmúlt 25 év fejlesztés címen tett állami beavatkozásai inkább tűzoltásnak tekinthetők, a gazdasági váltáshoz nem tudtak hozzájárulni. Jelentősen változott azonban a lakossági infrastruktúra, valamint kialakult a térségben egy projekt-réteg. (Kovách 2012) Részben a projektek időről időre ismétlődő, de a hátrányos helyzetből kilépni mégsem képes, sőt leginkább a projektben maradásban érdekeltté tett kedvezményezetteit, valamint a projektekből hasznot húzó, de eredményességében nem feltétlenül érdekelt közvetítők csoportját jelenti. A lehetséges tevékenységekre és a megvalósítás módjára szigorú előírásokat adó központi programok nem kedveztek az innovativitásnak és a stratégiai gondolkodásnak sem. Kialakult azonban a megvalósítói rutin és a projektek menedzselésében jártas munkatársak csoportja.

Az Innovatív Cserehát Program szükségességéről

A magyarországi vidéki kistájak között a legnagyobb összefüggő elmaradott térséget alkotja a Cserehát Térség 98, jellemzően 500 fősnél kisebb aprófaluból álló térsége. A közel száz éve tartó krónikus, a mindennapi megélhetést lehetetlenné tevő vállalkozáshiány, a közlekedési és információs elzártság, a mostoha lakásviszonyok, az alap- és középfokú szolgáltatások elérhetetlensége megtette hatását és a migrációs folyamatok révén mára erősen kontraszelektálódott, gettósodó csonka társadalmak jellemzik a vidéket. Nem csupán az élet minden területén megjelenő lemaradással, de a változtatásra képes népesség hiányával is szembe találkozik az, aki a teljes kiürüléshez, ill. gettósodáshoz vezető ördögi körből kimozdulni látni szeretné a térséget. Az elmúlt közel 25 év fejlesztési kezdeményezései nem voltak képesek szembe szállni a lefelé futó folyamatokkal, sőt miközben az életkörülmények önmagukhoz képest több ponton javultak, a más térségektől való lemaradás mértéke tovább fokozódott, a megélhetési, munkavállalási lehetőségek pedig még korlátozottabbak lettek. Ennek hatására a célvesztettség, a letargia és mindezek mentén az elvándorlás újabb, a relatíve jobb helyzetben lévő településeket is elérő hulláma erősödött.

Mindeközben a nagyvilágban egyre erőteljesebben bontakozik ki a korábbi modernizációs folyamatok környezetromboló és a társadalomtól elszakadó gazdasági fejlődése következményeként szükössé vált természeti és kulturális értékek iránti igény. A gazdaságban is értelmezett értéké válik a tiszta víz, az egészséges lakó környezet, az egészséges ételmezter, a megújuló (zöld) energia, a hagyományokra, kulturális örökségre alapozott megélhető élmény, a valahová tartozás, a térségi identitás, a személyre szabott, egyedi szolgáltatás, a kisközösségek támogató szolidáris hálójá. Csupa olyan dolog, ami a korábbi modernizációból kimaradt Cserehát Térségben bőségesen elérhető, eddig kiaknázatlan erőforrás.

A térség felértékelődő erőforrásainak hasznosítása és a jelenleg itt élő hetvenezer ember sorsa iránti érzett felelősség, a társadalmi szolidaritás egyaránt a térség kiemelt fejlesztését támasztják alá. A változtatásokhoz szükséges pénzügyi, szellemi és társadalmi belső tőke együttes hiánya, valamint az előző időszak fejlesztéseinek alacsony hatékonysága a klasszikus modernizációs fejlesztéssel való szakítás szükségességét és a fejlesztés új technikáinak életre hívását indokolják. A térség fejlesztésének újszerűségét három tényező határozza meg:

- a. egy több százéves lefelé futó trenddel kell szakítani, ahol a tehetetlenség visszahúzó ereje hatványozottan érvényesül,
- b. a más térségekben korábban sikerrel alkalmazott modernizációs technikák itt nem alkalmazhatók, hiszen éppen azokat az erőforrásokat akarjuk most megőrizve hasznosítani, melyeket azok leromboltak,

- c. a térségen belüli humán, ill. szellemi erőforrások a fenntartható gazdasághoz már nem elégségesek.

Ez a három körülmény sajátos, Magyarországon csak kevésbé elterjedt, alapvetően a posztmodern értékekre épülő fejlesztést és azt megalapozó tervezést kíván.

Az Innovatív Cserehát Program lehetőségéről

A Nemzeti Vidékstratégia (2010) felismerte a térség kiemelt fejlesztésének szükségességét és megfogalmazta a Cserehát Program kidolgozásának és megvalósításának igényét. A tervezés és a megvalósítás pénzügyi forrásaként implicit módon az európai uniós programokat, szellemi forrásként a központi végrehajtó intézmények és a helyiek tudását, társadalmi tőkeként pedig a nemzetközi és hazai hálózatokat jelölte meg.

A Cserehát Program tervezésében 2011-ben az első lépések (a tervezési bizottság felállítása) megtörtént, de ez a folyamat megszakadt. Egy budapesti szakértői csoport Cserehát Programiroda címen tett kísérletet a folyamat újraélesztésére és a programkidolgozás feladatainak felvállalására, ám a térség civil szervezeteinek vezetői ezt a kezdeményezést nem tartják elég hitelesnek és legitimnek, nem érzik magukénak.

A térség, annak egyes települései fejlesztésére szerveződött 6 civil szervezet a Cserehát Településszövetség vezetésével 2014. május 10-én egy együttműködési megállapodást fogalmazott meg, melyben kinyilvánították, hogy Cserehát Programközösség néven együttesen kezdeményezik a Nemzeti Vidékstratégiába illeszkedő Cserehát Program kidolgozásának felgyorsítását és a program megvalósításának mielőbbi elindítását. A munkálatok vezetésével és a Programközösség képviselőjével a Cserehát Településszövetséget bízták meg.

A Programszövetség tagjai az innovatív jellegű fejlesztés mellett tették le a voksot.

Perifériák innovatív fejlesztésének koncepciója

Elméleti alapok

A perifériák innovatív térségfejlesztési koncepciója három elméleti forrásból táplálkozik. Egyrészt az Amartya Sen nevéhez fűződő, az egyéni szabadság kiteljesedésén alapuló fejlődés felfogás (képeszség szemlélet), másrészt az előbbi értékhatárát adó posztmodern értékek, harmadszorban a centrum-periféria viszonyok átalakulására vonatkozó elméleti megfontolások alapozzák meg.

Újragondolt fejlődésfogalom

A térségi fejlesztés hosszú távú céljaként rendszerint a térségben élők életminőségének javulását, a jól-lét növekedését és a térség erőforrásainak az itt élők javít szolgáló hatékony és fenntartható hasznosítását szokták megfogalmazni. Csakhogy ehhez pontosítandó a „jobb életminőség”, a „jól-lét” fogalma és meghatározandók az átfogó cél eléréséhez vezető kisebb célok és horizontális prioritások.

A jóléti, majd jól-léti közgazdaságtanban több elmélet is született a fejlődés és az annak eredményeként vélelmezett jólét, illetve jól-lét értelmezésére. A fejlődéssel sokáig azonosított gazdasági növekedés és annak mérőszáma, a GDP után sorra jelentek meg a jól-lét szempontjából fontosnak tartott környezeti és társadalmi tényezőket is beépítő elméletek és az ezekhez kapcsolódó, ún. alternatív fejlődés-indikátorok. Mint pl.: az elosztási egyenlőtlenségeket, természeti károkat figyelembe vevő GNP; a természeti és a társadalmi tőke kimerülésével számoló Valódi Haladási Mutató (GPI); a Fenntartható

Gazdasági Jólét Mutatója (ISEW); a fogyasztáshoz szükséges termékeny földterület nagyságát mutató ökológiai lábnyom; a születéskor várható élettartamból, iskolázottságból, GDP-ből kalkulált Emberi Fejlődés Mutató (HDI) és az étellel való elégedettséget, a várható életkort és az ökológiai lábnyomot tükröző Boldog Bolygó Mutató (HPI).

Az OECD meghatározása szerint a jóllét: az embereknek a velük történt eseményekkel, a testükkel, a gondolataikkal és az életkörülményeikkel, összességében az életükkel kapcsolatos különböző értékeléseinek együttese (OECD 2013)

Amartya Sen szerint a fejlődés és annak eredményeként a jólét az egyén szabadságaként értelmezhető. A szabadság a számára értékesnek tartott tevékenységek vagy létállapotok eléréséhez vezető út járhatóságára vonatkozik. A szabadság bővülését hozó folyamat a fejlődés, ami nem egyenlő a jövedelmek emelkedésével, a technológiai haladással, vagy a társadalmi modernizációval. Ezek csupán fontos eszközei lehetnek a társadalom tagjai által élvezett szabadság bővülésének. „A fejlődéshez meg kell szüntetni a szabadsághiány főbb forrásait: a szegénységet, a zsarnokságot, a szűkös gazdasági lehetőségeket és a társadalmi lehetőségek szisztematikus megvonását, a közintézmények elhanyagolását ...” (Sen 2003:20.)

A szabadságot középpontba helyező fejlődési elméletből kiindulva a fejlesztés célja az egyének képességének (mint általuk járható utak) kiterjesztésével a számukra értékes tevékenységek és létállapotok minél szélesebb körű elérésének lehetővé tétele. Minden, a korábbi fejlesztésekben megjelent cél (mint jövedelmek növelése, szegénység csökkentése, foglalkoztatás növelése) eszköznek és nem célnak tekintendő. Ebben az értelemben a konkrét fejlesztési célt befolyásolja, hogy a térségben élők számára melyek az értékes létállapotok (értékek), milyen eszközökkel rendelkeznek azok eléréséhez (eszközök), milyen tényezők módosítják az eszközök felhasználási lehetőségeit (átváltási tényezők). Az eszközök és az átváltási tényezők együtt alkotják az emberek képességeit. Eszerint az ember jól-léte függ az elért értékes létállapotoktól, mint eredményektől és az eredmények elérésére való lehetőségtől. (Frediani 2010)

Mindeddig csak az egyén jóllétéről, annak növeléséről beszéltünk. Közösségi, illetve társadalmi méretekben a társadalmi kohézió növelése, azaz az egyének külön-külön növekvő szabadságfoka közötti különbségek csökkentése jelenik meg fejlesztési célként.

Sen képességszemléletű, az egyének jól-létére koncentrált fejlesztési koncepciója csereháti adaptációjának másik kritikus pontja a térségi érdekekkel való összeegyeztetés lehet. Ha a fejlődést leszűkítenénk az egyéni jól-lét társadalmi méretű elérésére, könnyen adódhatna, hogy fő feladatként a tömeges és teljes elköltözést fogalmazhatnánk meg, mert leginkább az szolgálná az egyének jól-létének növekedését, az általuk elérhető létállapotok kiterjesztését. Ez azonban a térség kiürülését, teljes elhagyatottságát, erőforrásainak hasznosítatlanul hagyását jelentené, ami össztársadalmi szempontból nem kívánatos, az egész társadalom lehetőségeinek korlátozását, ezáltal a szabadság csökkentését jelentené.

Az egyének és közösségeik szabadságának növekedését, azaz a számukra kívánatos létállapotok elérését tehát az adott térségen belül, annak erőforrásaira építve, a szükséges eszközök és átváltási tényezők helyben történő biztosításával kívánjuk elérni.

Posztmodern értékaváltás és területi fejlődés

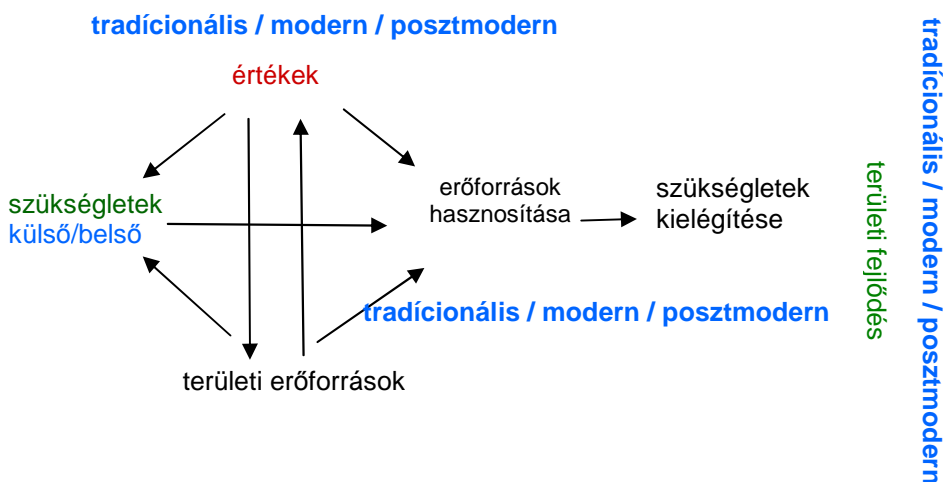
A társadalom egészében és a fejlesztés célterületén uralkodó értékek a fejlesztési folyamatot alapvetően meghatározzák. A célterületen élők értékaválasztása nem csupán a kívánatosnak / értékesnek tartott létállapotok választásában, de az eszközök alkalmazásában is megmutatkozik. A külvilág és a célterület társadalmának jelentős értékkülönbözősége pedig a gazdasági, társadalmi, politikai beilleszkedést egyaránt gátolja.

Értéknek olyan alapvető kulturális nevezünk, melyeket egy adott társadalom biztos többsége kívánatosnak és fontosnak tart. Az értékek segítenek a jó és a rossz, a lényeges és nem lényeges megkülönböztetésében. (Santrock 2007)

A területi fejlődés és egy adott korra jellemző társadalmi értékek közötti kapcsolatot mutatja az 1. ábra.

Az értékek meghatározzák a szükségleteket, gondoljunk csak az anyagi és nem anyagi szemléletből adódó különbségekre. Az értékek az intézményeken és a kívánatosnak tartott kapcsolatokon, pl. a kooperáció elfogadottságán keresztül egyaránt kihatnak az erőforrások hasznosításának módjára és mértékére, végül is a kielégített szükségletekre.

Összességében az értékek fontos szerepet játszanak a területi fejlődésben. Amikor a kulturális korszak megváltozik és új társadalmi értékek válnak uralkodóvá, a területi erőforrások és a hasznosításukhoz megkövetelt kompetenciák szintén megváltoznak. Azt feltételezhetjük, hogy az a térség, amelyik képes az új értékek befogadására, képes magáévá tenni azokat, nagyobb eséllyel néz a fejlődés elébe, mint amelyek erre nem képesek. (Pl. az organikus gazdálkodást végzők üzleti sikere függ attól, hogy milyen mértékben képesek környezettudatos fogyasztóik nézeteivel azonosulni.)

1. ábra: Területi fejlődés és társadalmi értékek

Forrás: saját szerkesztés

Napjainkban ilyen kulturális korszakváltásban vagyunk. A tradicionális, majd modern társadalmakat valami új követi, amit nevezhetünk posztmodernnek. (Lyotard 1984, Baudrillard 1981, Jameson 1991, Cook 1990, Bauman 1992)

A posztmodern társadalomban a spirituális és emocionális értékek felértékelődnek. (Goubman 1998). A környezet és a társadalom közötti harmonikus kapcsolat kialakítása (fenntartható fejlődés) a társadalmi viták előterébe kerül. (Boutilier 2005) A tiszta racionalitás és funkcionalitás mellett újabb esztétikai szempontok is megjelennek.

A posztmodern értékeket nagyobb mértékben jegyző társadalmak egyesítik a posztindusztriális gazdaságra jellemző információ- és szolgáltatás alapú munkavállalást a részvételi demokrácia, a globális kormányzás és az etikus döntéshozás gyakorlásával.

Értékelik a toleranciát, az önkifejezést, a bizalmat és a személyiségi jogokat.(Inglehart 2000)

Az információhoz való hozzáférés, a megszerzett információk menedzsmentje, a kommunikáció másokkal, és a társadalmi együttélésre való képesség a társadalmi alkalmazkodás kulcs tényezői. A fentieket támogatandó, a társadalomtudományok előtérbe kerülnek. A „kicsi” pozitív jelentést kap a társadalomban és a gazdaságban egyaránt. A modern korra jellemző verseny új szükségességeket termelt ki, ami megnöveli a keresletet az eddig kiaknázatlan vidéki erőforrások iránt. (Woods 2011) Az új vagy újjáéledő vidéki funkciók új megélhetési lehetőségeket kínálnak. A biztonságos és egészséges élelmiszer iránti kereslet hozzájárul a biogazdálkodással előállított termékek iránti kereslet növekedéséhez és a termelőkkel kialakított közvetlen kapcsolat iránti erős igényhez.

Az ivóvíz, energia, nyersanyag tartalékok és egészséges életmódra alkalmas terek korlátozottsága miatt vidéki erőforrások jelentősége megnő és ezek ésszerű és takarékos hasznosítása új gazdasági tevékenységeket hív életre. Testre szabott megoldások és az egyediség új követelmények, amelyeknek a szociális és kulturális szolgáltatásoknak meg kell felelniük. A 21. század kihívásaira adott válaszok, különösen az információs társadalomhoz, a környezeti fenntarthatósághoz, az új szolgáltatások létrehozásához kapcsolódó feladatok hálózatokon keresztül vidéki térségekben is létrehozhatók.

A modernből a posztmodern korba való átmenet egy jelentős értékváltással társul. A posztmodern értékek részben a modern értékek tagadásaként értelmezhetők, a modernben való csalódásból fakadnak (Lyotard 1984). Egyes erőforrások (például a vadon élő állatok, a biológiai sokféleség, a közösségek és a hagyományok) kevésbé elérhetők az erősen modernizált régiókban, mások (hálózatok és kreativitás) függetlenek a helytől, vagy gyakoribbak a modernizált régiókban. Az új posztmodern értékek, mint például a nem-anyagias viselkedés, a környezettudatosság, az önkifejezés gyakran támasztanak vidéki térségekben, azok erőforrásainak hasznosításával kielégíthető új szükségleteket pl. az egészséges élelmiszerek, a lakhatás, a szabadidős szolgáltatás terén. (Prügl 2011 Meenai 2003). Az erőforrások hasznosítása azonban új módszerek és technikák alkalmazását követeli meg. Új vagy újraélesztett gazdasági tevékenységek, új ágazatok jelennek meg, mint pl. a biogazdálkodás, a zöld energia, a természetes alapanyagok termelése, az ökoturizmus, a kézművesség, a kulturális ipar, az ökológiai lakásépítés, a személyes szociális szolgáltatások, az informatikai szolgáltatások (Woods 2011).

Az erőforrások hasznosításának feltételei is változnak, a versenyképesség új értelmezést nyer. Sőt, egy új aréna nyílik a területi versenyben. Ebben az arénában nyertes lehet az új értékeket, az azokból fakadó új keresleteket felismerő és kielégíteni képes vidéki térség. Ez feltételezi a helyi értékrend közelállóságát a posztmodern értékekhez. Mivel a vidéki térségekben a társadalom egészénél lassabban megy végbe a kulturális változás, a periféria posztmodern értékekhez való közelsége leginkább ott valószínűsíthető, ahol a térség erős külső hatásoknak van kitéve (pl. városi beköltözők, turizmus), vagy még relatíve erősen őrzik a tradicionális értékrend posztmodernhez közelálló maradványait.

Centrum-vidék kapcsolatok átalakulása

A térség fejlesztési lehetőségeit eddig erősen behatárolta a periféria-helyzet, az abból fakadó, a térséget inkább csak visszahúzó sajátosságok. A földrajzi, a gazdasági, a társadalmi és politikai periféria jegyeit együttesen mutató térség számára azonban némi reményt nyújthat a centrum-vidék kapcsolatok napjainkban tapasztalható, neves szerzők által leírt és az Európai Unió területi dokumentumaiban is megjelenő elmozdulása.

A vidék – az előbbieken érzékeltetett értékváltásnak is betudhatóan – egyre inkább a centrum kiegészítőjeként, nem alárendeltjeként jelenik meg. A városiak közvetlenül is használják a vidéki tereket, elégedettségük lényeges faktora a vidéki jellemzők megőrzöttsége. Nem akarják, hogy a falu olyan legyen, mint a város, csak kicsiben, hanem a városi életmóddal alternatív (csendesebb, lassabb, sokkal természetesebb, közösségibb, akár önellátásra is alkalmas) életmódra kínáljon lehetőséget. Ugyanakkor a városi szolgáltatások kiterjednek a falvakra, mélyül a funkcionális munkamegosztáson és közös szolgáltatásokon alapuló integráció. Ezzel a vidék fejlesztésének két legnagyobb gondja, a méretgazdaságossági küszöb átlépése és a szürkeállomány biztosítása már nem tűnik áthidalhatatlan akadálnak.

Következtetések

A három idézett fordulat (fejlődésfogalom változása, posztmodern értékek megjelenése és a centrum-vidék kapcsolatok átalakulása) alapot ad a perifériák fejlődési esélyeinek újragondolásához. Felhívja a figyelmet a megújulás lehetőségére és potenciális irányaira.

Jövőkép

Mindenekelőtt alapot kaptunk egy optimistább, a teljes leépülés és gettósodás víziójával szakító jövőkép felépítésére. Ilyen jövőkép lehet a következő:

A posztmodern értékeken nyugvó új kereslet kielégítésére alapozva elérhető a térségben élők egyéni és közösségi szabadságának növekedése. Az értékesnek tartott létállapot elérése érdekében tett innovatív erőfeszítések által pedig a térség élhető, szerethető, a nyugalmat, természetközelséget, kisközösségeket kedvelő, másokért és környezetükért is felelősséget érző lakosok számára vonzó vidékké alakulhat.

Alapfeltételek

A jövőkép elérésének feltételei és az ezekből adódó kiemelt szempontok is az áttekintett elméleti alapokból fakadnak. Így:

1. vannak tudatosult szükségletekkel, célokkal rendelkező, ezek eléréséért tettekre kész és cselekvésre képes lakosok (agent-ek)
2. ismertek a térség erőforrásai és a fejlesztés céljainak megnyerhetők az azok felett rendelkezők (erőforrások)
3. létezik a centrummal az intenzív, egymás értékeinek elismerésén alapuló kapcsolat, a térség képes integrálódni, külső kapcsolatokat működtetni (külső kapcsolódás)

Mivel a Csereháton a fenti feltételek nem teljesülnek, a fejlesztés csak több szakaszban, ezen feltételek megteremtésére is koncentrálva lehetséges.

Célok és eszközök

A fejlesztés átfogó célja a lakosok és közösségeik saját, a térséghez kötődő sorsuk alakítására való képességének növelése, azaz az általuk értékesnek tartott létállapot eléréséhez szükséges eszközök és az azok használatát kedvezően befolyásoló környezet elérésének segítése. A körülöttünk zajló átalakulásokhoz alkalmazkodva kiemelten kezelendők az új keresletek érzékelésére, az erőforrásokat hasznosító új technológiák és eljárások bevezetésére és működtetésére, valamint a hasznok terítésére, a szinergiákban rejlő új lehetőségek kiaknázására való képesség. Ezeket együttesen innovációs képességeknek is nevezhetjük.

A korábbi stratégiákban szereplő célok eszközként jelennek meg. A saját célok elérését előbbre vivő lehetőségek felismerésére és mások lehetőségeit nem korlátozó kiaknázására való képesség anyagi, szellemi és társadalmi tőkét, jól működő műszaki és humán infrastruktúrát igényel.

A program megvalósítására rendelkezésre álló idő és források korlátossága miatt a jövőkép eléréséhez vezető út szakaszolandó és az első fázisban az alapfeltételek megteremtésére, valamint a lehető legnagyobb szinergiával társuló feladatokra célszerű koncentrálni.

Innováció

A változó környezet lehetőségeket nyitó kihívásaira csakis változással, új szemlélet, új termékek, új eljárások, új struktúrák kialakításával lehet válaszolni. Az innováció tehát kulcselem a történetben. Az innováció fogalma meghaladja a műszaki-technológiai innovációt, a társadalom, annak struktúrái és viszonyai is megújításra szorulnak, illetve innovátorként a térségen belül és kívüli társadalmi szereplők, önkormányzatok és hivatalok, valamint vállalkozások együttműködései lépnek fel. A társadalmi innováció a tervezésben, a megvalósító szervezetekben, a termékek és szolgáltatások előállításában és értékesítésében egyaránt megjelenik. Innovációs ötletek, minták kívülről is átvethetők, de léteznie kell az innovációt létrehozó vagy adaptáló belső műhelyeknek is.

Az Innovatív Cserehát Program alapelvei

Az innováció-orientált Cserehát Programmal kapcsolatban az alábbi alapvetések fogalmazhatók meg:

- a. *Széleskörű, de diverzifikált térszemlélet:* A programtérség az edelényi, az encsi és a szikszói járások 98 településére terjed ki. Figyelemmel a térség települései közötti különbségekre, a tervnek a jellemző típusok szerinti sajátosságokra érzékenynek kell lennie.
- b. *Több szakaszra bontott hosszú időtáv:* A terv időtávja a jövőkép eléréséhez szükséges 20-25 év, amiből maga az első szakaszt jelentő Program – a források időtávjának megfelelően – hétéves (most már inkább csak ötéves) periódust fog át.
- c. *Integrált megközelítés:* A program terjedjen ki az élet egészére, azaz a környezeti, a társadalmi, a gazdasági és az infrastrukturális rendszerek összességére. Az integrált megközelítés azt is jelenti, hogy bár eredendően a Vidékstratégiához illeszkedik, térjen ki a más ágazatokhoz kapcsolódó feladatokra és megoldási módokra is.
- d. *Posztmodern fejlődésre alapozott radikális jövőkép és innovatív megoldások:* Radikális, az eddigi (vissza)fejlődési iránnyal és a modernizációs mintákra épülő fejlesztési kezdeményezések egy részével szakító, az új lehetőségekre koncentrálnó tervezést követnek. Ezen belül a térség természeti és kulturális erőforrásait megőrizve

hasznosító, azokkal fenntartható módon gazdálkodó jövőt támogatnak. A napi szociális gondok enyhítését az új fejlődési iránynak alárendelve, a gazdaságfejlesztésen és a szolidaritás elmélyítésén keresztül kívánják elérni. Rá kívánnak mutatni a nemzetközi és hazai jó gyakorlatokra épülő innovatív megoldások térségi adaptációjának megvalósítható lehetőségeire. A tervnek elő kell segítenie az ezekhez szükséges szemlélet alakítását.

- e. *Öngondoskodás fokozása és export növelése egyidőben:* A program intézkedéseinek elő kell segítenie, hogy a térségben élők képesek legyenek a meglévő erőforrásaikat hasznosítani, erre alapozva, térségi szinten nagyfokú önellátást elérni. A kertek, a jelenleg elhagyott földek, az erdők nagyobb hozzáadott értéket adó művelésével, az ásványkincsekben, az ivóvízben, a turizmusban és más térségen kívülre nyújtott szolgáltatásokban rejlő lehetőségek kiaknázásával a külső vásárlóerő megcélzása segítheti a térségi jövedelmek növelését, ezáltal a megélhetés javulását.
- f. *Külső humán és vállalkozói erőforrások bevonása, tudásimport:* A radikális változások végig viteléhez és az eredmények fenntartásához fiatal, kreatív, a változások menedzselésére is képes, helyi üzleti vagy társadalmi vállalkozóvá váló népesség le-, ill. beletelepülésére van szükség. A tervnek választ kell adnia a betelepülés célcsoportjára és hogyanjára, valamint rá kell mutatnia a változásokhoz szükséges tudás és képességek körére, azok behozatalának lehetséges módjaira.
- g. *Belső innovációs pontok és tudásközpontok kiépítése:* Okulva a korábbi hibákból, már a tervezés során megalapozandók, majd a fejlesztés fázisban megerősítendőek a helyi (legalább mikrotérségenkénti) innovációs pontok. Ezeknek kell képesnek lenniük a helyi fejlesztési projektek koordinálására, a bevezető időszak után generalására, a helyi szereplők szakmai segítségére, a tudásközpontokkal való kapcsolattartásra, az onnan érkező információk, az importált tudás terítésére, a tanácsadás és mentorálás helyi szervezésére. Tudásközpontként a régió felsőoktatási intézményei és kutatóhelyei, esetleg még távolabbi, de a térség fejlődése iránt elkötelezett kutatóhelyek jöhetnek szóba.
- h. *Nem csak pályázati projektek:* A térség fejlesztése csupán projektek egymásba kapcsolódó sorozatával nem megoldható. A projektszemléleten túl a gazdaság és a helyi társadalmak működésének általános szabályait, a jogi keretrendszert is a fő célokhoz kell igazítani. A tervnek rá kell mutatnia a jogi környezetnek a térség sajátos helyzetéből adódóan a kívánt változásokat akadályozó elemeire, azok megváltoztatásának lehetőségeire.
- i. *Romák integrálása:* Tartós változások a térség növekvő létszámú és arányú roma népessége nélkül nem érhetők el. A lemarási trendekkel való szakítás szegregációra épülő programmal nem lehetséges. Úgy a tervezésbe, mint a megvalósításba a roma szervezetek bevonandók, a külön roma projektek helyett azonban a közös részvételen alapuló, a romák szükségleteire (munkajövedelem, lakás, tanulás, kultúra, részvétel, előítéletek elleni védelem) érzékeny projektek preferáltak.
- j. *Hálózatosodás:* A térség fejlődésében kulcsfontosságú a külső és belső hálózatok épülése. A tervnek rá kell mutatnia, hogy hogyan szélesíthetők ki a települések, a vállalkozások, a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó lakosok gazdasági, kulturális, társadalmi, politikai, illetve műszaki-kommunikációs hálózatai.
- k. *Lelkesítés, széleskörű társadalmi mozgósítás:* A kidolgozott programnak az is feladata, hogy új hitet tudjon adni az itt élőknek, célt mutasson a társadalom legkülönbözőbb csoportjainak és érje el a közös cél érdekében való együttműködés kiszélesedését, a közösen elhatározott irányba történő változások melletti széleskörű kiállást.

1. *Jó kormányzás*: Helyi kötődésű, térségi identitással bíró, a jó kormányzás elveit és technikáit menetközben is tanuló döntéshozásra, kiterjedt társadalmi hálózatokra, nemzetközi, hazai, regionális és helyi szakemberhátterre épülő programirányítás és helyi fiatalokat alkalmazó menedzsment.

A Cserehát innovatív fejlesztésének lehetséges célrendszere

A fentebbiekben vázolt koncepció alapján a Cserehát Térség ötéves fejlesztési programjához az alábbi célrendszer vázolható fel.

Átfogó, a hosszú távon a lakosok képességének (céljaik eléréséhez szükséges eszközök és az azok használatát befolyásoló környezet) javítását, valamint a kohézió erősítését szolgáló célként az ezeket, azaz *a térségben élők szabadságfokát és társadalmi kohézióját növelő innovációk kifejlesztése és adaptációja* jelölhető meg.

Az innovációhoz négy kiemelt programcél megvalósításán keresztül juthatunk közelebb:

- (1) *Társadalomfrissítés*: a fiatalok le-, ill. betelepülése révén megvalósuló *fiatalodás* mellett a népesség *kompetenciáinak, értékrendjének és motiváltságának* a képzett elszármazottak hazatérésével, térséghez kötésével és legkülönbözőbb, hangsúlyosan a *kreativitás* fejlesztését is szolgáló képzésekkel elért fejlődése, ill. változása, valamint a térségi partnerségen, kooperáción és korszerű vezetési módszereken alapuló *jó kormányzás*, valamint a *társadalmi innovációk* létrehozása humánfeltételeinek kialakulását foglalja magába. Mindezen elemek mindegyikében hangsúlyosan jelenik meg a romák bevonása, az együttműködést gátló mindkétoldali előítéletek csökkentése, a párbeszéd alakítása. Ezzel együtt a társadalomfrissítés minden további cél elérésének alapja.
- (2) *Térségi önellátás növelése*: az előbbi pontban szereplő emberi tényezők mellett a *helyi erőforrások feletti kontroll* visszaszerzése és a *térségi piac* megszervezése a helyi erőforrások hasznosítására épülő térségi önellátás alapfeltétele. Az elsősorban az élelmiszerellátásban, energiagazdálkodásban és lakossági szolgáltatásokban realizálódó, térségen belüli fejlett munkamegosztást feltételező önellátás mellett, hogy munkalehetőséget teremtsen, a javakhoz való hozzájutást, az egészséges élet feltételeit, a környezeti fenntarthatóságot és a lakosok önbecsülését, térséghez való kötődését is javítja. A programcél érinti a gazdálkodás szervezeti kereteinek megteremtését, a *vállalkozások és integrációik fejlesztését*, a térségen belüli *infrastrukturális hálózatok* kiépülését és a *környezeti fenntarthatóság garanciáinak* megteremtését
- (3) *Külső integráció*: a gazdasági, társadalmi, politikai hálózatokhoz kapcsolódás a tágabb térségbe való illeszkedést és a centrummal való kapcsolatokat újraértékelését segíti. A gazdasági integrációt tekintve megtalálандók a *klaszteresedés* lehetséges irányai, kialakítандók az *új keresletek* érzékelésére, kielégítésük módjának meghatározására és megszervezésére irányuló, a *külvilággal való folyamatos kommunikációt* feltételező képességek, az azokat koncentráltan birtokló és használó szervezetek. A külső (segítő) szakértőkkel, a hasonló érdekekkel rendelkező más térségekkel és társadalmi csoportok szervezeteivel ugyancsak intézményesített kapcsolatok építendők ki. A hálózatosodáshoz hálózati infrastruktúra, elsősorban a külső vérkeringésbe való bekapcsolódást lehetővé tevő *közlekedési és infokommunikációs feltételrendszer* megteremtése is szükséges. Legalább ilyen fontos a kapcsolati hálók alakítása, ami a térséghatárokat átlépő tevékenységek magas intenzitását feltételezi.

(4) *Térségi márkaépítés:* a térség saját arculatát meghatározó egyedi vonzerő úgy a külső integrációt, mint a térségi önellátást is szolgálja. A térségi márkaépítés a gazdasági vonatkozások mellett a térségi identitás kialakulásának, a népességvonzó erő alakulásának és a térségi érdekérvényesítésnek is fontos eleme.

A SWOT elemzésnél megállapított érzékeny területek és a programkidolgozás alapelvei a fenti célrendszerbe jól integrálhatók.

1.táblázat: Az Innovatív Cserehát Program javasolt célrendszerének illeszkedése a SWOT következtetéseihez és az előre lefektetett alapelvekhez

átfogó cél	<i>a térségben élők szabadságfokát és társadalmi kohézióját növelő innovációk kifejlesztése és adaptációja</i>			
programcélok	<i>társadalomfrissítés</i>	<i>térségi önellátás növelése</i>	<i>külső integráció</i>	<i>márkaépítés</i>
SWOT-következtetések		A természettartalmú termékek és szolgáltatások piaca, kereslete és kínálata Közösségi munkahelyek, a szociális gazdaság kiépülése A minőségi szempontok érvényesülése		
	A változásokat segítő motivációk és tudás	Belső hálózatok kiépülése	A közlekedési és informatikai elszigeteltség oldása Határ menti kapcsolatok gazdasági aktivizálása	A (regionális) politika prioritás- és eszközrendszere Piacok szerzése
előzetesen lefektetett program alapelvek		Öngondoskodás fokozása és export növelése egy időben Hálózatosság		
	Belső innovációs pontok és tudásközpontok kiépítése Lelkesítés, széleskörű társadalmi mozgósítás Romák integrálása: Jó kormányzás		Külső humán és vállalkozói erőforrások bevonása, tudásimport:	

Forrás: saját szerkesztés

A célrendszer természetesen még tovább árnyalandó, valamint meghatározandó annak mérhető változata, a fejlesztéstől elvárt indikátorok rendszere. Ugyancsak

megtalálандók a célok elérését segítő konkrét beavatkozások, indikatív projektek. Ezt a fázist azonban csakis közösségi tervezés keretében tudom elképzelni. Az itt vázolt koncepció és lehetséges irányok ehhez a közös gondolkodáshoz nyújthatnak kiinduló pontot és segíthetik a potenciális projektgazdák ötleteinek árnyalását, egy konzekvens, a térség innovatív fejlesztését célzó stratégiához való kapcsolódását.

Irodalomjegyzék

- BAUDRILLARD, J. (1981), *For a critique of the political economy of the sign* (St. Louis, MO.: Telos Press).
- BAUMAN, Z. (1992), *Intimations of Postmodernity* (London: Routledge).
- BOUTILIER, R. (2005), *Views of sustainable development: a typology of stakeholders' conflicting perspectives*. New horizons in research on sustainable organisations Simon Fraser University, Canada Greenleaf Publishing 21-37.
- COOK, P. (1990), *Back to the future: Modernity, postmodernity and locality* (London: Unwin Hyman).
- FREDIANI, A. A. (2010): Sen's Capability Approach as a framework to the practice of development. *Development in Practice*, 20, 2, pp.173-187.
- GÁSPÁR T. [2013]: A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei. *Statisztikai Szemle*. 91. évf. 1. sz. 77–92. old.
- GOUBMAN, B. (1998), *Postmodernity as the Climax of Modernity: Horizons of the Cultural Future*. *Philosophy of Culture Twentieth World Congress of Philosophy*, in Boston, Massachusetts from August 10-15, 1998. Article 4
- INGLEHART, R. (1997), *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, (Princeton: Princeton University Press).
- JAMESON, F. (1991), *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism* (Durham, NC: Duke University Press).
- KOVÁCH Imre (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. Budapest: Argumentum
- LYOTARD, J.-F. (1984), *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* (Manchester: Manchester University Press).
- MEENAI, Z. (2003), *Empowering Rural Women: An Approach to Empowering Women Through Credit-based Self-help Groups* (Delhi: Aakar Books).
- NEMZETI VIDÉKSTARTÉGIA 2012-2020. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium
- OECD (2013): *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*, OECD Publishing
- PRÜGL, E. (2011), *Transforming Masculine Rule: Agriculture and Rural Development in the European Union* (University of Michigan Press).
- SANTROCK, J.W. (2007), *A Topical Approach to Life-Span Development* (New York, NY: McGraw-Hill).
- SEN, AMARTYA (2003) *A fejlődés mint szabadság*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- WOODS, M. (2011), *Rural*. (London, New York: Routledge).

IV. Ötletadó megoldások¹

Hernádszentandrás a biofalú (Kispataki Csaba - Vizkeleti Anna)

Hernádszentandrás egy 445 lelkes magyarországi kis település, Miskolctól 35 kilométerre, a „Kassa-Miskolc tengelyen” félúton található. A valamikor virágzó, földművelésből élő kis falu áldozatul esett a rendszerváltásnak: az ott élők nagy része munka nélkül maradt. Éveken keresztül bíztak benne, hogy valaki vagy valakik gondolnak rájuk. De hiába várták kívülről a segítséget, a megoldás – mint mindig – helyben született meg, mely egyet jelentett az összefogással és a munkával.

A helyzet

Hernádszentandrás három folyó veszi körbe. A Hernád, a Kis-Hernád és a Bársonyos csatorna, amelyek vízhozamát egykor 14 vízimalom fogta munkára. Volt mit örölni, hisz a földek nagy része első osztályú gabonaföld volt, de a nyolcvanas években bolgárkertészettel is foglalkoztak. Az egykori dohány szárító pajta jelenleg is a falu közepén áll.

Hernádszentandrás mindig elkerülték az utak. Nincsenek kézműves műhelyek, népszerű szolgáltató egységek, csupán két kisbolt van meg egy kocsmá. Más üzlet nincs. 1994-ben a helyi iskolát is bezárták. A faluból, aki tehette elment, ki Budapestre, ki Kanadába. Egyedül a Hernád jött. Legutoljára 1989-ben, elpusztítva a fél falut, hajléktalanná téve tíz családot.

A falunak mezőgazdasági szempontból kiváló adottságai vannak. A Hernád völgye talajtaniilag az Alföld legészakibb nyúlványa. A völgy közepén található település körül olyan 20 aranykoronás földek vannak, amilyenek Tokaj-Hegyalja szőlőhegyein sem találhatóak meg. A középkötött réti öntéstalaj a Hernád hordalékával gazdagodott évszázadokon át. A régi falusiak szerint a folyó olyan volt, mint a Nílus; mindig megtermékenyítette a földeket.

A település lakosságának közel 35 százaléka roma származású, az összlakosság megoszlásának kimutatása során egészséges korfa rajzolódik ki: hozzávetőleg 35 százalék 18 év alatti, 35 százalék aktív korú, és 30 százalék 60 éven felüli.

Még a rendszerváltás előtti évtizedekben is a lakosság legnagyobb része a mezőgazdaságból élt, mely tevékenység, mint megélhetési forrás szinte egyik napról a másikra megszűnt létezni az 1990-es évek elején. A térsz összeomlásával Szentandrás elveszítette az értelmes munka reményét.

Az eltelt 20 év alatt nem született – térségi szinten sem – megoldási alternatíva a kialakult helyzetre, és mára már sajnálatos módon több generációs munkanélküliségről kell beszélnünk, annak minden szociális és mentális hátrányaival együtt.

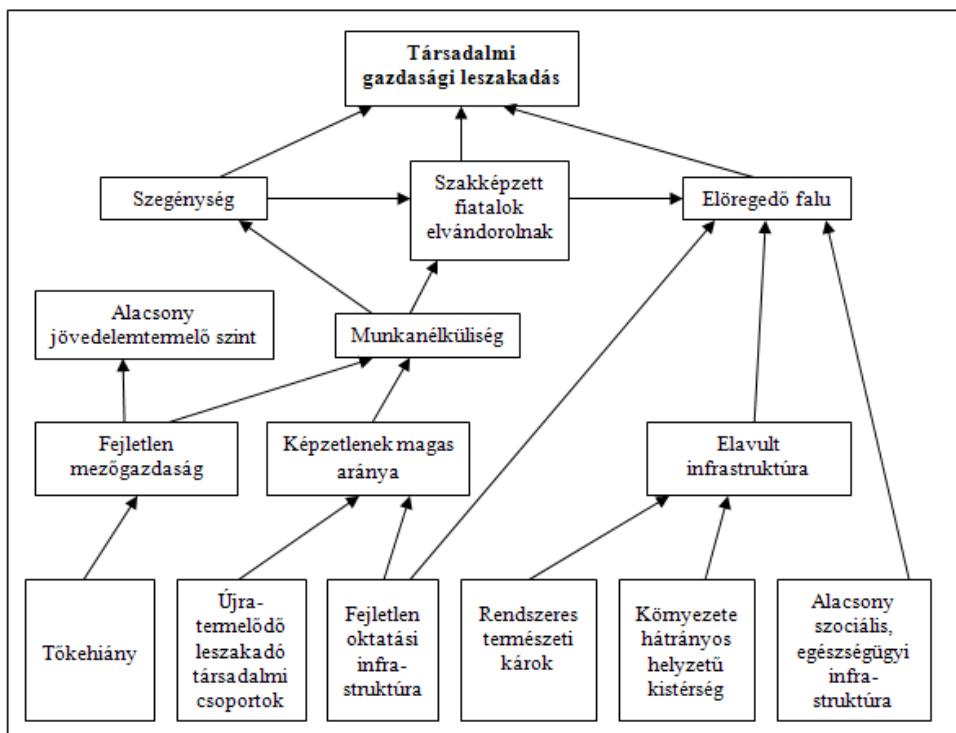
A kilátástalanság, és a vidéki életbe vetett hit elvesztése felgyorsította a térség szellemi „kiürülését”, és folyamatossá tette a képzetesebb, vagy jövőbeni képzettség megszerzésének reményeivel rendelkező rétegek elvándorlását. Hernádszentandráson is az önkormányzat vált a legnagyobb munkáltatóvá hosszú éveken keresztül, és azt sugallta a

¹ A más térségekből hozott ötletadó példákat a MARGÓ Esettanulmány-készítő Versenyre 2012-2014-ben a címben feltüntetett eredeti szerzők által készített pályaművekből a Dr. G.Fekete Éva és Vizkeleti Anna által összeállított kivonatok segítségével mutatjuk be.

2000-es évek közepéig – hasonlóan a többi kistelepüléshez –, hogy a vidék, a falu valóban egyet jelent a szegénységgel, a hátrányos helyzettel.

Szétesett „faluközösség”, az önellátásra való képesség és készség teljes hiánya, az érték pusztulása, leépülés volt a kiindulópont és a sajnálatos valóság mintegy 5-6 esztendeje. Az adottságok felismeréséhez új generációra volt szükség.

A településen jelentkező problémák ok-okozati összefüggéseit az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra: Hernádszentandrás problémáinak ok-okozati összefüggései

Forrás: Saját szerkesztés

A megoldás: BioSzentandrás projekt

Egy sikeres pályázatnak köszönhetően 2010 decemberében újtárra indult a következő éveket és Hernádszentandrás mindennapjait alapjaiban meghatározó, biogazdálkodásra épülő oktatási és foglalkoztatási program, a BioSzentandrás projekt. Ez adta meg a feltételeit a mezőgazdaságra alapozott foglalkoztatás folyamatos bővülésének, valamint a helyi piac kialakításának és a falusi élet vonzóvá tételének a természettől és a természetestől elidegenedett közösség számára. Mivel a gazdasági válság számos hatása begyűrűzött a kistelepülések mindennapjaiba is, ezért minden eddigihez képest fontosabbá vált, hogy „mindent egy lapra kell feltenni”, és következetesen, a nehéz feladatokban is kitartóan járják végig a megkezdett utat. A településnek a falu vezetője és önkormányzata szerint ez volt az egyetlen utolsó esélye.

A projekt megvalósítója Hernádszentandrás Község Önkormányzata, a szakmai háttérrel Matthew Hayes egyetemi oktató, a biogazdálkodás szakértője biztosította a gödöllői Szent István Egyetemről. A résztvevők speciális tananyagból sajátították el a programhoz szükséges tudást, emellett állandó felügyeletet és tanácsadást is kaptak. A mintegy 6 ezer négyzetméteres mintagazdaság a település központjában található, ahol a melegházi és szabadtéri kultúrák természetésére egyaránt kiváló helyszínt hoztak létre.

Kiemelten fontosnak tartották, hogy a stratégia részévé tegyék a hatékony és korszerű kommunikációt, a rendszeres párbeszédet a bekapcsolódó lakosokkal, és a megszülető eredmények, folyamatok, irányok folyamatos és rendszeres láttatását, elemzését a település és a térség minden lakójával, valamint az ország nyilvánosságával egyaránt. Képesnek tartották a vegyszermentes, ökotudatos, önellátás irányába ható, ugyanakkor szigorúan piacképes termékeket és szolgáltatásokat is előállítani képes projektjüket arra, hogy válaszként szolgáljon a hosszú évek kiúttalanságára. Hernádszentandrás 2010 decemberétől, „mindent egy lapra tett fel”, és napi 24 órában dolgozott és dolgozik azon, hogy élővé váljon.

A belső és külső kommunikáció összes létező eszközét alkalmazzák folyamatosan.

- Lakossági szóróanyagok, helyi újságok rendszeres tájékoztatói a projekt alakulásának eredményeinek.
- Az első időszaktól kezdődően rendszeresek a lakossági fórumok, csapatépítő megbeszélések, tréningek, „közös főzések”.
- Alkalmazzák a mai kor legmodernebb kommunikációs eszközeit:
 - Létrehozták a program önálló honlapját (www.bioszentandras.hu),
 - Facebook oldalát,
 - Webshopját,
 - Rendszeresek a megjelenéseik helyi, térségi, országos fórumokon, és a média különböző színterein.
http://fuszereslelek.blog.hu/2012/05/30/csodat_epitenek).
 - Rendszeres az e-mailes kommunikáció a program résztvevői és a külvilág között is.
- Önkéntes napokat, családi napokat szerveznek, ahol kinyitják a kertet a Biogazdák családtagjai, és a falu többi lakója előtt is.

Míndezekkel az eszközökkel igyekeznek azonnal és a leghatékonyabb módon reagálni a felmerülő kérdésekre, problémákra.

Eredmények

A projekt megvalósításának első évében a biokert teljes termését hazavitték a csapat tagjai. 2012-ben 30 százalékát kapták meg, 70 százalékát helyi piacokon tervezték értékesíteni. Ehhez non-profit kft-t alapítottak, logót terveztettek, márkát építenek és zajlik az értékesítési kapcsolatok felderítése.

Mára szinte alig található műveletlen porta Hernádszentandráson. A 6000 négyzetméteres Mintakert 12000 négyzetméteresre nőtt, két ástott kúttal, 6 fóliasátorral (melyekből 3 az ősztől fűthetővé válik szénabálákkal és faaprítékkal). Az őszi hónapoktól újabb 2-3 hektár terület kerül bevonásra a program számára elindítva a gyógy –és fűszernövény termesztést.

Elindult 3 féle bogyógyümölcs termesztés. Idén megindult az értékesítés folyamata főként éttermek és a családi háztartások irányába. A megmaradt zöldségfélék feldolgozása folyamatos helyi és közösségi használatra. Biokonyhát hoztak létre, az épület felújítása

mintegy 1,2 millió forint volt, a berendezés – bútorok, konyhai eszközök, edények, evőeszközök – beszerzése 800 ezer forintba tehető.

Közel 10 kapcsolt termék és szolgáltatás kínálatával bővült a BioSzentandrás palettája. A külső segítők is egyre nagyobb számban veszi ki áttételesen a részüket a munkából, ezáltal a település több mint fele, valamilyen módon haszonélvezője és részese a települési munkának.

Bioszentandrás előtt távlati célok állnak. Az első és második év bevételeit gondosan visszaforgatták, ugyanis további fejlesztéseket kívánnak megvalósítani. A faluvédő körgátat rendszeresen kaszálni akarják, mert a szándékok szerint a biomassa fűti majd az őszi fóliasátrakat, s nekilátnak az élettermek folyamatos ellátásához szükséges terménytároló létrehozásának is.

A helyi termékek megjelenítése, előállítása, korszerű értékesítési tevékenység meghonosítása, valamint ehhez kapcsolódóan a helyi piac kialakítása szintén az elkövetkező hónapok, évek feladatai között szerepel. A konyhakerti zöldségfélék kínálatát a bogyógyümölcsök, a gyógy- és fűszernövények termesztésével egészíti majd ki a település, és a helyi vezetés lépéseket tesz az állattenyésztés újbóli fellendítésének irányába is.

A program hosszú távú célja, hogy a résztvevők számára fizetés-kiegészítési lehetőséget nyújtson. Már nem csak saját fogyasztásra termelnek majd, hanem piaci értékesítésre is keresik a lehetőségeket. Emellett kialakítanak egyfajta megrendelési rendszert, így aki szeretne egészségesen táplálkozni, a hernádszentandrás biokertből hozzájuthat a minőségi zöldséghez.

A mezőgazdaság számára az ország egyik legkiválóbb adottságaival rendelkező abaúji térség nagy lehetősége és erőforrása a XXI. század viszonyai között is a föld. A projekt közvetlen célkitűzései mellett párhuzamosan Hernádszentandrás – lehetőségeinek függvényében – egyre nagyobb földterületeket kíván művelés alá vonni. A 2012. mezőgazdasági évben már több mint kétszeresére sikerült bővíteni a Mintagazdaság területét a kiindulási mérethez képest, és a jövőben minden rendelkezésre álló földterületet művelés alá kívánnak vonni Hernádszentandráson.

Hernádszentandrás BioSzentandrás programjával felkeltette a francia nemzetközi innovációs megfigyelő intézet, az Observatoire Territoria figyelmét is, és a településnek ítelték – a helyben élők életminőségét javító, kiemelkedő önkormányzati innovációs kezdeményezéseket elismerő – rangos elismerést, amely 1986 óta létezik, és eddig hazánkban csak Hollókő részesült ebben a kitüntetésben (2010-ben).

Összegzés

Hernádszentandrás példa lehet a csereháti kistalványnak. Meg lehet változtatni egy település életét, de ehhez tenni akaró, változtatni akaró lakosság, elszánt, innovációra képes, a falu életét megváltoztatni akaró önkormányzat, és egy szakemberekből álló csapat kell. A magyarországi kistalványnak élő, minden szempontból hátrányos helyzetű emberek segítése, esélyeik javítása az elkövetkező évek nagyon fontos feladata. A minta adott, titkok nincsenek.

Irodalomjegyzék

- G.FEKETE É. (2001): Együtt, de hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésben. Miskolc-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja
- G.FEKETE É. (2008): Együtt, de hogyan? Kistérségi tervezés. Miskolc: Észak-magyarországi Fejlesztési Ügynökség

G.FEKETE É. (1998): Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába. Térségfejlesztési ismeretek felsőfokon VI. kötet, Szolnok

G FEKETE É. (1999): Kistérségi tervezés (Vidékfejlesztési módszertani füzetek) Miskolc: MTA RKK ÉMO

PISKÓTI I. (2012): Régió- és településmarketing. Budapest: Akadémiai Kiadó

<http://www.encsikisterseg.hu/>

www.logincee.org/file/26046/library

http://onkormanyzat.mti.hu/hir/39700/europai_innovacios_dijat_nyert_hernadszentandras

<http://orientpress.hu/121329>

<http://www.bioszentandras.hu/aktualis/ki-lesz-az-ev-agrarembere-/31860/>

Komlóska - az önfenntartó ökofalu (Kovács András – Kispataki Csaba – Vizkeleti Anna)

Komlóska mintapéldája a kistelepülések megmaradásának, élni akarásának. Az a település, amelynek az állami költségvetésből visszajuttatott forrásai fokozatosan kiapadtak, állami dotáció híján saját lábára kellett állni. Óriási összefogással, akarattal, leleménnyel, a lakóhelyükhöz való ragaszkodással sikerült a helyi gazdaságfejlesztést végrehajtaniuk.

Helyzetelemzés

Komlóska a Történelmi Tokaji Borvidék északi határa és a Zempléni Tájvédelmi Körzet déli határa között helyezkedik el. Egy zárt természeti környezet, hegyekkel ölelt völgy, 3000 ha nagyságú a közigazgatási területe, rajta többségében erdők, szántóterületek, gyepterületek és gyümölcsösök találhatók. A település határában 59 forrás található, melyek a falun áthaladó patakot táplálják. Nincs átmenő forgalom, 50 kilométeres körzetben nincs vegyi üzem, egy teljesen steril öko gazdálkodásra kiválóan alkalmas terület. Jelenleg 312 fő lakja a települést.

A rendszerváltozás időszakában, a térségben is megszűntek azok a munkahelyek, melyekbe autóbusszokkal szállították a komlóskaikat, és így óriási méretű lett a munkanélküliség és tovább nőtt az elvándorlás. A lakosság elöregedett, a munkaképes lakosság nagy része munkanélküli lett, az egy főre jutó átlagjövedelem nem érte el az 50.000,- Ft-ot. Az elmúlt évtizedekben a község legnagyobb eredménye a rendszerváltozáskor kivívott önrendelkezési jog, melynek eredménye, hogy Komlóska Község Önkormányzata megalakulhatott, ezáltal saját vezetése, polgármestere, képviselő-testülete és saját gazdálkodása lett. 1990-től önálló Önkormányzata lett Komlóskának. Ez nagyon fontos volt a település számára, mert a rendszerváltás előtt, csak társközsége volt az Erdőhorvátai és Háromhutai közös tanácsnak, helyi vezetése nem volt a településnek. A VB. Erdőhorvátiban működött. Nem jutott fejlesztésre a településen, elmaradtak a legszükségesebb beruházások is, leépítették a jól működő helyi szakcsoportot is. Az újonnan alakult önkormányzat vezetőinek, meg kellett teremtenie a működési feltételeket, újraéleszteni a települést.

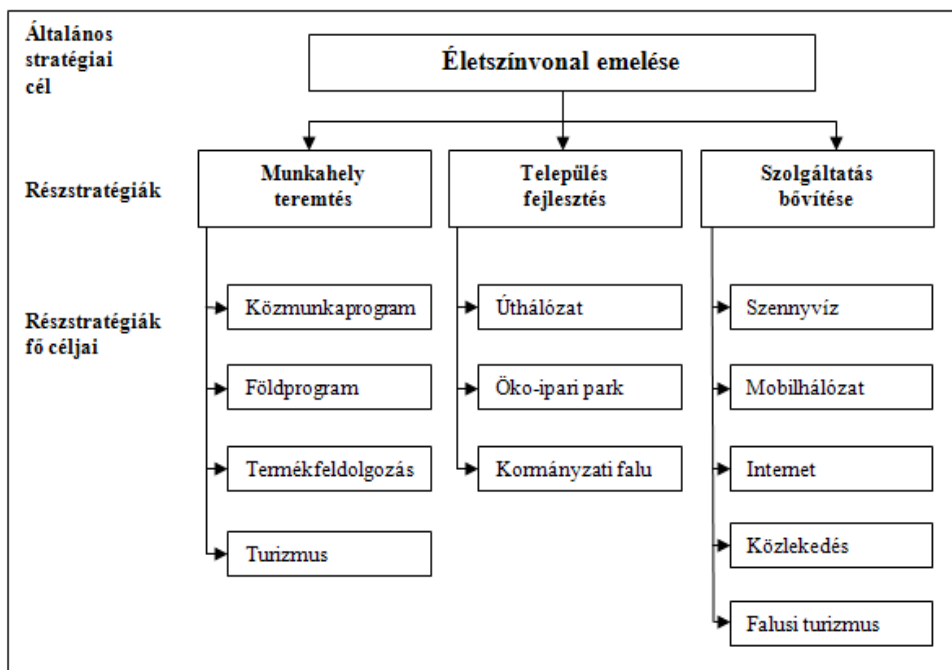
Röviden összefoglalva a település 2010 előtti állapotát:

- Alulfinanszírozott Önkormányzati rendszer: 6,5 millió Ft/év nettó finanszírozás,
- Kizárták a települést a pályázati támogatásokból (ÖNHIKI),
- Nem kaptak hitelt,
- Nem nyertek a pályázataik,
- Egy szarvasmarha sincs a községben,
- A szántó területeknek 5%-a művelt,
- A gyepterületeik teljesen elgazosodtak,
- A gyümölcsösök és szőlő ültetvények teljesen lepusztultak,
- A lakosság elöregedett, a munkaképes lakosság nagy része munkanélküli,
- Az egy főre jutó átlagjövedelem nem éri el az 50.000,- Ft-ot.

A falvaknak, köztük Komlóskának is jelenleg az a legnagyobb problémája, hogy a hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok, legnagyobb részt az alacsonyan iskolázottak számára nincs elegendő értékteremtő munkalehetőség.

Megoldás

A település fejlesztésének a célpiramisát az 1. ábra foglalja össze. A fejlesztés általános stratégiai célja a lakosság életszínvonalának emelése. Ez munkahelyteremtéssel, a település fejlesztésével, a szolgáltatások körének bővítésével valósítható meg.

1. ábra: Komlóska fejlesztésének célpiramisája

Forrás: Saját szerkesztés

Eredmények

Munkahelyteremtés

A legfontosabb feladat a munkahelyteremtés, mely a mezőgazdaság, az ipar és a turizmus területén valósítható meg. Csak azok a munkahelyek jöttek létre, melyeket a település lakói saját maguknak teremtettek, így több mint 200 ember visszacapott erdejére erdőszövetkezetet hoztak létre, mely újra mintagazdaságként működik. Számos helyi vállalkozó igyekszik megélhetést biztosítani az itt élőknek elsősorban erdőművelés, feldolgozás és turizmus területén. A mai napig a legnagyobb munkaadó az önkormányzat, mely intézményeket tart fent (bölcsőde-óvoda, iskola, házi szociális gondozó, falugondnok) közmunka programokkal próbál megélhetést biztosítani az itt élő családoknak. A munkavégzést segítik az önkormányzat birtokában lévő ipartelepek, volt Tsz. területek, illetve az önkormányzat által működtetett traktorok és munkaeszközök melyekkel a lakossági területeket szántják és művelik, valamint egyéb feladatokat is ellátnak.

Az önkormányzat régóta önellátásra törekszik, közmunka program keretében igyekeznek megtermelni az alapvető zöldségeket és gyümölcsöket, melyet a közétkeztetésben használnak fel. Az intézményeket fával fűtik, melyhez a tüzelőt a dolgozók gyűjtik össze, így jelentős pénzeket takarítanak meg. Az önkormányzat elindít egy földprogramot, melynek lényege, hogy megvásárolja, bérbe veszi azokat a területeket, melyeket az önkormányzatnak átadnak, ezeken megteremtik a mezőgazdasági gazdálkodás feltételeit. Jelenleg több mint 100 ha megvásárlása van folyamatban, melyhez további területeket ajánlanak fel a tulajdonosok bérlemény címen. Jelentős probléma az osztatlan közös tulajdon kezelhetetlensége, ezért szorgalmazzák a vételt vagy a bérleményt. A művelésbe vont területek megtisztítása során tüzelőt termelnek az intézményekhez. A visszaállított gyepterületek kiváló gyógynövény-termő helyek, illetve állattartásra alkalmas területek. A csekély termőképességű szántóterületek előnye pedig a teljesen steril bio, öko termesztésre kiválóan alkalmas területek, melyek könnyen locsolhatóak.

Növénytermesztés terén:

A lakosság számára vetőmagot biztosítanak és az ültetéshez segítséget nyújtanak munkagépekkel a talaj előkészítésben és így a megtermelt élelmiszer biztosított a családok számára. Az önkormányzat is művelésbe vont területeket, mely területeken az itt jól termő növényeket termesztene, mint burgonya, zöldségek, cékla, bab stb. Az általános iskola gyakorlókertjében már a legkisebbek is tanulják a növénytermesztési munkálatokat. Az itt megtermelt alapanyag is a konyhát gyarapítja. A gyógynövények hasznosítását a mai napig nagyon jól ismerik a helyiek, ennek nagy hagyománya van, így például gyógynövény-szentelést is tartanak a templomban. Az itt termesztett herbák nagyon jó hatóanyag tartalmúak.

Állattartás terén:

Szárnyas állatok kihelyezését tervezik, melynek lényege, felmérve a lakossági szándékot, csirkét, kacsát, pulykát helyeznek ki 50, 100, 200 db-ot igény szerint, melyhez biztosítják a takarmányt és a tenyésztő végén a kihelyezett állomány 50%-át várják el a termelőtől. Az itt jelentkező többlet felhasználásra kerül a Magyar Piac Szövetkezet értékesítési rendszerén belül az intézményi közétkeztetésben, valamint a későbbiek során a helyi boltban, valamint az internetes web áruházon keresztül is. A nagyobb állatok kihelyezésére is lenne igény, mint sertés, kecske, szarvasmarha.

Gyümölcstermesztés terén:

Komlócska határa bővelkedik őshonos gyümölcsfajtákkal, melyek nagyon jó feltételekkel termesztethetők vegyszerezés és jelentősebb munkavégzés nélkül. Az itt megtermelt gyümölcsöket két részre osztják: az egészségesebb alapanyagból lekvárt készítenek (közlekvár), melyet a közétkeztetésben használnak fel. Az erre nem alkalmas termésből pedig pálinkát főznek, ez a közpálinka.

Helyi termékfejlesztés

Az önkormányzat kiemelt szerepet szán az önfenntartó rendszer kialakítására, melynek lényege, hogy olyan termelési folyamatok induljanak el, melynek értéke hasznosul az adott termelőnél, ezáltal biztosítja a mindennapi élelmiszert, a többlet pedig felhasználásra kerül a Magyar Piac Szövetkezet értékesítési rendszerén belül az intézményi közétkeztetésben, valamint a későbbiek során a többletértékesítésre kerülne a helyi boltban, valamint az internetes web áruházon keresztül is.

Komlócska Község Önkormányzata a Magyar Piac Szövetkezet tagjaként a Zemplén térség összefogását szorgalmazza, mely kereten belül Zemplén Vármegye területének

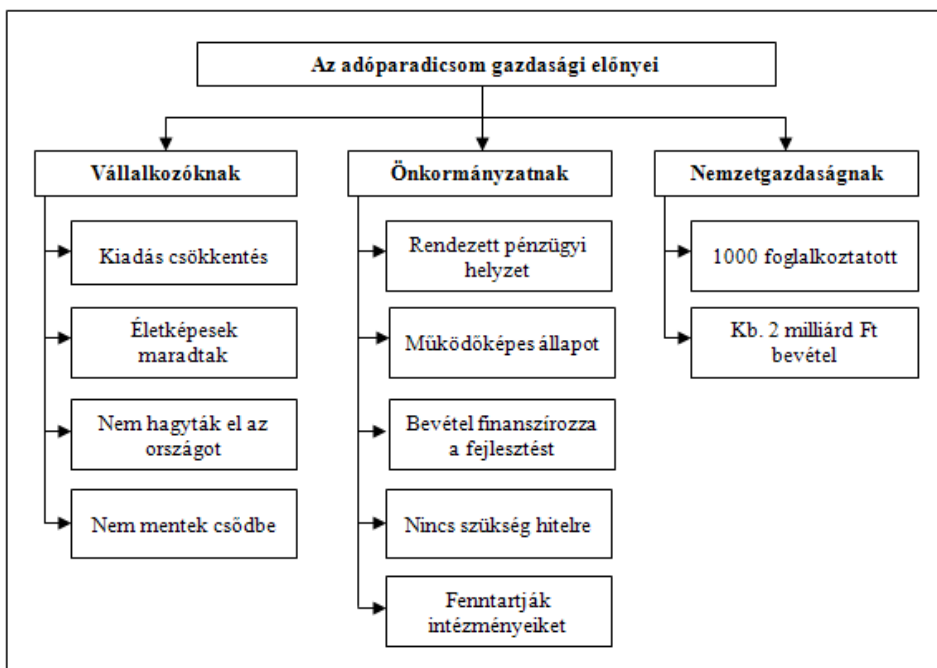
termelőit és felhasználó egységeit kívánja összefogni a Magyar Piac Szövetkezet céljainak érdekében. Az Önkormányzat klasztert is létrehozott, melyben a térségi vállalkozásokat, termelőket, és felhasználókat közösségi összefogásra ösztönzi.

Településfejlesztés

A településfejlesztésben is egyedi ötlettel állt elő Komlóska. Kormányzati falu kialakításának lehetőségét teremtenék meg. Legszebb fekvésű területén tizenhat egyforma, nagy alapterületű telket különített el a kormányzati döntéshozó szervezetnek. Magyarországon a minisztériumoknak már alig van rekreációs intézménye, és olyan nem is volt, hogy egy adott területen valamennyi kormányzati szervnek legyen létesítménye. A falu a telkeket ajándékba szánja, a kormányzatnak pedig hét éve van arra, hogy döntsön, elfogadja-e a felajánlást, s viszonzásul támogatja-e a község tervezett fejlesztéseit, és segíti-e a közművek kiépítésében.

Finanszírozás

Komlóska adókedvezményeiről híres, itt nincs iparüzési adó, építményadó, idegenforgalmi adó, kommunális adó, ezáltal vonzó a vállalkozások részére. Mára több mint 100 vállalkozás választotta székhelyül, vagy telephelyül Komlóska, úgy is fogalmazhatnánk, a település adóparadicsom (2. ábra).

2. ábra: Az adóparadicsom gazdasági előnyei Komlóska

Forrás: Saját szerkesztés

A zempléni falu kell az üzleti életnek. A válság egy éve alatt tízegynéhány vállalat hozott létre telephelyet ott. A lehető legszabályosabb feltételrendszerben kereste meg a

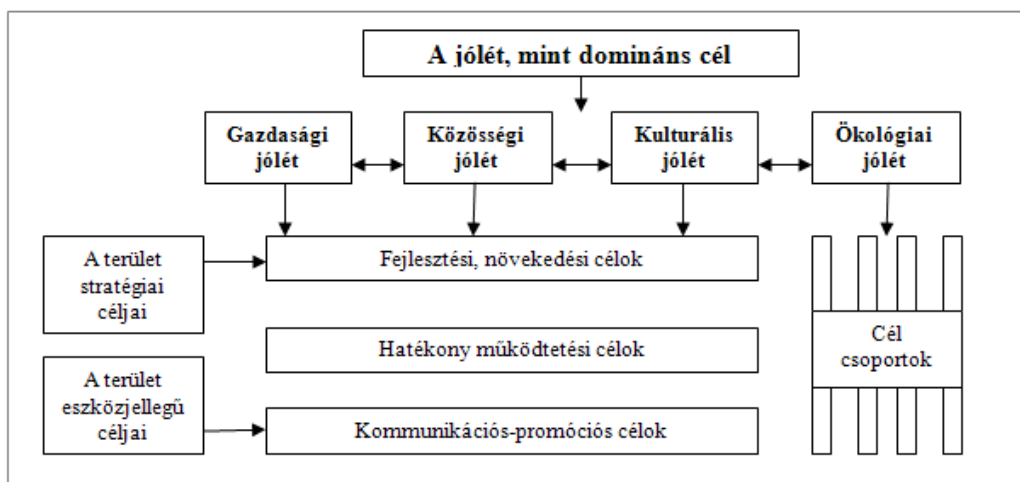
település előjárója azokat a lehetőségeket, amelyeket a nehezedő gazdasági környezetben a cégek hasznára fel lehet ajánlani, s a komlósikai büdzsé sem bánja meg, hogy lemondanak bevételeik egy részéről.

Településmarketing

„A településmarketing egy település versenyképességének, komparatív előnyeinek, vonzerejének feltárása, fejlesztése, realizálásának segítése, kommunikálása sokoldalú, jóléti fejlesztési (gazdasági, életmódbeli) célok elérésének érdekében, szolgálatában.” (Piskóti, 2002). Tartalmilag nem más, mint az a tevékenység, amelynek révén elősegíthető, vagy elérhető az, hogy a település minél inkább megfeleljen a társadalom adott időszakban létező igényeinek. Két feltétel kell hozzá:

- Igények ismerete;
- Az irányítás a település sajátosságainak, a lehetőségeknek és a korlátoknak a tudatában folyjék.

Akkor hatásos, ha az intézkedések ill. a tevékenységek nyomán kedvező irányú változások következnek be. A település által alkalmazott marketing célrendszerének modelljét a 3. ábra foglalja össze.

3. ábra: Komlóska marketing célrendszere
 Forrás: Saját szerkesztés (Piskóti 2012:116)

Ahogy az ábra is mutatja, a domináns cél négy részből áll (gazdasági-, közösségi-, kulturális-, és ökológiai jólét). Ennek a négy területnek az összhangja biztosíthatja, hogy megfelelő gazdasági életszínvonalon, demokratikus településműködés mellett, a kulturális eredmények és értékek megőrzésével képes legyen céljait elérni. Komlóska, és vezetése mindent elkövet, minden marketing eszközt megragad, hogy kitűzött céljait megvalósítsa. Négy nyelvű képes kiadvány jelent meg Komlóskáról, képeslapok, Az én Zemplénem című könyv, pólók, táskák, emléktárgyak. Terveket készítenek, összefogást kovácsolnak, kapcsolatokat keresnek. Az eredmény: a középületek fel vannak újítva, van óvoda, bölcsőde, mobil térerő még nincs, de nincs munkanélküliség sem. A település vezetése által megvalósított helyi gazdaságfejlesztés mára tananyag az ELTE-n.

A közeljövőben pedig dokumentumfilmet forgatnak Komlósán. Ne hagyjátok a diplomát, ne hagyjátok az iskolát című kétrészes sorozat készül, amely két kistelepülés magára találásáról szól. Arra a kérdésre keresik a választ, hogy a falu valóban "a modern világ korszerűtlen, elavult települési maradványává" vált-e, és a maradás egyet jelent-e a mélyszegénység elfogadásával.

Összegzés

Az elmúlt évtizedben Komlóska gyakorlatilag megmutatta azt, hogyan lehet a mai modern urbanizálódó világban egy kistelepülésnek határozott, karakán fellépéssel, saját érdekeit szem előtt tartva és érvényesítve működőképesnek maradnia és fejlődni. Volt kockázat ebben a stratégiában, akár megtörténhetett volna az is, hogy a falu összeomlik és elnéptelenedik, de végül nem így történt, és egyelőre élenjár a helyi gazdaságfejlesztésben, példaképpen szolgál más kistelepülések számára is.

Adottságai is hozzásegítették a sikerekhez, kedvező fekvése és alacsony lakosság száma döntő lehet a stratégiák kivitelezésében. Komlósán nemcsak fizikai és gazdasági értelemben vett településfejlesztés valósult meg, hanem ami sokkal fontosabb, közösségfejlesztés. A faluban széleskörű az összefogás a közös ügyekért, minden nagyobb horderejű döntés meghozatala előtt a lakosság elmondhatja véleményét, javaslatát, és ennek megfelelően hajtanak végre egyes fejlesztési programokat. A közösségi összefogásra kiváló példa a postahivatal megvédése, amikor a falu egy emberként vonult ki a falu főterére és mutatta meg a média segítségével az egész országnak, hogy létezik még a közösség ereje, van befolyása a döntéshozatalra, a postahivatal ugyanis végül megmaradt. Ezen kívül, amikor országos szinten óvodabezárások voltak, ők bölcsödét nyitottak. Iskolájuk hatosztályos, de összesen 11 tanulójuk van (fennállt a veszélye, hogy körzetesítik az iskolát az idei évtől, de Komlóska azon kevés kistelepülés egyike maradt, mely megtarthatja saját iskoláját).

2010-ben komoly árvíz sújtotta Komlósát, de EU-s támogatásból 70 millió forint értékben hajthatnak végre csapadékvíz-elvezetési fejlesztéseket, illetve kárenyhítést is ebből finanszíroznak. A projekt keretében sor kerül a területek csapadékvízmentesítésére, a keletkező vizek elvezetésére, a területeket védő kerítések építésére, az óvoda épület felújítására (hőszigetelt homlokzat kialakítása, tetőszerkezet csere, új padlóburkolat, vizesblokk felújítása, részleges akadálymentesítés) valamint a művelődési ház orvosi rendelő részének teljes akadálymentesítésére. A projekt befejezésének határideje 2013. június 30. volt.

Komlósával kapcsolatban a legújabb napvilágot látott hír, miszerint a falu teljes területén kiépítették a műholdas internet szolgáltatást, így valamennyi helyi lakos számára elérhetővé vált a szélessávú internet hozzáférés lehetősége, mely tovább növelheti a falu vonzerejét. Néhány évvel ezelőtt még az első kérdése a betelepülni kívánónak az volt, hogy van-e posta a településen, ma már szinte elengedhetetlen az online elérhetőség is. Ehhez kapcsolódóan pedig új távlatok nyílhatnak meg a komlóscai önkormányzat előtt, hiszen olyan vállalatok is kérelmezhetik bejegyzésüket a településen, akik korábban a mobiltelefon térerő vagy az internet szolgáltatás hiánya miatt ózdkodtak az itteni telepedéstől

Ami kérdés a település jövőjével kapcsolatban, hogy meddig tartható fenn egy ilyen településmodell, amit működtetnek. Könnyedén előfordulhat ugyanis, hogy az állam megváltoztatja a gazdasági szabályozást, amelyből most Komlóska profitálni tud, vagy a gazdasági krízishelyzetben a vállalkozások csődöt jelentenek. Ebben az esetben Komlóska jelentős bevételi forrásoktól esik el, és az államtól sem kapna túl sok támogatást, hiszen az állami dotáció összege napjainkban is minimális. Önhibáján kívül hátrányos helyzetű

falunak sem nevezhető (erre lehet extra támogatást kapni), hiszen saját postahivatala, óvodája, iskolája van. Célszerű lenne megtalálni azt a kitörési irányt, mely felé elmozdulva a kis falu egy kicsit diverzifikálni tudná a forrásait, és több lábra is támaszkodhatna, mint amennyire most teszi, mert a helyzet, még ha most jól is fest, egyelőre bizonytalanak tűnik. A modell azonban egyelőre életképes, és a hasonló adottságokkal bíró falvak számára példaértékkel bír, mint ahogy a komlóscai példából kiindulva jónéhány kistelepülés is adóparadicsommá nyilvánította magát a közelmúltban. A cél tehát a fenntartható gazdaságfejlesztés, úgy, hogy abból a közösség minden tagja egyaránt profitáljon. Komlóska jó úton jár, reméljük, semmi sem kényszeríti le róla.

Irodalomjegyzék

- BAKOS I. (2001): Területfejlesztési stratégiák és programok tervezésének módszertana. Miskolc: Bíbor Kiadó
- GADÓCZI B. (2000): A helyi fejlesztéseket segítő információs hálózat, Helyi fejlesztés I. Műhelyviták MTA RKK Miskolc
- G.FEKETE É. (2001): Együtt, de hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésben, Miskolc-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja
- G.FEKETE É. (2008): Együtt, de hogyan? Kistérségi tervezés. Miskolc: Észak-magyarországi Fejlesztési Ügynökség
- G. FEKETE É. (1998): Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába. Térségfejlesztési ismeretek felsőfokon VI. kötet, Szolnok,
- G FEKETE É. (1999): Kistérségi tervezés (Vidékfejlesztési módszertani füzetek) Miskolc: MTA RKK ÉMO
- KOCZISZKY GY. (2001): A magyarországi terület- és településfejlesztés sajátosságai. Közművelődés a településfejlesztésben. Közművelődési szakmai napok előadásai Székesfehérvár
- MIKLÓSSY E. (2000): A piacelv és a helyi gazdaság Helyi fejlesztés I. Műhelyviták MTA RKK Miskolc 2000.
- NEMES NAGY J. (1998): A tér a társadalomtudományban. „Ember-Település-Régió” Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- PISKÓTI I. (2002): Régió- és településmarketing. Budapest: Akadémiai Kiadó
- http://www.sg.hu/cikkek/93868/muholdas_internet_komloskan
- <http://www.boon.hu/ket-evvel-az-arviz-utan-megujulnak-komloska-epuletei/2036239>
- <http://www.boon.hu/kozhaznalatra-keszített-kozpalinka-komloskan/2130770>
- http://hvg.hu/karrier/20110512_komloska_munkanelkuliseg
- <http://hetivalasz.hu/itthon/adoparadicsom-egy-zempleni-kisfaluban-30957/>
- <http://www.komloska.hu/mpsz.html>
- <http://www.epa.oszk.hu/00800/00804/00269/38695.html>
- <http://www.nol.hu/archivum/archiv-472687>
- http://www.piacprofit.hu/gazdasag/adoparadicsomi_allapotok/

Foglalkoztatási kezdeményezések a szilva hazájában (Horváth Ádám - Mihály Melinda - Supka Bálint)

Rozsály a Fehérgyarmati kistérségben található hátrányos helyzetű település, amely a saját kezébe vette a sorsát. A rendszerváltozást követően a rozsályiak nem voltak tétlenek. Az ekkor felszabaduló, kárpótlási jegyekkel megvásárolható földeket az önkormányzat felvásárolta, és művelésükbe is belefogott. 20 év kemény munkájával eljutottak addig, hogy mára már képesek az önkormányzat földjein termelt növényekből és a tartott állatokból a körzeti feladatokat is ellátó iskola összes diákjának napi háromszori ingyenes étkezést biztosítani, illetve a közintézmények fűtéséhez szükséges fát kitermelni. Minden eszközzel rendelkeznek ahhoz, ami a saját gazdaságuk fenntartásához, műveléséhez szükséges. A településen ennek érdekében tudatosan folyik a közösségépítés. Vallási, művészeti, sport és hagyományőrző csoportok jöttek létre, alulról jövő kezdeményezések tudatos felkarolásával, támogatásával. A településen 20% a roma lakosság, de Rozsályban nincs jele szegregációnak.

Helyzetelemzés

Szatmár mindig elmaradott térségnek számított az ország többi területéhez képest, vannak olyan adottságai, amelyeken nem lehet segíteni, viszont egyre több pozitív példával találkozhatunk a helyi gazdaságfejlesztés területén, melyek a mai, modern technika segítségével könnyen elérhetővé válnak bárki számára.

A kistérségben a hagyományos helyi gazdaságfejlesztés jegyében több olyan kezdeményezés is indult, ami eddig nem járt eredménnyel. A Fehérgyarmati Ipari Park is ilyen kevésbé hatékony gazdaságfejlesztési kezdeményezés. Mivel a kistérségben a mezőgazdaságé a főszerep, az pedig alapvetően nem Fehérgyarmaton összpontosul, a mezőgazdasághoz kapcsolódó vállalkozások sem jellemzők a kistérség központjában. Ugyanakkor, a térség soha nem számított iparosodott területnek, a munkaerő kvalifikáltsága sem megfelelő az ipari tevékenységekhez. A Mátészalkai Inkubátorház (MIK) sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A MIK a technológiai innovációk megvalósítására létrejött kezdő vállalkozásokat támogatja. Célja a mechatronikai és optikai iparág dominanciájának megteremtése egy olyan kistérségben, ahol nem működik műszaki egyetem. A Hollandiában működő technológiai inkubátorházhoz hasonlítva a mátészalkai inkubátorház előtt még hosszú út áll ahhoz, hogy olyan szolgáltatásokat tudjon nyújtani az ügyfeleinek, mint nyugati társa.

A Szatmár Beregi Natúrpark viszont egy kiváló kezdeményezés, ami hozzájárulhat a foglalkoztatás növeléséhez a kistérségben. Hamarosan átadják Kisar településén a látogatóközpontot, ahol a környező védett terület élővilága kerül bemutatásra. A látogatóközpont kapacitási nem teljes mértékben kihasználtak, képes befogadni újabb funkciókat is.

Mezőgazdasági szakképző iskola nincs a térségben. Annak ellenére, hogy a kistérség legnagyobb foglalkoztatója a mezőgazdaság és ehhez kapcsolódhatnak a térség kitorési pontjai. Fontosnak tartjuk, hogy minél közelebb vigyük az emberekhez a gyakorlatban is hasznos oktatási formákat azokban a térségekben, ahol ez a tudás kitorést jelenthet. Ha nincs elég forrás új iskola építéséhez, akkor az is elegendő lenne, ha a már működő szakközépiskola bővítené képzési kínálatát.

A mezőgazdaság meghatározó szerepe ellenére a vizsgált településeken a háztáji gazdálkodás jelentősen csökkent. Érdemes lenne a figyelmet újra efelé terelni és megépíteni annak sikerességét biztosító rendszert.

A feketegazdaságról pontos adatok nem állnak rendelkezésre, de elemzése nem kerülhető meg, mivel fontos szerepet játszik a helyi gazdaság életében. Talán a legjelentősebb az idényjellegű feketemunka. A mezőgazdaság szezonálisan rengeteg embert képes felszívni, főleg a nagy területű gyümölcsösök miatt, ahol a metszési és a szüretelési munkálatokon foglalkoztatnak sokakat. Az itt dolgozókat van, aki nem jelenti be, ezáltal több haszon marad a zsebben, sőt a haszonnövelés érdekében előfordul, hogy a szomszédos országokból "importálnak" olcsó, fekete munkaerőt.

A határközelség miatt sajnálatosan igen nagy méreteket ölt a csempészet, mely többnyire olyan javakra terjed ki, melyek nálunk drágábbak, míg Ukrajnában jóval olcsóbbak, mint például a közel fele annyiba kerülő üzemanyag és cigaretta.

Mindezekon kívül illegális dolgok kereskedelme is zajlik, melyekről azonban csak sejtéseink lehetnek, és néhány hír kapcsán hallhatunk róluk egy-egy töredéket. Ilyen a drog-, fegyver- és emberkereskedelem, melyek a nyugati országokba irányulnak.

A feketegazdaság mértékét csak megbecsülni tudjuk, de kijelenthetjük, hogy az Ukrán határhoz közeledve egyre fontosabb szerepet játszik a helyiek életében, mint jövedelemkiegészítő tevékenység. 1993-94-től a térségben az átlagosnál gyorsabban növekvő munkanélküliség és gazdasági recesszió hatására az ukrán-magyar határon keresztül történő olajszállítás volt 60-100 család elsődleges megélhetési formája (Horváth et al., 1999). A globalizáció hatására pedig ezek a tevékenységek felerősödtek.

Az üzemanyagok árának rohamos emelkedése, és a trafiktörvény miatt várhatóan tovább emelkedik a csempészetből származó bevételek aránya.

A pályázati rendszer a tapasztalatok szerint nem kedvez az új kezdeményezéseknek és új vállalkozások születésének, mivel például az újonnan létrejött szövetkezetek képtelenek lesznek a jövőben pénzügyileg fenntartani működésüket. A terepen megszerzett személyes tapasztalataink alapján kijelenthetjük, hogy a pályázati rendszer kifejezetten életidegen. Olyan, jól induló és előremutató kezdeményezések, mint a Szatmár-Beregi Natúrpark és a Szatmári Ízek Háza példái is ezt mutatják, ugyanis nem teremtik meg annak a feltételeit, hogy saját lábukra álljanak, ezáltal jövőbeli kilátásaik bizonytalanok. A pályázó szervezetek napról-napra, pályázatról-pályázatra élnek. Ez abból a szempontból nagyon veszélyes, hogy a jó ötlettel rendelkező, tenni akaró helyi értelmiség cselekvőképességét, kreativitását, optimizmusát és legrosszabb esetben az életét is felőrlik ezzel.

Megoldás

A rozsályi kísérlet 20 évvel ezelőtt indult. Az akkori községi vezetés nem akart belenyugodni az addig működő mezőgazdasági terelőszövetkezet széthullásába és emiatt a helyi lakosok tömeges munkanélküliségébe. Kárpótlási jegyekkel felvásárolták a földeket, gyakorlatilag átvették a tsz eszközeit és infrastruktúráját. Az eltelt időszakban a saját munkán és összefogáson kívül minden elérhető állami, pályázati forrást is igyekeztek kihasználni. Jelenleg a közmunkaprogramot állították a kezdetektől egyértelmű és következetesen képviselt cél, a saját termelőbázis és helyi piac fejlesztése szolgálatába.

Rozsályon a közmunkaprogram keretében rengeteg tevékenység valósult meg az utóbbi években: a saját gazdaságukban a közétkeztetéshez szükséges alapanyagok nagy részét előállítják. Működtetik az egész gazdaságot, melyben a szántóföldi gazdálkodás mellett található gyümölcsös, kertészet, sertéstelep. Saját boltot üzemeltetnek. Vágóhidat működtetnek. Betonoszlopokat és térköveket gyártanak. Gépparkot működtetnek. Kialakítottak egy halastavat. Felépítettek több közösségi teret, azaz kemencés házat, szabadtéri színpadot. Mindezekon túl pedig rengeteg további tervük van a közösség gazdagítására.

(Rozsály ellenpéldája a szomszédos település Gacsály, ahol a helyiek beszámolóí szerint a közmunka nem kellőképpen szervezett, az emberek nem végeznek értéktéremtő munkát, és sokszor télen. Ugyanakkor a rozsályi modellt példának tekintik, amit szeretnének lehetőségeikhez mérten átvenni.)

A rozsályi modell titka a világos koncepción és szilárd következeteségen túl a közösségi élet fontosságának felismerésében és a tudatos közösségépítésben rejlik. A közösségi élet egy aprófalvas térségben nagy hatással van a mindennapi életre, főleg a munkaerő esetében. A térség leszakadó helyzete miatt az elvándorlás egyre jelentősebb tényező, a fiatalok helyben tartásához pedig nagy szükség van a munkalehetőség melletti egyéb elfoglaltságokra. Az egyes kezdeményezések mindig máshogyan közelítenek a közösség megeremtése felé, de azt el lehet mondani, hogy mára minden szférában fontos elemmé vált a közösségi élet előremozdítása. Minden fejlesztési programjuk figyelembe veszi a társadalmi kohéziót, a jól-lét társadalmi elemeit.

Új, a szociális szövetkezetek támogatásához kapcsolódó kezdeményezésként alakult meg két térségi település, Panyola és Rozsály összefogásával a Szatmári Ízek Háza Szociális Szövetkezet 2010 decemberében. A 2011 októberében kezdődő 15 hónapos projekt lehetővé tette a szövetkezet számára 8 fő oktatással egybekötött alkalmazását. A szövetkezet tehát része egy nagyobb halmaznak, ahol több szervezet tevékenykedik. Egy központi egységnek tekinthető, ahol a tagok termelnek, a szövetkezet pedig értékesít.

SWOT analízis

Az elemzésben megjelenő információk alapján állítottuk össze a SWOT analízist. Az így feltárt sikertényezőkre alapozva dolgozhatók ki további fejlesztési javaslatok.

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> – természeti környezet – újonnan elkészült infrastrukturális fejlesztés: az M3-as autópálya már elér Mátészalkáig – mezőgazdasági művelésre rendelkezésre álló földek – rendelkezésre álló munkaerő (főként alacsonyabb végzettséget igénylő területek számára, mint például a mezőgazdaság vagy a feldolgozóipar) – “szatmári szilva”, több tízéves gyümölcsösök, jó minőségű terményekkel – Rozsály, a részben önálló falu, jó példával szolgál a környező települések számára, egyre többen fontolják meg az önkormányzati földeken történő gazdálkodást 	<ul style="list-style-type: none"> – táji adottságokhoz nem alkalmazkodó mezőgazdaság – nem jó minőségű földek – a szakképzett munkaerő alacsony aránya – az intellektuális tőke (a főiskolát, egyetemet végzettek) alacsony aránya – Felsőoktatás hiányosságai - ezek nélkül nem tud megvalósulni a térségben egy a gazdaságot beindító tudásközpont – egy helyi kisvállalkozásnak nehéz a piacra lépés (ld. 3.2.4. fejezet) – hiányzik a vállalkozó szellem - sokan kudarckerülők az itt élő emberek közül, a sikerorientált attitűd szükséges lenne a térség fejlesztéséhez

Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> – határ mentiség - új piacok – előrelátóan felhasznált közmunkaprogram – a pályázati pénzek hatékony felhasználása - a fókusz nem a foglalkoztatás bővítésén kell, hogy legyen, hanem a gazdaságfejlesztésen, a pénzügyileg fenntartható vállalkozások létrejöttének támogatásán (pl. Panyolai Pálinkafőzde) – régiós, országos, sőt akár nemzetközi piacok kiépítése a helyben termesztett gyümölcsökre és a feldolgozott termékekre – megerősödik a háztáji gazdálkodás szerepe, a családok képesek lesznek a részleges élelmiszer önellátásra – a közösségek megerősödnek, vonzó lesz a Fehérgyarmati kistérség településein élni 	<ul style="list-style-type: none"> – függés a politikai helyzettől (közmunka) – a közmunka nagy aránya – pályázati rendszer változása- a pályázati pénzek súlypontjai a hátrányos helyzetű kistérségek támogatásáról eltolódnak – a pályázatokat nem hatékonyan használják fel - többségében olyan programokat valósítanak meg, amelyek középpontjában nem a gazdaság fejlesztése áll, így ezek a programok nem lesznek alkalmasak a hosszú távú foglalkoztatás megvalósítására – a létrejövő kisvállalkozások tönkremennek, mielőtt sikerülne betörniük a piacra – az emberek elfelejtenek gazdálkodni – a közösségek szétesnek, az emberek egyre távolabb kerülnek egymástól

Zárszó

Távolról az ember azt gondolná, hogy nem lehet Szatmárban fejleszteni, mert nincs mit fejleszteni. Mivel a materiális szemlélet mindenhol jelen van, a helyi emberek sem gondolkoznak másként saját környezetük megítélésénél. A modern értékrend szerint lehet, hogy nincs itt sok érték és ezt a falvak népe is kezdi egyre jobban elhinni. Ha levesszük magunkról eltorzult társadalmi értékrendünk szemüvegét, realizálhatjuk, hogy mekkora szépséget és értéket rejt a vidék. A döntéshozók többsége még nem így látja, ami azért gond, mert a hagyományos módon, fentről okoskodják ki a “fejlesztési terveket”: Legyen autópálya, bicikli út, ipari park, és majd a tőke beáramlik. Az emberek el is hiszik, és várják a csodát. De “a tett halála az okoskodás”, erre tökéletes ellenpélda Rozsály, ahol az emberek együtt dolgoznak azon, hogy élhető helyet teremtsenek, és ehhez nem várják a kívülről segítséget. Ők a bizonyítékai annak, hogyan lehet egy nehéz helyzetű, problémákkal sújtott térségben élhető közösséget teremteni.

Irodalomjegyzék

- ARISZTOTELÉSZ - Nikomakhoszi etika. In: Bodai Zsuzsa (*szerk*)(1998): A pénz filozófiája, Aula Kiadó, Budapest
- BAJMÓCZI Z. (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe, JATEPress, Szeged

- BODA T. (2007): A közösség szerepe a vidékfejlesztésben. Forrás:http://www.szolnok.mtesz.hu/sztk/kulonszamok/2007/cikkek_pdf/Boda_Timea.pdfLetöltés ideje: 2013-03-16
- CSILLAG P.- ELEK S. - NÉMETH Á. (2001): A családi gazdasággal rendelkező háztartások jövedelmi helyzet, In: A gazdálkodás, 2001.évi összefoglaló p. 16-24.
- CSOBA J. (2010): A közfoglalkoztatás régi-új rendszere, Esély, 2010/1. sz. p. 4-24. Forrás: http://www.esely.org/kiadvanyok/2010_1/01csoba.indd.pdfLetöltés ideje: 2012-03-03
- CSÓKA J. (szerk) (2005): A Fehérgyarmati kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja ,VÁTI, Budapest Forrás: http://www.terport.hu/webfm_send/256 Letöltés ideje: 2013-02-15
- CZENE ZS. - RICZ J. (szerk.) (2010): Helyi gazdaságfejlesztési füzetek, VÁTI, Budapest
- G. FEKETE É. (2004): Munkanélküliség és foglalkoztatási viszonyok az aprófalvas térségekben in: Virág Tünde: „A sötét Abaújtól – most leghátrányosabb – ennyi az előrelépésünk...” Forrás:<http://tamop311.ofi.hu/szakasz/kiadvanyok/tobbcelu-kuzdelem/sotet-abaujtol-most>Letöltés ideje: 2013-03-18
- HELTAI E. - TARJÁNYI J. (2004): A szociológiai interjú (mélyinterjú) in: Leteyei László (2004): Településkutatás, Ráció Kiadó, Budapest
- HORVÁTH G. K. - KOVÁCH I. (1999): A feketegazdaság és vállalkozói Kelet-Magyarországon, Szociológiai Szemle, 1999. 3. szám
- LAKI L. (1997): A “háztájizás” tegnap és ma (A problémáról egy empirikus kutatás kapcsán), Szociológiai Szemle 1997/1. sz. p. 39-62
- LÁNYI A. (2010) - Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?, L'Harmattan, Budapest
- LENGYEL I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés: Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák, Akadémiai Kiadó, Budapest
- KERTESI G. (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón, Szociológiai Szemle 2005/2. sz. p. 57–87.
- KOVÁCS E. (2002): A vidékfejlesztési programok alapja a közösségfejlesztés, Parola 2002/4. sz. p.3-6. Forrás:http://www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/274d67036bb315838525670c008147c9/1d9af51989f9d739c1256cc3003ac43a?OpenDocumentLetöltés ideje: 2013-02-27
- KUCZI T. (2000): Kisvállalkozás és társadalmi környezet, Replika Kör, Budapest
- MAGYAR KÖZÚT NONPROFIT ZRT.: 2013-ban több mint 108 kilométernyi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei közút újul meg Forrás:<http://internet.kozut.hu/sajtoszoba/Lists/Mdiaoldal%20hrek/DispForm2.aspx?ID=505>Letöltés ideje: 2013-03-23
- MISI S. – MARKÓ L. (1977): A háztáji és kiegészítő gazdálkodás, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- MUNKÁCSY F. (2013): A közfoglalkoztatás, Munkaügyi Szemle 2013/1. szám
- OECD (2007): Activating the unemployed: what countries do. (Chapter 5) In: OECD Employment Outlook 2007, OECD, Paris
- SCHARLE Á. (2011): A közcélú foglalkoztatás kibővülésének célzottsága, igénybevétele és hatása a tartós munkanélküliségre (kutatási jelentés), Budapest Intézet Forrás:http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_kozcelu_kut_jelentes_2011aug30.pdfLetöltés ideje: 2013-03-09
- SWINBURN G. - GOGA S. - MURPHY F. (2004): A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve Forrás:<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTURBANDEVELOPMENT/EXTLED/0,,contentMDK:20342500~isCURL:Y~menuPK:133022>

6~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:341139~isCURL:Y,00.htmlLetöltés ideje: 2013-02-19

TERRA ALAPÍTVÁNY: *A fokgazdálkodás, mint a hagyományos ártéri gazdálkodás kulcseleme*

Forrás:<http://www.terra.hu/cian/fok.html> Letöltés ideje: 2013-03-19

VILÁGBANK (2001): *A világméretű járvány megfékezése, A kormányzatok szerepe és a dohányellenőrzés gazdaságtana*, Világbank, Washington D.C.

Egyéb honlapok:

Delfti Inkubátorház <http://www.yesdelft.nl>, Letöltés ideje: 2013-03-15

Egyetemi Kistérségi Partnerségi program (HaKöSz-BCE): <http://www.hakosz.hu/foglalkozunk/egyetemi-kistersegi-partnersegi-program/> Letöltés ideje: 2013-03-21

Helyipiac.hu <http://helyipiac.hu/> Letöltés ideje: 2013-02-25

Országos Széchenyi Könyvtár, 1956-os Intézet és Oral History Archívum <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm> Letöltés ideje: 2013-03-20

Mátészalkai Inkubátorház és Képzési Központ <http://www.innovatech.hu/> Letöltés ideje: 2013-03-18

Ökomama <http://www.okomama.eu> Letöltés ideje: 2013-03-10

Rozsály Község honlapja <http://www.rozsaly.hu/> Letöltés ideje: 2013-02-18

Szatmár-Beregi Natúrpark <http://szatmarbereg.hu/> Letöltés ideje: 2013-03-01

Szatmári Ízek Háza Szociális Szövetkezet <http://izekhaza.hu/> Letöltés ideje: 2013-03-19

Váti <https://teir.vati.hu/> Letöltés ideje: 2013-03-20

Helyi foglalkoztatási törekvések Alsómocsoládon (Kispataki Csaba - Kovács András Péter - Varga Mariann)

Helyzetelemzés

A földrajzi távolságok tekintetében Alsómocsolád Mágocstól 7 km-re van, a szolgáltatási kör Dombóvár, Bonyhád, Komló, Sásd, ezektől 20, 25, 45, 20 km távolságra fekszik. Kaposvár, Pécs és Szekszárd 55 km-re található. Vasútállomás 2,5 km-re található Alsómocsolád központjától, napi 3 vonatpár jár, távolsági buszjáratból egy nap 4 indul a környező településekre. Mágocsra járnak iskolába és óvodába a gyerekek, az óvodásokat a falugondnoki busz szállítja.

A településen több az aktív munkahelyek száma, mint a teljes lakosság létszáma, ennek ellenére jelenleg 3%-os a munkanélküliségi ráta (köszönhetően a közfoglalkoztatási programnak, e nélkül 19%-os lenne a munkanélküliségi ráta).

A helyi szolgáltatások közül megtalálható a településen a bolt, kocsmá, posta (ez a hivatal keretei között működik), idősek otthona, házi segítségnyújtás, idősek klubja, falugondnoki szolgálat, falugazda, erdei iskola.

Jelentősebb foglalkoztatók

- Pick Szeged Zrt. az alsómocsoládi üzem mintegy 360 főt alkalmaz helyi húsfeldolgozó üzemében, ebből nagyon alacsony az alsómocsoládi lakosok száma (30 fő).
- A Téglagyár volt (50 fő) a második legnagyobb foglalkoztató volt 2008-ig, de a gazdasági válság építőiparra gyakorolt hatásai miatt a termelés gyakorlatilag leállt és részbeni profilváltás után jelenleg 10-15 főt foglalkoztat (raklapgyártás és egyéb faipari tevékenység).
- Önkormányzat a harmadik legnagyobb foglalkoztató 40 fővel (ebből 26 fő közfoglalkoztatott),
- Körjegyzőség hivatali kirendeltsége 3 fő,
- Sertéstelepen 30-35 főt foglalkoztatnak,
- Őszi-Fény Idősek Otthona 30-35 fő,
- Hegyháti Gabonaszövetkezet 3-4 fő.

Megoldás

A közösségi foglalkoztatás első kezdeményezése a Szociális földprogrammal indult 1995-96 körül.

A Sorsfordító – Sorsformáló Program 2009-2011 között működött, a mostani START közmunka program előzményeként. A program keretében összesen 22 fő kapott munkát a szomszéd településsel (Gerényes) közös együttműködésben. A projekt céljai (1) a munkaerő-piaci integráció, re-integráció (2) szakismeret megszerzése (3) helyben történő élelmiszer előállítás (4) továbbá öfenntartó települések és önkormányzatok létrehozása. A mezőgazdasági termelők bértámogatott munkaerőhöz jutottak hozzá.

Az Alsómocsoládi Falugazda Szociális Szövetkezet 2009-ben alakult 7 taggal, – amelyből 3 tag tartós munkanélküli volt, 2010-ben már 9 főt foglalkoztattak.

Napjainkban a „Magunk kenyere” gazdaságfejlesztési program 2013-2016” működik. Folyamatosan terveznek a lakossággal együtt. Az önkormányzat a helyi gazdaság, a háztáji gazdálkodás és a helyben meglévő szaktudásra épülő szolgáltatások újraélesztésének érdekében. A program eddig is, a jövőben is a lakosság igényeinek, a résztvevők ötleteinek

alaján valósul meg. A program szerteágazó programelemeinek könnyebb átláthatósága érdekében és az esetlegesen felmerülő problémák rövid időn belüli megoldása miatt közösségi beszélgetéseket tartanak 2 hetente. A program elemei között szerepel:

- állatkihelyezés, amelyet úgy oldanak meg, hogy az önkormányzat megvásárolja az állatokat és a szociális szövetkezetnek átadja, aki kihelyezi a lakosoknak 4heti táppal és Rigaccal (a helyi pénz) együtt
- lakhatás támogatása a közösség megtartása érdekében a program keretében.

A KÖZ-TÉR-HÁLÓ-t TÁMOP 5.3.1. projektből finanszírozzák (2012 januárjában indult). Ebben a programban a résztvevők dolgoznak a helyi földeken, felkészülhetnek arra, hogy a majdani szövetkezetben bérük legyen. A családokkal komplexen foglalkoznak, vannak családi mentorok, akik helybeliek és ők foglalkoznak a családokkal. Szociális támogatáshoz hasonló, de annál sokkal komplexebb ez a típusú támogatás. „Erős a közösségi munka szála, nem kiragadva őket a saját közösségükből, ott helyben foglalkoznak velük.” Vannak konkrét képzések, közösségi kezdeményezések, amelyeket a tényleges tapasztalat alapján indítanak el (pl.: az én családom kiskertje, biobrikett kezdeményezés, lakókörnyezet felújítása kalákában. Közösségi munkás hálózati képzést is szerveznek, valamint közösségi vállalkozás, egyéni vállalkozás, háztartásgazdasági képzést, nemcsak szociális szövetkezetben gondolkoznak, hanem vállalkozásokban is.

Az Őszi-Fény Idősek Otthona áttételesen önkormányzati tulajdonban áll, ezért a foglalkoztatás szempontjából mindenképp megemlítendő, hogy széleskörű tevékenysége révén számos helybéli munkavállaló számára biztosít álláslehetőséget, a gondozás és az étkeztetés kapcsán.

Az önkormányzat főbb tevékenységi közé tartozik a zöldség termesztés, állattartás és a közterületek gondozása, karbantartása. Az Alsómocsoládi Falugazda Szociális Szövetkezet fő terméke a mezőgazdasági termékek (burgonya, paradicsom, paprika, uborka, bab, borsó) előállítás, továbbá szolgáltatásként mosást és takarítást végeznek a településen.

Eredmények

A START közfoglalkoztatottak többsége korábban 1-5 évet dolgozott, továbbá ők tartós munkanélküliek és roma lakosok. A közfoglalkoztatási programot sem a közfoglalkoztatottak sem a foglalkoztató nem tartja hatékonyak – derült ki a fókuszcsoportos interjúból. Fő problémának azt tartják a közfoglalkoztatottak, hogy a fizetés mértéke nem megfelelő, továbbá nem végeznek értékteremtő munkát, sikerélményük csak részben van, a foglalkoztatottak többsége nem leli örömét az elvégzett munkában. A munkahelyi légkört kedvezőnek értékelték, de kisebb viták előfordulnak, amelyeket hamar kezelni tudnak. A fegyelem és az ellenőrzés nagyon jó, de néha túl szabadnak érzik magukat, ami a hatékonyságot csökkenti. A családdal a munkát könnyen össze tudják egyeztetni, ugyanis kisgyermekkel nem rendelkeznek. A közfoglalkoztatottak hozzáállása a helyi pénzhez korlátozott, ugyanis a lényegét még nem értik és a helyi boltban csak 80%-ban fogadják el a forint helyett. A START munkához kapcsolódó képzéseknek nem látják értelmét, ugyanis azt tanítják nekik, amit a programban végeznek (pl. mezőgazdálkodás, állattartás) és új ismeretekre nem tesznek szert.

Az önkormányzat nem szeretné csökkenteni sem a közfoglalkoztatottak számát, sem a megművelt földterületet a jövőben, de még nem látni előre, hogy 2013.12.31-ét követően milyen kihívásoknak kell megfelelniük és milyen feltételek mellett folytatható tovább a

START közmunka program. A szociális szövetkezet a jövőben szeretné foglalkoztatni a helyi munkanélkülieket, de ehhez pályázati támogatásra lenne szükségük.

Összegzés

Esettanulmányunk a helyi foglalkoztatási kezdeményezések egy többrétegű szeptetét öleli fel. A siker feltételeként a kezdeményezések mögött meglévő erős helyi szándékot és akaratot, valamint az évek alatt kialakult professzionális csapat munkáját azonosítottuk be. A példa talán segít másokat is meggyőzni arról, hogy igenis lehet életképes helyi foglalkoztatási modellt működtetni, ha azt elhivatott, elkötelezett emberek végzik és a helybéliek részéről is mutatkozik igény a megvalósításukra. A lehetőség minden település számára adott, csak meg kell ragadni és élni vele.

Irodalomjegyzék

- ADITUS TANÁCSADÓ ZRT (2011): Kistelepülések öfenntartó, hatékony és értékteremtő közfoglalkoztatása, Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, Budapest, 56-67.o., 101-105.o.
- BELYÓ P. (2010): Magyarország 1989-2009 A változások tükrében, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- CSOBA J. (2010): „Segély helyett munka”. A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai, Szociológiai Szemle 20(1)
- CSOBA J.- FREY M. - G. FEKETE É. - LÉVAI M. - SOLTÉSZ A. (2007): Szociális gazdaság kézikönyv, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 51,56.o.
- FREY M. (1993): A közhasznú foglalkoztatás munkaerőpiaci hatásai. Munkaügyi Szemle. 37.évfolyam 5. sz.
- FREY M. (2003): A nonprofit szektor foglalkoztatási szerepvállalásának lehetőségei és korlátai Budapest, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány
- FUTÓ P. -HANTHY K. - LÁNYI P. - MIHÁLY A. - SOLTÉSZ A. (2005): A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest
- KONSZENZUS BUDAPEST (2011): Az atipikus formában szervezhető munkalehetőségek feltárása és elterjesztésének lehetőségei, Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat
- ÖRDÖGH SÁNDORNÉ (2002): Kiszorítja e a közcélú munka a közhasznú munkát? Munkaügyi Szemle, 46. évfolyam 1.sz., 39.o.

Online források:

<http://www.epa.oszk.hu/00800/00804/00269/38695.html>

<http://www.nol.hu/archivum/archiv-472687>

http://www.piacessprofit.hu/gazdasag/adoparadicsomi_allapotok/

Valamint a helyszínek bejárása során számos személlyel elkészített interjúk, megkérdezések, helyi adatbázisok szolgáltak még munkánk forrásaként.

Helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések – Nagybörzsöny (Kápolnai Zsombor - Nagy-Göde Gergő - Tornay Dávid)

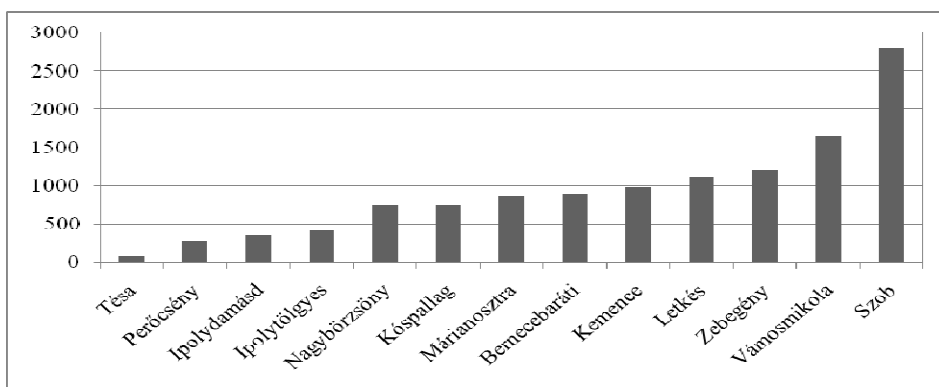
Bevezetés

Munkánk során a Nagybörzsönyben megvalósult helyi gazdaságfejlesztési törekvéseket vizsgáltuk, különös tekintettel a más térségekben is adaptálható kezdeményezésekre. Fenntarthatóság érdekében tett javaslataink között egyaránt találhatók az alulról építkező (bottom-up) és a felülről vezérelt (top-down) gazdaságfejlesztési elképzelések számára is befogadhatóak. Kiemelt hangsúlyt fektettünk a terepi kutatómunkára, melynek keretében a Szobi kistérség összes településére kiterjedő cégélemezést készítettünk, különös tekintettel olyan, a helyi gazdaságfejlesztés témakörében elengedhetetlen tényezőkre, mint a helyi termékek értékesítése. A vizsgálni kívánt településen, Nagybörzsönyben a helyi gazdaságfejlesztési törekvéseit meghatározó (kulcs) szereplőkkel találkoztunk. Vizsgálatunk során több, mint 30 mélyinterjú készült el.

Helyzetelemzés

A Szobi kistérség településeinek helyzete fejlesztéspolitikai szempontból is különleges, mivel hátrányos helyzetű kistérségként, a fejlett Közép-magyarországi régióhoz tartoznak. Így az Európai Unióból érkező forrásokat tekintve kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a szomszédos Nógrád megyéhez tartozó Rétsági kistérség települései. Az említett térfelosztási problémából fakadó forráshiányt alternatív megoldásokkal igyekeznek áthidalni és csökkenteni annak negatív hatását a településen.

Nagybörzsöny Pest megyében a Szobi kistérségben található 600 lakosú község (1. ábra). A kistérség településeit a Börzsöny és az Ipoly fogja közre, így földrajzi értelemben (a külső térben) periférikus helyzetűek. A centrum-periféria elméletet alapján a főváros elérhetősége meghatározó, e tekintetben kulcsfontosságú a vasúti fővonalakkal való ellátottság, így Zebegény és Szob kedvezőbb helyzetben van. Az Ipoly völgyében fekvő települések közös jellemzője az elvándorlás és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők alacsony aránya.

1. ábra: A vizsgált települések lakosságának száma

Forrás: saját szerkesztés a KSH Tájékoztatói adatbázisa alapján

Megoldás

Tegyünk Együtt Nagybörzsönyért Egyesület - TENE

Nagybörzsönyben helyi gazdaságfejlesztés elsődleges szereplői a civil szféra és a helyi vállalkozók. Az említett két szegmens jelen esetben erősen összetartozik, mivel zömében vállalkozók alkotják a Tegyük Együtt Nagybörzsönyért Egyesületet (TENE), mely összefogja HGF helyi szereplőit.

A TENE 2007-ben jött létre, az alapítók úgy érezték, hogy egyedül nem képesek fenn maradni, ezért össze kell hangolni szolgáltatásaikat. Az egyesület egyfajta ernyő szerepet tölt be, a helyi vállalkozók összefogását valósítja meg, melynek keretében „termékcsomagokat” kínálnak a település lakói és az oda látogatók számára egyaránt. A „termékcsoomag” keretében a falu nevezetességeinek megtekintése és a Börzsönyi gyalogtúrák mellett a helyi termékek és szolgáltatók könnyebb piacra jutását segíti a civil szervezet. Célként fogalmazták meg, hogy az turisták minél hosszabb időt töltsenek a településen, ezzel is elősegítve a javak helyben maradását. Az egyesület ismeretterjesztő kiadványokat készít, melyekben az összes helyi szolgáltatót feltüntetik, továbbá törekszik a külső források településre vonzására is (ezt pályázatok útján teszik). A helyi gazdaságfejlesztés eszközei közül az egyesület egyik legfontosabbnak tartja a helyi közösség fejlesztését és a helyi termékek értékesítését. A helyi közösség fejlesztését olyan, az idelátogatók számára is nyitott programok keretében végzik, ahol kiemelt helyet kapnak a helyi kulturális élet szereplői és a helyi termelők, valamint szolgáltatók is.

A Tegyük Együtt Nagybörzsönyért Egyesület tevékenysége a helyi közösség szemléletformálását is érinti: faluszépítési akciókat szerveznek, valamint a 30 fővel működő polgárörtség megalapításában és annak (önkéntes) munkájában is szerepet vállalnak.

Az önkormányzat nem folytat vállalkozó tevékenységet, partnerként kezeli a helyi vállalkozókat (honlapján feltünteti azokat, közös rendezvényeket szerveznek), az önkormányzat tevékenységét nehezíti a településen élő azon nehézsorsú, mélyszegénységben élők rétege, akik a rendszerváltozás egyértelmű vesztesei közülök sokan több, mint két évtizede nem tudnak a piaci szférában munkát találni, az ő szociális ellátásuk napi feladat.

Az egyesület elnöke Paulik Oszkár, akinek személyében megállapításunk szerint egyértelműen beazonosítható a kulcsszereplő: helyi bolt és a Hétszilvafás vendégház tulajdonosa, boltjában helyi termék polcot üzemeltett.

Helyi termékek értékesítése Nagybörzsönyben

Az alábbiakban a Nagybörzsönyben értékesítésre kerülő helyi termékeket és igénybe vehető szolgáltatásokat mutatjuk be.

- *Nagybörzsönyi Lepény:* Márciustól október végéig hétvégeként hagyományos Nagybörzsönyi Kemencés Lepényt készítenek, melyeket közvetlenül a készítők értékesítenek háznál. A településen öt család foglalkozik lepény készítéssel, annak érdekében, hogy a kínálat hétvége folyamatos legyen. A Nagybörzsönyi lepény egy korábbi hagyomány újjáélesztésének jó példája, 2008-tól kezdték meg az értékesítést, a lepény újrafelfedezése a TENE egyesületnek köszönhető.
- *Neszka - Házi készítésű aszalt gyümölcsök:* Házi készítésű aszalt és szárított termékekkel foglalkozó helyi termelő termékeinek neve. Neszka is a TENE tagja, vállalkozása pedig, hogy családi földjeiken található gyümölcsökből és

gyógynövényekből, igényesen elkészített termékeket készít, például szárított teákat, változatosan fűszerezett (fahéjjal, csokoládéval, dióval, vaníliával) aszalt gyümölcsöket. A vállalkozás 3 éve működik az idei évben Darányi Ignác Terv keretösszegéből közel 3 millió forint támogatást kapott. Továbbá termékei megtalálhatóak különböző termelői piacokon, vásárokon, teaházak polcain.

- *Házi készítésű hústermékek:* A füstölt húskészítmények értékesítése kizárólag a készítés helyén az Orsik családnál vásárolható meg. Nagybörzsönyben hentesüzlet nem található így a helyiek valamint a turisták is igénybe veszik a szolgáltatást. Az Orsik család a TENE tagja részt vesznek az egyesület helyi termékeket promótáló rendezvényein, mint a Hűvös Pincék Forró Kemencék rendezvénysorozat, vagy a Művelődési Házban februárban és novemberben megrendezésre kerülő Hagyományos Disznótör, melynek résztvevői rendszerint 100-nál is többen vannak.
- *Kézműves Sajtosház:* Szabó József és Puzsár Cecília Sajtosházában tartósítószer és adalékanyagok hozzáadása nélkül készült, helyben fejt tejből előállított sajtkülönlegességeket vásárolhatnak az arra járók. A sajtok elkészítéséhez fűszereket, gombákat és különféle hasznos baktériumokat használnak. Az így előállított kézműves sajtokat háznál, illetve környékbeli nagyvárosok piacain (pl. Esztergomban) értékesítik. Tervként a fővárosi viszonteladók lehetősége is felmerült az értékesítés érdekében.
- *Lekvár-Lak:* A lekvár-lak családi vállalkozásként működik, szállásadás tartozik tevékenységeik közé. A Lekvár-lak alapító és tulajdonosai a Szarvas házaspár 13 éve költöztek Budapestről Nagybörzsönybe, 7 éve foglalkoznak lekvár főzéssel, 5 éve szállásadással, 2 éve falusi vendégsztallal várják vendégeiket. A lekvár-lak termékei a belső piacon és a külső piacon (viszonteladók közreműködésével kerülnek értékesítésre. A lekvár-lakban közel 90 féle lekvár kapható, alapanyagai Nagybörzsönyből és a környező erdőkből származnak, kivételt képeznek olyan gyümölcsök, melyeket nem termelnek (már) a Szobi kistérségben pl. az eper.

Helyi szolgáltatások

- *Malomkert Étterem és Panzió:* A 2012-ben megnyílt Malomkert Étterem és Panzió a település szélén található az 1990-es évek elején létrejött Nagybörzsönyi Ifjúsági Tábor sikerének köszönhető megvalósulását. Az ifjúsági tábor kínálata a tehetősebb turisták és a családok számára, akik 2007-től kezdve (a tudatos HGF megjelenését követően) érezhetően nagyobb számban és arányban keresik fel a települést nem volt kielégítő. A megnövekedett igények kielégítését a család a településközpontjában egy új étterem és panzió megnyitásával kívánta kielégíteni, melyet sikeres külső forrás bevonásával (Európai Unió pályázat) valósítottak meg. A létesítmény 12 főnek biztosít munkát, a turistákon kívül, konferenciák és esküvők (lakodalmak) lebonyolítása fő tevékenységi köre. Az Árpád-kori erődtemplom egyedülálló helyszínt kínál az egyházi szertartások számára, a Malomkert Étterem és Panzió pedig megfelelő körülményeket a lakodalmak számára. A 2013-as évben 31 lakodalmat bonyolítottak le a panzióban, jelenleg 96 férőhellyel rendelkezik. A térségben hiányzó szolgáltatás a fürdőkultúra, a wellness. A Malomkert Étterem és Panzió felismerve a térségből hiányzó szolgáltatást wellness-részleg nyitását tervezi a jövőben. A Malomkert is együtt működik a TENE-vel, a közös programcsomagok kialakításában az egyesület tagjai által nyújtott szolgáltatások igénybevételét ajánlja

vendégeinek a másik oldalról a szolgáltatásokat igénybevevőket nagy számban lehet elhelyezni a panzióban.

- *Vízimalom:* A malom jelenleg látogatható, de nem üzemképes, mivel egy 2011-es esőzés után a Börzsöny-patak duzzasztógátját elvitte a víz. A víz utánpótlását a jövőben egy vízgyűjtőmedence építésével kívánják biztosítani.
- *Erdei kisvasút:* 2012-ben indult Európai Unió projekt keretében a nagy sikerű Nagybörzsönyi Kisvasút felújítása. A turisták körében rendkívül népszerű vasút látogatottsága a tavalyi évben 18.000 fő volt. Az idei utolsó adatok már 16.000 fő feletti vendégről számolnak be. A vasutat használók legnagyobb százalékát iskolás csoportok és kisgyermekes családok adják. A kisvasút működése komoly szerepet vállal a térség turizmusból eredő gazdasági fellendülésében. A fenntartható turizmus megeremtését megcélzó projekt keretében megújuló kisvasút pozitív jövőképet szeretne nyújtani a helybeli családoknak, hogy megakadályozzák az elvándorlást. (Nagybörzsönyi önkormányzat és kisvasut.nagyborzsony.hu)

Eredmények

Nagybörzsönyben a tudatos és összehangolt HGF tevékenységeknek köszönhetően az utóbbi 7 évben 30 munkahely jött létre, így a településen a helyben munkát találók többsége HGF-ben tevékenykedik. A TENE eredményei külön figyelemre méltók a tekintetben is, hogy az elmúlt 7 évben a HGF-hez kapcsolódó munkahelyek száma gyarapodott a legnagyobb mértékben, a községben. Még a 2010-ben megkezdett „közfoglalkoztatási boom” után sem dolgoztak ekkora számban közmunkások a településen.

A HGF Nagybörzsönyben valóban több szereplős, közösségi részvétellel valósult meg, nem egy kiemelkedő foglalkoztatótól függ. A nagybörzsönyi kezdeményezések fenntarthatóságát bizonyítja, hogy éppen a 2007-es világgazdasági válság után valósultak meg, ezzel is igazolva a lokális szintnek és az egyéni kiutkeresésnek a helyi aktív közösségként való eredményes megnyilvánulásának létjogosultságát a globális szint mellett.

A Nagybörzsönyben megvalósult helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések erősei: több szereplős – így egy vállalkozás kiesése sem jelentene problémát; endogén – a helyi szereplők kellőképpen motiváltak a HGF tevékenységek elindításához és fenntartásához is. Az endogén jelző finanszírozási értelemben is igaz. A Nagybörzsönyi kezdeményezések előnye, hogy működésük lényegében független a külső pénzügyi forrástól, így sikeres piaci verseny esetén folyamatos lehet a fejlődés. Számos kiváló HGF kezdeményezés hiúsult meg a külső források kimerülése következtében.

A Nagybörzsönyben megvalósult helyi gazdaságfejlesztési törekvések közös jellemzője a helyi kontroll érvényesítése. A helyi kontroll megvalósítása annyiban eltér a hazai tapasztalatoktól, hogy nem az önkormányzat érvényesíti azt, hanem a helyi civilek (TENE).

Javaslatok a helyi kezdeményezések továbbfejlesztésére és más térségekben történő adaptációjára

A meglévő helyi kezdeményezések továbbfejlesztésére és más térségekben történő adaptációjára tett javaslatainkat SWOT-analízis és a mentális-térképek elemzése előzi meg. A SWOT-analízis veszélyei közül a legérdekesebb a HGF szempontjából konkurens települések megjelenése. A település periférikus fekvése következtében a városokból

érkezők (Budapest, Vác, Esztergom, Párkány, Ipolyság stb.) valamint azok, akik messzebből érkeznek „útközben” előbb megtalálhatják a centrumokhoz közelebb eső települések szolgáltatásait (2.ábra).

<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - erdei kisvasút országos ismertsége - erős helyi kontroll - egyedülálló épített örökség - helyi vállalkozások nagy száma 	<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - szociális gazdaság kiterjesztése - környezeti nevelés - szabad munkaerő - Börzsönyből kitermelt fa hasznosítása
<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - leszakadó társadalmi réteg - elöregedés - kevés felsőfokú végzettséggel rendelkező 	<p>Veszélyek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - fiatalok elvándorlása - HGF területén konkurens települések megerősödése - szociális feszültségek növekedése

2. ábra: SWOT-analízis

Forrás: saját szerkesztés

A meglévő kezdeményezések továbbfejlesztésére irányuló javaslatok

Javaslatainkkal fel kívánjuk hívni a figyelmet a meglévő materiális és immateriális erőforrások hatékonyabb kihasználására, mely által a bemutatott gyengeségek csökkenthetők, a veszélyek elkerülhetőek.

(1) Nagybörzsöny identitásorientált márkaépítése és kommunikációja

A régió és településmarketing a marketing egy formája, azonban a hagyományos marketinggel összehasonlítva lényeges különbségek mutathatók ki. A marketingmix négy elemét (4P) a településekre vonatkozólag célszerűen két elem (2K) váltja fel: a kínálati- és a kommunikációs mix (Piskóti 2012).

A Nagybörzsönyben a helyi termékeknek és szolgáltatásoknak a kistérség többi települései közül kiemelkedő széles kínálata biztos alapot nyújt a kommunikáció fejlesztésére. A turizmusra alapozott helyi gazdaságfejlesztés számára érdeklődő városi lakosokra van szükség, azonban az érdeklődők megtalálása és a településre vonzása a szolgáltatók feladata.

Nagybörzsöny jelenlegi kínálata tágan értelmezett falusi turizmus kínálata, a település nem használja ki márkaépítés céljából azt a műemlékekben gazdag épített örökséget, mellyel rendelkeznek. A település hagyományaihoz kapcsolódva a lovagok korát kívánjuk bevonni a település szolgáltatásainak bővítése céljából.

(2) Szociális gazdaságfejlesztésére irányuló javaslatok

A szociális gazdaság kiterjesztése lehetőséget kínál a hátrányos helyzetű (zömében roma) lakosság életminőségének értelmes munkavégzés általi javítására. A szociális gazdaság kiterjesztésében elsősorban az önkormányzatnak kell szerepet vállalnia. A javaslat a település kettészakadt társadalmának alsóbb rétegét célozza, akik nem tudnak bekapcsolódni a helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezők körébe, valamint – alacsony végzettségükből kifolyólag – más településeken sem kapnak munkát.

A szociális gazdaságfejlesztést a *Börzsöny Céh Szociális Szövetkezet* létrehozásával kívánjuk kiterjeszteni. A szövetkezet a megfelelő képzések után helyi termékek előállításával szeretné növelni a foglalkoztatottságot.

Megcélózható tevékenységek:

(a) Faipari termékek előállítása

A top-down fejlesztéspolitikai kissé érthetetlen módon, még mintaprojekt keretében sem tervezi a térség legjelentősebb természeti erőforrásának, a fának magasabb hozzáadott értékű felhasználását.

A Börzsönyben egy évben kitermelt fa 85 százaléka tűzifaként kerül értékesítésre, erőműveknek nem beszállítói, mivel erőmű nem működik a Börzsöny környezetében. Az ipari fa rönkként és papír alapanyagként kerül eladásra. A kitermelt rönk 85 százaléka bükk, 15 százaléka tölgy. A rönkfát Ausztriába szállítják. Az ipari fát továbbá a szlovákiai Rózsahegy (Ruzemberok) papírgyár számára értékesítik.

A hegységből származó faanyag mennyiségének túlzottan nagy arányát értékesítik tűzifaként, feldolgozott termék szinte alig készül Magyarországon a börzsönyi fából. A fafeldolgozás megváltozásában kétségkívül szerepet játszott a Börzsöny közelében található bútorigipari egységek rendszerváltozás utáni mélyrepülése is.

Javaslatunk elsősorban a térségi fejlesztéspolitikai (pl. Pest Megye, LEADER Helyi Akciócsoport) számára készült, célja a település lakosságának az elsődleges munkaerőpiacról kikerült rétegét visszavezetni a munkavilágába. Börzsönyből származó fa szociális szövetkezeti keretek között történő helyi feldolgozására látunk lehetőséget.

Siker mintaprojekt megvalósulása esetén akár iparági klaszter is szerveződhetne a Szobi kistérségben (Lengyel 2010).

A szövetkezet tevékenységét a Művelődési Ház kihasználatlan termeiben kezdené meg, illetve több elhagyott ingatlan is potenciális helyszín lehetne. A képzés sikere esetén magasabb hozzáadott értékű termékek: kerti pavilonok, kertházak, és akár rönkházak készítésére is sor kerülhet. A növekvő környezettudatosság velejárójaként egyre nagyobb igény jelentkezik alternatív lakóépületek építésére. Az egyik ilyen trend a faházak reneszánsza. Ezen belül is a rönkházaké, melyek jellemzően három féle fából készülnek. Fenyőből, cédrusból, vagy tölgyből. A Börzsöny adottságait ismerve a helyben rendelkezésre álló tölgyet célszerű választani. A rönkházak nagy előnye, a gyors felépítés lehetősége, illetve a kiváló hőszigetelés.

(b) Szappankészítés

A Börzsöny erdei a fa mellett más erőforrásokat is rejtnek, például a gyógynövényeket. A szociális szövetkezet a gyógynövények felhasználásával kézműves szappant készítené.

A szociális szövetkezet termékeit lovagi termékek néven a Börzsöny Bányász Lovagrend címerének felhasználásával vezetnék be a piacra. Az értékesítés helye Nagybörzsönyben több helyszínen lehetne: Kisvasút megálló, kemencések, pincesor.

Más térségekben is adaptálható kezdeményezések

A helyi gazdaság fejlesztését – különös tekintettel a helyi termékekre és szolgáltatásokra – segítő civil szervezett létrehozása.

A civil szervezet marketing tevékenységet folytat, pénzügyi források elérését valósítja meg, segíti a helyi vállalkozók és termékek (helyi) piacra jutását.

A Szobi kistérség települései közül, kizárólag Nagybörzsönyben működik a helyi gazdaságfejlesztéssel foglalkozó civil szervezet, a többi településen kulturális, sportegyesületek működnek. A 21. században a települések versenyképességének növelése érdekében a gazdaság fejlesztésének előtérbe kell kerülnie.

A helyi termékek és szolgáltatások kínálatának a kereslethez hangolása a partnerség elvének figyelembe vételével

Nagybörzsönyben a kemencében sült lepények sütési rendje előre beosztott rend szerint történik, így a kevésbé frekvenciát kapó kemencék is lehetőséget kapnak. A helyi verseny ésszerű keretek között szabályozva van. A szabályozás összességében növeli a település versenyképességét a turizmusban érdekelt települések között.

Napjainkra elfeledett tradicionális termékek újbóli bevezetése a helyi a piacra

A nagybörzsönyi lepény a helyi hagyomány sikeres, a kor elvárásainak megfelelő, színvonalas terméket eredményező újraélesztése. A lepények minőségbiztosítása helyi szinten meg is történt (a tészta recept egyezése), logót bocsátottak ki a kemencék számára.

Zárszó

A magyar rurális térségek fejlesztése iránt elkötelezett hallgatókként örültünk, hogy az iskolapadban szerzett tudásunkat a gyakorlatban is kamatoztathattuk. Bízunk benne, hogy az általunk bemutatott, alulról építkező helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések más települések számára is hasznosnak bizonyulnak.

IRODALOMJEGYZÉK

- CZENE ZS. - RICZ J. (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési Füzetek 2.* Budapest VÁTI Nonprofit Kft. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Stratégiai Tervezési és Vidékfejlesztési Iroda 2010
- FARKAS T. (2005): Cégélelemzés In.: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes Nagy József) ELTE- Regionális Földrajzi Tanszék- MTA Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest pp. 40-45.
- G. FEKETE É. (2011) *A szolidaris és szociális gazdaság elemei a magyarországi helyi gazdaságfejlesztésben.* In: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek VII. évfolyam 2. szám pp. 38-57
- G. FEKETE É. (2010): *Szociális gazdaság.* In: Czene Zs., Ricz J. (szerk). (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési Füzetek 2.* Budapest VÁTI Nonprofit Kft. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Stratégiai Tervezési és Vidékfejlesztési Iroda pp. 158-189.
- HANDLERNÉ MAKOS D. - ÓNODI ZS. - SCHWERTNER J. (2012) Kincs, ami nincs – Esettanulmány mint módszer a helyi gazdaság-fejlesztési kezdeményezések értékelésében és tervezésében in: Falu Város Régió 2012/1-2. pp. 25-32
- JUHÁSZ NAGY A. (1988): Nagybörzsöny- Vízimalom. TKM Egyesület, Budapest
- KISS JÁNOS P. (2005): Mentális térkép. In.: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes Nagy József) ELTE- Regionális Földrajzi Tanszék- MTA Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest pp. 96-98.
- LENGYEL I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Akadémiai Kiadó, Budapest p. 385.

- PISKÓTI I. (2012) Régió-és településmarketing- Marketingorientált fejlesztés, márkázás. Akadémiai Kiadó. Budapest p. 400
- ZANATI L. (2014): Természetjárás az ezredfordulón. In. : Vadregényes erdőtáj a Börzsöny (szerk. Bartha Dénes-Nagy László- Oroszi Sándor) Ipoly Erdő Zrt. Balassagyarmat p. 600.

Internetes források

- Batizi Zoltán: Nagyborzsöny története - Nagyborzsöny honlap
- Erdei Kisvasút Honlapja - kisvasut.nagyborzsony.hu
- Németh Nándor: Gyakorlati kérdések a helyi vidékfejlesztő szemszögéből - <http://www.mnvh.eu/sites/default/files/Nemeth.Nindor.pdf>
- Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási Adatbázis - <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp>
- Lekvár-Lak <https://www.facebook.com/lekvarlak.nagyborzsony?fref=ts>
- Magosfa Alapítvány honlapja
- TEIR REMEK adatbázis - teir.vati.hu
- Wood of Wood Építő Kft honlapja: Rönkházak - http://www.wood-of-wood.hu/r_haz.htm

Hogyan tovább közmunkaprogram? Avagy a példaértékű nagyrédei közmunkaprogram-modell bemutatása (Fodor Edina - Kovács Bernadett Katalin - Tóth Luca Zsófia)

Bevezetés

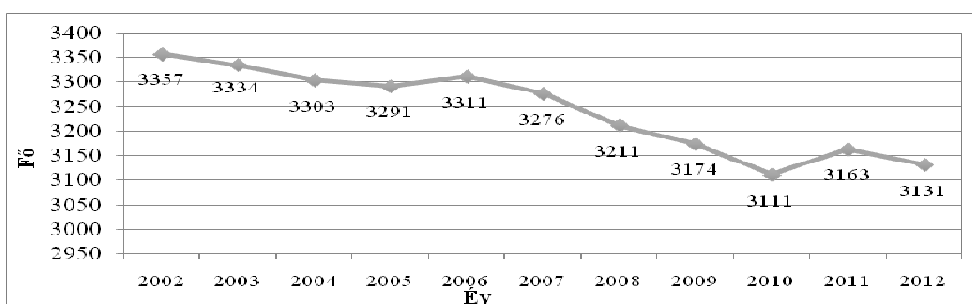
Napjainkban a munkanélküliség problémájának leküzdése egyre nagyobb problémát okoz a társadalmunk jelentős részének. Ennek okán célul tűztük ki, hogy a közmunka-program fenntartható működéséhez egy olyan, gyakorlati példával megalapozott modellt dolgozzunk ki, amely az Észak-magyarországi régió településeinek és más hasonló települések számára is adaptálható. Esettanulmányunk helyszínül Nagyréde települést jelöltük ki. A település életében nagy szerepet tölt be a Start közmunkaprogram. Évente átlagosan 30 fő foglalkoztatását tették lehetővé a támogatások, melyek segítségével a nagyrédei közmunkaprogram beindult és országos hírűvé vált, emellett szebbé vált a falu, a középületek pedig energiahatékonyabbá váltak.

Választásunkat nem a nagyszámú munkanélküliek és nem is a település gazdasági elmaradottsága vezérelte, hanem az eddig általunk látott közmunkaprogramok között kiemelkedő eredmények. Személyes látogatásaink során ez az érdekes falu elvarázsolt minket szépségével, és a helyiek rendszeretével.

Helyzetkép

Nagyréde Heves megyében, a Gyöngyösi járás dél-nyugati részén fekszik. Területe 34,34 km². A Nyugati Mátra peremén található zsáktelepülést Budapestről az M3-as autópályán közlekedve a Gyöngyös-nyugati lehajtót elhagyva, a 3. számú főúton Gyöngyös, illetve Eger felé haladva lehet megközelíteni. Nagyréde a fővárostól 70 km-re, a megyeszékhelytől 61 km-re, Hatvántól 25 km-re, míg Gyöngyöstől kevesebb, mint 10 km-re fekszik egy védett völgyben. A csekély távolság miatt nem csoda, hogy Gyöngyöshöz gravitál a település.

A település lakosságának változását a *1. ábra* mutatja.

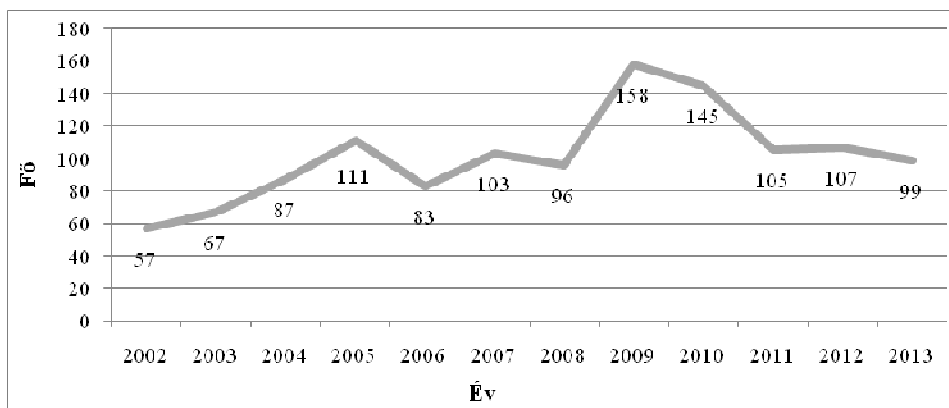
*1. ábra: Nagyréde lakossága 2002-2012 között (fő)
Forrás: Internet 1 adatai alapján saját szerkesztés*

Nagyréde lakónépessége 2012-ben 3131 fő volt. A 2012-es évet megelőző 10 évben a lakosság száma 226 fővel csökkent. A település erodálódó, mivel a vándorlási egyenlege és a természetes szaporulata is negatív egyenlegű a 10 éves intervallumot tekintve. A

vándorlási egyenleg csak 2005-ben, 2006-ban és 2011-ben volt pozitív. A természetes szaporulata mindvégig negatív, de erősen változó tendenciával.

A működő vállalkozások száma 190 volt 2012-ben. Ez az arány 4%-os növekedést mutat a 2002. évi adatokhoz képest. A nagyrédei vállalkozások számára nem hatott nagymértékben a 2009-es gazdasági válság, számuk csupán 3%-kal csökkent. Az azt követő években pedig gyarapodás figyelhető meg a vállalkozási szektorban.

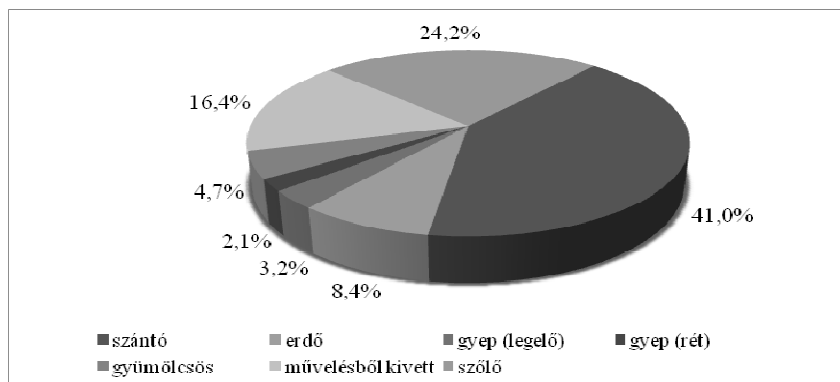
Nagyrédén a munkanélküliek száma változatos tendenciát mutat az előző 10 évben (2. ábra).

2. ábra: Nyilvántartott álláskeresők száma Nagyrédén 2002 és 2013 között (fő)
Forrás: Internet 2 adatai alapján saját szerkesztés

2013-ban a településen az álláskeresők száma 99 fő volt. Ez a vizsgált időszak kezdetéhez képest 74%-os emelkedést jelent. A munkanélküliek száma a vizsgált időszak alatt 2009-ben volt a legmagasabb. Ekkor a munkanélküliek száma 65%-kal emelkedett a településen a 2008. évi adatokhoz képest. Az adatok alapján elmondható, hogy a világválság negatív hatásokkal bírt a település foglalkoztatási arányára.

Nagyréde területének meghatározó része, 3171 ha külterület. Művelési ágak szerinti megoszlását mutatja a 3. ábra.

3. ábra: Nagyréde területe művelési ágak szerinti megoszlásban (2014)
Forrás: Internet 3 adatai alapján saját szerkesztés

Az összterület több mint 40%-a szántó, negyede pedig szőlőterület. Jelentős a művelés alól kivett területek aránya. A település lakossága jelentős számban foglalkozik mezőgazdasággal, összesen 818 főt regisztráltak östermelőként 2014-ben.

A település életében az elmúlt három évben jelentős mértékű volt a civilek aktivitása saját és településük fejlődése érdekében. Példaértékű a Nagyrédei Környezetvédők és Hagyományörzők Egyesület civil összefogása, amely célja a környezet és a természet védelme, a hagyományok őrzése és a kulturális örökség továbbadása a jövő generációk számára. A tagok munkájuk során együttműködnek a helyi és a térségi szervezetekkel, valamint az önkormányzattal. Programjaik és tevékenységeik közé tartozik az elektronikai hulladék és a használt gumibroncs gyűjtési akció, a falunap, a Zsellérház és a helyi műemlékek gondozása, a civil lakodalom, a néptánc, és még számos hagyományörző és közösségfejlesztő program. Fontosnak tartják a régi hagyományok életre keltését, ezt példázza a helyi viselet rekonstruálása, és a nagy sikert aratott Palóc Parasztolimpia rendezvény is. Az egyesület 40 íjászt számlál, ennek okán már évek óta megrendezik nyáron a Szent Imre Íjászkupát. A rendezvény helyszínéül szolgál a 2,5 ha méretű íjászpálya, amelyet az egyesület önkéntes munkával, saját kezűleg, pályázati forrásból és felajánlásokból alakították ki. A környezettudatosságra nevelés jegyében fotó- és rajzpályázatot hirdettek, fellépnek a parlagfű térhódítása ellen, és tervezik egy kistérségi szintű energiahatékonysági

Megoldás

A START Közmunka Program

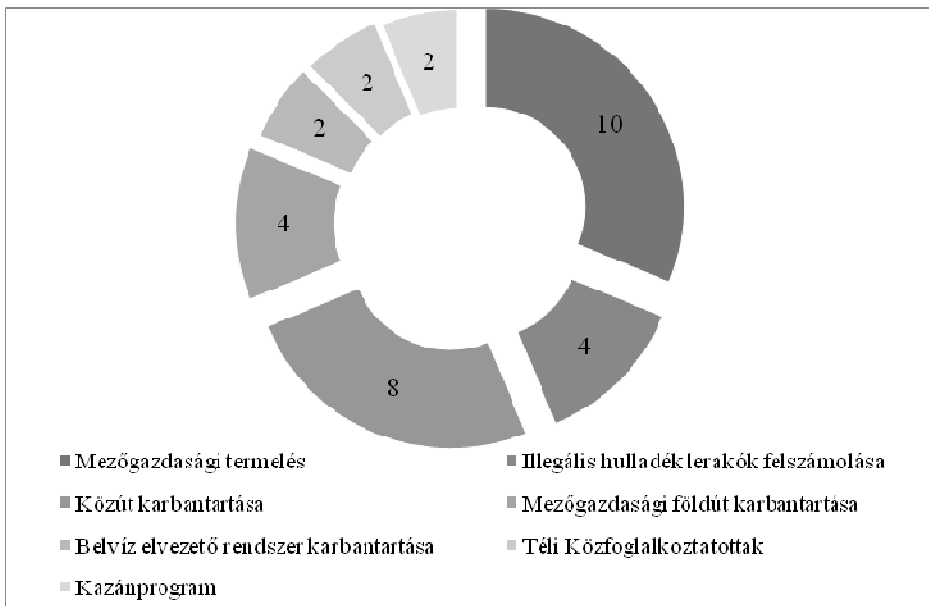
Nagyrédén a START Kistérségi mezőgazdasági mintaprogram pályázat keretében valósult meg. A 2011-2015 közötti időszakra 176 millió Ft-ot kapott a település. A támogatás kétharmad részét munkabérekre, egyharmad részét pedig beruházásokra fordíthatják, mint például a termelési eszközök megvásárlására és azok fenntartására.

Az országos gyakorlathoz hasonlóan az árkok és az útszélek takarításával kezdték a közmunkaprogramot. A 2011-es START mintaprogramban a külterületi mezőgazdasági utak karbantartására 20 főt, a kazánprogramban 5 főt alkalmaztak. 2012- 2013-ban a belvízelvezető rendszer karbantartására 5,2 millió Ft kaptak, a biomassza kazánok vásárlására és működtetésére 37 millió Ft-ot. A közutak és mezőgazdasági utak karbantartására 5-5 millió Ft-ot tudtak fordítani.

A kazánprogram keretén belül fűtési célra használják a közutak, földutak, belvízelvezetők és vízfolyások mentén, valamint elhanyagolt területeken keletkező cserjéket és sarjakat. A településen kiépült a közintézményi szintű biomassza-felhasználás. Az alapanyag ingyen van, amit összegyűjtenek, kézi adagolású darálógéppel aprítják, túl nagy frakcióméret esetén rostálják, majd az önkormányzat intézményeit fűtik közvetlen égetéssel. Az aprítékot nem megfelelő nedvességtartalom esetén természetes úton szárítják. A Nagyréde és Szücsi közötti 3 km-es útszakasról is begyűjtik a nyesedéket, ennek mértéke évente 60-70 m³. Azt a biomassza mennyiséget, amit nem tudnak elégetni, komposztálják, de ennek mértéke elenyésző. A nagyobb átmérőjű rönkökből néhány munkás dekorpanelt készít, mellyel a közintézményeket újítják fel. Az ilyen irányú energiafelhasználás során nemcsak munkahelyeket adnak, hanem csökkentik az önkormányzat költségeit is.

A következő években kibővült a közmunkások tevékenysége a helyi agrárhagyományok újjáélesztésével, és új innovatív elemek beépítésével. A foglalkoztatottak jelenleg egy összetett rendszerben dolgoznak. Állatokat nevelnek, növényeket termesztnek, kazánprogramot működtetnek, termelnek a helyi közkonyhára és

a helyi piacra. Mindemellett a település intézményeinél, boltjainál és a lakosságnál felgyülemlett papír hulladék sem vész kárba. Papír brikett készül belőle, ezzel biztosítva néhány lakos számára a megélhetést és a hidegebb hónapokban a tüzelőt. A 2012-es START közmunkaprogramban már a 25 fő 32 főre nőtt az alábbi munkaköri megoszlásban (4. ábra)

4. ábra: A START közmunkaprogramban dolgozók megoszlása munkakör szerint 2012-ben (fő)

Forrás: A nagyrédei önkormányzat adatai alapján sajtószerveztés

A téli közmunka program októbertől februárig tart és feladatuk többek között betonlapok gyártása vagy száraztészta készítése is.

A közfoglalkoztatottaknak lehetősége van tanúsítvány alapú képzésen való részvételhez is, ahol a mezőgazdálkodásról: növénytermesztésről és állattenyésztésről bővíthetik ismereteiket. Az önkormányzat a mezőgazdasági termeléshez 2012-ben az Nemzeti Földalapkezelőtől 32 hektár földterületet igényelt, amiben szerepel szőlő, szántó, rét és legelő művelési ágú terület is. Emellett használnak 2 ha önkormányzati tulajdonú területet is kertészeti céllal, valamint privát kertek karbantartását is átvállalták, azoktól, akik jelezték, hogy számukra terhet jelent és szívesen átruháznák a területüket.

A program keretén belül öko kecskatenyésztéssel is foglalkoznak. A kezdő állatállomány 10 gida volt. A kecskesajt készítésére vonatkozó engedélyeztetés magas költségei miatt az önkormányzat a helyi termelőknél bérel ólat és mindennap 1-2 közalkalmazott végzi az állatok gondozásával járó feladatokat.

2013-ban a mezőgazdasági termelésben dolgozó közmunkások száma megemelkedett 17 fő-re. Az NFA-tól újabb 39 ha területet béreltek, amelyek művelési ágak szerint megegyeztek az eddigiekkel. Emelték az átvállalt privát kertek nagyságát is, amelynek az összes területe így 0,7 ha lett. A termesztett növények változatosak, termelnek a szántóföldi növénytermesztés és a szőlőtermesztés mellett földiepret, zöldségfélék közül burgonyát, paradicsomot, paprikát, uborkát, tököt, zöldbabot, salátát, káposztát és hagymaféléket is szerepelnek.

Az állattartás is sokszínű: mangalicákat, alpesi és parlagi kecskéket, tyúkokat, libákat és méheket tartanak. Az öko-kecske tenyésztésben 10 tejelő anyának 16 gidája született ebben az évben. A mangalicatenyésztést először 5 db kocával kezdték, majd mostanra már 21 kismalacuk van. A sertéseket is - a kecskékhöz hasonlóan - a közfoglalkoztatottak gondozzák. Két őstermelő közfoglalkoztatott méhészettel kezdett el foglalkozni. A lehetőséget abban látták, hogy könnyen értékesíthető végterméket produkálhatnak, ami ugyanakkor nagyon piacképes termék. Jelenleg 16-18 méhcsaládjuk van és tervezik azok további bővítését.

Eredmények

A program eredményeként több mint 5 millió Ft bevételt termeltek, amely a szőlőművelés kapcsán előállított borból – amelynek fantáziánévként a Köz- Cuvée elnevezést adták – 3,6 millió Ft. A rét- legelő művelése által 70 ezer Ft, a kertészeti termelés által pedig 1,12 millió Ft bevételhez jutottak. A privát kertek átvállalása 220 ezer Ft hasznot hozott. Ezek mellett a szántóföldi növénytermesztés kapcsán 2,2 t/ha termést takarítottak be.

A 3 év alatt a település 97 millió Ft bevételhez jutott a mezőgazdasági termelésből, és a kreatív program ezt kiegészítette további 10 millió Ft-tal. Mindemellett báziskonyhát hoztak létre, ahol a helyileg megtermelt alapanyagokból készítenek egészséges ételeket az óvoda, az iskola és a dolgozók részére. A helyi termékek között méz, aszalt gyümölcsök és a többszörösen díjnyertes közbor a legkeresettebbek. Ezek mellett készítenek még papír-brikettet és szötteket is. Évről évre egyre kreatívabb programokat alakítottak ki és valósítottak meg így a belügyi tárcánál is felfigyeltek sikerességükre. A jól végzett munkáért jutalomtámogatásban részesültek a Belügyminisztériumtól, további 17 millió Ft-ot és minisztériumi oklevelet kaptak köszönet nyilvánításként.

A program végterméke közé tartoznak a non-profit eredmények is. A helyi tradíciók újra élesztése jelent meg, mint a munkakultúra megőrzése, a helyi termékek készítése és a helyi szakemberek tapasztalatainak kiaknázása.

Az interjúk során megkérdezett közfoglalkoztatottak egyöntetű véleménye szerint, a közmunkaprogram alapvetően hasznos és átlátható. A bérezéssel nincsenek megelégedve, mivel az nem veszi figyelembe, hogy ki milyen végzettséggel rendelkezik, csak szakképzettséggel rendelkező és szakképzettséggel nem rendelkező kategória van. Ugyanakkor véleményük szerint még mindig több a bér, mint a segély értéke. Előfordultak olyan esetek is, hogy közfoglalkoztatottaknak sikerült visszatérni más munkahelyen a munka világába, de a próbaidő elteltével visszatértek a helyben meglévő munkavégzéshez, mivel az ingázás többlet időt és ráfordított pénzt is igényelt a részükről.

Országos szinten Nagyréde közmunka programja a tevékenységek széles körével és innovatív jellegével emelkedik ki. A program sikerében a közmunka koordinátornak meghatározó szerep jut. Feladatkörébe beletartozik a koordináció, a tervezés, a szervezés, az adminisztráció, a gyakorlati oktatásvezetés és még egyéb tevékenységek is, mint például a sikerhez elengedhetetlen közösségfejlesztés. Ezek a feladatok olyan személyt kívánnak, aki a településen belül példát mutat az embereknek, tud hatni a foglalkoztatottakra.

Az Innova Térségfejlesztő Szociális Szövetkezet

A sikeres közmunka programra épül a nagyrédei önkormányzat gesztorságával létrehozott Innova Térségfejlesztő Szociális Szövetkezet, amely 2013. augusztus 2-án 10 alapító taggal alakult. A partnerségi kapcsolatok és a közösség fejlődésével alkalmassá váltak az összefogásra és egy szövetkezet létesítésére is. E rendhagyó vállalkozás tevékenységének

támogatására 45 millió Ft támogatást használhat fel, amit a helyi gazdaság fejlesztésére és erősítésére fordítanak (Sinka Evelin, menedzser asszisztenssel készített interjú alapján).

A szövetkezet alapításának célja olyan gazdasági és társadalmi szükségletek kielégítése, más térségekkel történő összehangolása, amelyek biztonságos megélhetést, javuló életkörülményeket teremtenek hátrányos helyzetű tagjai számára. Közvetett céljaik közé tartozik a helyi és térségi szintű közösségfejlesztés, a karitatív jellemre nevelés segítségnyújtás és idősek gondozása révén, a környezetvédelem, az állami és önkormányzati tulajdon kezelése, illetve fenntartása. A szövetkezet fontosnak tartja tagjai és alkalmazottai oktatását és továbbképzését, az együttműködő készség, a szolidaritás, és a társadalmi elfogadás erősítését. A Szövetkezet közösségi, társadalmi tevékenységi köre mellett zöldség- és gyümölcsstermesztéssel, állattenyésztéssel, élelmiszer-előállításal és kereskedelemmel is foglalkozik (ALAPSZABÁLY 2013). A szövetkezet működésének más a végső célja, mint a közmunkaprogramnak, ami miatt szüksége van a folyamatos megújulásra, az innovációra. Mészáros Tibor véleménye szerint a legegyszerűbb koordináláshoz valamiféle integráció szükséges a közmunkaprogram és a szövetkezet működése között.

A szövetkezet a közmunka-program tapasztalatai alapján halad tovább. A program által előállított termékek feldolgozása és piacra juttatása a fő cél. Jelenleg a 14 fő munkavállaló oktatáson vesz részt, közülük a férfi dolgozók faipari átképzése zajlik. A munkavállalók egy részét a közmunkaprogram munkavállalói közül vették át. A női dolgozók elmondták, hogy főként élelmiszer csomagolói, értékesítői, kreatív tevékenységet végeznek. Számukra előnyös a szervezet működése, mivel hátrányos helyzetű munkavállalóként nehezen találtak munkát. Van közöttük kisgyermekes anyuka, 50 év feletti, valamint tartós munkanélküli is. A megkérdezett dolgozók hisznek a szövetkezet fenntarthatóságában és törekednek arra, hogy az innovációk, újdonságok révén a munkahelyük minél hosszabb távon működjön.

Felmértük a helyi termelők tájékozottsági szintjét a szövetkezet tevékenységével kapcsolatban. Ez alapján megállapítható, hogy a termelőknek hiányosak az ismereteik a szövetkezet működéséről és céljairól. A helyi termelők általános véleménye szerint hasznosnak tartják a szövetkezet létrejöttét, viszont az eltelt idő alatt még nem látják át a tevékenységet. Néhány helyi termelő szeretné megőrizni az önállóságát a termékértékesítés terén, mások csatlakozni szeretnének a szövetkezethez, de nem ismerik a csatlakozás lépéseit.

Összességében elmondható, hogy Nagyrédén a közmunkaprogram és a szociális szövetkezet által megvalósul a Darányi Ignác 2012-2020 vidékstratégia átfogó, a vidéki népesség megtartására és a falu helyi adottságokra épülő társadalmi- gazdasági felzárkóztatására irányuló célkitűzése. A vidéki foglalkoztatás növelésén és a közösség megerősítésén túl a vidéki népesség életminőségének javításában változást hozott a közmunkaprogram. A közmunkaprogram és a szövetkezet által Nagyréde csatlakozni tud a különböző hazai és nemzetközi szervezetekhez és kezdeményezésekhez. Az Innova Térségfejlesztő Szövetkezet árut cserél más szövetkezettekkel, így a közmunka programban előállított termékek máshol is népszerűsíthetők, új befektetési és kapcsolatbővítési lehetőségeket teremtenek Nagyrédének.

További fejlesztési ötletek

A meglévő kezdeményezésekre építve lehetségesnek tartjuk az alábbi innovációk bevezetését:

- *Hidropóniás rendszerű halastó létrehozása:* A jövőbeli javaslataink meghatározó része a parlagon álló területek méretének további csökkentését célozza Nagyrédén. Településfejlesztési stratégiába illeszthető elképzeléseink között szerepel a hidropóniás rendszer kialakítása, halastó létrehozása, melyben halakat nevelnek, a halastó vizével szélkerekes szivattyú segítségével locsolják a fóliában a növényeket, ezzel értékes tápanyagot és vizet biztosítva a termesztett növényeknek. A tenyésztett halak a báziskonyhára kerülhetnek alapanyagként, illetve kereskedelmi forgalomba is hozhatók.
- *Biomassza potenciál bővítése a településen:* A közmunka-program biomassza felhasználásának révén bővíteni kell települési szinten a potenciált adó terület nagyságát, belevonva a mezőgazdasági területeket is a begyűjtési zónába, akár energiaültetvény telepítésével is. Energiaültetvény telepítéséhez akácot, energianyárt, és napraforgót javasolunk, rosszabb minőségű, lápos földterületeken energianád telepítése lehetséges. Az ültetvények telepítése, fenntartása, betakarítása a helyben lakóknak munkalehetőséget biztosít. Ezzel együtt jelentősen csökkenthetik a helyi intézmények, lakóházak fűtésének költségeit is.
- *Helyi piac megvalósítása:* A nagyrédei helyi piac tervezésekor több szempontot is figyelembe kell venni. Kialakítható a közösségi házban, vagy az önkormányzat udvarán, vagy akár magántelken is, vagy alkalmazhatunk piac a piacban megoldást is. Érdemes mindig a jogszabályoknak megfelelő utat választani, ahol biztosítottak a higiéniai, parkolási, és egyéb előírt feltételek. Nagyon fontos hogy a helypénz minimális legyen, hisz a fő cél hogy a termelői áruk kedvezőbb áron jussanak el a vásárlókhoz. A választéknak viszont bőségesnek kell lennie, mivel az emberek szeretnek sok mindent egy helyen megvenni (pl. zöldség, gyümölcs, méz, tej, hús, tojás, feldolgozott termékek). Fontos, hogy ezeket a termékeket megkóstolhassa a vevő, ami alatt beszélgetés alakulhat ki, ezáltal a termelők és a vásárlók jobban megismerhetik egymást. Mindemellett a legfontosabb hogy a piac megfelelően legyen kihirdetve, hogy a vásárlók tudjanak róla, hogy mikor és hol van, illetve a környező városok, falvak lakói is értesüljenek róla. A hirdetéshez használható újságban feladott hirdetés, TV- és rádióhirdetés és interneten is közzétehetjük, ahol akár saját weboldala is készülhet egy adott helyi termelői piacnak. Terveink között szerepel egy helyi termékekre specializálódott vendéglátóegység létrehozása, mely ügyintézési és informatikai szolgáltatásokkal is kibővül „Internet Pont” létesítésével. A helyi termékek népszerűsítésére saját honlap készítése megrendelő felület kialakításával, a minél szélesebb körben történő tájékoztatás és értékesítés céljából. Kiegészítenénk a helyi piacot mozgóbolt kialakításával is, hogy a termékek minél több vevőhöz eljussanak.
- *Gombatermesztés:* Nagyrédén található olyan üres pince, mely alkalmas területül szolgál gombatermesztésre. A termesztés beindítása további munkahelyeket teremt, ezzel is segítve a lakosságot. Termesztésre ajánljuk a csiperke és a laska gombát, melyek a legkeresettebb fajták, és a siitake gyógyhatású gombafajtát, melynek magasabb a piaci értéke. A siitake gombát nyers és szárított állapotban is fogyasztják, készítményeit immunerősítőként alkalmazzák. A termesztésből származó gomba kerülhet a közkonyhára és a helyi piacra is. Később a termesztés kiterjesztésével (siitake bevonása a termesztésbe) nagyobb kereskedelmi forgalomba is hozható már feldolgozott állapotban, mint a közmunkaprogram és a szövetkezet terméke.
- *Biogáz üzem létesítése:* Tervezzük egy kistérségi szintű energiahatékonysági program beindítását. Biogáz üzem létesítésével a meglévő állati és növényi eredetű hulladékokból energiát nyerünk. A létesítés történhet úgynevezett házi biogáz üzem

létrehozásával, melynek kisebb az anyagköltsége. Emellett tervezünk egy nagyobb befogadóképességű biogáz üzemet kialakítani a gombtermesztés, és az állattenyésztés melléktermékeinek hasznosítására.

- *Közösségi tér kialakítása:* A Leader program keretein belül tervezünk pályázni közösségi tér kialakítására. Egy színpadot szeretnénk létrehozni, mely teret ad a nagyrédei és a környező egyesületek, közösségek fellépéseinek, előadásainak. Ezzel bővítve a közösségi élet kiteljesedését a településen.
- *Gyógynövény tanulmányi ösvény létrehozása:* Nagyréde az Északi-középhegységben a 4. természetési körzetben helyezkedik el a gyógy- és illóolajos termelésre szakosodott körzetek közül, így alkalmas a hegyvidéki termőtájakon élő gyógynövények termesztésére: legismertebb gyógynövények, melyeket telepíteni lehetne az ösvényre: csipkebogyó, kökény, galagonya, feketebodza, akácfa, erdei málna levél, és az aranyvesszőfű más néven aranyos istápfű. Nagyrédén a Fő útról indulhatna egy gyógynövény bemutató ösvény mely a Rédei- Kis-patak mellett futna végig és az ösvény végében létesítenének egy feldolgozó részt is a még parlagon hagyott terület hasznosításával. A növények nevét ki kell táblázni, melyen szerepelhetnek többféle nyelven is. Tanító jelleggel egy-két különlegesség feltüntetését is ajánljuk a növényről. Ezáltal megvalósulhat Nagyrédén a Gyógynövény turizmus mely a gyógynövények gyűjtésével, termesztésével és feldolgozásával, kapcsolatos motivációkkal történő utazás lehetne. Ez azért fenntartható irány, mert Magyarországon keresetté váltak a természetes gyógymódok és az egészséges életmódnak szerves részét képezi a Kárpát-medencében megtalálható gyógynövények sokszínűsége. Ez az ágazat nagyon összetett és sokszínű, sajátos szakmai terület. A gyógynövényekre és azok készítményeire évente 5-7 %-kal emelkedik a világkereslet.

Összefoglalás

A közfoglalkoztatottság nem tökéletes és nem is végleges megoldás az öngondoskodás elérése, illetve, hogy az emberek ne segélyből, hanem munkabérből éljenek, közelebb kerüljenek, vagy akár visszatérjenek a munka világába. Legnagyobb feladat a szervezés, amibe minél több embert kell bevonni ahhoz, hogy hatékonyan működjön. A közmunkaprogramot kormányzati támogatások nélkül nem lehetne létrehozni, ugyanakkor célként kell kitűzni a fenntarthatóságra törekvést. A közmunkaprogram által megfizetnek a közutak, a mezőgazdasági utak helyre állnak, a vízvezető rendszer tisztántartásával csökken a belvízveszély. A kinyert faanyagok felhasználása által energia nyerhető ki. Ugyanakkor amennyiben a programot nem csak a közterületek karbantartására hasznosítják, hanem piacképes termékek előállítására is törekszenek, akkor a fenntarthatóság is elérhető.

A közmunkaprogram hosszú távú fenntartását az előállított termékek számára kialakított helyi piac ösztönzése jelenti. Ennek feltételeit meg kell teremteni, biztosítani kell a megfelelő tájékoztatást széleskörű tömegtájékoztatás bevonásával is. A helyi piacra való igény feltérképezésével elérhető, hogy olyan termékeket állítsanak elő, melyre van valós kereslet.

Más településen a közmunkaprogram működtetése számos nehézségbe ütközik. Fontos, hogy megfelelő bázisra építkezzen a program, úgy humán erőforrás, mint természeti erőforrás tekintetében. A tevékenységek kiválasztásánál figyelembe kell venni a munkavállalók képességeit, iskolai végzettségét. A tevékenységi körbe szükséges az általános kommunális feladatok mellé olyan tevékenységeket is bevonni, melyek magasabb értékű terméket állítanak elő. Át kell látni azokat a fejlesztési lehetőségeket,

melyeket helyi erőforrásokból a programba tudnak integrálni. Mindennek élére olyan koordinátort kell állítani, aki települési érdekeltségű vezetőként irányítani tudja a munkavállalókat és ismeri a településben rejlő adottságokat. A program elindításához támogatást lehet elnyerni, de nem szabad csak támogatásra alapozni, törekedni kell az önfenntartásra.

A közmunkaprogram jövőjét egyfajta társadalmi vállalkozásban, szövetkezet létrehozásában látjuk, ami egybefogja az általános közmunka-programot, emellett folyamatos innovációk révén kihasználja a helyi adottságokat piacképes termék-előállítással.

Irodalomjegyzék

Az Innova Térségfejlesztő Szociális Szövetkezet Alapszabálya, 2013. Nagyréde, pp. 1-9.

CSABA E. (1998): Statisztikai elemzések. Munkanélküliség Magyarországon a kilencvenes években, pp. 571-573.

http://www.ksh.hu/statszemple_archive/1998/1998_07-08/1998_07-08_001.pdf

Letöltés dátuma: 2014. 10. 05.

CSER J. – TÓTH T. (2007): Területi és Projekttervezési ismeretek, Debrecen, pp. 104-106.

CSOBA J. (2006): Foglalkoztatáspolitikai Oktatási segédanyag, 2006. pp. 45-47.

CSOBA J. (2010): "Segély helyett munka" A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai.

DANCSOKNÉ FÓRIS E. – BETHLENFALVY G. (2011): Ahol megértették az üzenetet elindult a változás, Vidék és gazdaság 2./őszi szám. pp. 4-7

FARAGÓ L. (2001): SWOT elemzés a területi stratégiák kialakításának folyamatában, Falu Város Régió 2001/6 pp. 3-5.

Gyógynövény szövetség: Magyar gyógynövény ágazati stratégia 2014.

http://www.gyogynovenyszovetseg.hu/wtDocument/browse/root/Gyogynoveny_Strategia_2014.pdf

Letöltés dátuma: 2014. 10. 12.

KONCZ G. – NAGYNÉ DEMETER D.(2012):Termelői piacok szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben. IN: Magda S. –Dinya L.(szerk.): Zöld gazdaság és versenyképesség? – A XIII. Nemzetközi Tudományos Napok előadásai és poszterei Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2012. pp. 521-528.

KSH (2011): A válság munkaerő-piaci következményei, 2010-2011. I. félév, pp. 4-5.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/valsag.pdf>

Letöltés dátuma: 2014. 10. 09.

KSH (2014): Gyorstájékoztató a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adataiból 2014

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun21408.pdf>

Letöltés dátuma: 2014. 10. 09.

LAKY T. (2001): Munkaerőpiac Magyarországon 2000-ben, pp. 24-36.

http://www.econ.core.hu/file/download/mt_2001_hun/egyben.pdf

Letöltés dátuma: 2014. 10. 09.

LAKY T. (2005) A magyarországi munkaerőpiac 2005, Foglalkoztatási Hivatal Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2005. pp. 72-73.

NAGYRÉDE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATÁNAK IDŐSZAKI KIADVÁNYA (2014): Rédei Kopogtató XXII. évfolyam 3. szám. szeptember pp. 3.

SZABÓ A. (2013): A közfoglalkoztatás a gazdasági ciklusok kontextusában, Doktori (PhD) értekezés, 2013. pp. 45-48.

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/171886/SzaboAndrea_ertekeze

s_nyilvanosvita-

t.pdf;jsessionid=13A89DC89F396DA6673B4D9802DC8E8D?sequence=9

Letöltés dátuma: 2014. 10. 12.

VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM (2012): Darányi Ignác Terv A Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásának keretprogramja, 2012 második félévi kiadvány, felelős kiadó: Dr. Fazekas Sándor miniszter, pp. 3-29.

Vidékfejlesztési Minisztérium: A vidék élni akar! –Nemzeti Vidékstratégia 2020 bemutató szórólap

Vidékfejlesztési Minisztérium: Helyi termelői piacot minden településre! 2013. pp. 2-11.

Oszkói Hegypásztor Kör: „Zsúp a Hegyhát aranya” (Bakó Kármén – Béres Lajos Bálint – Reiner Tamara)

Bevezetés

Hazánkban 47 hátrányos helyzetű kistérséget állapítottak meg a 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet alapján, amelyeknek vagy társadalmi, gazdasági, és infrastrukturális fejlettségi állapota eredményezte a kedvezményezett besorolást, vagy, hogy az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség jellemezte a területet.

A vizsgálódásunk középpontjában álló település, Oszkó is egy ilyen hátrányos helyzetű kistérség, a Vasvári kistérség része. Bár Oszkó maga nem számít hátrányos helyzetű településnek – amit a sikeres foglalkoztatási folyamatoknak tulajdonítunk –, a kistérség a dinamikusan fejlődő településektől távol, egyre gyengülő pozícióval rendelkezik. Éppen ezért elemzésre okot adónak tartottuk, hogy a kedvező fekvésű, az osztrák és szlovén határ előnyeit élvező Vas megyén belül hogyan alakulhat ki egy belső periféria, és e belső periférián belül milyen lehetőségek maradnak a felzárkózáshoz, a munkanélküliség és az ezzel összefüggő további problémák holisztikus megoldásához.

Oszkón a civil szervezetként működő Hegypásztor Kör tagjai voltak azok a hűzóemberek, akiknek hozzájárulásával, elsősorban a szellemi kulturális örökségre alapozva sikerült érdemeket elérni a foglalkoztatás terén. A turisztikai vonzerő kiemelésével, a néphagyományok (népi építészet, népnyelvi emlékek, szőlő- és borkultúra) emlékeinek felvirágoztatásával, illetve a közösségfejlesztést szem előtt tartva mára már lukratív tevékenységeket is folytathatnak. A Hegypásztor Kör számos projektet koordinál, amelynek hatásköre már a településen túlmutató. Tagjainak a hálózatokban és folyamatokban való gondolkodása eredményezte a kistérségen belüli partnerséget és együttműködést igénylő, a vállalkozói kedvet indukáló fejlesztések megvalósulását.

Helyzetelemzés

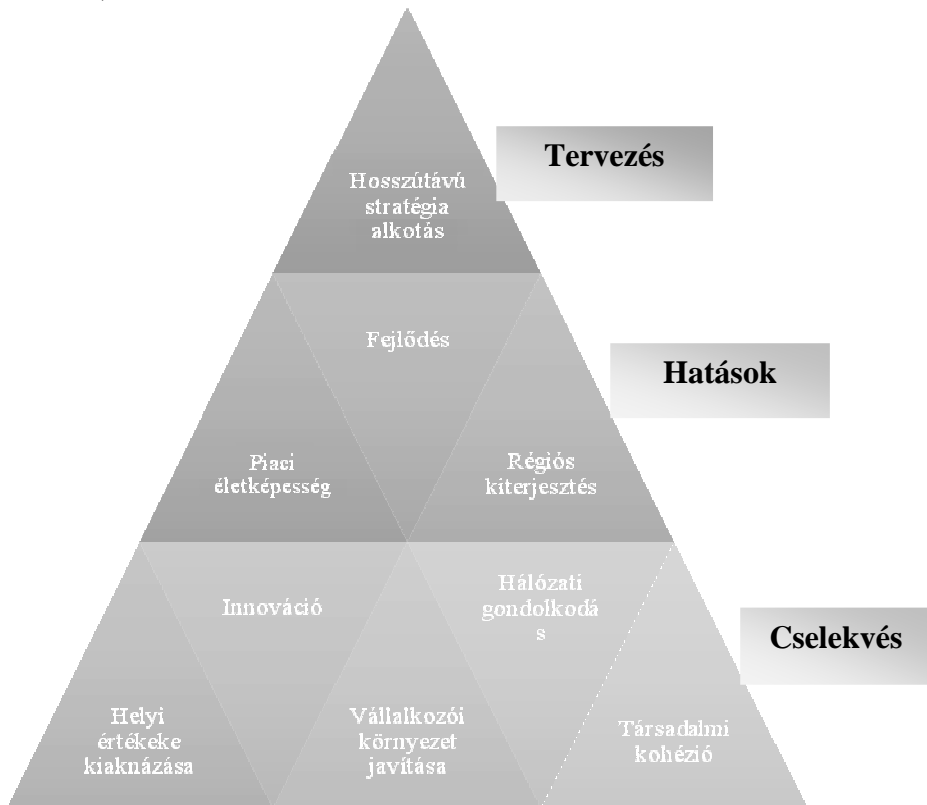
A Vasvári kistérség a Nyugat-Dunántúli régióban, azon belül is Vas megyében található. A kistérség 23 településből áll, ezek közül csupán a névadó település, Vasvár az egyetlen város, a többi 22 település jogállása szerint község, amelyek között található Oszkó is. Országos szinten a kistérség elhelyezkedése jónak mondható, a régióon belül azonban ez a terület már periférikusnak tekinthető. A belső periféria jelleg főleg a közlekedéscsúszónak köszönhető, mivel a régiós központoktól meglehetősen távol helyezkedik el. Szinte egyenlően nagy távolságra van Szombathelytől, Zalaegerszegtől, Sárvártól és Körmendtől is. (Palkovits, 2005.)

Magyarország centrális térszerkezetéből adandóan számos periférikus térség létezik. Sok helyen hiányzik az erős helyi központ, ezért lehetséges az is, hogy még az ország nyugati felén is találhatóak ilyen hátrányos helyzetű térségek, mint például a Vasi Hegyhát. Ezekre a térségekre általánosan jellemző a rossz megközelíthetőség és közlekedési lehetőségek, valamint a munkahelyet biztosító vállalkozások hiánya. Az általunk vizsgált település, Oszkó körülményei is hasonlóak ezekhez. Ebben a térségben a központ nem képes ellátni szerepkörét, így egy periférikus térség jön létre, mivel a többi térségi központ viszonylag távol helyezkedik el tőle. Választott településünknek mégis sikerült megoldást találnia ezekre a problémákra, már a rendszerváltás előtt elindult egy olyan úton, amely meggátolta a leszakadás ütemének drasztikus növekedését, sőt egy fejlődési pályára állt. Az eset tanulmányozása során egyértelművé vált, hogy a helyi civil szervezet a Hegypásztor Kör ennek a fő mozgatórugója. Terveik és programjaik révén

sikerült egy összetartó közösséget kovácsolni, megőrizni és feleleveníteni a helyi hagyományokat, és ennek köszönhetően új munkahelyeket teremteni, valamint érdemük, hogy Oszkó ez által élhetőbb településsé vált. Az évek során sikerült törekvéseiket régiós szintre is kiterjeszteni, így már az egész térség helyzetére hatással vannak. Programjuk alapjai a közösség építése, a vállalkozások segítése és a turizmus fellendítése a helyi értékekre alapozva. Oszkó egy kitűnő példa lehet a többi hasonló helyzetben lévő térség falvai életének a megváltoztatására. A Hegypásztor Kör példájára tekintve a legfontosabb tényezők egyike a helyi hősök felfedezése, megtartása és tevékenységük segítése. Másik fontos tényező, hogy az ilyen helyzetű térségekben megvalósuljon a kooperáció a helyi lakosok közt, hiszen a világtörténelem során csak akkor születtek döntő változások, ha sokan egyféleképpen gondolkoztak. (Shiller 2007.)

Az Oszkói Modell

Felmerül a kérdés, mi lehet az elmúlt évtizedek töretlen fejlődése mögött? Vajon mik azok a tényezők, folyamatok, amelyeknek hála sikerült saját erőből letérni a hanyatlás útjáról, és egy új növekedő pályára állítani a kis falut. És mire lehet még szükség, hogy ez a pálya megőrizze, esetleg növelje meredekségét? Ezeket a tényezőket lecsupaszítva egy olyan modellt kapunk, melyből más, hasonló helyzetben lévő települések, térségek is kiindulhatnak, ha önerőből szeretnének sorsukon változtatni.

1. ábra: Fejlesztési modell
 Forrás: Saját szerkesztés

A modell három alappillére a helyi értékek kiaknázása, a vállalkozói környezet javítása és a társadalmi kohézió. A cselekvések szintjén ez a három tényező, melyek elindíthatják a fenntartható fejlődést.

A *helyi értékek* kiaknázásának első lépése a feltérképezés. Egy településnek különböző értékei lehetnek, melyek felhasználhatóak a térség fejlesztése érdekében. Például ha egy térség gazdag ásványkincsekben, akkor az okot adhat ipari irányú fejlesztésben gondolkodáshoz. Lehetnek egyéb környezeti adottságai is, mint például a táj szépsége, speciális mezőgazdasági ágazathoz való adottságok és így tovább. A kulturális értékeket is számba kell venni, a történelmi múlt, vagy egyéb hagyományok felelevenítése is átkonvertálható a jelenben is használható erőforrássá. Oszkó eseténél maradvia környezeti érték a szőlőhegyek gazdagsága, a természeti sokszínűség és a festői szép táj, a hagyományok terén pedig a zsupkésztítés és a borászat. A helyi értékek számbavételénél nem szabad megfelekedni a környezeti értékek védelméről és fejlesztéséről sem. Oszkón leginkább az épített környezet védelme (présházak felújítása, szobrok, vallási építmények renoválása) és kis részben az energiagazdálkodás emelhető ki a szőlőhegyen létesített napkollektorok révén, amelynek az értékvédelem mellett a település „imázsára” is hatása van.

Ezeknek az értékeknek a gazdasági potenciállal bíró tényezőkké konvertálása az *innováció* által történik. Ez a folyamat példánkban a zsupkésztítés piaci körülmények közt is működő vállalkozássá alakítása, a szép táj vonzerejének felhasználása turisztikai célokra és a környezeti sokszínűségre alapozva az erdei iskola létrehozása. Mivel Oszkó elhelyezkedése a környezeti értékek gazdagsága szempontjából kedvező, bőven akad még kiaknázatlan erőforrás, ezért a későbbiekben is érdemes lesz ezeknek az értékeknek az innovatív és fenntartható felhasználására figyelmet fordítani. Az innovációs folyamat során fontos szempont, hogy ezek a kezdeményezések a kezdeti támogatások elapadása esetén is *életképesek* legyenek, megállják a helyüket nyílt piaci körülmények közt is.

A piaci életképesség biztosításának másik eleme, modellünk 2. pillére a *vállalkozói környezet javítása*. Meg kell teremteni azt az alapvető keretet, környezetet, amelyben az új ötletek, a vállalkozó szellem képesek kibontakozni. Ennek a környezetnek elemei közé tartozik az infrastruktúra fejlesztése, jó minőségű közutak, közlekedés, internet elérés, csatornázás, inkubátorházak. Turizmus terén ide kapcsolható a helyi kultúrához köthető események rendszeres megszervezése, aminek nagy hatása van a társadalmi kohézióra is. A 2. pillér lényege, nem csak a helyi vállalkozások elindulásának segítése, hanem a település vonzerejének növelése a vállalkozók számára, itt kapcsolódik be a jó kommunikáció, és a település marketing. Esetünkben a helyi kezdeményezések segítése az inkubátorház létesítésben merült ki, továbbá adódnak hiányosságok még ennél a pontnál, erről majd később részletesen írunk. (Piskóti, 2012.)

Harmadik alappillére a *társadalmi kohézió*. Lényege, hogy különböző eszközök segítségével egy összetartó közösséget építsünk, amely képes a kooperációra. Ezek az eszközök magukba foglalják a kulturális értékek növelését, valamint a település és a térség kapcsolatának erősítését. Egy ekkora faluhoz képest egyedülálló, hogy ennyi és ilyen sokféle civil szervezet működik egy településen, ez egyértelműen bizonyítja, hogy a közösség és a közösségi élet fejlett. Vannak, akik tesznek a problémák megoldás érdekében. Minden megvalósult ötlet mögött egy helyi ember áll, ezért fontos és alapvető az elmaradott, periférikus térségekben a közösség építés. Külső erők önállóan képtelenek megoldani a helyben felmerülő problémákat. Valamint ezek mind formális szervezetek, egyesületek, ez biztosíthatja az állandóságot.

A helyi értékekre építkező gazdaságfejlesztés és a közösség építés a periférikus térségek esetében nem választható szét. A kettő tényező csak egyszerre, komplex rendszerben történő fejlesztése lehetséges. Csak a közösség segíthet a helyi értékek kiaknázásában, és a

helyi értékek teszik lehetővé az identitás tudat létrehozását, fejlesztését. A kulturális értékek, mint a sport, oktatás, művészet és a tradíciók ápolása hosszútávon hatékonyabb, ha nemcsak események szintjén jelenik meg, hanem intézményes kereteket is adunk nekik. Oszkón kitűnő példa erre a Rozmaring Színjátszó Kör, a Palotás Néptáncsoport, az Oszkó Sportkör vagy a Gyöngyvirág Daloskör.

A társadalmi kohézió és a kedvező vállalkozó környezet együttes hatása teszi lehetővé a *hálózatokban gondolkodást*, azaz a különböző projektek, vállalkozási ötletek összekapcsolását, egymás kölcsönös erősítését. Együtt jobb eredményt tudnak elérni, mintha ezeket a vállalkozásokat, projekteket külön-külön szerveznék. A szinergikus hatásra épülő kooperáció lehet az egyik lehetőség, amellyel eredményeket tudnak elérni még a mai világ kiélezett versenyhelyzetében is. Ez a közösség nélkül kivitelezhetetlen. Az oszkoói példa a közeljövőben megvalósuló gyümölcsfeldolgozó üzem és a helyi termelők, vagy a zsúpkészítő vállalkozások és a mezőgazdasági termelők közti kooperáció.

Az *együttműködés kiterjesztése régiós szintre* lehetővé teszi olyan vállalkozások létrehozását is, amelyek csak nagyobb méretekben létesíthetők gazdaságosan, például a Hegyháti Borbarát Kör vagy a Pannon Helyi Termék Klaszter. Az, hogy a térségben régiós szintű együttműködések vannak, megteremti a lehetőséget arra, hogy már régiós szintű problémák ellen is együttes erővel léphessenek fel a települések. Későbbiekben ilyen együttműködéssel javíthatnak a tömegközlekedésen vagy az infrastruktúrán.

A periférikus térségben lévő települések felzárkózásának és fejlődésének kulcsa a hosszútávú *stratégiaalkotás*. A három alappillér a „tető” nélkül összedől, hiába ismerjük a helyi értékeket, ha nincs meg a megfelelő környezet azok kiaknázására és nincs hozzá egy jó közösség, amely felerősíti a hatékonyságot. A mai világban innovatív gondolatok és hálózati együttműködések nélkül szinte lehetetlen olyat alkotni, amely egy település tényleges fejlődéséhez vezet. Ha ezek a tényezők nincsenek egy stratégiában összehangolva, a fejlesztési törekvések idővel hatástalanok lesznek. A stratégia megalkotásához szükség van egy jó vezetőségre, ahogy azt Oszkó példáján is láthattuk.

Eredmények

Közösségszervezés

- A 1990-es évektől a Hegypásztor Kör számos civil szervezet katalizátora lett. Javarást átvette az Önkormányzat szerepét, és leginkább a falu volt a színtér, ahol a közösségi és kulturális élet szervezői voltak.

Turizmus fejlődése

- A turizmusfejlesztés pozitív hatásairól számolnak be a vendéglátóhelyek számáról szóló adatok.

Foglalkoztatás javulása

- Az új kezdeményezések foglalkoztatásra gyakorolt hatásai indirekt módon jelentkeznek. A Hegypásztor Kör tagjai integrátorként minél rövidebb ellátási láncra törekszenek, a megvalósítás folyamatát megyei szinten képzelik hálózatban gondolkodva.

Helyi érték megőrzés

- Népszokások felelevenítése (szüreti felvonulás, pásztorozás, májusfa-állítás, lucázás, passió-éneklés) és a hagyományos mesterségek megőrzése (zsúpkészítés, kovács szakma, cekkerkötés, papucskészítés, kosárfonás).
- A gasztronómia területén a helyi ízek újra divatba hozása volt a cél, ez indította el a lekvár, dzsem, aszalvány, szörp, méz, olaj, bor, pálinka, befőtt, gyümölcsle, sajt megőröklött receptek alapján való elkészítését. A térségben hagyományos

gyümölcskultúrák találhatóak, melyeknek kutatását és megőrzését szintén célul tűzték ki.

- A helyi jellegzetességek átörökítése a népi építészetben teljesedett ki az oszkói pincesorok ápolásával. Ezen hagyományok őrzése egyértelműen a közösséghez tartozás szimbolikája, melynek remélt hatása a népességmegtartó erő.

Problémák

A biztató eredmények mellett, azonban Oszkón is vannak problémák, melyek megoldása a jövő kihívása lesz. A korábban bemutatott modellt tekintve két tényező az, ahol mindenképp fejlesztésre volna szükség.

Az egyik ilyen a *piaci életképesség*. A Hegypásztor Kör tevékenysége nagymértékben függ a pályázatoktól, ennek két aspektusa van. Az első, a pályázati kiírások stratégiabefolyásoló szerepe, avagy olyan beruházások megvalósítása, amelyekre van támogatás, még ha az nem is illik bele a korábban kigondolt településfejlesztési tervbe. A másik aspektus a működéshez szükséges bevételek forrása is nagyrészt pályázati pénzekből biztosított, így az azoktól való esetleges elesés veszélyezteti a foglalkoztatottak állását, korábban volt rá példa, hogy a támogatások csökkenése miatt szűkíteni kellett a foglalkoztatottak számát és az egész kör tevékenységét is. Az előbbi két aspektushoz szorosan kapcsolódik a rövid pályázati ciklusok problémája. Ahhoz, hogy hosszú távon működőképes projekteket valósítsanak meg, elengedhetetlen lenne a folyamatos finanszírozás. A jelenlegi rendszerben megeshet az, hogy egy korábban támogatott projekt forrását az új tervezési időszak miatt elvonják, még mielőtt az képes lenne a „saját lábán” megállni, és emiatt kudarcba fullad. Az elnyert pályázatok kapcsán nehézséget okoz a költségvetés kezelése, ugyanis az utófinanszírozott pályázatokon a kifizetések a megvalósulás után rendszerint csúszással történnek meg, ez akár egy-másfél év is lehet. A pályázatok kiírásának megváltoztatása, vagy a tervezési ciklus módosítása ugyan nem tartozik a falu hatáskörébe, de kisebb lépéseket tehetnek, hogy kevésbé függjenek ezektől a nem befolyásolható tényezőktől. Véleményünk szerint növelni kellene azoknak a projekteknak a számát, volumenét, melyek a későbbiekben önállóan is profitot termelhetnek, legyen az akár turisztikai, vagy egyéb vállalkozásfejlesztési projekt. Szükséges lenne tartalék felhalmozására, amellyel átvészeltetik a nehezebb időszakokat is.

Az oszkói modell másik gyengepontja a *helyi vállalkozói környezet* javítása. Ugyan vannak programok, amelyeknek köszönhetően nő a helyi vállalkozó kedv, de nem nagyon történnek lépések a versenyképesség javítására, a térségen kívüli vállalkozók idecsábítására. A település marketing tevékenységének célcsoportjai közül tulajdonképpen hiányzik ez a réteg, pedig a fejlődéshez nélkülözhetetlen ez a tényező. A probléma háttérben állhat a helyi önkormányzat passzivitása, több jel is utal arra, hogy a helyi vezetés nem szándékozik együttműködni a Hegypásztor Körrel, a fejlesztési stratégiájukat nem egyeztetik, azok nincsenek összhangban, márpedig a fentebb említett hiányosságok kezelése az önkormányzat hatáskörébe tartozik.

Az *önkormányzat, a helyi lakosok és a Hegypásztor kör közötti ellentét*, passzivitás feloldására célszerű lenne egy harmadik felet, egy facilitátort bevonni, továbbá egy-egy kimondottan helyi projekt megalkotásába bevonni a helyi lakosságot, felmérni az igényeket, és közösségi tervezés formájában szervezni azt. A jövőre nézve elkerülhetetlennek tűnik az önkormányzattal való szorosabb együttműködés, például a stratégia alkotás terén. Úgy éreztük, jelenleg a Hegypásztor Kör és az önkormányzat stratégiája közt eltérések vannak, már a célcsoportok tekintetében is. Míg az önkormányzat a helyben lakókat tartja elsődleges, esetlegesen a kizárólagos célcsoportnak, addig a

Hegypásztor Körnél prioritást élvez az ideiglenesen ott tartózkodók, turisták csoportja. Kiemelten fontos lenne ezeknek az érdekeknek az egyeztetése, a kompromisszum. Olyan megoldást kell találni, amivel a helyi lakosok is jól járnak, és a turizmus súlya sem csökken. Véleményünk szerint a vállalkozók célcsoportjára irányuló programokat is bővíteni kellene, és nem csak a helyi vállalkozók szempontjából, hanem meg kell teremteni azokat a körülményeket, amelyek vonzóvá teszik a települést, a térséget a külső befektetők számára.

A felsorolt problémák megoldása fontos a jövőre nézve, ugyanis ha a jövő értelmiségi generációjának nem teremtik meg az itt maradásukhoz szükséges körülményeket, könnyen elapadhat az a humán tőke, ami jelenleg a fejlődés motorja Oszkón. Megemlítendő még, hogy a település fejlesztése során érdemes egyszerre csak néhány projektre koncentrálni, hisz azok hatását így lehet biztosítani, hogy hozzájáruljanak a fejlődéshez. Mindenhol fontosak a helyi hősök, hiszek ők azok, akik a legjobban ismerik településüket és azok helyzetét, illetve van érzelmi kötődésük is hozzá. A helyi hősök megtartása ezért kulcskérdés lehet nemcsak Oszkó, de más hasonló települések jövőjére nézve is.

Irodalomjegyzé:

- HORVÁTH I. - PINTÉR K. - PLANGÁR P.(2007): Vasvári Kistérség Szociális Szolgáltatástervezési Konceptiója, Vasi Hegyhát Többcélú Kistérségi Társulás, www.szocialisportal.hu
- KOVÁCS I. (2014): A Hegyháti járást érintő komplex fejlesztési programcsomagok – javaslat a Vas Megye Területfejlesztési programjához
- PALKOVITS I.(2005): A Vasvári Kistérség Területfejlesztési Konceptiója, http://www.terport.hu/webfm_send/2252 (utolsó megtekintés: 2014.10.01.)
- PISKÓTI I. (2012): Régió-és településmarketing, Akadémia Kiadó, Budapest
- PROMEN TANÁCSADÓ KFT. (2005): A Vasvári Kistérség közösségi bázisú felzárkóztatási fejlesztési programja, <http://katonakutja.vasihegyhat.hu/cgi-bin/itworx/itworx.cgi?modul=doctar/downloadfile&task=downloadfile&vid=69&dokid=5&uid=20>
- SHILLER R. J. (2007): Tőzsdemámor, Alinea kiadó, Budapest
- STUBNYA B. (2013): Nem gagyi és még jó ügyet is támogat, http://hvg.hu/kkv/20130310_Nem_gagyi_es_meg_jo_ugyet_is_tamogat
- ZÁGORHIDI CZ. B. (2007): Oszkó, Száz magyar falu könyvesháza Kht, Budapest, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Oszko/index.htm (Utolsó megtekintés: 2014.10.01.)

Internetes források:

- Klebelsberg Intézményfenntartó Központ, klik.gov.hu
- Központi Statisztikai Hivatal, www.ksh.hu
- MÁV-START, www.elvira.hu
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat portálja, www.afsz.hu
- Vasi Volán Zrt., www.vasivolan.hu
- Vasvári kistérség térképe, www.teir.hu

„Az álomból valóság lesz” – Told község egyedi foglalkoztatás fejlesztési kezdeményezései (Fazekas Anett - Kelemen Dávid - Salya Nóra)

Helyzetelemzés

Told település Hajdu-Bihar megye legelmaradottabbnak minősülő, komplex programmal segítendő leghátrányosabb helyzetű kistérségében (LHH) helyezkedik el, a Berettyóújfalui kistérség délkeleti részén Mezősas és Biharkeresztes között. Lakóinak száma a 2011-es népszámlálási adatok alapján 360 fő.

A közösségi közlekedés a községben rendkívül rossz. Közvetlen autóbusz járással nem érhető el a megyeszékhely, de még a kistérségi központ sem. Az állandó és a lakónépesség számának fokozatos csökkenése figyelhető meg, továbbá jelentős mértékű az elvándorlás is. A település népességének gazdasági aktivitás szerinti eloszlásában a legnagyobb arányt az eltartottak (általában a gyermekek) és az inaktív keresők (pl. nyugdíjasok) alkotják, ellenben a foglalkoztatottak száma a legalacsonyabb. A kedvezőtlen földrajzi fekvés, a rossz gazdasági helyzet és a nagyarányú elvándorlás mellett a legfőbb problémát a munkanélküliség okozza. A kilencvenes évektől kezdődően fokozatosan csökkent az ipari befektetők száma, megszűntek a termelő szövetkezetek, bezártak a gyárak. Ettől az időszaktól kezdődően indult meg a munkanélküliek számának gyors emelkedése. Ezt a negatív folyamatot azonban némileg ellensúlyozta az ezredforduló után egyre nagyobb méreteket öltő illegális cigarettacsempészet. 2007-től a hatóságok eredményes fellépése miatt a csempészet visszaszorult és ezek a családok ismét visszakerültek a mélyszegénységbe. A munkanélküliek számának hirtelen növekedése a 2008-as válság kirobbanása után kezdődött, majd az Igazgyöngy Alapítvány megjelenése után némi visszaesés következett be.

A községben jelenleg nincs mezőgazdasági és ipari foglalkoztató. A mezőgazdaságilag művelhető területek mindmáig kihasználatlanok voltak, azonban az elmúlt évtől kezdődően a települési önkormányzat közfoglalkoztatásban alkalmaz a művelésre helyi munkaerőt. Szolgáltató szektor gyakorlatilag nincs a településen: az alapfokú oktatási intézmények részleges hiánya miatt (csak óvoda működik) a tanköteles korban lévő gyermekek a szomszédos településekre járnak tanulni.

A helyi lakosság 70%-a roma etnikumú, nagy részük analfabéta. Az ő foglalkoztatásuk és a munka világába történő beillesztésük mind helyi, mind kistérségi szinten az elsődlegesen kezelendő feladat. A településen több erőfeszítést is tettek már a roma integrációra, valamint a foglalkoztatás növelésére, ám az önkormányzatnak saját önjerejéből ez sohasem sikerült.

Az egyik lehetőséget a közfoglalkoztatás jelentette, de az önkormányzat csak 20-25 embert tud egyszerre foglalkoztatni. Ezek a problémák vezettek a növekvő bűnözéshez (ez mára már olyan méreteket öltött, hogy minden családban található legalább egy börtönviselt személy), melynek hatására bezártak a boltok, így az éhezés vált a (munkanélküliség mellett) a legnagyobb problémává. Ezek kezelésére kezdetben több kezdeményezés is indult, de különböző helyi okok és érdeellentétek miatt nem valósultak meg. Ilyen kezdeményezés lett volna például a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat (mára már Roma Nemzetiségi Önkormányzat) vezetője által létrehozni kívánt asztalosműhely, mely 15 embernek biztosított volna megélhetést, ám a munka elvégzéséhez nem állt rendelkezésre megfelelő munkaépület.

Növekvő problémaként a fejlettségbeli leszakadás, a nagyarányú munkanélküliség és szegénység, a működő vállalkozások minimális jelenléte és a minőségi közszolgáltatások hiánya, egyszerűen az esélytelenség jellemző, ezen kívül a romanépesesség jelentős aránya és eddigi sikertelen integrációja, valamint a megnövekedett bűnözési ráta. A feltörekvésre egyedüli lehetőségként az egyedi kezdeményezések, programok jelentenek alternatívát a falu számára.

Ebben a kilátástalan helyzetben jelent meg az Igazgyöngy Alapítvány, mint (többek között) közösségfejlesztéssel foglalkozó civil szervezet, melynek munkája eredményeként megkezdődött a kilábalás a visszafordíthatatlannak tűnő mélyszegénységből. Megmutatta és megtanította a lakosságnak, hogy a foglalkoztatás nem feltétlenül csak az anyagi haszonszerzés végett lehetséges, hanem az önfenntartás elérése céljából is.

Megoldás

Az Alapítvány által működtetett Igazgyöngy Alapfokú Művészetoktatási Intézmény a kistérség 6 településén, összesen 23 faluban közel 670 gyerek művészeti oktatását végzi, közülük 250 él mélyszegénységben. Az oktatás alternatív módszerei iránt nagy az érdeklődés a hazai, valamint a határon túli magyar pedagógusok részéről. Az Alapítvány kiterjedt magyarországi és nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkezik. Továbbá tevékenységi körükbe tartozik a kisebbségi gyermekek gyógyszertámogatása, étel és egyéb adományok gyűjtése és a közösségfejlesztés. Olyan sajátos modellfejlesztésbe kezdtek, amely elsősorban a mélyszegénységben élő gyermekek integrációjára törekszik. A gyerekek által szeretnék elérni a családjuk és közvetlen környezetük életesélyeinek javítását, kompenzálni hátrányukat. Az esélyteremtés folyamatának három fontos eleme van: az oktatás, a szociális munka és az intézmények közötti együttműködés. A fentebb felsorolt tevékenységek a kistérség minden településén megjelennek, azonban a legkomplexebb „programsorozat” Toldon valósul meg, ahol a foglalkoztatásnak egy sajátos formája jelent meg.

Az Igazgyöngy Alapítvány foglalkoztatást elősegítő modellprogramja több okból kifolyólag is Toldon került megvalósításra. A kistérség legtöbb hátrányos helyzetű települése hasonló (a már korábban is jellemzett) gazdaságföldrajzi jellemzőkkel és problémákkal rendelkezik, azonban Toldon olyan helyzet alakult ki, amely a roma integráció szempontjából elérte a mélypontot. Minden olyan probléma megjelenik a településen, ami a roma kisebbséghez kötődik (szegregáció, munkanélküliség, bűnözés, rossz szociális és egészségügyi körülmények, stb.).

Az alapítvány három éve kezdte meg munkáját a községben és az élet minden területén próbál olyan alternatívákat kidolgozni, amelyek segítik a helyi lakosság szemléletváltását és problémáinak kezelését.

A megvalósult programokat és gyakorlatokat két csoportba sorolhatjuk: egyrészt vannak jó gyakorlatok, amelyek elsősorban az esélyegyenlőséget, a szegregáció csökkentését, a szemlélet- és életmódváltást hivatottak kezelni. Másrészt vannak, az önfenntartást és a foglalkoztatás elősegítésére történő kezdeményezések, melyeknek célja a munkahelyteremtés ösztönzése, valamint a foglalkoztatás elősegítése és megindítása. A jó módszerek közé sorolhatók azok az ötletek, amelyek a családok közüzemi tartozásainak csökkentését célozzák meg (például kártyás villanyóra beszerelésével). Továbbá az Igazgyöngy Alapítvány ösztöndíjformájában anyagi támogatást biztosít azoknak a gyerekeknek, akiknek tanulmányi eredménye kimagaslóan jó az általános iskolában.

Az Alapítvány célja a programok létrehozásával, hogy hangsúlyozzák az önfenntartó gazdálkodás fontosságát, valamint ennek munkahelyteremtő és foglalkoztatás ösztönző lehetőségeit, javítsanak a romák társadalmi kirekesztettségén. Az önfenntartást megteremtő

kezdeményezések, ezek a foglalkoztatást elősegítő programok- a biobrikett program, a Szuno hímező-projekt és az önfenntartó kiskert-program, melyek főbb jellemzőit az alábbiakban foglaljuk össze.

- *Biobrikett-gyártás:* A falu egyik „legégetőbb” problémáját oldja meg: a fűtőanyag hiányát. A biobrikett gyártása 2012-ben indult meg a faluban, akkor még szervezetlen formában. Az előállítás nem hazai fejlesztés, hanem az amerikai Legacy Foundation fejlesztette ki és segítette megalapozni a fejlődő országokban a gyártást. A technológia bevezetéséhez Told községe ideális helynek bizonyult. Az előállításához adott volt a terület túlnyomóan agrárjellege (1300 hektár szántóföld veszi körül), ahol rendelkezésre állnak a hasznosítható mezőgazdasági hulladékok (amelyhez a helyi gazdálkodók is hozzájárulnak), valamint a nagyszámú, képzetlen munkaerő. A következők szempont a minimális pénzügyi ráfordítás volt, ugyanis sem a község lakosai, sem az önkormányzat nem tudott anyagi támogatást és ráfordítást biztosítani. Ma 15 család dolgozik azért, hogy több ezer előállított brikettel csökkentsék téli kiadásait.

Távlati célként a biobrikett gyártás nagyobb méretű termelése emelhető ki, valamint ezzel párhuzamosan a foglalkoztatás növelése. Ezen túl a sikerességet bizonyította, hogy a toldi biobrikett-projekt nyerte el Bécsben a Sozial Marie díjat. Ezzel olyan sajátos és innovatív projektet ismer el, mely egy adott társadalmi probléma kezelésére keres megoldást. A magyarországi Erste Alapítvány e programért az Igazgyöngy Alapítványt 16 ezer euróval (4,8 millió forint) díjazta.

A résztvevők nem pénzbeli juttatást kapnak. Az eladásból befolyó összeget az Igazgyöngy Alapítvány három szegmensre különíti el: egy része krízishelyzetek megoldására (gyógyszer, élelem, tűzifa, stb.), más része magára az anyagköltségre, harmadrésze pedig más szociális projektekre (pl. biobrikett program).

- *Szuno hímező-projekt:* A kiindulási pontot az adta, hogy a gyermekek művészeti képzése során a szüleiket is be lehessen vonni az alkotó folyamatba. A programban a Berettyóújfalu kistérség három településén (Told, Berekböszörmény és Berettyóújfalu) élő lányok és asszonyok vesznek részt. A művészeti iskolában készített rajzok, festmények alapján olyan termékeket készítenek (motívumokkal díszített kiegészítők, lakberendezési tárgyak, stb.), melyeket később az alapítvány web shopján keresztül értékesítenek (<http://igazgyongy.alapitvany.hu/shop/>). A projektben a cigány és nem cigány lakosság mellett román nők is dolgoznak, így segítve elő a komplex integrációt a kistérségben. A munkafolyamat három szakaszból áll: a gyerekek megfestik a képet, a szülei (nők) a hímezést végzik, Debrecenben pedig a foltvarrás történik, végül a kész termékeket értékesítik.
- *Közösségi kertek:* Gondolata ugyan nem helyi sajátosság, de ez is hasonló önfoglalkoztatási lehetőséget kínál a falu munkanélküli lakosai számára. Az ötletet a több hektár hasznosítatlan földterület adta, amelyet a helyiek mindenféle vetőmaggal vetettek be idén nyáron először. A területen tíz asszony dolgozik, közülük a munkavezető fizetést kap. A többiek között a megtermelt terményeket osztják szét a betakarítások után.

A jövőben fejlesztési cél lehet, hogy a növekvő földterülettel párhuzamosan többféle növényt lehessen termesztani, növelni a termés hozamot. Olyan növényeket érdemes termesztani, amely az adott körülmények között a legnagyobb termés hozamot garantálja, valamint étkezés céljára a legjobban hasznosítható. Távlati cél lehet a termelői piacokon való részvétel, esetleg saját piac létrehozása.

Javaslatok a további fejlesztésre

A következőkben néhány fejlesztési javaslat került kidolgozásra, melyek a Berettyóújfalui kistérség lehetséges fejlesztési alternatíváit mutatják be és a „Toldi-modell” más térségekbe történő adaptációjának lehetőségeit vizsgálják. Javaslataink a következők:

- *Infrastruktúra fejlesztése:* Az infrastruktúra továbbfejlesztésekor, legyen az vasút vagy a közúthálózat korszerűsítése elengedhetetlen a helyi sajátosságok figyelembevételével. A fejlesztések során nagyobb hangsúlyt kell kapniuk a helyi önkormányzatoknak. A Berettyóújfalui kistérségen belüli nem megfelelő minőségű közlekedési kapcsolatok hatást gyakorolnak a kistérségi és mikro térségi központok által kínált szolgáltatások, a munka- és képzési lehetőségek elérhetőségére, ami elsősorban a hátrányos helyzetű lakosságot sújtja.
- *Gazdaság és foglalkoztatás fejlesztési elképzelések*
 - *Mezőgazdaság ástrukturálása.* A mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás nem idomult teljes mértékben a kistérség természeti adottságaihoz, ezen felül a rendszerváltás és az új gazdasági struktúrához való alkalmazkodás létrehozott olyan torzulásokat, amelyek miatt nem sikerült a természeti adottságokban rejlő lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben kiaknázni és az ökológiai szempontok figyelembe vételével hosszútávra biztosítani.
 - *Vonzó üzleti és vállalkozói infrastruktúra kialakítása:* A román határ közelsége miatt a határ menti magyar települések esetében a foglalkoztatás növekedéséhez vezetne a romániai Borsi és Nagyváradai Ipari Parkba történő munkavállalási célú ingázás. Ez Told esetében is megoldást jelentene, hiszen a határ túloldalán jelentős munkaerőhiány van, a magyar munkavállalók száma minimális. A munkaerő hatékony közvetítése mérsékelné a foglalkoztatási gondokat.
 - A foglalkoztathatóság és a munkaerő piaci alkalmazkodóképesség javítása
 - A humán-infrastruktúra megfelelő minőségének biztosítása: Elérendő célként tűzhető ki, hogy az oktatás-nevelési intézmények infrastrukturális állapotának korszerűsítésével és a pedagógusok továbbképzésével fellendüljön a kistérség lakosai által elérhető szolgáltatások minősége. Fontos fejlesztési törekvésnek kell lennie a lakosság egészségügyi állapotának átfogó javítása.
- *Közösségfejlesztés:* A térségre – történelmi okoknak köszönhetően – mindig is jellemző volt a különböző társadalmi rétegek közötti széthúzás. Nincs meg az az együttműködés, ami a hasonló történelmi múlttal, hátrányos helyzettel, valamint földrajzi fekvéssel rendelkező településektől elvárható lenne. A kooperáció hiánya megnehezíti az eredetileg is jelentős forráshiánnyal küzdő települések hatékony érdekképviseletét, amely kiváltképp elgondolkodtató olyan nagyvárosok közelségében, mint például Debrecen. Az önkormányzati társulásokat lehetővé tevő szabályozás elméletben ennek fényében jött létre, de a gyakorlat egyelőre azt mutatja, hogy még várat magára az egységes fellépés.

Összegzés

Személyesen is tapasztaltuk, hogy jelentős fejlődést gátló tényezőként érzékelhető a térségben az a társadalom lélektani folyamat, mely hatására az egyre elnéptelenedő községekben, az aprófalvakban fokozódik a kilátástalanság. A leépülés maga után vonja a lakosság korösszetételének megváltozását és a mindezekhez köthető reménytelenséget. Az

alapítványok, a közösségfejlesztő civil szervezetek jelentősége ezen folyamatok megállításában alapvető.

A kis zsákfaluban működő Igazgyöngy Alapítvány munkája minden szervezet számára követendő példát állít fel. Tevékenységük az utóbbi években a roma integrációtól kezdve, a kiskert programon, a biobrikett gyártáson, a művészeti iskola működtetésén és a tehetséggyondozáson át mind-mind mintául szolgál a hasonló helyzetben lévő települések és lakóinak számára. A felállított példa egyszerűen követhető, megmutatja, hogy milyen hatalmas ereje van a közösségnek és az önkéntes munkavégzésnek.

Irodalomjegyzék

- BOROS G.(2012): The role of regional development planning in diminishing deep poverty – case study: a backward region in Hungary. - In: Roma population on the peripheries of the Visegrad countries – Integration Issues and Possible Solutions (eds. Penzes, J. - Radics, Zs.). Didakt Kft., Debrecen, pp. 214-220
- G. FEKETE É.(1995): „Együtt!- De hogyan?”: kistérségi szerveződések megjelenése a területfejlesztésben. Miskolc, MTA RKK, pp.227
- G. FEKETE É.(2001): Innovációk a kistérségfejlesztésben.-In: Tér és Társadalom XV. évf. 2001. 3-4., pp.39-53
- KOZMA G. (2005): Terület és településmarketing. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, pp.175
- SULI-ZAKAR I.(Szerk.) (2010): A terület-és településfejlesztés alapjai II. Budapest- Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp.512

Internetes hivatkozások:

www.ksh.hu
www.nepszamlalas.hu
www.teir.hu
www.nfu.hu
www.terkepter.nfu.hu
www.magyarorszag.hu
<http://igazgyongy-alapitvany.hu/>
http://www.hbmo.hu/upload/68/1328/03A_Hajdu-BiharmegyeTeruletfejlesztesikonceptiojattmegalapozofelaroertekelovizsgalat
http://index.hu/belfold/2013/05/20/mintafalu_a_vilag_vegen/
<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=663170>
www.afsz.hu

Szerzőink

A Miskolci Egyetem oktatói és hallgatói:

Babják Boglárka	Okleveles geográfus földrajz alapszakon, okleveles szociológus szociológia alapszakon, regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató
G.Fekete Éva	egyetemi tanár, földrajztudomány kandidátusa
Hanák Franciska	Okleveles kulturális antropológus, Kulturális antropológus szakos MSc. hallgató
Kispataki Csaba	Okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon
Kiss Júlia	Okleveles geográfus földrajz alapszakon, regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató
Kocsis Andrea Alexandra	Okleveles közgazdász nemzetközi gazdálkodási alapszakon
Kovács András Péter	Okleveles szociológus szociológia alapszakon, regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató
Kovács Evelin	Okleveles geográfus földrajz alapszakon, regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató
Lipták Katalin	Ph.D. egyetemi adjunktus, okleveles közgazdász gazdálkodási mesterszakon
Sallai Borbála	Pénzügy és számvitel szakos BSc. hallgató
Varga Mariann	Okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon
Vizkeleti Anna	Ph.D. hallgató, okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon

A MARGÓ Esettanulmány-készítő versenyben résztvevő hallgatók más felsőoktatási intézményekből

Bakó Kármén	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest
Béres Lajos Bálint	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest
Fazekas Anett	Geográfus szakos MSc. hallgató, Debreceni Egyetem, Természettudomány és Technológiai Kar, Debrecen
Fodor Edina	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Károly Róbert Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gyöngyös
Horváth Ádám	Okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest

Kápolnai Zsombor	Regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató, Szent István Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gödöllő
Kelemen Dávid	Geográfus szakos MSc. hallgató, Debreceni Egyetem, Természettudomány és Technológiai Kar, Debrecen
Kovács Bernadett Katalin	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Károly Róbert Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gyöngyös
Mihály Melinda	Okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest
Nagy-Göde Gergő	Regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató, Szent István Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gödöllő
Reiner Tamara	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest
Salya Nóra	Geográfus szakos MSc. hallgató, Debreceni Egyetem, Természettudomány és Technológiai Kar, Debrecen
Supka Bálint	Okleveles közgazdász regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Budapest
Tornay Dávid	Regionális és környezeti gazdaságtan szakos MSc. hallgató, Szent István Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gödöllő
Tóth Luca Zsófia	Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök szakos BSc. hallgató, Károly Róbert Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gyöngyös

Kérjük, óvja a környezetet, amennyiben nem használja, kapcsolja ki elektromos berendezéseit és a világítást, gyűjtse a hulladékot szelektíven és lehetőség szerint válassza a tömegközlekedést!

Köszönjük!

Think about ENVIRONMENTAL responsibility! If you have a chance turn off your electronic devices and lights, collect waste selective and use mass transportation!

Thank you!